

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN YAŞAM
MEMNUNİYETİ VE REFAH ALGILARI

HAZIRLAYAN

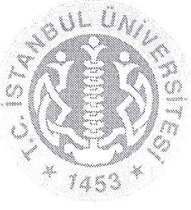
ÜMMÜGÜLSÜM AYSAN

2502130560

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ÜMMÜGÜLSÜM AYSAN Numarası : 2502130560

Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ Danışmanı : PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR

Tez Savunma Tarihi : 29.11.2017 Saati : 11.00

Tez Başlığı : TÜRKİYE'DE YAŞLILARIN YAŞAM MEMNUNİYETİ VE REFAH ALGILARI

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SÜLEYMAN ÖZDEMİR		Kabul
2- PROF. DR. ZEKİ PARLAK		Kabul
3- PROF. DR. ABDÜLKADİR ŞENKAL		Kabul
4- DOÇ. DR. FARUK TAŞÇI		KABUL
5- YRD. DOÇ. DR. ZÜBEYİR NİŞANCI		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. LEVENT ŞAHİN		
2- YRD. DOÇ. DR. ASLAN TOLGA ÖCAL		

ÖZ

TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN YAŞAM MEMNUNİYETİ VE REFAH ALGILARI ÜMMÜGÜLSÜM AYSAN

Doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması ile doğum hızının düşmesi nedeniyle yaşlı nüfus tüm dünyada sayısal ve oransal olarak artmaktadır. Bu durum yaşlanan toplum için yeni sosyal ve ekonomik riskleri beraberinde getirmektedir. Sosyal politikalar yaşlıları karşılaştıkları sosyal risklere karşı korumalı, yaşam kalitelerini artırmalıdır. Yaşlılara dönük isabetli sosyal politikalar geliştirilmesi için yaşam kalitelerinin öznel ve nesnel tüm boyutlarının doğru analiz edilmesi gereklidir. Yaşam memnuniyeti, mutluluk ve çeşitli yaşam alanlarından duyulan memnuniyetten oluşan öznel refah, yaşam kalitesinin yaşlılar tarafından nasıl algılandığının ifadesidir.

Bu tezde Türkiye’deki yaşlı bireylerin öznel refah algıları incelenmektedir. Ayrıca Türkiye’deki yaşlıların durumu Avrupa’daki farklı refah rejimleri ile mukayese edilmektedir. Bu analizlerde Türkiye İstatistik Enstitüsü Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2004-2015 verileri ve Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi 2012 verileri kullanılmıştır.

Yaşlıların mutluluk ve memnuniyet seviyeleri 65 yaş altı nüfus ile mukayese edildiğinde, mutluluk ve memnuniyet seviyelerinde azalma olmadığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle yaşlıların büyük çoğunluğunun durumundan memnun olduğunu beyan ettiği görülmektedir. Ancak ülkemizdeki yaşlıların durumu Avrupa refah rejimleriyle mukayese edildiğinde, memnuniyet seviyesi Sosyal Demokrat, Liberal ve Muhafazakâr refah rejimlerinin gerisindedir. Türkiye’deki yaşlıların bazı alanlarda Güney Avrupa, bazı alanlarda ise Post Sosyalist ülkelerdeki yaşlılara benzeyen memnuniyet seviyelerine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, öznel refah, yaşam kalitesi, öznel iyi oluş, mutluluk, refah devleti

ABSTRACT

**LIFE SATISFACTION AND SUBJECTIVE WELL-BEING OF
ELDERLY IN TURKEY**

ÜMMÜGÜLSÜM AYSAN

Due to the increases in life expectancy at birth and decreasing total fertility rates, size and proportion of the elderly are increasing all around the world. This development leads to new social and economic challenges for the aging populations. Social policies should be designed to protect the elderly from social risks and to increase their quality of life. In order to create optimum social policies, all aspects of the life quality of the elderly population should be assessed. Subjective well-being, which covers measures of life satisfaction, satisfaction from life domains and happiness, demonstrates how elderly evaluate their quality of life.

This thesis aims to reveal the subjective well-being level of the elderly Turkish citizens. Furthermore the subjective quality of life indicators of various European welfare regimes and Turkey are compared. Turkish Statistical Institute's Life Satisfaction Survey data for 2004-2015 period and European Quality of Life Survey 2012 are employed for these analyses

It was found that majority of elderly are satisfied with their situation. In other words, it is found that in Turkey, aging does not necessarily decrease happiness and life satisfaction. However, the life satisfaction levels of the elderly in Turkey is smaller than that of the Social Democratic, Corporatist, and Liberal regimes. Subjective well-being level of elderly in Turkey is similar to Southern Europe in some areas whereas it is similar to that of Post Socialist in others.

Keywords: Aging, subjective well-being, quality of life, happiness, welfare state.

ÖNSÖZ

Sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarının artmasına neden olan nüfusun yaşlanması günümüzde önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum toplumdaki yaşlı algısını ve dolayısıyla yaşlıların kendileriyle ilgili algılarını olumsuz etkileyebilmekte, yaşlılığın bakıma ve korunmaya muhtaç olunan bir dönem olduğu görüşünü pekiştirmektedir. Hâlbuki kaliteli yaşam sürmüş ve başarılı yaşlanmış bireylerin toplumlara yük değil bilakis destek olmaları mümkündür. Orta yaş tasalarının atlatıldığı bu dönem, yaşamın ikinci baharı şeklinde de düşünülebilir. Ancak bunun için bireylerin ve toplumların yaşlılık dönemine hazırlıklı olması gerekmektedir. Çünkü yaşlılıkta yüksek yaşam kalitesine ve yaşam memnuniyetine sahip olmak anlamında da değerlendirilebilecek başarılı yaşlanma, yaşamın tamamını kapsayan; bireysel çabalar yanında, bireylerin içinde yaşadıkları toplumun onlara sunduğu imkânlarla da ilişkili bir süreçtir.

Yaşam kalitesinin artırılması için yapılması gerekenlerden biri de yaşam kalitesinin tüm yönleriyle ve düzenli olarak ölçümüdür. Yaşlıların yaşam kalitesinin ölçümünde sağlık durumu, gelir durumu gibi nesnel göstergelerin yanı sıra yaşam memnuniyeti ve mutluluk gibi öznel refah göstergelerinden de istifade edilmelidir. Bu göstergeler yaşlı bireylerin duygu durumlarının ve yaşamlarına biçtiği değerin ifadesidir. Yer yer eş anlamlı olarak da kullanılabilen yaşam memnuniyeti öznel refahın bilişsel boyutunu oluşturur, mutluluk ise duygusal boyutuna dâhildir. Gelir, sağlık, sosyal ilişkiler, sosyal yaşam gibi çeşitli yaşam alanlarından duyulan memnuniyet de öznel refah göstergelerindendir. Yaşlıların yaşamlarına dair değerlendirmelerini anlamak, isabetli sosyal politikalar geliştirilmesinde yol gösterici olacaktır.

Bu tezde Türkiye'deki yaşlı bireylerin öznel refah algıları incelenmektedir. Türkiye'deki yaşlı bireylerin mutluluk seviyesinin belirleyicileri tespit edilmekte, mutluluk ve çeşitli yaşam alanlarından duyulan memnuniyet seviyelerinin yıllar

içindeki değişimi ve diğer yaş gruplarından farkı ortaya koyulmaktadır. Ayrıca Türkiye'deki yaşlıların çeşitli öznel refah göstergeleri Avrupa refah rejimleriyle karşılaştırılmakta, ülkemizin Avrupa'daki diğer refah rejimlerine göre mukayeseli konumu ortaya konulmaktadır. Bu şekilde Türkiye'deki bireyler üzerinden yapılan değerlendirmeye ilave olarak, ülkenin uluslararası konumu ortaya konularak, yaşlıların öznel refahına dair bütünsel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu uzun ve çok aşamalı süreçte desteğini benden esirgemeyen pek çok kişinin katkısı olduğunu ifade etmek isterim. İlk olarak değerli danışman hocam Prof. Süleyman Özdemir'e doktoramın tüm aşamalarında ve özellikle tez dönemindeki değerli yardımları ve destekleri için teşekkürü bir borç bilirim. Yapıcı ve problem çözücü tabiatıyla bu uzun süreçte karşılaştığım her zorlukta önümü açan ve işlerimi kolaylaştıran hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bir diğer teşekkürüm, tez izleme komitemde yer alan Yrd. Doç. Dr. Zübeyir Nişancı'yadır. Tezin analiz bölümleri ile ilgili çok değerli katkıları, bana yol gösterici olmuştur. Tezin nihai halini almasındaki değerli katkıları için Doç. Dr. Faruk Taşçı'ya da teşekkürü bir borç bilirim. Tez komitemde yer alan hocalarım Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal ve Prof. Dr. Zeki Parlak'a da değerli katkıları için şükranlarımı sunarım. Doç. Dr. Murat Şentürk ve Yrd. Doç. Dr. Harun Ceylan hocalarıma da tezin ilk aşamalarındaki yardımları için teşekkürlerimi sunmak isterim.

Ömrümce eğitimim için titizlenen ve daima destek olan aileme olan sonsuz şükran duygumu da ifade etmek isterim. Annem Hatice Aldemir ve babam Hüseyin Aldemir'in, eğitim hayatımın her döneminde olduğu gibi, tez dönemindeki teşvik ve yardımlarının kıymetine paha biçilemez. Dedem Süleyman Aldemir'in her zaman hissettiğim sevgi ve dualarının yaşamımın diğer dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de bana büyük bir güç verdiği belirtmek isterim. Çok sevdiğim kardeşlerim Fatma Betül Yılmaz, Sümeyra Orhan ve Esra Aldemir'in isimlerini de, bu süreçte bana katlandıkları, motive ettikleri ve destek oldukları için minnetle anmak isterim.

Sonuncu ve en büyük teşekkür de hayatın tüm sınavlarını birlikte vermeye çalıştığımız sevgili eşim Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan'a. 3 küçük çocuklu bir anne

için oldukça meşakkatli olan bu süreç, onun bitmek tükenmek bilmeyen destek ve teşvikleri olmasa başarıyla sonulanamazdı. Sonsuz şükran duygularımla...

ÜMMÜGÜLSÜM AYSAN

İstanbul, 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xviii
TABLolar LİSTESİ.....	xix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xxi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YAŞAM MEMNUNİYETİ VE REFAH ALGISI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Temel Kavramlar	5
1.1.1. Yaşam Kalitesi.....	6
1.1.1.1. Yaşam Kalitesinin Tanımı	7
1.1.1.2. Yaşam Kalitesi Ölçümünde Farklı Yaklaşımlar	7
1.1.1.3. Objektif ve Sübjektif Yaşam Kalitesi	8
1.1.1.4. Sosyal Göstergelerin Güçlü ve Zayıf Yönleri	9
1.1.1.5. Sübjektif Göstergelerin Güçlü ve Zayıf Yönleri	11
1.1.1.6. Yaşam Kalitesi Alanları	12
1.1.2. Refah.....	14
1.1.3. İyi Oluş (Well-being).....	14
1.1.3.1. İyi Oluşu Açıklayan Farklı Yaklaşımlar.....	15
1.1.4. Öznel Refah (Subjective Well-being).....	18
1.1.4.1. Öznel Refahın Tanımı	18
1.1.4.2. Öznel Refah Nasıl Ölçülür	21
1.1.4.3. İyi Oluş Kuramları.....	22

1.1.5. Mutluluk	31
1.1.5.1. Mutluluğun Tanımı.....	31
1.1.5.2. Mutluluk Ölçümü	34
1.1.6. Yaşam Memnuniyeti.....	35
1.1.6.1. Yaşam Memnuniyeti Tanım	35
1.1.6.2. Yaşam Memnuniyetinin Ölçülmesi	40
1.1.6.3. Yaşam Memnuniyetini Ölçen Araştırmalar.....	42
1.1.6.4. Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörler	45
1.2. İyi Oluş ile İlgili Yeni Akademik Disiplinler	62
1.2.1. Mutluluk Ekonomisi	62
1.2.2. Pozitif Psikoloji	65

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE YAŞLILIKTA YAŞAM MEMNUNİYETİ

2.1. Sosyal Politika.....	68
2.1.1. Sosyal Politika İlgili Kavramlar ve Tarihi Gelişimi	68
2.1.2. Sosyal Politikada Temel Yaklaşımlar.....	74
2.1.2.1. Liberal Yaklaşım	74
2.1.2.2. Marksist Yaklaşım.....	78
2.1.3. Sosyal Politika Alanları	80
2.1.3.1. Sosyal Güvenlik.....	80
2.1.3.2. Sağlık	84
2.1.3.3. Eğitim	85
2.1.3.4. Konut	86
2.1.3.5. Gelirin Yeniden Dağıtımı	87
2.1.4. Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar.....	88
2.1.5. Sosyal Politika ve Yaşam Memnuniyeti.....	89
2.2. Yaşlılıkta Yaşam Memnuniyeti, Yaşam Kalitesi ve Başarılı Yaşlanma.....	90
2.2.1 Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi	90
2.2.1.1. Yaşlı Yaşam Kalitesi Boyutları	90
2.2.1.2. Yaşlı Yaşam Kalitesi Ölçekleri	93

2.2.1.3. Yaşlıların Yaşam Kalitesi Algıları	96
2.2.2. Başarılı Yaşlanma	97
2.2.2.1. Rowe ve Kahn'ın Başarılı Yaşlanma Modeli	98
2.2.2.2. Baltes ve Baltes'in Başarılı Yaşlanma Modeli	101
2.2.2.3. Önleyici ve Düzeltici Proaktiflik	103
2.2.3. Yaşlılıkta Yaşam Memnuniyeti	103
2.2.3.1. Yaş ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi	103
2.2.3.2. Yaşlılık Kuramlarında Yaşam Memnuniyeti	106
2.2.3.3. Yaşlılıkta Yaşam Memnuniyetine Etki Eden Faktörler	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA REFAH REJİMLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YAŞLILARIN ÖZNEL REFAH GÖSTERGELERİNİN MUKAYESESİ

3.1. Refah Rejimleri	124
3.1.1. Refah Rejimlerinin Sınıflandırılması	124
3.1.1.1. Liberal Refah Rejimi	125
3.1.1.2. Muhafazakâr-Kıta Avrupası Refah Rejimleri	127
3.1.1.3. Sosyal Demokratik Refah Rejimi	128
3.1.1.4. Güney Avrupa Refah Rejimi	129
3.1.1.5. Doğu Asya Refah Rejimi	130
3.1.2. Refah Rejimleri ve Yaşlılara Yapılan Destekler	132
3.2. Avrupa Refah Rejimleri ve Türkiye'nin Öznel Refah Göstergelerinin Mukayesesi	134
3.2.1. Yöntem	134
3.2.1.1. Araştırma ve Veri Seti	134
3.2.1.2. Araştırmanın Yöntemi	136
3.2.1.3. Analiz Yöntemi	136
3.2.2. Bulgular	137
3.2.2.1. Genel İyi Oluş Göstergeleri	137
3.2.2.2. Yaşam Alanlarından Duyulan Memnuniyet	149
3.2.2.3. Kamu Hizmetlerinin Kalitesinin Değerlendirmesi	174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN YAŞAM MEMNUNİYETİ VE MUTLULUK SEVİYELERİNİN ANALİZİ

4.1. Yöntem.....	179
4.1.1. Araştırma ve Veri Seti	179
4.1.2. Araştırmanın Yöntemi	179
4.1.3. Analiz Yöntemi.....	180
4.2. Bulgular.....	181
4.2.1. Sosyodemografik Özellikler ve Mutluluk İlişkisi	181
4.2.1.1. Genel Mutluluk Seviyesi	181
4.2.1.2. Yaş Grubu ve Mutluluk	183
4.2.1.3. Gelir Grubu Mutluluk.....	183
4.2.1.4. Öğrenim Durumu Mutluluk.....	185
4.2.1.5. Cinsiyet Mutluluk	186
4.2.1.6. Dindarlık ve Mutluluk	187
4.2.1.7. Medeni Durum.....	188
4.2.1.8. Kır Kent Mutluluk	189
4.2.1.9. SGK Kayıt Durumu Mutluluk	190
4.2.2. Bireyin Genel Durumundan Memnuniyeti	190
4.2.2.1. Sağlıktan Duyulan Memnuniyet.....	190
4.2.2.2. Konuttan Duyulan Memnuniyet	193
4.2.2.3. Eğitim Durumundan Duyulan Memnuniyet.....	195
4.2.2.4. Semt Memnuniyet	197
4.2.2.5. Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet.....	199
4.2.2.6. Sosyal İlişkilerden Duyulan Memnuniyet	201
4.2.2.7. Sosyal Yaşamdan Duyulan Memnuniyet	205
4.2.3. Kamu Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet	208
4.2.3.1. Sağlık Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet.....	209
4.2.3.2. Sosyal Güvenlik Kurumundan Duyulan Memnuniyet	215
4.2.3.3. Asayiş Güvenlik Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet	218
4.2.4. Ekonomik Değişkenler ve Mutluluk İlişkisi.....	220

4.2.4.1. Görelî Gelir ve Mutluluk	220
4.2.4.2. Gelirin İhtiyaçları Karşılama Derecesi	223
4.2.5. Türkiye’de Yaşlıların Mutluluğunun Belirleyicileri.....	225
4.2.5.1. Bulgular	226
4.2.5.2. Tartışma	238
4.2.6. Politika Önerileri	243
SONUÇ.....	252
KAYNAKÇA	258
ÖZGEÇMİŞ.....	285

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: GSYİH ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi	47
Grafik 2: Ortalama Mutluluk ve Kişi Başı GSYİH	48
Grafik 3: Avrupa'da Yaşam Memnuniyeti 1975-1992.....	51
Grafik 4: Evlilik ve Yaşam Memnuniyeti.....	55
Grafik 5: Ülkelerin Yaşam Memnuniyetleri (2012-2014)	60
Grafik 6: Yaşam Kalitesi ve Yaş İlişkisi.....	95
Grafik 7: ABD'de Yaş ve Yaşam Memnuniyeti	105
Grafik 8: Yaşlı Harcamalarının Diğer Sosyal Harcamalara Oranı	133
Grafik 9: Refah Rejimlerinde Yaşam Memnuniyeti (65 yaş ve üstü)	138
Grafik 10: Refah Rejimlerinde Yaşam Memnuniyeti (65 yaş altı).....	140
Grafik 11: Refah Rejimlerinde Yaş Gruplarına Göre Yaşam Memnuniyeti	141
Grafik 12: 65 Yaş ve Üstü Ortalama Mutluluk.....	143
Grafik 13: Hedonik İyi Oluş	145
Grafik 14: Eudaimonik İyi Oluş	146
Grafik 15: Eudaimonik İyi Oluş Endeksi ve Boyutları.....	147
Grafik 16: DSÖ-5 İyi Hali Endeksi	148
Grafik 17: Hayat Standartlarından Duyulan Memnuniyet.....	150
Grafik 18: Gelir Durumuna Göre Yaşam Memnuniyeti	151
Grafik 19: Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi	152
Grafik 20: Gelir Durumu Karşılaştırması Yaşam Memnuniyeti İlişkisi.....	154
Grafik 21: Yoksunluk Endeksi.....	155
Grafik 22: Yoksunluk Endeksi Yaşam Memnuniyeti İlişkisi	156

Grafik 23: Konuttan Duyulan Memnuniyet.....	157
Grafik 24: Çevresel İmkânlara Ulaşılabilirlik Endeksi.....	159
Grafik 25: Çevresel İmkânlara Ulaşma Zorluğu (% Toplamları).....	160
Grafik 26: Çevresel Koşullardan Memnuniyet Endeksi	161
Grafik 27: Çevresel Problemler (% Toplamları)	162
Grafik 28: Aile Hayatından Duyulan Memnuniyet	163
Grafik 29: Evlatlarla Her Gün Görüşmelerin Oranı.....	164
Grafik 30: Sağlık Durumundan Duyulan Memnuniyet	165
Grafik 31: Genel Sağlık Durum Değerlendirmesi	166
Grafik 32: Kısıtlayıcı Sağlık Problemi Yaşayanların Oranı	167
Grafik 33: Sağlık Durumu Yaşam Memnuniyeti İlişkisi.....	167
Grafik 34: Sosyal Yaşantıdan Duyulan Memnuniyet	168
Grafik 35: Yaşlı Bireylerin Her Gün Katıldığı Sosyal Faaliyetler	169
Grafik 36: Karşılanmamış Boş Zaman Tercihleri (Kümülatif %)	170
Grafik 37: Sosyal Dışlanma Endeksi	173
Grafik 38: Sağlık Hizmetlerinin Kalitesi	174
Grafik 39: Sağlık Hizmetlerine Erişim Endeksi	175
Grafik 40: Sağlık Hizmetlerine Erişim Problemleri	176
Grafik 41: Toplu Taşıma Hizmetlerinin Kalitesi	177
Grafik 42: Emeklilik Sisteminin Kalitesi.....	178
Grafik 43: 65 Yaş ve Üstü Mutluluk Frekans Değerleri (2015)	181
Grafik 44: Mutluluk Yıllar İçindeki Değişim (2004-2015)	182
Grafik 45: Mutluluk ve Yaş İlişkisi (2004-2015)	183
Grafik 46: Gelir Grubu Mutluluk (2004-2015).....	184

Grafik 47: Mutluluk Öğrenim Durumu (2004-2015).....	185
Grafik 48: Mutluluk ve Cinsiyet (2004-2015)	186
Grafik 49: Dine Olan İlgi ve Mutluluk (2015).....	187
Grafik 50: Medeni Durum ve Mutluluk (2013)	188
Grafik 51: Kır Kent Mutluluk (2012)	189
Grafik 52: Sağlıktan Duyulan Memnuniyet Değişim (2004-2015)	192
Grafik 53: Konuttan Duyulan Memnuniyet (2015)	193
Grafik 54: Konuttan Duyulan Memnuniyet Değişimi	195
Grafik 55: Yaş Gruplarına Göre Eğitim Durumundan Duyulan Memnuniyet Değişimi	196
Grafik 56: Semt Memnuniyeti Frekans Değerleri (2015).....	197
Grafik 57: Yaş Gruplarına Göre Yaşanan Semtten Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)	198
Grafik 58: Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri...	199
Grafik 59: Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)	200
Grafik 60: Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet Frekans Değişimi ...	201
Grafik 61: Evlilikten Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015).....	202
Grafik 62: Akrabalarla İlişkilerden Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)	203
Grafik 63: Arkadaşlarla İlişkiden Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)	204
Grafik 64: Komşularla İlişkilerden Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)	205
Grafik 65: Sosyal Yaşamdan Duyulan Memnuniyet Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)	205

Grafik 66: Belediyelerin Rekreasyon, Eğitim ve Yeşil Alan Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet.....	206
Grafik 67: 65 Yaş Üstü Bireylerin Toplumsal Konulara İlgisi.....	208
Grafik 68: Kamu Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)	208
Grafik 69: Sağlık Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)	209
Grafik 70: Sağlık Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Frekans Değişimi (65 yaş ve üstü)	210
Grafik 71: Hasta Olunca İlk Başvurulan Kurum Değişimi (2004-2015)....	212
Grafik 72: En Son Sağlık Hizmeti Alımında Sıkıntı Yaşayanların Oranı (2004-2015).....	213
Grafik 73: Sosyal Güvenlikten Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)	215
Grafik 74: 65 Yaş ve Üstü SGK'dan Memnuniyet Frekans Değerleri.....	216
Grafik 75: Sosyal Güvenlik Sistemi Problemleri (Kümülatif %)	217
Grafik 76: Asayiş Güvenlik Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Değişimi	218
Grafik 77: 65 Yaş ve Üstü Bireylerin Kendilerini Evlerinde Güvende Hissetme Algısı Değişimi	219
Grafik 78: 65 Yaş ve Üstü Yaşanılan Çevre ile İlgili Güvenlik Algısı Değişimi	219
Grafik 79: Görelî Gelir ve Mutluluk İlişkisi (2013)	221
Grafik 80: Algılanan Refah Basamaklarına Göre Mutluluk Algısı Frekans Değerleri (2013).....	222
Grafik 81: Aylık Gelirin İhtiyacı Karşılama Derecesi ve Mutluluk	223

Grafik 82: Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi ve Mutluluk Frekans Değerleri (2013).....	224

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Öznel Refah (Subjective Well Being)	21
Şekil 2: Mutluluk ve Bileşenleri	38
Şekil 3: Yaşam Kalitesi Modeli	92
Şekil 4: Dünya Sağlık Örgütü Yaşlı Yaşam Kalitesi Ölçeği	94
Şekil 5: Rowe ve Kahn'ın Başarılı Yaşlanma Modeli.....	99
Şekil 6: Baltes ve Baltes'in Başarılı Yaşlanma Modeli	102

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İyi Olma Hali Literatüründe Kullanılan Temel Kavramlar	5
Tablo 2: Objektif ve Sübjektif Sosyal Göstergeler	9
Tablo 3: Yaşam Kalitesi Alanları ve Göstergeleri	13
Tablo 4: Öznel İyi Olma Halinin Boyutları.....	20
Tablo 5: Yaşam Kalitesi Alanları	37
Tablo 6: Yaşam Memnuniyeti Ölçümünde Sıkça Kullanılan Bazı Sorular ..	41
Tablo 7: Refah Rejimleri, Ülkeler ve Katılımcı Sayıları.....	134
Tablo 8: Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi Sonucunda Oluşan Alt Gruplar (65 Yaş ve Üstü)	139
Tablo 9: Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi Sonucunda Oluşan Alt Gruplar (65 Yaş Altı)	139
Tablo 10: Yaş Altı Nüfus ve Yaşlı Nüfus Arasındaki Yaşam Memnuniyeti Farkları	140
Tablo 11: 65 Yaş ve Üstü Mutluluk Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi Sonucunda Oluşan Alt Gruplar	143
Tablo 12: 65 Yaş Altı Mutluluk Games Howell Çoklu Karşılaştırma	144
Tablo 13: DSÖ-5 İyilik Hali Boyutları Ortalama Değerleri.....	149
Tablo 14: Refah Gruplarına Göre Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi	152
Tablo 15: Gelir Durumu Karşılaştırması.....	153
Tablo 16: Yoksunluk Endeksi Bileşenlerine Hayır Cevabı Verenlerin Frekans Değerleri (%)	155
Tablo 17: Konut Sorunları (%).....	158
Tablo 18: Algılanan Sosyal Dışlanma Endeksi Bileşenleri (%).....	172
Tablo 19: SGK Kayıt Durumu ve Memnuniyet İlişkisi	190

Tablo 20: Yaş Gruplarına Göre Sağlık Durumundan Duyulan Memnuniyet (2015).....	191
Tablo 21: Konut Sorunları (2004-2015).....	194
Tablo 22: Sosyal Yaşantıdan Memnuniyet Gelir İlişkisi (2013).....	207
Tablo 23: Sağlık Hizmetlerindeki Sorunların Yıllar İçindeki Değişimi (2004-2015)	213
Tablo 24: Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi Değişim (2004-2015).....	224
Tablo 25: Regresyon Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri (2013).....	226
Tablo 26: Regresyon Modellerinin Özeti.....	231
Tablo 27: Evlilikten Duyulan Memnuniyet Değişkeni ile Kurulan Regresyon Modellerin Özeti	232
Tablo 28: Yaşlıların Mutluluğunun Belirleyicileri.....	233
Tablo 29: Yaşlıların Mutluluğunun Belirleyicileri (Evlilikten Duyulan Memnuniyet Değişkeni ile Oluşturulmuş).....	237

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ASM	: Aile Sağlığı Merkezi
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BAĞ-KUR	: Esnaf, Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
CASP	: Control, Autonomy, Self-realisation, and Pleasure (Kontrol, Otonomi, Kendini gerçekleştirme ve Memnuniyet Ölçeği)
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EQLS	: European Quality of Life Survey (Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması)
ESS	: European Social Survey (Avrupa Sosyal Taraması)
EUROFOUND	: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarının Gelişimi Vakfı)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
SDP	: Sağlıkta Dönüşüm Programı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WHOQOL-OLD	: World Health Organisation Quality of Life Index-Old (Dünya Sağlık Örgütü Yaşlı Yaşam Kalitesi)
YMA	: Yaşam Memnuniyeti Araştırması

GİRİŞ

Bilim ve teknolojideki gelişmelerin sağlık hizmetlerine etkisi, yaşam standartlarının yükselmesi gibi sebeplerle tüm dünyada yaşam beklentileri yükselmekte, toplam doğurganlık hızı düşmekte bunların sonucunda da yaşlı nüfus sayısal ve oransal olarak artmaktadır. Önümüzdeki yıllarda da yaşlı nüfus artışındaki bu eğilimin hızlanarak tüm dünyaya yayılması beklenmektedir. Yakın zamana kadar gelişmiş ülkelere özgü bir süreç olarak değerlendirilen nüfusun yaşlanması olgusu, bugün gelişmekte olan ülkelerde de geçerli olmaya başlamıştır. Türkiye’de demografik yaşlanma henüz öncelikli bir sorun olarak algılanmıyor olsa da, nüfusun zannedildiğinden çok daha büyük bir hızla yaşlandığı bilinmektedir. Bunun nedenleri toplam doğurganlık hızının özellikle 1980’lerden sonra hızla düşmesi ve doğuştan yaşam beklentisinin uzamasıdır. Türkiye’de 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı 2000 yılında %5,2 iken 2016 yılında %8,3’e yükselmiş,¹ bu oranın 2023 yılında %10’u, 2050 yılında ise %20’yi bulması beklenmektedir.²

Gelişmiş ülkeler, nüfusun yaşlanması olgusuyla çok uzun bir zaman diliminde ve de kalkınma problemlerini aştıktan sonra karşılaşmıştır. Birçok gelişmekte olan ülke ise henüz kalkınmalarını sağlayamadan ve çok kısa bir zaman içinde bu demografik dönüşümle karşılaşacaklarından sosyo-ekonomik risklere hazırlıksızdırlar. Demografik geçiş kuramı olarak da adlandırılan görüşe göre Batı Avrupa ülkelerinde doğum ve ölüm hızları çok uzun yıllardır azalmaktadır (yaklaşık 100-150 yıl) ve günümüzde düşük ölüm ve doğum oranları sayesinde nüfusları durağanlaşmıştır. Doğum düşüşünden ötürü alttan gelen nüfus azalmış, bunlar için gerekli olan yatırımlar üretime ve iş piyasasındaki aktif nüfusa ayrılmıştır. Üretime odaklı yatırımlar hızlı bir ekonomik kalkınmayı beraberinde getirmiştir. Ancak bugünkü gelişmekte olan ülkeler Batı Avrupa ülkelerinden çok daha hızlı bir biçimde (yaklaşık 40-50 yıl) bu demografik dönüşümü tecrübe etmektedirler ki, bu da yatırımları genç nesillerden üretim için gerekli olan sektörlerle ayırmalarına fırsat

¹ TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar 2015, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21520> , 11.06.2017.

² TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844> , 12.06.2017.

vermemektedir. Yozlaşma ve kayırmacılık, kurumsallaşmamış sosyal politika aygıtları gibi yerel nedenler de gelişmekte olan birçok ülke için “fırsat penceresi”nden yeteri kadar faydalanılamamasına neden olmaktadır.

Nüfusun yaşlanması; aile yapısı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, istihdam politikaları gibi toplumun bütün yönlerini etkileme potansiyeli bulunan bir sosyal olgudur. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerin ivedilikle konuyla ilgili farkındalık oluşturmaları; uzun ve orta vadeli sosyal politika hedefleri belirlemeleri gerekmektedir. Yaşlılar için isabetli sosyal politikalar geliştirilmesi için birinci aşama yaşlı nüfusun iyi oluş seviyesinin (well-being), diğer bir deyişle yaşam kalitesinin doğru analiz edilmesidir, çünkü sosyal politikaların temel amacı yaşam kalitesinin yükseltilmesidir. Yaşam kalitesine dair çeşitli göstergelerin düzenli olarak ölçülmesi ise bu analizin ilk aşamasıdır. Yaşam kalitesi ölçümünde kabul edilen iki anlayış mevcuttur: İskandinav ve Amerikan yaklaşımları. İskandinav yaklaşımı objektif yaşam koşullarına, edinilmiş kaynaklara odaklanırken, Amerikan yaklaşımı koşullar ve süreçlerin nihayetinde erişilen durumun, ilgili birey tarafından nasıl algılandığını esas alır. Şu anda yaygın kabul edilen görüş objektif ve subjektif göstergelerin yaşam kalitesi ölçümlerinde birlikte kullanılması gerektiğidir.

Yaşam kalitesinin öznel değerlendirmesi olarak da ifade edebileceğimiz öznel refah (subjective well-being), ya da psikoloji alanında yaygın kabul gören adıyla öznel iyi oluş, bireylerin refahlarını nasıl algıladıklarını gösteren üst bir kavramdır. Yaşam memnuniyeti, mutluluk, yaşam alanlarından duyulan memnuniyet gibi alt kavramları içine alır. Yaşam memnuniyeti, bireylerin yaşamlarının belirledikleri standartlara uygunluğunu ölçmesi ve buna göre hayatlarına değer biçmesi esasına dayanırken, mutluluk bireyin hoş giden bir ruh hali içinde olmasıdır.

Sağlıkta, sosyal ve ekonomik alandaki pek çok kayba rağmen, yaşlılığı hayatın olumlu bir dönemi olarak geçirmek mümkündür. Burada yaşam memnuniyeti ve mutluluk önem kazanmaktadır. Yaşam memnuniyeti yüksek olan yaşlılar kayıplarıyla, daha başarılı bir şekilde mücadele edebilmekte; aynı şekilde yaşlılık dönemi kayıplarını başarılı bir şekilde karşılayabilen yaşlılar daha yüksek yaşam

memnuniyetine sahip olabilmektedir. Burada yaşlılıkta yüksek yaşam memnuniyeti ve mutluluğun nasıl ve ne şartlarda sağlanabileceği soruları önem kazanmaktadır.

Yaşlılıkta yüksek yaşam memnuniyetinin mümkün olduğunu, hatta yaşlılık döneminde bireylerin orta yaş döneminden daha mutlu olduğu gösteren araştırmalar mevcuttur. Buna göre orta yaş dönemini atlatan bireylerin mutluluk seviyeleri artmaya başlamaktadır. Bu olguyu açıklamaya çalışan sosyo-duygusal seçicilik kuramına göre yaşayacak çok fazla zamanları olmadığını bilen yaşlılar, uzun vadeli hedefler yerine duygusal tatmine ve anı yaşamaya odaklanmaktadır. Bu durum yaşlı bireylerin değer verdikleri şeyleri ve yaşamlarındaki öncelik sıralamalarını değiştirmektedir. Yaşlılar için evlatlarla ilişkiler ve sağlıkla ilgili konular önemini artırmaktadır. Ancak her yaş grubunu aynı derecede mutsuz edebilecek faktörler de mevcuttur. Örneğin, temel ihtiyaçlarını karşılayacak maddi olanaklardan yoksun olmak, gençleri ve yaşlıları mutsuz edebilen önemli bir faktördür.

Bu tezin temel amacı Türkiye’deki yaşlı bireylerin öznel refah algılarının incelenmesidir. Tezin amacı çerçevesinde temel araştırma soruları şu şekilde sıralanabilir: Türkiye’de 65 yaş ve üstü bireylerin mutluluk seviyesi hangi faktörlerden etkilenmektedir? Yaşlanma süreci mutluluk seviyesini ne oranda etkilemektedir? 2004-2015 yılları arasında Türkiye’deki yaşlıların mutluluk seviyesi ve farklı yaşam alanlarından duyduğu memnuniyet ne yönde değişmiştir? Türkiye ve Avrupa’daki farklı refah rejimleri karşılaştırıldığında Türkiye’nin göreceli durumu nasıldır? Diğer refah devletlerinde yaşlıların öznel refah algıları nasıldır?

Tez dört bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölüm konunun kavramsal ve kuramsal yönlerini konu edinirken, üçüncü ve dördüncü bölümlerde ikincil mikro veriler ışığında yaşlıların öznel refah algılarına dair detaylı analizler yapılmıştır. Birinci bölümde yaşam kalitesi, yaşam memnuniyeti, mutluluk, iyi oluş gibi öznel refahla ilgili kavramlara, bu kavramlarla ilgili öne çıkan yaklaşımlara yer verilmiştir. Öznel refahın nasıl ölçüldüğüne değinildikten sonra iyi oluşu etkileyen bireysel, demografik, kurumsal vb. faktörlerden bahsedilmiştir. Bu bölümde ayrıca öznel refahla ilgilenen yeni akademik disiplinlerden kısaca bahsedilmiştir.

Sosyal politika ve yaşlılıkta yaşam memnuniyetini ele alan ikinci bölüm iki alt başlık halinde düzenlenmiştir. İlk bölümde sosyal politika ile ilgili kavramlar, sosyal politikada temel yaklaşımlar, sosyal politika araçları ve sosyal politika yaşam memnuniyeti ilişkisine değinilmiştir. İkinci bölümde ise yaşlılar özelinde yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti kavramları üzerinde durulmuştur. Yaşlılık ve yaşam memnuniyeti ilişkisi mevcut literatür ışığında ele alınmış. Yaşlılık kuramlarının yaşam memnuniyeti ve başarılı yaşlanma ile ilişkili olarak değerlendirilmesinin ardından son olarak, yaşlılıkta yaşam memnuniyetine etki eden faktörler aktarılmıştır. Yaşlıların yaşam kalitesinin boyutları, yaşlıların kendi yaşam kalitesine dair algılarından bahsedilmiştir. Ardından yaşlılıkta yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti ile ilintili kavramların başında gelen başarılı yaşlanma kavramına değinilmiştir.

nc bölümde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2004-2015 verileri ışığında Türkiye’deki yaşlıların öznel refah algıları analiz edilir. Bu bölümün ilk kısmında bireysel mutluluk; finansal durum, sağlık durumu, sosyal yaşam, sosyal ilişkiler gibi çeşitli yaşam alanlarından duyulan memnuniyet seviyeleri; sağlık ve sosyal güvenlik gibi çeşitli kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet ile bu alanlarda 2004 yılından bu yana yaşanan değişimler verilmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında ise 65 yaş ve üstü nüfusun mutluluğuna etki eden değişkenler regresyon tekniğiyle detaylı olarak analiz edilmiştir.

Dördüncü bölümde ise Avrupa Yaşam ve alışma Koşullarının Gelişimi Vakfı (EUROFOUND) tarafından yapılan Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması (European Quality of Life Survey-EQLS) 2012 verileri ışığında Avrupa’daki farklı refah rejimleri ve Türkiye’deki yaşlıların öznel refahları mukayese edilmiştir. Analiz kısmından önce refah rejimlerinin sınıflandırılması konusuna yer verilmiş, farklı refah rejimlerinin yaşlılara ne ölçüde desteklediğine değinilmiştir. Analiz kısmında, ANOVA ve post hoc teknikleri ile farklı refah rejimlerinde öznel refaha dair çeşitli göstergelerde farklılıklar olup olmadığı, var ise bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YAŞAM MEMNUNİYETİ VE REFAH ALGISI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Temel Kavramlar

Toplumun ve bireylerin refahının incelenmesi konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu bağlamda toplumun ya da bireylerin iyi oluş ya da refahını açıklamak için yaşam kalitesi, mutluluk, yaşam memnuniyeti gibi kavramlar kullanılmaktadır. Tablo 1’de özet olarak verilen bu kavramlar detaylı olarak açıklanacaktır.

Tablo 1: İyi Olma Hali Literatüründe Kullanılan Temel Kavramlar

Kavram	Açıklaması
Yaşam Kalitesi (Quality of Life)	Bireylerin parasal olmayan ve kendi fırsat ve hayat olanaklarını şekillendiren, ayrıca farklı kültür ve bağlamlarda içkin değerleri olan vasıflarının kümesidir.
İyi oluş (Well-being)	Bireylerin veya toplumun içinde bulunduğu durumu ifade etmeye yarayan genel terim.
Refah (Welfare)	Genellikle iyi oluş kavramıyla aynı anlamda kullanılır. Özelde ise, anaakım iktisatın sadece ekonomik verilere dayanarak bireylerin veya toplumun iyi oluşunu ifade ettiği kavram.
Öznel iyi oluş (Subjective well-being)	Bireylerin duygusal tepkilerini, farklı alanlardaki memnuniyetlerini ve yaşamın tümüne dair memnuniyetini değerlendirmesini içeren geniş kategoride olgular.
Mutluluk (Happiness)	Bireylerin ruhsal olarak iyi oluşunu ve yaşamdan zevk almalarını ifade eder.
Yaşam memnuniyeti (Life satisfaction)	Ruhsal olarak iyi oluşu ifade eder. Mutlulukla eş anlamlı olarak kullanılabilir.

Kaynak: Fikret Adaman v.d., **Yapabilirliklerin Ölçümü: Yaşam Koşulları Ve Toplumun İyi Olma Hali (Well-Being) Üzerine Bir Endeks Geliştirme Denemesi**, TÜBİTAK projesi, SOBAG - 112K064, 2014, İstanbul, s. 3.

1.1.1. Yaşam Kalitesi

Ünlü İngiliz ekonomist Richard Layard (2005) zenginlik ve mutluluk ilişkisine ışık tutan *Mutluluk: Yeni Bir Bilimden Dersler (Happiness: Lessons From A New Science)* adlı kitabında sosyal politikanın esas hedefinin mevcut ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini artırmak olduğunu ifade etmektedir.³ Peki, yaşam kalitesi nedir?

Yaşam kalitesi bireylerin genel yaşam memnuniyetini ve refahını ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Kavramın hayatın birçok boyutunu içermesi gerektiği konusunda fikir birliği olmakla birlikte, bu boyutların hangileri olması gerektiği halen tartışılan bir konudur. Yaşam kalitesi tartışmalarının geçmişi Plato ve Aristo'ya kadar uzanır. Platon'un *Devlet* adlı eserinde yaşam kalitesi ile ilgili görüşlerinin yansımalarını görmek olanaklıdır. Bu eserde yaşam kalitesi tartışmalarında sıkça gündeme gelen “hayatın değeri” ve “yaşamın süresinin mi kalitesinin mi öncelenmesi gerektiği” gibi önemli sorular değerlendirilmektedir.⁴

Aristo'nun *Nikomakhos'a Etik* adlı eseri yaşam kalitesi tanımına etki eden ilk kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Aristo, mutluluğun doğasını incelediği bu çalışmada, günümüzde “yüksek kalitede bir yaşam sürmek” ile aynı anlamı taşıyan “iyi yaşam”ın nasıl elde edileceğine dair görüşlerini okuyucuyla paylaşır.⁵

Yaşam kalitesi araştırmalarının büyük bir kısmı sağlık bilimleri ve psikoloji alanlarında üretilmektedir. Ekonomistler de mutluluk çalışmaları adı altında yaşam kalitesi araştırmaları yapmaktadır. Mutluluk çalışmaları ekonomistlerin, psikolog ve sosyologlarla benzer konular üzerine odaklandıkları bir araştırma alanıdır.⁶

³ Robert Costanza et.al., “Quality of Life: An Approach Integrating Opportunities, Human Needs, and Subjective Well-Being”, **Ecological Economics**, 61, 2007, p. 268.

⁴ Zehra Edisan, Funda Kadioğlu, “Yaşam Kalitesi Kavramının Antik Dönemdeki Öncülleri”, **Lokman Hekim Journal**, 3.3, 2013, s.2.

⁵ A.e., s.3.

⁶ Susan Galloway et. al., **Well-Being and Quality of Life: Measuring the Benefits of Culture and Sport: A Literature Review and Thinkpiece**, Edinburgh, Scottish Executive Education Department, 2006, s.7.

Terim olarak yaşam kalitesi ilk olarak Priestley'in 1943'deki Cumartesi Işıkları (Daylight on Saturday) adlı oyununda kullanılmıştır.⁷ Yaşam kalitesi kavramı maddi refahın kişilerin yaşamına etkisini ifade etmek üzere kavramsallaştırılmış, daha sonra eğitim, sağlık ve refah, ekonomik ve endüstriyel kalkınma ve özgürlükleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Yaşam kalitesi günümüzde yaşam memnuniyeti, özsaygı, refah, mutluluk, sağlık, değer, yaşamın anlamı, işlevsellik ve uyum gibi pek çok terimle eş anlamlı kullanılabilmektedir.⁸

1.1.1.1. Yaşam Kalitesinin Tanımı

Her zaman ve her alanda kabul edilen tek bir yaşam kalitesi tanımı yoktur. Yaşam kalitesine dair yapılan bir literatür taramasında kavramın yüzün üzerinde farklı tanımı olduğu tespit edilmiştir.⁹ Her disiplin kendi araştırma alanına dair bir tanım geliştirebilmektedir. En yaygın tanımlardan biri ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'e aittir. Buna göre yaşam kalitesi “hedefleri, beklentileri, standartları, ilgileri ile bağlantılı olarak kişilerin yaşadıkları kültür ve değer yargılarının bütünü içinde durumlarını algılama biçimi”dir.¹⁰

Bir başka tanıma göre yaşam kalitesi bireyin, kişisel ve çevresel sistemini, içsel ve toplumsal normlar ışığında; geçmiş, şimdi ve gelecek zaman perspektifinde, çok boyutlu değerlendirmesidir. Bu tanıma göre yaşam kalitesinin hem objektif hem de sübjektif boyutları vardır. Objektif boyutta toplumsal normlar yaklaşımı ön planda iken, sübjektif boyutta bireysel yaklaşım ön plana çıkar.¹¹

1.1.1.2. Yaşam Kalitesi Ölçümünde Farklı Yaklaşımlar

Yaşam kalitesine dair iki farklı yaklaşım ön plana çıkmaktadır: İskandinav ve Amerikan yaklaşımları. İskandinav yaklaşımı objektif yaşam koşullarına, yani edinilmiş kaynaklara odaklanırken, Amerikan yaklaşımı ise koşullar ve süreçlerin

⁷ Talha Müezzinoğlu, “Yaşam Kalitesi”, **Üroonkoloji Bülteni**, 1, 2005, s. 25.

⁸ Alison J. Carr, Paul W. Thompson, John R. Kirwan, “Quality of Life Measures”, **British Journal of Rheumatology**, 35.3, 1996, p. 275.

⁹ Galloway et. al., **a.g.e.**, p. 11.

¹⁰ Murat Şeker, **İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması**, İstanbul, İTO, 2011, s. 21.

¹¹ Gopalakrishnan Netuveli, David Blane, "Quality of Life in Older Ages", **British Medical Bulletin**, 85.1, 2008, p. 115.

nihayetinde erişilen durumun, ilgili birey tarafından değerlendirilmesini yani sübjektif değerlendirmeleri esas alır.¹²

İskandinav yaklaşımına göre refah, bireylerin ellerindeki kaynakları istedikleri gibi yaşamak için harekete geçirebilmeleri, ellerindeki kaynakları bu amaçla bilinçli olarak kullanabilmeleridir. Kaynaklar amaçlarımızı gerçekleştirmek için kullandığımız para, mülk, bilgi, ruhsal ve fiziksel enerji, güvenlik gibi araçlardır. Bu yaklaşıma göre bireyin içinde bulunduğu objektif koşullar önemlidir.¹³

Amartya Sen'in yapabilirlikler kavramı İskandinav objektif göstergeler yaklaşımının en bilinen örneğidir. Bir kişinin yaşam kalitesi ne yaptığı (functioning) ile ölçülemez. İnsanlar farklı işlere farklı değer verebilirler, önemli olan insanın değer verdiği işi yerine getirmek için yeterli olması (capable), umduğu ve arzuladığı yaşama erişebilmesidir.¹⁴

Objektif göstergelerle ölçülmeye çalışılan İskandinav anlayışının karşısında Amerikan yaşam kalitesi yaklaşımı, ihtiyaçların karşılanmasında bireyin yaşam memnuniyeti, mutluluk ve öz değerlendirmesine yansımaları dikkate alır. Bu anlayışın temelleri faydacılığa, psikiyatri ve sosyal psikolojiye dayanmaktadır. Burada nihai amaç gerekli kaynakların sağlanması değil, insanların iyi durumda olduklarını algılamasıdır. Bu yaklaşım yaşam memnuniyeti ve mutluluk gibi sübjektif göstergeleri dikkate alır.¹⁵

1.1.1.3. Objektif ve Sübjektif Yaşam Kalitesi

Kişilerin objektif yaşam koşullarının sübjektif yaşam kalitesi değerlendirmelerine çok büyük bir etkisinin olmadığına görülmesi 1970'li yıllardan sonra sübjektif göstergelere olan ilgiyi artırmıştır. Şu anda yaygın kabul edilen görüş objektif ve sübjektif göstergelerin yaşam kalitesi ölçümlerinde birlikte kullanılması gerektiğidir. Objektif ve sübjektif göstergeleri bütünleştirme çabaları her iki

¹² Heinz-Herbert Noll, "Social Indicators And Quality of Life Research: Background, Achievements and Current Trends", **Advances in Sociological Knowledge over Half a Century**, Ed. by Nicolai Genov, Paris, International Social Science Council, 2002, p. 156.

¹³ **A.e.**, p.156.

¹⁴ Amartya Sen, "Capability and Well-Being", **The Quality Of Life**, Ed. by Martha Nussbaum, Amartya Sen, w. place, Oxford University Press, 1993, pp. 31-32.

¹⁵ Noll, **a.g.e.**, p.157.

yaklaşımın da güçlü ve zayıf yönlerinin kabul edilmesinin doğal bir sonucudur. Tablo 2’de literatürde sıklıkla kullanılan objektif ve sosyal göstergelere örnekler verilmiştir.

Tablo 2: Objektif ve Sübjektif Sosyal Göstergeler

Objektif Sosyal Göstergeler	Subjektif Sosyal Göstergeler
(bireyin değerlendirmesinden bağımsız)	(bireyin değerlendirmesine dayalı)
Yaşam ömrü	Güvenlik duygusu
Suç oranı	Maddi varlıklar
İşsizlik oranı	Mutluluk
GSMH	Yaşam Memnuniyeti
Yoksulluk oranı	Aile ile ilişkiler
Okullaşma	İş memnuniyeti
Haftalık çalışma saati	Dağıtımsal adalet algısı
İntihar oranı	Sınıfsal aidiyet
Bebek ölüm oranı	Hobiler ve üyelikler
	Kamu vicdanı

Kaynak: Mark Rapley, **Quality of Life Research. A Critical Introduction**, London, Sage, 2003, p.11.

1.1.1.4. Sosyal Göstergelerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Sosyal göstergeler nesneldir, kişilerin algılarına dayanmaz. Karşılaştırma yapmaya müsaittir ve yüksek kesinlikle ölçülebilir. Örneğin, çocuk ölüm oranının ne anlama geldiği çok nettir, çok küçük hata oranlarıyla ölçülebilir. Sosyal göstergelerin bir diğer güçlü yanı toplumun normatif ideallerini yansıtmasıdır. Örneğin, suç oranlarının düşük olması veya havanın temiz olması kişileri mutlu etsin etmesin toplum tarafından değer verilen göstergelerdir. Sosyal göstergeler, ekonomik ve sübjektif göstergelerin yeterince ya da hiç ele almadığı göstergeleri kullanarak toplumsal kaliteyi daha farklı boyutlarda ele alabilir. İnsan hakları, çevre kirliliği,

ormansızlaşma gibi göstergelerin izlenmesi küresel problemlere ortak çözümler geliştirilmesi için inisiyatif geliştirilmesi sonucunu doğurabilir.¹⁶

Sosyal göstergelerin en önemli zaaflarından biri yanılabilir olmasıdır. Örneğin, tecavüz oranları muhafazakâr toplumlarda daha az bildirilmekte, evde doğum oranlarının yüksek olduğu yerlerde çocuk ölümlerini doğru ölçmek mümkün olamamaktadır. Objektif olmakla birlikte sosyal göstergeler de ölçme hataları ile maluldür.¹⁷

Sosyal göstergeler yorumlanırken çok farklı etmenler dikkate alınmalıdır. Örneğin, konut maliyetleri objektif olsa da o bölgedeki emlak vergilerinin oranı, mortgage oranları, ortalama konut kalitesi v.b. birçok değişkenden etkilendiği için farklı bölgelerdeki konut maliyetlerini karşılaştırırken çok dikkatli olunması gerekmektedir.¹⁸ Bir diğer problem, sosyal göstergelerin tanımlanmasında da sübjektif değerlendirmelerin devreye girmesidir. Örneğin, ağaçsızlandırma gibi bir göstergede hangi yaştaki ağaçların kesilmesinin ağaçsızlandırma kapsamına gireceği tartışmalıdır. Ya da neyin cinayet olduğu hususunda farklı bölgelerde farklı hukuki yaklaşımlar mevcuttur.¹⁹

Bir başka sorun ise bazı göstergelerin tartışmalı karakteridir. Örneğin, sosyal güvenlik ve ulusal güvenlik harcamalarının en uygun seviyesi hususunda uzlaşma sağlamak çok zordur.²⁰ Değişkenlerin nasıl seçileceği ve ağırlıklandırılacağı da tartışmalıdır. Örneğin, sağlık, eğitim ve yaşam standardı boyutlarından oluşan İnsani Gelişim Endeksinde (İGE) bütün öğeler eşit ağırlıklandırılmıştır. Bu öğelerin tüm boyutların bireyin gelişmesine katkısı oranında ağırlıklandırılmasının daha doğru

¹⁶ Ed Diener, Eunkook Suh, "Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators", **Social Indicators Research**, 40.1-2, 1997, p. 193.

¹⁷ **A.e.**, p.194.

¹⁸ Richard. A. Becker et. al., "Analysis of Data from the Places Rated Almanac", **The American Statistician**, 41, 1987, p. 172.

¹⁹ Diener, Suh, **a.g.e.**, p.195.

²⁰ **A.e.**, p. 196.

olacağı öne sürülmektedir.²¹ Hangi boyutun gelişime ne kadar etki ettiği ve buna kimin karar vereceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Sosyal göstergelerin önemli sınırlılıklarından bir diğeri de bireylerin algılarını yansıtmamalarıdır. Bireylerin adaptasyon özelliği olumsuz koşullar altında da yüksek olumlu duygular hissetmesini sağlayabilmektedir. Objektif yaşam kalitesi göstergeleri ile sübjektif yaşam kalitesi göstergelerinin yüksek oranda ilişkili olmadığı tespit edilmiştir.²² Bu durum sübjektif ölçümlere olan teveccühü artırmıştır.

1.1.1.5. Sübjektif Göstergelerin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Sübjektif göstergelerin en önemli avantajı birey için önemli olan deneyimleri yakalamasıdır. Çünkü sosyal göstergelerin pek çoğu bireylerin içinde bulundukları yaşam koşullarına dair hislerini dolaylı olarak ölçer. Bu noktada sübjektif göstergeler önemli bir katkı sağlar. Objektif ve sübjektif göstergeler birbirine yaklaşıyorsa daha güçlü sonuçlara varılır; ancak uzaklaşıyorsa yorumlamak için derinlemesine analiz ve yorum yapmak gerekir. Sosyal göstergelerde farklı alanlardaki göstergeleri birleştirip bileşik endeksler oluşturmak farklı ölçme birimleri sebebiyle zordur (çevre kirliliği, kalori, gelir). Sübjektif göstergelerde bileşik endeksler oluşturmak ise daha kolaydır. Bireylerin farklı alanlardaki memnuniyet seviyeleri aynı ölçekle ölçüldüğü için birleştirilip kolayca bileşik endeksler oluşturulabilir.²³

Sübjektif değerlendirmelerin de bir takım zayıf yönleri mevcuttur. Her bireyin her soruya doğru ve kesin cevaplar verdiği düşünülemez. Aynı zamanda memnuniyet ölçümleri durumsal faktörlerden ve kişinin o anki ruh halinden etkilenir. Bu zaafı bertaraf etmek için farklı ölçüm teknikleri kullanılması önerilmektedir.²⁴ Diğer bir zaaf sübjektif değerlendirmelerin toplumun objektif kalitesini ölçmekten

²¹ Shyamal Chowdhury, Lyn Squire, "Setting Weights for Aggregate Indices: An Application to the Commitment to Development Index and Human Development Index", **The Journal of Development Studies**, 42.5, 2006, p. 762.

²² Jonathan Perry, David Felce, "Correlation Between Subjective and Objective Measures of Outcome in Staffed Community Housing", **Journal of Intellectual Disability Research**, 49.4, 2005, p. 278.

²³ Diener, Suh, **a.g.e.**, p. 205.

²⁴ Schwarz, Norbert, Fritz Strack "Reports of Subjective Well-Being: Judgmental Processes and their Methodological Implications", Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, New York, Russell Sage Foundation, 1999, pp. 61-84.

uzak olmasıdır.²⁵ Sübjektif değerlendirmeler kişilerin bireysel özellikleri ve kişilerarası ilişkilerden büyük ölçüde etkilenirler. Aynı zamanda insanların doğal olarak içinde yaşadıkları koşullara adapte olması beklentilerini ve değerlendirmelerini etkiler. Sonuç olarak sübjektif değerlendirmeler önemlidir; ancak toplumu değerlendirmek için yeterli değildir.

Son olarak sübjektif değerlendirmeler, bireyler ve toplumlar açısından farklı derecede önem arz etmektedir. Örneğin, Çin’de yapılan bir araştırmada, kolej öğrencilerinin %10’u ne kadar mutlu olduklarını hiç düşünmediklerini beyan etmişlerdir. ABD’de ise mutluluk bireylerin çok önem verdiği bir kavramdır. Sonuç olarak mutluluk toplumları yansıtan pek çok değerden yalnızca biridir, bu sebeple bir toplumu değerlendirirken o toplumun her boyutuyla değerlendirilmesine imkân verecek temel değerler göz önünde bulundurulmalıdır.²⁶

1.1.1.6. Yaşam Kalitesi Alanları

Yaşam kalitesi alanları bireylerin refahını belirleyen etkenler takımını ifade eder.²⁷ Dolayısıyla bireylerin yaşamını etkileyen alanların sayısı kadar yaşam kalitesi alanı potansiyeli mevcuttur. Sıklıkla bahsi geçen bazı yaşam kalitesi alanları ve göstergeleri şöyledir:

Fiziksel iyi oluş: sağlık, form, günlük yaşam aktiviteleri;

Maddi refah: gelir, konut, istihdam, güvenlik;

Sosyal iyi oluş: aile, akraba, arkadaş, kişiler arası ilişkiler;

Duygusal iyi oluş: güven, öz saygı, tatmin;

Kişisel gelişim ve etkinlikler: politik özgürlük, iş, eğitim, ekonomik özgürlük.

25 Abbott, Pamela, Claire Wallace, “Social Quality: A Way to Measure The Quality of Society”, **Social Indicators Research**, 108.1, 2012, 153-167.154

26 Diener and Suh, a.g.e., s.206.

27 Robert L. Schalock, "The Concept of Quality of Life: What We Know and Do not Know", **Journal of Intellectual Disability Research** 48, No. 3 (2004), s.205.

Yaşam kalitesi alanlarını belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda bulunan 8 ortak boyut tespit edilmiştir. Tablo 3’te yaşam kalitesi alanları, bunların göstergeleri ve her biri için öne çıkan değişkenler görülebilir.

Tablo 3: Yaşam Kalitesi Alanları ve Göstergeleri

Yaşam kalitesi alanı	Göstergeler	Anahtar sözcükler
Duygusal iyi oluş	Hoşnutluk	Tatmin, ruh hali, beğenme
	Benlik algısı	Kimlik, özsaygı, kendini beğenme
	Stressizlik	Tahmin edebilirlik, kontrol
Kişilerarası ilişkiler	Etkileşim	Sosyal ağlar, sosyal bağlantılar
	İlişkiler	Aile, arkadaşlar, akranlar
	Destek ağları	Duygusal, fiziksel, finansal destek
Maddi refah	Maddi durum	Gelir, yan gelirler
	İstihdam	İş durumu, iş çevresi
	Konut durumu	Ev sahibi, kiracı, mortgage
Kişisel gelişim	Eğitim	Kazanım, statü
	Kişisel yeterlikler	Bilişsel, sosyal, pratik
	Performans	Başarı, kazanç, üretkenlik
Fiziksel iyi oluş	Sağlık	İşlevler, semptomlar, form, beslenme
	Günlük yaşam aktiviteleri	Öz-bakım becerileri, hareket kabiliyeti
	Boş zaman	Hobiler, boş zaman etkinliği
Özgür irade	Otonomi	Bağımsızlık
	Hedefler ve değerler	Arzular ve beklentiler
	Tercihler	Fırsatlar, seçenekler ve seçimler
Sosyal içerme	Toplumsal entegrasyon ve katılım	
	Toplumsal roller	Yardımcı, gönüllü
	Sosyal destekler	Destek hizmetleri ve ağları
Haklar	İnsani	Saygı, eşitlik, onur
	Hukuki	Vatandaşlık, erişim, yargı süreci

Kaynak: Robert L. Schalock, “The Concept of Quality of Life: What We Know and Do not Know”, *Journal of Intellectual Disability Research*, 48.3, 2004, p. 206.

1.1.2. Refah

Refah ve iyi oluş kavramları genelde birbirinin yerine kullanılmakta olduğu görülür. Ancak refah kelimesi dilimizde daha çok ekonomik çağrışımlar yapmaktadır. Eski sözlüklerde “geçim genişliği” olarak tanımlanan refah, halkın deyimiyle “namerde muhtaç olmadan maddî ihtiyaçlarını karşılama, insanca geçinme durumu” olarak tanımlanabilir.²⁸

Literatüre baktığımızda refah kelimesinin daha çok ülkeler ve toplumların, iyi oluşun ise bireyler ve grupların iyi oluşunu tanımlamakta kullanıldığı görülür. Refah ekseriyetle dar anlamıyla yani zenginlik olarak kullanılmaktadır.

Bent Greve refahı “Refah ekonomik kaynaklara en üst seviyede erişim; vatandaşların yüksek bir iyi oluş ve mutluluk seviyesinde olması, fakirlik tehdidini bertaraf edecek bir minimum gelir garantisi; son olarak, bireylerin iyi yaşam sürmesi için gerekli yapabilirliklere sahip olmasıdır” şeklinde tanımlar.²⁹

Buna göre GSYİH ve sosyal transferler refahın makro göstergeleri iken mutluluk ve yoksulluk oranı refahın mikro göstergeleridir. GSYİH ve sosyal transferler refaha ayrılan kaynakları, mutluluk seviyesi refah seviyesinin bireyler tarafından algılanma düzeyini, yoksulluk oranı ise kaynakların yoksulluğun önlenmesindeki rolünü göstermektedir. Refahın analizinde tüm bunlardan istifade edilmesi gerekir.³⁰

1.1.3. İyi Oluş (Well-being)

Günlük dilde iyi/sağlıklı bir yaşam anlamında kullanılan “iyi oluş” kavramı, psikolojide “öznel iyi oluş” (subjective well-being), “psikolojik iyi oluş” (psychological well-being), “mutluluk” (happiness) ya da “yaşam kalitesi” gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir.

Yaşam kalitesi kavramının tanımı net olmamakla birlikte, objektif ve sübjektif unsurlardan oluştuğuna dair bir görüş birliği mevcuttur. Ancak iyi oluş

²⁸ Bedri Gencer, “Sosyal Devletten Kerim Devlete”, **Bilgi**, 19.2, 2009, s.3.

²⁹ Bent Greve, “What is Welfare?”, **Central European Journal of Public Policy**, 2.1, 2008, p. 58.

³⁰ A.e., p. 59.

kavramına dair daha büyük bir belirsizlik vardır. Bazı araştırmacılar iyi oluş ve yaşam kalitesi kavramlarını birbirlerinin yerine kullanırken, bazıları iyi oluşu daha geniş bir kavram olan yaşam kalitesinin bir parçası gibi kullanmaktadır.³¹ İkinci durumda kastedilen bireyin objektif yaşam koşullarını nasıl algıladığı, yani öznel refahtır.

1.1.3.1. İyi Oluşu Açıklayan Farklı Yaklaşımlar

Psikolojide iyi oluşu açıklayan iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Kökleri Aristippus ve Epikür'e kadar uzanan hedonist yaklaşım mutluluğa odaklanır, iyi oluşu hazzı elde etme ve acıdan kaçış yani pozitif ve negatif duyguların dengelenmesi olarak tanımlar. Aristo'nun fikirlerinde temellenen eudaimonik yaklaşım ise anlama ve kendini gerçekleştirmeye odaklanarak, kişinin nasıl iyi olacağını anlaması üzerinde durur.³²

1.1.3.1.1. Hedonik Yaklaşım

İyi oluşu hedonik zevkler ve mutlulukla eşitleyen yaklaşımın uzun bir tarihçesi vardır. Sokrat'ın öğrencisi olan Yunan düşünür Aristippus hazzın mutlak anlamda iyi olduğunu, insan eylemlerinin sonucunda haz sağlayacak bir biçimde düzenlenmesi gerektiğini, sürekli haz verene yönelmenin en uygun davranış biçimi olduğunu iddia etmiştir. Her davranışın nedeni mutlu olma isteğidir ve mutluluk haz dolu anların toplamıdır.³³

Hedonizm Epikuros ve diğer birçok filozof tarafından devam ettirilmiştir. Aristippos'un maddesel hazları en yüksek hazlar olarak görmesine karşılık Epikuros manevi hazlara daha büyük önem atfeder. Vücudu acılardan ve ruhu huzursuzluktan kurtaran hazlara ulaşmayı en üstün amaç olduğunu iddia eder. Yaşamayı hoş kılan şey bedensel zevkler değil, yaptıklarımızın temelini araştıran ve önyargılarımızı bulup araştıran, bizi önyargılarımızdan kurtaran anlayıştır; bu anlamda bilgi bizi özgür yapar ve haz verir. Bedensel hazlar gelip geçicidir manevi hazlarsa bedensel

³¹ Galloway, **a.g.e.**, 33.

³² Fatma Balcı, "Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2011, s. 38.

³³ Richard Ryan, Edward Deci, "On Happiness and Human Potentials: A Review Of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being", **Annual Review of Psychology**, 52, 2001, p. 143-144.

hazlara kıyasla daha kalıcıdır. Benzer biçimde, ruhsal acılar diğerlerine kıyasla daha ağır acılardır çünkü beden sadece şimdiki acıları çekerken, ruh geçmiş ve gelecekteki acıları da çeker.³⁴

Hobbes'a göre yaşamın amacını mutluluk oluşturmaktadır. Kendi ifadesiyle "Bir kişinin farklı zamanlarda arzu duyduğu şeyleri elde etmede sürekli başarılı olması, yani, sürekli gönenç, insanın mutluluk dediği şeydir."³⁵

Hedonizmi benimseyen psikologlar hem bedensel hem de manevi hazları içeren daha geniş bir hedonizm kavramını vurgularlar.³⁶ Hazcı psikologlarda hâkim olan görüşe göre iyi oluş öznel mutlulukla ilgilidir; hazla da acıyla da ilgilenir; hayatın iyi ve kötü yönlerine dair her türlü yargıyı ihtiva eder. Yani mutluluk yalnızca bedensel hazlara indirgenemez; çok farklı alanlardaki hedeflere ulaşmak veya değerli sonuçlar elde etmek de mutluluk getirir. İyi Oluş, Hedonik Psikolojinin Temelleri (Well-Being: The Foundation of Hedonic Psychology) adlı kitapta hedonik psikoloji, tecrübeleri ve yaşamı hoş ya da nahoş yapanın ne olduğu ile ilgilenen bir çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır.³⁷

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından temelleri atılmış olan faydacılık, hazcılığın modern felsefeye uyarlanmış biçimi olarak ifade edilebilir. Bentham'ın felsefesine göre fert ve ferdin mutluluğu esastır. Mutluluk, bu düşünce içerisinde acının yokluğu ve hazzın varlığı ile tanımlanır. Bentham'a göre bireyler, fayda prensibine göre, her bir davranışının getireceği acı ve lezzeti hesaplayarak faydalarını en yüksek kılmaya çalışır. Bu yaklaşımın hazcılıktan farkı bireysel mutluluğun yanı sıra toplumsal mutluluğun da önemsenmesi, hatta çoğunluğun mutluluğunun amaç edinilmesidir.³⁸ Bir diğer ifadeyle faydacılık bireysel olmayan

³⁴ Bedia Akarsu, **Mutluluk Ahlakı: Ahlak Öğretileri-I**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1998, s. 97-100.

³⁵ Thomas Hobbes, **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 37.

³⁶ Michael Kubovy, "On the pleasures of the mind", Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, New York, Russell Sage Foundation, 1999, pp. 134-5.

³⁷ Bkz. Daniel Kahneman, Ed. Diener, Norbert Schwarz, **Well-Being: The Foundation of Hedonic Psychology**, New York, Russel Sage Foundation, 1999.

³⁸ Bedia Akarsu, **Ahlâk Öğretileri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982, s. 138-139.

hedonizmdir. Bireylerin ve toplumun lezzetlerini en yüksek kılıp, acılarını minimum yapmak “nihai ve biricik” amaçtır.³⁹

1.1.3.1.2. Eudaimonik Yaklaşım

Sözcük anlamı “iyi bir ruh tarafından kutsanmış olmak”, “iyi bir ruh tarafından yönetilmek” ve “kutsal koruma” olan “eudaimonia”nın farklı tanımları mevcuttur. Hayattaki en yüksek ve en mükemmel iyi; kendine yetme, iyi yaşamak, iyi eylemek, genel olarak iyi oluş, kişinin ihtiyaçlarını karşılama ve doğasını gerçekleştirme ve doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan durum, insanın ulaşabileceği en yüksek kalite, insanın nihai ve en yüksek hedefi olan kendini tam olarak gerçekleştirme ve mutluluk hali olarak tasvir edilebilir.⁴⁰

Aristo eudaimoniayı insan eylemleri sonucunda ulaşılabilecek en yüksek iyi olarak tanımlar. Ona göre en yüksek iyi, herkes için bireysel yetenek ve eğilimine göre değişen, kendini gerçekleştirme eylemidir. Aristo’ya göre bu eylemler aynı zamanda erdemli olmalıdır. Bir başka deyişle, kişi kendisini bilecek ve var olan potansiyelini maksimum seviyede gerçekleştirebilmek için erdemli davranışlarda bulunacaktır. Aristo anlık hazları tamamen reddetmez, hayatın devamı için, sağlıklı olmak için, hazların tatmin edilmesi gerekir. Ancak en yüksek iyi olan eudaimoniaya anlık hazların tatminiyle değil, kişisel amaçlarımıza uygun erdemli davranışlarımız sonucunda ulaşabiliriz. Kendini gerçekleştirme adına sergilediğimiz erdemli davranışlar bize mutluluk hissi verir. Aristo erdemlerin muhakkak bir haz ortaya çıkardıklarını iddia etmez, ancak erdemi seven ve erdemli yaşayan kişiler, güzel eylemlerinden dolayı haz duyarlar.⁴¹ Aristo’nun yaklaşımında gerçek mutluluk hazların tatmini sonucu ortaya çıkan bir sonuç değil, kendini gerçekleştirme yolculuğunda sergilenen erdemli davranışlar eşliğinde hissedilen bir durumdur.⁴² Yani bir sonuç değil bir süreçtir.

³⁹ Jeremy Bentham, **Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Oxford, Oxford University Press, 1907, p. 6-9.

⁴⁰ Edisan, Kadioğlu, **a.g.e.**, s. 3.

⁴¹ Aristoteles, **Nikhomakhos’a Etik**, s. 21.

⁴² Carol D. Ryff, Burton H. Singer. "Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-Being", **Journal of Happiness Studies**, 9.1, 2008, p. 17.

1.1.4. Öznel Refah (Subjective Well-being)

1.1.4.1. Öznel Refahın Tanımı

Öznel refah, ya da psikoloji literatüründe sıklıkla kullanılan ismiyle öznel iyi oluş, insanların yaşamlarını değerlendirmelerini anlamaya çalışan bir araştırma alanıdır. Öznel refah alanının temel varsayımına göre “iyi yaşam”ın en önemli öğelerinden biri kişinin kendi yaşamını sevmesidir. Önemli olan kişinin kendi yaşamını değerlendirmesi ve yargı bildirmesidir. Yargılar oluşturulurken bireyin hem *bilişsel* hem de *duygusal* değerlendirmeleri dikkate alınır. Olaylara gösterilen duygusal reaksiyonlar da yaşam doyumuna dair bilişsel değerlendirmeler de yargıların oluşturulmasına etki eder.⁴³

Öznel refah kavramına dair pek çok tanım mevcuttur ancak en geçerli tanım alanda sayısız araştırma sahibi olan Ed Diener’e aittir. Diener’e göre öznel refah, bireyin yaşamını bilişsel (yaşamdan memnuniyet, işten memnuniyet vb.) ya da duygusal (mutsuz, neşeli vb.) olarak değerlendirmesidir.⁴⁴ Bireyin çeşitli olaylara verdiği tepkiler, içinde bulunduğu duygu durumu ve yaşamdan aldığı doyuma ilişkin düşünceleri, iş, arkadaşlık, okul, evlilik gibi çeşitli yaşam alanlarına ilişkin aldığı doyumlar bu değerlendirmede dikkate alınır.⁴⁵

Andrew ve Whithey(1976)’e göre öznel refahın üç unsuru *yaşam memnuniyeti*, *olumlu duygulanım* ve *olumsuz duygulanımdır*. Yaşam memnuniyeti öznel refahın bilişsel boyutunu, olumlu ve olumsuz duygulanım da duygusal boyutunu oluşturur.⁴⁶

Öznel refahın bilişsel boyutuna işaret eden *yaşam memnuniyeti*, kişinin kendi yaşamının, seçmiş olduğu ölçütlere uygunluğuna göre bir değerlendirmesidir. Kişinin

⁴³ Ed Diener, Richard E. Lucas, Shigehiro Oishi, “Subjective well-being”, **Oxford Handbook Of Positive Psychology**, Ed. by Charles R. Snyder, Shane J. Lopez, USA, Oxford University Press, 2009, p. 187.

⁴⁴ Ed Diener, Jeffrey J. Sapyta, Eunkook Suh, “Subjective Well-being is Essential to Wellbeing”, **Psychological Inquiry**, 9, 1998, pp. 33-37.

⁴⁵ Asude Malkoç, “Öznel İyi Oluş Müdahale Programının Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeylerine Etkisi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011, s.22.

⁴⁶ Ed Diener, “Subjective Well-being”, **The Science of Well-Being**, Ed. by Alex Michalos, Netherlands, Springer, 2009, p.17.

kendi hayatı ile ilgili uygun standartlar olarak düşündüğü durumlar ile sahip olduğu hayatın nitelikleri arasında yapılan karşılaştırma yaşam memnuniyeti düzeyini belirler.⁴⁷ Kişi idealize ettiği hayata ne kadar uygun bir yaşam sürdüğünü düşünüyorsa yaşam memnuniyeti de o derece yüksek olacaktır.

Duygulanım (affect) ise öznel refahın duygusal boyutunu ifade etmektedir. Türk Dil Kurumu duygulanımı “İstenç ve anlıktan ayrı görülen, duygusal tepkiler gösterme durumu” olarak tanımlamaktadır.⁴⁸ *Olumlu duygulanım* içerisinde mutluluk, sevinç gibi genelde bireyler için kendilerini iyi hissedebilecekleri duyguları ifade eder. *Olumsuz duygulanım* ise bireyi kötü hissettirebilecek öfke, nefret, kırgınlık gibi duyguları kapsar.⁴⁹

Diener ve arkadaşları yaşam alanlarından duyulan memnuniyeti (domain satisfactions) genel memnuniyetten ayırarak 4 boyutlu bir kavramsallaştırma geliştirmişlerdir.⁵⁰ Öznel refahın farklı boyutları birbirlerini etkiler. Örneğin, mutluluk yüksek olduğunda depresyon düşük olabilir. Ya da aile yaşamından duyulan memnuniyetin düşük olması geçmiş yaşamdan alınan doyumunu olumsuz yönde etkiler. Ancak bunlar birbirlerinden farklı ve bağımsız kavram değillerdir. Örneğin, olumsuz bir duygu olan stres ve olumlu bir duygu olan gurur eş zamanlı olarak deneyimlenebilir. Yani olumlu duygu durumu her zaman olumsuz duygu durumuyla ters ilişkili olmayabilir.⁵¹

⁴⁷ Ed Diener, “Satisfaction With Life Scale”, **Journal of Personality Assessment**, 49, 1985, pp.71-75.

⁴⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.571628a180e276.62846456

⁴⁹ Ed Diener, “Subjective Well-being”, **a.g.e.**, p.18.

⁵⁰ Ed Diener et. al., “Subjective Well-being: Three Decades of Progress”, **Psychological Bulletin**, 125.2, 1999, p. 277.

⁵¹ **A.e.**, p. 277.

Tablo 4: Öznel İyi Olma Halinin Boyutları

Olumlu Duygulanım	Olumsuz Duygulanım	Yaşam Doyumu	Yaşam Alanları
Sevinç	Suçluluk	Yaşamı Değiştirme Arzusu	Aile
Neşe	Utanç	Şimdiki yaşamdan alınan doyum	İş
Gurur	Kaygı ve kuruntu	Geçmiş yaşamdan alınan doyum	Boş zaman etkinlikleri
Memnuniyet	Stres	Gelecek yaşamdan alınan doyum	Benlik
Sevgi	Kıskançlık	Diğer kişilerin bireyin yaşamı hakkındaki görüşleri	Gelir
Coşku	Üzüntü		Sağlık
Mutluluk	Öfke		Arkadaşlık
	Depresyon		

Kaynak: Ed Diener ve diğerleri, "Subjective Well-being: Three Decades of Progress", **Psychological Bulletin**, 125.2, 1999, p. 277.

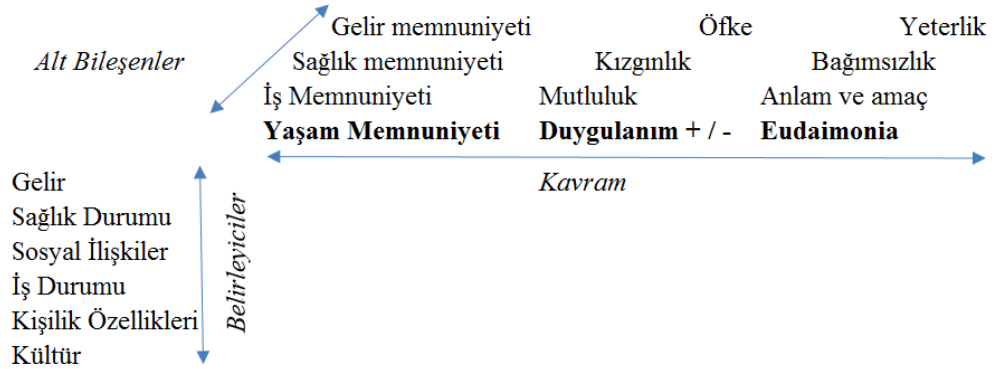
Öznel refahı yüksek olan kişinin yaşam memnuniyetinin yüksek olması, çoğunlukla hoş duygular, haz duyguları içerisinde olması ve nadiren üzüntü, gerginlik, tedirginlik gibi olumsuz duyguları hissetmesi beklenir. İyi olması düşük kişinin ise yaşam memnuniyetinin düşük olması, az düzeyde hoş duygular ve haz yaşaması, öfke, üzüntü, keder gibi olumsuz duyguları daha sıklıkla yaşaması beklenir.⁵²

Öznel refah literatürüne hâkim olan hedonik yaklaşıma alternatif, eudaimonik ve hedonik iyi oluşu birlikte ele alan yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin, OECD bu daha kapsayıcı yaklaşımı benimser ve ulusal hesaplamalar da kullanılmak üzere hazırladığı OECD Öznel Refahı Ölçme Rehberi (OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being) isimli rehberinde şekildeki üçlü kavramsallaştırmayı kullanır (Bakınız: Şekil 1).

⁵² Ünsal Yetim, **Toplumdan Bireye Mutluluk Resimleri**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2001, s. 137.

Buna göre öznel refah hedonik ve eudaimonik bileşenlerden oluşmaktadır. Duygulanım iyi oluşun hedonist bileşenidir. Ancak yaşam memnuniyeti ya da yaşam değerlendirmeleri sadece hedonist değildir; eudaimonik boyutları da vardır.⁵³ Yani kişinin öznel refahı Ryff'in psikolojik iyi oluş kuramında belirttiği bağımsızlık, hayatın anlamı ve amacı, kendini gerçekleştirme ve yeterlik gibi eudaimonik bileşenler de öznel refahın faktörlerindendir.⁵⁴ Bireyler yaşamlarını değerlendirirken bilinçli veya bilinçsiz bu boyutları da gözden geçirirler. Eudaimonik boyut, kişinin kendini gerçekleştirme ve geliştirme yoluyla yaşamını en üst tatmin düzeyinde idame ettirmesini ifade ederken, hedonik boyut kişinin yaşamından aldığı hazzı ifade eder.

Şekil 1: Öznel Refah (Subjective Well Being)

Kaynak: OECD, *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*, Paris, OECD Publishing, 2013, p.33, (Çevrimiçi) http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-guidelines-on-measuring-subjective-well-being_9789264191655-en, 26.08.2016.

1.1.4.2. Öznel Refah Nasıl Ölçülür

Öznel refah ölçülmesinde kişinin kendi yargılarını vermesine dayalı self-report taramaları kullanılır. Bunun sebebi ölçeği yanıtlayanın kendi iyi oluş deneyimini bilmede ve bunu bildirmede öncelikli olmasıdır. Yalnızca

⁵³ Edward L. Deci, Richard M. Ryan, "Hedonia, Eudaimonia, and Well-being: An Introduction", *Journal of Happiness Studies*, 9.1, 2008, p.2.

⁵⁴ Carol D. Ryff, "Happiness is Everything, or is it? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being", *Journal of Personality and Social Psychology*, 57.6, 1989, p. 1070.

değerlendirmede bulunan kişi kendi hazlarını ve acılarını değerlendirip, içsel deneyimleri sonucunda yaşamının ne kadar değerli olup olmadığını hesaplayabilir.⁵⁵

1.1.4.3. İyi Oluş Kuramları

İyi olma halini açıklamaya yönelik çok farklı kuram mevcuttur. Veenhoven bu kuramları 3 kategoride sınıflandırır.⁵⁶ Sabit nokta (set-point) kuramları, karşılaştırma kuramları ve duygulanım kuramları. Sabit nokta kuramları fitratın insanların mutluluk seviyeleri üzerinde en önemli değişken olduğunu iddia eder. Genetik eğilim⁵⁷, kişilik özellikleri, kültürel bakış⁵⁸ ve homeostatik denge⁵⁹ gibi farklı alt kuramlar mutluluğun neden sabit, süregelen bir düzeyi olduğunu açıklamaya çalışır.

Karşılaştırma kuramlarına göre iyi oluşun ölçüsü bireylerin iyi yaşama dair standartları ve gerçek koşullarının karşılaştırılmasına dayanır. Çok yönlü uyumsuzluk⁶⁰, sosyal yapı ve yansıyan değerlendirme gibi kuramlar bu standartların nasıl oluşturulduğu ve iyi oluşa dair yargılara hangi süreçler sonunda varıldığını açıklamaya çalışır.

Duygulanım kuramları ise mutluluğun genel olarak nasıl hissettiğimizizin bir yansıması olduğunu iddia eder. Bu kurama göre tipik bir çıkarım şöyle gerçekleşir “çoğu zaman mutlu hissediyorum, o halde mutluyum”.⁶¹ Erek, amaç, duyguların sıklığı gibi kuramlar duygulanım dökümünü nasıl oluşturduğumuza dair açıklamalar yaparlar.

⁵⁵ Yetim, **a.g.e.**, s. 141.

⁵⁶ Ruut Veenhoven, “How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, Implications and Tenability of Three Theories”, **Happiness, Economics and Politics**, 2009, p.45.

⁵⁷ David Lykken, **Happiness: What Studies on Twins Show Us about Nature, Nurture and the Happiness Setpoint**, New York, Golden Books, 1999.

⁵⁸ William Tov, and Ed Diener, “Culture and subjective well-being”, **Culture and Well-Being**, Ed. by, Ed Diener, Netherlands, Springer, 2009, p.9.

⁵⁹ Robert Cummins, Eleonora Gullone, Anna Lau, “A Model of Subjective Well-being Homeostasis: The Role of Personality”, **The Universality of Subjective Well-being Indicators**, Eleonora Gullone, Robert Cummins; Kluwer, 2002, Netherlands, 2002, pp. 7-46.

⁶⁰ Alex C. Michalos, “Multiple Discrepancy Theory”, **Social Indicators Research**, 16, 1986, pp. 347-413.

⁶¹ Veenhoven, 2006, **a.g.e.** , p. 16.

Diener de mutluluk kuramlarını 3 kategoride sınıflandırmıştır. İhtiyaçların ve amaçların tatmin edilmesine dair kuramlar, aktivite kuramları ve genetik yatkınlık(kişilik kuramları).⁶² Diener ve Veenhoven'in kategorizasyonunda ortak olan ve bunlar dışında ön plana çıkan bazı kuramlara detaylı olarak değinmekte fayda olacaktır.

1.1.4.3.1. Aşağıdan Yukarı (Bottom-Up) ve Yukarıdan Aşağı (Top Down) Kuramları

Aşağıdan yukarı yaklaşımına göre kişi anlık haz ve acılarının bir muhasebesini yaparak kendi mutluluğunu hesaplar. Bir başka deyişle mutlu yaşam, mutlu anların bir bütünüdür. İndirgemeci görüş veya atomist felsefi yaklaşımlar bu kuramın temelini oluşturur.⁶³ Bireye bu kuram doğrultusunda “iyi misin?” sorusu sorulduğunda birey, yaşamış olduğu olumlu ve olumsuz duyguların bir hesabını yaparak yanıt verir. Bu alanda yapılan araştırmalar, çevresel faktörlerin, yani yaşam koşulları ve demografik özelliklerin, bireylerin mutluluğunu açıklamadaki etkisinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Gelir, evlilik, din, yaş vb. faktörlerin bireylerin mutluluğunu açıklamadaki etkisinin ancak %15 olduğu belirtilmektedir.⁶⁴ Bu durum demografik değişkenlerin dışındaki bazı psiko-sosyal değişkenlerin önemini ortaya koymaktadır.

Bu noktada yukarıdan aşağıya kişilik, genetik yatkınlık gibi faktörlerin etkisini inceleyen yukarıdan aşağıya kuramlar devreye girer. Yukarıdan aşağıya yaklaşımında iyi oluş, kişinin olaylara tepkimesini etkileyen bütünsel bir özelliğidir. Yaşam alanlarından elde edilen tatmin, bütünsel bir yaşam memnuniyetine sebep olmaz. Örneğin, iş tatmini, sosyal ilişkilerden elde edilen tatmin, sağlıktan duyulan tatmin vb. toplandığında genel memnuniyet düzeyine ulaşılmaz; aksine genel yaşam memnuniyeti farklı yaşam alanlarındaki memnuniyetin belirleyicisidir.⁶⁵

⁶² Diener, Lucas, Oishi, **a.g.e.**, 190.

⁶³ Yetim, **a.g.e.**, s. 259.

⁶⁴ Michael Argyle, “Causes and Correlates of Happiness”, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 1999, p. 353.

⁶⁵ Yetim, **a.g.e.**, s. 259.

İnsanlar olayları öznel olarak değerlendirdiklerinden yukarıdan-aşağıya açıklamalar önemlidir. Örneğin dışa dönük ve sosyal bir insan ile nevroitik ve içe kapalı iki insanın aynı olaya vereceği tepkilerin, elde edeceği hazların farklı olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak belirli bazı olayların bütün insanlar tarafından haz verici olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Burada da aşağıdan yukarı süreçlerin önemi ortaya çıkar. Özetle her iki yaklaşım da insanın iyi oluş ve mutluluğunu anlamada önemli açıklamalar getirmektedir.

1.1.4.3.2. Uyum Kuramı ve Hedonik Döngü Kuramı

Uyum düzeyi kuramı, kişinin uyum sağladığı şimdiki koşulların, yeni durumların değerlendirilmesinde bir standart olarak kullanıldığını öne sürer. Birey, daha sonra bu standarda göre duruma açıklamalar getirmektedir. Bireyin mutluluk düzeyi onun şimdiki koşullarını geçmiştekilerle karşılaştırmasına bağlı olarak belirlenmektedir.⁶⁶ Mevcut durum, daha önceki standartlardan daha iyi ise birey mutlu olacaktır. Ancak yaşanan bu iyi olaylar sürekli olursa bireyin mutluluk standardı yükselecek ve sonuçta birey, daha sonra karşılaştığı yeni yaşam olaylarını değerlendirmek için bu yeni standardı kullanacaktır.⁶⁷ Diğer bir değişle, haz veren aktiviteler tekrar edildikçe mevcut duruma uyum sağlamanın neticesinde aktivite bireye haz verme özelliğini yitirmeye başlar.⁶⁸

Brickman ve Campbell'in (1971) hedonik döngü kuramı, uyum düzeyi kuramına dayanır. Bu kuram, insanların başlangıçta yeni olaylara ya da koşullara güçlü tepki göstereceklerini ancak zamanla duruma alışacaklarını ve eski iyi oluş düzeylerine geri döneceklerini öngörmektedir. İkramiye kazanan insanların kazanmayanlardan daha mutlu, felç geçirenlerin yürüyebilenlerden daha az mutlu olmadığı bu kuramı destekleyen deneysel bulgulardır.⁶⁹

⁶⁶ Harry Helson, "Adaptation-Level as Frame of Reference for Prediction of Psychophysical Data", **American Journal of Psychology**, 60, 1947, p. 2.

⁶⁷ Meltem Güler, Ali Dönmez, "İyi Olma Hali Bağlamında Uyum Düzeyi Kuramı ve Hedonik Döngü", **Türk Psikoloji Yazıları**, 14.27, Haziran, 2011, s. 38-45, s. 40.

⁶⁸ David Buss, "The Evolution of Happiness", **American Psychologist**, 55, 2000, p. 19.

⁶⁹ Ed Diener, Richard E. Lucas, Christie Napa Scollon, "Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaptation Theory of Well-being" **American Psychologist**, 61.4, 2006, p. 305.

Bireyin yaşam olaylarına uyumu, bu yaşam olaylarının kişinin şimdiki durumunu iyileştirici ya da kötüleştirici olmasına bağlıdır ve zamanla olayların ilk andaki güçlü etkisi kaybolur. Kişi, hep iyi koşullarla karşılaşmış ve onlara uyum sağlamışsa, karşılaşacağı iyi olaylar artık onun mutluluğunu pek arttırmamaktadır. Benzer şekilde kötü koşullar ve olaylar da kişiyi ilk andaki ya da ilk seferdeki kadar mutsuz etmemektedir.⁷⁰

1.1.4.3.3. Sabit Nokta Kuramı

Bu kurama göre bireylerin iyi oluş düzeyleri çeşitli yaşam olaylarından etkilense de, zamanla sabit noktalarına (setpoint) tekrar dönecektir.⁷¹ Sabit nokta kuramına göre, her yetişkin bireyin birbirinden farklı düzeyde ancak istikrarlı bir iyi oluş düzeyi vardır. Bu düzey, önemli ölçüde kişilik özelliklerine, kısmen genetik özelliklere ve yaşamın ilk dönemine ait diğer bazı etmenlere bağlıdır. Önemli yaşam olayları sapmalara neden olabilir ancak etkileri genellikle geçicidir ve bir müddet sonra önceki mutluluk seviyelerine dönerler.⁷² 17 yıl süren boylamsal bir çalışmada, bireylerin yaşam doyumlarının sabit bir temel çizgisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre her insan için yaşam doyumuna ilişkin sabit bir temel çizgi vardır ve bu değer değişmez. Her ne kadar yaşam olaylarından ya da durumların değişmesinden sonra olumlu ya da olumsuz yöne doğru bir değişme olsa da sonrasında tekrar temel çizgiye geri dönmektedir. Yani insanların olumluluk durumları için bir referans düzeyi vardır bireyler kişiliklerine göre yaşam olayları sonrası bu temel düzeye geri dönmektedirler.⁷³

Bazı araştırmacılar önemli yaşam olaylarının (bir yakının kaybı, iflas vb.) bu seviyeyi kalıcı bir şekilde değiştirebileceğini iddia etmişlerdir. Bireylerin özellikle kötü yaşam olayları sonrası bir daha eski doyum düzeylerine ulaşamadıklarını

⁷⁰ Güler, Dönmez, **a.g.e.**, s. 40.

⁷¹ Frank Fujita, Ed Diener, “Life Satisfaction Set Point: Stability and Change”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 88.1, 2005, p. 158.

⁷² Güler, Dönmez, **a.g.e.**, s. 40.

⁷³ Fujita, Diener, **a.g.e.**, p.164.

gösteren araştırmalar bulunmaktadır. Dul ve/ya işsiz kişiler bu olaylardan oldukça uzun bir zaman geçmesine karşın eski doyum düzeylerine ulaşamamaktadır.⁷⁴

1.1.4.3.4. Ereksel (Telic) Kuramlar

Ereksel kuramlar acının, biyolojik, psikolojik vb. ihtiyaçların giderilmesi sonucunda azalan gerilimin mutluluğa götürdüğü fikrine dayanır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi modeli bu yaklaşımı yansıtır.⁷⁵ Bu yaklaşıma göre pozitif duygu durumu o anki bütün ihtiyaçlar yeterince tatmin edildiğinde ortaya çıkar.⁷⁶

Felsefecilerin mutluluk için gerekli gördükleri arasında isteklerin doyurulması veya bastırılması vardır. Hedonistlere göre isteklerin doyurulması, asketiklere göre ise bastırılması iyi oluş için gereklidir.⁷⁷

Telik kuramlarda ihtiyaç kuramları ve amaç kuramları ayırımına gidilmiştir. İhtiyaçların bir kısmı dürtüsel iken (yeme, içme) bir kısmı öğrenilmiş (mali başarı, fiziksel çekicilik) olabilir. Ancak amaçlar isteklerden daha açıktır ve bilinçli bir şekilde sürdürülmektedir. İsteklerin doyurulması ve amaçlara ulaşılması mutluluğa yol açarken, ihtiyaçların karşılanamaması veya amaca ulaşamamak bireylerin engellenme, öfkelenme gibi duygular yaşamasına sebep olmakta mutluluk seviyesini düşürmektedir.⁷⁸

İnsanların bazı ihtiyaçları ve amaçları evrensel iken, bazı ihtiyaç ve amaçları kültürel olarak farklılık gösterebilir. Ayrıca kişinin amaçları yaş, kültür ve bireysel gereksinimlerden dolayı farklılaşabilir. Öte yandan amaçlara ulaşıldığında sahip olunacak mutluluk seviyesi ve bu seviyenin ne kadar korunabileceği de değişkenlik göstermektedir.

1.1.4.3.5. Etkinlik Kuramları

Erek kuramları mutluluğu belli durumların sonucuna bağlarken, etkinlik kuramına göre mutluluk insan faaliyetinin bir yan ürünüdür. Yani mutluluk amaca

⁷⁴ Güler, Dönmez, **a.g.e.**, s. 41.

⁷⁵ Diener, Lucas, Oishi, **a.g.e.**, p. 190.

⁷⁶ Veenhoven, **a.g.e.**, p.16.

⁷⁷ Ed Diener, **The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener**, Springer, New York, 2009, p. 38.

⁷⁸ **A.e.**, p. 39.

giden yolda gerçekleştirilen etkinliklerden duyulan hazdır. Bu kuramın antik dönemdeki en önemli savunucu Aristo, insanların bazı yetenekleri olduğunu ve bu yeteneklerini en mükemmel şekilde değerlendirdiklerinde mutlu olacaklarını öne sürer.⁷⁹

Modern dönemde ise akış (flow) kuramının mimarı olan Csikszentmihalyi, insanların yeteneklerine uygun ilginç etkinlikler yaparken en mutlu olduklarını belirtir. İnsanı kamçılayan bu tarz durumlar ve yeteneklerin uyumu sonucu ortaya çıkan bu halet-i ruhiyeyi akış olarak tanımlar ve sıklıkla akış deneyimi yaşayan insanların çok mutlu olduklarını iddia eder.⁸⁰

Akış modelinde önemli koşullardan biri net bir amacın varlığıdır. Bu amaç başkaları tarafından belirlenebileceği gibi bireyin kendisi tarafından da belirlenmiş olabilir. İkinci koşul karşılaşılan güçlüklerin bireyin becerileri ile örtüşmesidir. Tenisteki çok kolay bir rakip usta bir oyuncuyu sıkacak, çok zorlu bir rakip ise onu sinirlendirecektir. Üçüncü koşul ise bireyin nasıl yaptığına ilişkin geribildirim almasıdır. Çünkü geribildirim bireye hem haz vermekte, hem de etkinliğe daha çok odaklanmasını ve becerisinde ustalaşmasını sağlamaktadır.⁸¹

Etkinlik sırasında bireyin dikkati yaptığı işe yoğunlaşmakta, kendine ilişkin hiçbir şey düşünmeden etkinlikle bütünleşerek durumu kontrolü altında tutmakta, zaman algısı değişmektedir. Etkinlik sırasında akıştan çıktığı anlarda ve akış yaratan etkinliğin sonucunda birey haz duygusu yaşamakta ve mutlu olmaktadır. Sıklıkla akış deneyimi yaşamak mutluluk seviyesini artırır.⁸²

1.1.4.3.6. Karşılaştırma Kuramları

Bilişsel olarak da adlandırılan bu kuramların temel varsayımı mutluluk seviyesinin, bazı standartlarla gerçek koşullar arasında yapılan karşılaştırmalar

⁷⁹ A.e., p. 41.

⁸⁰ Mihaly Csikszentmihalyi, "The Flow Experience and its Significance for Human Psychology", **Flow: The Psychology of Optimal Experience**, Ed. by Mihaly Csikszentmihalyi, Isabella S. Csikszentmihalyi, New York, Harper & Row, 1990, p. 29-30.

⁸¹ Mihaly Csikszentmihalyi, "Happiness and Creativity: Going with Flow", **The Futurist**, September-October, 31, 5, 1997, p.9-10.

⁸² A.e., p. 11.

sonucu ortaya çıkmıştır.⁸³ Birey yaptığı bu karşılaştırma neticesinde mevcut durumun standartların altında olduğu sonucuna varırsa mutsuz olur. Standartları karşıladığı ya da üzerine çıktığı kanaatine varırsa mutlu olur.

Karşılaştırma kuramları bu standartların neler olduğu ve nasıl yapıldığına bağlı olarak farklı sınıflara ayrılabilir. Örneğin sosyal karşılaştırma kuramında kişi çevresindeki kişileri standart olarak alır. Kendi durumunu onlarla mukayese eder. Çok yönlü uyumsuzluk kuramına (multiple discrepancy theory) göre, birey kendini diğer bireylerle, ihtiyaçlar, amaçlar, geçmiş yaşantılar, diğer bireylerin koşulları ve yaşamdan aldıkları doyum gibi çok sayıda standart açısından karşılaştırır.⁸⁴ Kişi kendisinden daha alt düzeyde birini standart olarak seçmişse karşılaştırma sonucunda mutlu olur. Şayet daha üst birini karşılaştırma standardı olarak seçmiş ise öznel refahı olumsuz yönde etkilenecektir. Araştırmalar mutlu insanların aşağı yönde mutsuz insanların ise yukarı yönde karşılaştırmalar yaptığını göstermektedir.⁸⁵

Sadece sosyal karşılaştırma değil kişinin karşılanmış ve karşılanmamış beklentilerinin düzeyi (aspiration level) de mutluluğunu etkiler. Genel yaklaşım yüksek beklentilerin mutsuzluk getirdiği yönündedir çünkü yüksek beklentiler ve mevcut durum arasındaki açık kişinin cesaretini kıracaktır. Ancak, çok yüksek beklenti tasa, çok düşük beklenti ise sıkıntıya sebep olabileceğinden her iki durumun da öznel refaha olumsuz etkileri olabilir. Özetle öznel refahı belirleyen, beklentilerin mutlak seviyesi değil kişinin kaynaklarıyla uyumlu olup olmadığıdır.⁸⁶

1.1.4.3.7. Psikolojik İyi Oluş Kuramı

Eudaimonik yaklaşım ile ilişkilendirilen psikolojik iyi oluş kavramı Ryff ve Singer'ın çalışmalarıyla şekillendirilmiştir. Bu kavramın formülleştirilmesinde Aristo ve onun değer merkezli, en yüksek iyi dediği ve insanın potansiyellerini gerçekleştirmesi ile ilişkilendirdiği eudaimonia kavramının yanı sıra Jung, Maslow, Allport ve Rogers gibi psikodinamik ve hümanist yönelimli psikologların

⁸³ Veenhoven, **a.g.e.**, p. 12.

⁸⁴ Michalos, **a.g.e.**, p. 393-394.

⁸⁵ Sonja Lyubomirsky, Lee Ross, "Hedonic Consequences of Social Comparison: A Contrast of Happy and Unhappy People", **Journal of Personality and Social Psychology**, 73.6, 1997, p. 1153.

⁸⁶ Deiner et al., **a.g.e.**, p. 283.

görüşlerinden de istifade edilmiştir. Jung'un "bireyselleşen insan", Allport'un "olgun insan", Rogers'ın "tam işlevli insan", Maslow'un "kendini gerçekleştiren kişi" kuramlarıyla bireyin iyi oluşunu anlamaya çalışmış ve psikolojik iyi oluş kavramının temellerini oluşturmuştur. Bu kuramlara ilave olarak hayatın değişen dönemlerinde karşılaşılan problemleri konu edinen Erickson'un psikolojik durum, Bühler'in temel yaşam eğilimleri, Neugarten'in yaşlılık ve yetişkinlik dönemindeki kişilik değişimleri kuramları ile Jahoda'nın pozitif ruh sağlığı ruh sağlığı kriterleri de Ryff'in psikolojik iyi oluş kuramını oluştururken istifade ettiği kaynaklardır.⁸⁷

Ryff ve Keyes'in modeline göre psikolojik iyi oluş, kişinin potansiyelinin farkında olarak kendisinin ve geçmişinin, büyüme ve gelişme kapasitesinin, yaşamının amaç ve anlamlılığının, diğer insanlarla olan ilişkisinin kalitesinin, dış dünya karşısındaki hâkimiyetinin ve son olarak da içsel bağımsızlığının geniş bir yelpazede ama bütüncül bir şekilde değerlendirilmesini içermektedir.⁸⁸

Bu modele göre psikolojik iyi oluş kavramının altı bileşeni ise kendini kabul, olumlu ilişkiler, özerklik, çevreye hâkimiyet, hayatın amacı ve kişisel gelişimdir. Ryff her bir alt bileşenin ölçüldüğü bir psikolojik iyi oluş ölçeği geliştirmiştir.⁸⁹ Kavramın daha iyi anlaşılabilmesi için bu bileşenlerden kısaca bahsetmekte fayda vardır.

Kendini kabul kısaca kendi güçlü ve zayıf taraflarının farkında olma ve bunları olduğu gibi kabul etme olarak tanımlanabilir. Olduğu gibi kabul etme burada anahtar kavramdır çünkü kendini kabul ölçeğinde düşük puan alanlar bazı özelliklerini kabul etmede sıkıntı yaşarlar ve farklı olmayı isterler.⁹⁰

Araştırmalar bireyin kendini kabul etmesinde algılanan sosyal desteğin önemli rolünü ortaya koymaktadır. Üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen bir

⁸⁷ Ryff, **a.g.e.**, p. 1070.

⁸⁸ Carol D. Ryff, Corey Lee M. Keyes, "The Structure of Psychological Well-Being Revisited", **Journal of Personality and Social Psychology**, 69.4, 1995, p. 720.

⁸⁹ **A.e.**, p.720.

⁹⁰ Ryff, **a.g.e.**, p. 1072.

araştırmada, öğrencilerin aileden algıladıkları sosyal destek ile kendini kabul arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.⁹¹

Başkalarıyla olumlu ilişkiler kurma mutlu olmak için gereken şartlardan biri olarak zikredilmektedir. Sevebilme yeteneği ruh sağlığının önemli yapıtaşlarından biridir. Kendini gerçekleştirebilen kişiler duygudaşlık yetenekleri yüksek, tüm insanlara karşı şefkat dolu, derin dostluklar kurabilen, sevgi dolu insanlar olarak tanımlanırlar. Başkaları ile yakın ilişkiler kurmayı başarabilmenin önemi yetişkin gelişim aşamaları kuramlarında da vurgulanmaktadır.⁹²

Otonomi: Otonomi ya da özerklik, bireyin kendi davranışlarını belirlemede ve kararlarını vermede bağımsız olması olarak tanımlanır. Potansiyelini gerçekleştirebilen birey kendini, belirlemiş olduğu standartlar ve sahip olduğu imkânlar çerçevesinde değerlendirir. Özerk bireyin, çevresindeki kişilerden bağımsız olarak karar verebilme ve sosyal baskılara direnebilme yetenekleri yüksektir. Özerklik seviyesi düşük olan bireyler ise başkalarının ne dediğine ve değerlendirmelerine daha fazla önem verirler, sosyal baskılara direnebilme yetenekleri düşüktür.⁹³

Çevre Hâkimiyeti: Çevre hâkimiyeti, bireyin kendi yaşamını ve çevresini yönetebilme becerisine sahip olması anlamına gelir. Çevre hâkimiyeti yüksek bireyler çevresini etkin bir şekilde yönetebilme becerisine sahip, etkileşim içinde bulunduğu ortamları kontrol edebilen, çevresindeki olanaklardan uygun bir şekilde yararlanmayı bilen, kişisel ihtiyaçlarına ve değerlerine uygun ortamlar seçebilen bireylerdir.⁹⁴

Yaşam Amacı: Ruh sağlığı ölçütlerinden bir tanesi de bireyin yaşamda ulaşmak istediği bir amacının olması ve yaşamın anlamlı olduğunu düşünmesidir. Bireyin bir amacının olması, ilerleyeceği yönü belirleyen bir kılavuz niteliğindedir. Psikolojik iyi oluşu yüksek bireylerin yaşamda amaçları vardır ve bu sebeple hayatın

⁹¹ Malkoç, **a.g.e.**, s. 42.

⁹² Ryff, **a.g.e.**, p. 1072.

⁹³ **A.e.**, p. 1072.

⁹⁴ **A.e.**, p. 1072.

anlamalı olduğuna inanırlar.⁹⁵ Wiktor Frankl'ın varoluşsal bir perspektif ile ele aldığı anlam arayışı konusu, Alport'un olgunluk için anlam ve amaç duygusuna sahip olunması gerektiği anlayışı, Sartre ve Russell'in hayatın anlamı konusundaki yaklaşımları psikolojik iyi oluş ile ilişkilendirilmiştir.⁹⁶

Kişisel Gelişim: Bireyin kişisel olarak sürekli bir değişim ve gelişim içinde olduğuna inanması anlamına gelir.⁹⁷ Kişinin potansiyelini geliştirmesi, gelişmesi ve birey olarak ilerlemesi de optimum psikolojik işlevsellik için gereklidir. Deneyimlere açık olan kimse bütün problemlerin çözülmüş olduğu sabit bir durumda kalmak yerine, sürekli olarak gelişir ve yenilenir. Bu sürekli ilerleme ve gelişme kavramı Aristo'nun eudaimonia kavramıyla ifade ettiği iyi oluşa en yakın olan iyi olma halidir.⁹⁸

Ryff altı boyutlu psikolojik iyi oluş modelini temel alarak her bir alt ölçeği on dört maddeden oluşan ve altı alt ölçeği bulunan seksen dört maddelik bir ölçek geliştirmiştir. Bu ölçek, psikolojik iyi oluşu ölçen ve bireyin kendisi hakkında bilgi vermesine dayanan (self-report) 6'lı likert tipi bir ölçektir. Bireyin her bir alt ölçekten elde ettiği puanların yüksek olması bireyin ilgili alt ölçeğin değerlendirdiği özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçek toplam bir psikolojik iyi oluş puanı da vermektedir.⁹⁹

1.1.5. Mutluluk

1.1.5.1. Mutluluğun Tanımı

Hemen hemen herkesin mutluluk peşinde olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Bu sebeple Antik Yunan'dan beri mutluluk felsefe, psikoloji, iktisat, politika gibi pek çok bilimin araştırma alanına girmiş, pek çok mutluluk tanımı yapılmıştır.

⁹⁵ A.e., 1072.

⁹⁶ Ryff, Singer, a.g.e., p.18.

⁹⁷ Ryff, Keyes, a.g.e., p.720.

⁹⁸ Ryff, a.g.e., p. 1071.

⁹⁹ A.e., 1072.

Lear'a göre mutluluk bir tür iyi yaşama ve iyi durumda olmadır.¹⁰⁰ Russell da mutluluğun bütün yeteneklerimizin gerçekleştirildiği ve zihnimizin en çok işlediği zamanlarda gerçekleşen bir durum olduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Bazı tanımlarda mutluluk sadece duygusal bir durum olarak nitelendirilirken bazıları mutluluğu erdemle ve hayatın amacıyla ilişkilendirir. Örneğin, Aristo mutluluktan, yani eudaimoniadan, bahsederken aslında değer kavramından bahsetmektedir. Yani, nasıl bir hayatın bireye en fazla yarar sağlayacağı, birey için en iyi olduğunu anlama arayışındaydı.¹⁰² Aristo'ya göre mutluluk erdemin yönettiği bir çeşit eylemdir, yani erdeme uyan etkinliktir. Ona göre mutluluk haz değildir, haz ona tabii olarak katılan bir şeydir.¹⁰³

Mutluluğu duygusal bir durum olarak ele alan kurmlar ise değer boyutu ile çok ilgilenmezler. Örneğin son derece pasif ve atıl bir hayat yaşayan, potansiyelini değerlendirmeyen bir birey kendisini mutlu olarak nitelendirebilir. Bu insanın yüksek bir iyi oluşa sahip olduğunu söyleyebilir miyiz? Psikoloji için bu boyutu ile ilgilenmez, bunu felsefeye bırakır. Psikoloji biliminde hâkim olan bireyin duygusal durumudur. Yani burada mutluluk bireyin hoşla giden bir ruh hali içinde olması anlamına gelir.¹⁰⁴

Farklı felsefî ve psikolojik yaklaşımlar bir diğerini eleştirip diğer yaklaşımın aslında mutluluk olmadığını ifade edebilmektedir. Ancak araştırmalar her iki bakış açısının da verilerle desteklenebildiğini göstermektedir. Zevk peşinde koşmak (hedonizm) ve hayatın anlamının peşinde koşmak (eudaimonia) mutluluğa ulaştıran farklı iki yol olarak değerlendirilebilir.¹⁰⁵ Sadece zevk peşinde koşarak mutluluğu arayan bireyler olabileceği gibi, sadece anlam arayışında olan bireyler de olabilir. Gerçek yaşamda gördüğümüz bireylerin genelde hem anlam hem de zevk arayışı

¹⁰⁰ Jonathan Lear, **Mutluluk, Ölüm ve Yaşamın Artakalanı**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s.39.

¹⁰¹ Bertrand Russell, **Mutluluk Yolu**, 8. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları, 2003, s. 62.

¹⁰² Daniel Haybron, **Happiness: A very short introduction**, Oxford, OUP, 2013, p. 11.

¹⁰³ Akarsu, **a.g.e.**, s. 94.

¹⁰⁴ Haybron, **a.g.e.**, p.11.

¹⁰⁵ Christopher Peterson, Nansook Park, Martin E. P. Seligman, "Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The Full Life Versus the Empty Life", **Journal of Happiness Studies**, 6.1, 2005, pp. 26-27.

içerisinde olduğu, mutluluğa ulaşmak için takip edilen bu iki yola atfedilen önemin ise bireyler arasında farklılık gösterebildiğidir.

Mutluluğu psikolojik bir konu olarak ele alırsak mutluluk kuramlarını 3 sınıfta toplayabiliriz.

1. Duygusal durum kuramları: Mutluluk pozitif bir ruh halidir.
2. Hedonizm: Mutluluk zevktir.
3. Yaşam memnuniyeti kuramı: Mutluluk yaşamından memnun olmaktır.

Kabaca ilk iki grup mutluluğu duygusal bir konu olarak görürken, yaşam memnuniyeti kuramı mutluluğu bireyin kendi yaşamıyla ilgili bir yargı olarak değerlendirir.¹⁰⁶ Psikoloji literatüründe çokça değinilen öznel iyi oluş kuramı, duygusal durum ve yaşam memnuniyeti kuramlarını bir araya getirmektedir.

Daniel Kahneman objektif mutluluk ve sübjektif mutluluk kavramını geliştirmiştir. Kahneman, Bentham'ın fayda (utility) kavramı yerine mutluluk kavramını kullanarak deneyimlenen faydaya göre mi yoksa anımsanan faydaya göre mi mutlu olduğumuzu birbirinden ayırmamız gerektiğini savunur. *Sübjektif mutluluk* bireylere ne kadar mutlusun sorusu sorularak ölçülür. Kişilerden yaşamlarını değerlendirmeleri istendiğinde, geçmiş deneyimleri ve hatıraları üzerinde değerlendirmeler yaparlar (remembered utility); bu değerlendirmeleri ise hafızalarında tutabildikleriyle sınırlıdır. Ancak bireyin anda yaşadığı mutluluk bu kısıtlılıklarla malul olmak zorunda değildir. Anlık mutluluğun (instant utility) kaydı tutulup, depolanıp daha sonra hafıza hataları olmadan bireylerin ilgili dönemdeki objektif mutluluklarına ulaşılabilir. Bunu da *objektif mutluluk* olarak kavramsallaştırır.¹⁰⁷

Bu ayrımı yapmak için kolonoskopi deneyi yapılmış, kolonoskopilerde hastalarca bildirilen ağrının şiddeti ölçülmüştür. Hastalardan her 60 saniyede bir ağrılarını rapor etmeleri istenmiştir. Kolonoskopisi daha uzun süren Hasta B daha

¹⁰⁶ Haybron, **a.g.e.**, p.11-12.

¹⁰⁷ Daniel Kahneman, "Objective Happiness", **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 1999, pp.4-5.

çok acı çekmiş gibi düşünülse de, A hastasının kolonoskopi işlemi ile ilgili anısı, B hastasının anısına göre daha kötüdür ve hikâyenin nasıl bittiği en kritik noktadır. A'nın kolonoskopisi kısa sürmüş fakat ağrılı bir şekilde sonlanmış. İşlem sonrası hastalara “Tüm kolonoskopiyi düşünecek olursanız ağrı miktarı ne kadar kötüydü?” diye sorulduğunda A için B'ye göre çok daha kötüydü cevabı alınmıştır. Bu deneyimlenen fayda ile anımsanan fayda arasındaki farkı göstermektedir. Deneyimlenen fayda açısından B çok daha kötü bir deneyim yaşamıştır. Bu durumun belirleyicileri, hikâyenin sonu ve önemli anlardır. Bir kişinin yaşantısını puanlaması istendiğinde deneyimlenen faydanın değil anımsanan faydanın ne kadar mutlu olduğunu anlamaktayız. Her bir faydaya uygulanabilecek farklı bir mutluluk tanımı vardır. Anımsanan fayda için mutluluk bir insanın ne kadar mutlu yaşadığı (yani anlık mutlulukların toplamı değil), yaşamını düşündüğünde ne kadar mutlu ve tatmin olmuş olduğudur. İkisi birbirinden çok farklı hislerdir.¹⁰⁸

1.1.5.2. Mutluluk Ölçümü

Öznel Mutluluk Ölçeği¹⁰⁹, Depresyon-Mutluluk Ölçeği¹¹⁰, Mutluluk Yönelimi Ölçeği¹¹¹ ve Oxford Mutluluk Envanteri¹¹² çeşitli araştırmalarda kullanılan mutluluk ölçekleridir. Bunların arasında en sık kullanılanı Oxford Mutluluk Envanteridir. Argyle ve arkadaşları mutluluğun üç temel bileşeni içerdiğini ileri sürmüşlerdir. Olumlu duygulanım veya neşenin sıklığı; belirli bir yaşam sürecinde yaşanan yüksek yaşam doyumu düzeyi; öfke, kaygı, korku gibi olumsuz duyguların

¹⁰⁸ Daniel Kahneman, Peter P. Wakker, Rakesh Sarin, “Back to Bentham? Explorations of Experienced Utility”, **The Quarterly Journal of Economics**, 112.2, 1997, p. 383.

¹⁰⁹ Sonja Lyubomirsky, Heidi S. Lepper, “A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation”, **Social Indicators Research**, 46.2, 1999, p. 137.

¹¹⁰ Rita McGreal, Stephen Joseph, “The Depression-Happiness Scale”, **Psychological Reports**, 73.3f, 1993, p. 1279.

¹¹¹ Peterson, Park, Seligman, **a.g.e.**, p. 25.

¹¹² Michael Argyle, Maryanne Martin, Jill Crossland, “Happiness as a Function of Personality and Social Encounters”, **Recent advances in social psychology: An international perspective**, Ed. by Joseph P. Forgas, John M. Innes, North-Holland, Elsevier, 1989, pp. 189-203.

azlığı.¹¹³ Bu ölçeği geliştirenlerin kavramsallaştırmasında mutluluk öznel refah ile eş anlama gelmektedir.

1.1.6. Yaşam Memnuniyeti

1.1.6.1. Yaşam Memnuniyeti Tanım

İnsanların beklentileri ve sahip olduklarının karşılaştırmaları sonucu yaptıkları bir değerlendirme olan yaşam memnuniyetinin, yaşam doyumu ve yaşam tatmini gibi eş anlamlıları da vardır. Kavramın yaygınlaşması Neugarten'in araştırmalarına dayanmaktadır. Neugarten'e göre yaşam memnuniyetinin beş belirleyicisi vardır; canlılık, metanet ve azim, hedeflenen ve gerçekleştirilen amaçlar arasındaki uyum, benlik algısı ve ruh hali.¹¹⁴ *Canlılık* kişinin hayat dolu olması anlamına gelir ve belirli bir aktivite türüyle sınırlı değildir. Evde oturup kitap okumaktan büyük keyif alan bir kimse de, düzenli spor yapmaktan mutluluk duyan kimse de yüksek canlılık düzeyine sahip olabilir. *Metanet* ve *azim* kişilerin başlarına gelenleri pasifçe kabullenmek yerine, yaşamlarının sorumluluğunu aktif bir şekilde üstlenmeleri anlamında kullanılır. *Hedeflenen ve gerçekleştirilen amaçlar arasındaki uyum* bireylerin amaçlarına ne kadar yaklaştıklarının ölçüsüdür. *Benlik algısı* bireylerin duygusal, fiziksel ve entelektüel açıdan kendilerini değerlendirmesidir. Kendilerini yaşlı hissetmeyen ve görünümleriyle ilgilenen, ya da kendilerini bilge ve yetenekli bulan insanların benlik algısı yüksektir. *Ruh hali*, mutluluk ve umut gibi pozitif duygulanımlarla ilişkilidir. Depresyon, yalnızlık, hüznün ve olumsuzluk gibi ruh halleri yaşam memnuniyetini olumsuz etkiler.¹¹⁵

Pozitif psikoloji alanındaki çalışmalarıyla tanınan Diener'e göre yaşam memnuniyeti, duygulanım ve bilişsel boyuttan müteşekkil öznel refahın bilişsel boyutudur. Yapılan araştırmalara göre insanların büyük çoğunluğu hayatlarının belirledikleri standartlara göre nasıl olduğuna dair değerlendirmeler yaparlar. Yani

¹¹³ Tayfun Doğan, Nesrin Akinci Çötök, "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 4.36, 2011, s. 166.

¹¹⁴ Bernice L. Neugarten, Robert J. Havighurst, Sheldon S. Tobin, "The Measurement of Life Satisfaction", **The Meanings of Age: Selected Papers**, Ed. by Dail Neugarten, University of Chicago Press, 1996, p. 301.

¹¹⁵ **A.e.**, pp. 301-303.

kendilerine hayatlarından memnun olup olmadıklarını sorarlar. Bu bütünsel değerlendirmeler sonucunda yaşamlarından ne derece memnun olduklarına dair bir sonuca ulaşırlar. İnsanların mevcut şartları kendi belirledikleri standartlara ne kadar yakınsa yaşam memnuniyetleri o derece yüksek olacaktır. Diğer bir deyişle yaşam memnuniyeti kişinin yaşamına değer biçmesidir.¹¹⁶

Mutluluk ve öznel refah yaşam memnuniyeti ile eş anlamlı olarak kullanılabilir. Yaşam memnuniyetini kullanmak, kavramın öznelliğini yansıttığı için mutluluk kavramına göre daha avantajlıdır. Çünkü mutluluk özellikle felsefeciler tarafından objektif bir kavram olarak değerlendirilebilmektedir. Veenhoven'e göre anlık duygular veya psikosomatik belirtiler değil yaşamın genel bir değerlendirmesine vurgu yaptığı için öznel refah kavramı yerine yaşam memnuniyetinin kullanılması daha avantajlıdır.¹¹⁷ Çünkü öznel refah hem bu tür anlık duyguları hem de yaşamın top yekûn değerlendirmesini içeren daha geniş bir kavramdır.

Veenhoven yaşam memnuniyetini mutlulukla eş anlamlı olarak kullanır. Ona göre yaşam memnuniyeti yaşam kalitesinin dört alanından biridir. Tablo 5'te görüldüğü gibi dikeyde yaşam kalitesi alanları içsel ve dışsal olarak sınıflandırılabilir. Yatayda ise yaşam fırsatları ve yaşam sonuçları olarak kategorize edilebilir.

¹¹⁶ Diener et. al., **a.g.e.**, 277.

¹¹⁷ Ruut Veenhoven, "The Study Of Life Satisfaction", **A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe**, Ed. by Saris et. al., w. place, Eötvös University Press, 1996, p. 16.

Tablo 5: Yaşam Kalitesi Alanları

	Dışsal kaliteler (outer qualities)	İçsel Kaliteler (inner qualities)
Yaşam Fırsatları (Life chances)	Çevresel koşulların uygunluğu (liveability of the environment)	Bireyin Yaşam Becerileri (Life-ability of the person)
Yaşam Sonuçları (Life Results)	Yaşamın Faydalılığı (Utility of life)	Yaşam Memnuniyeti (Life Satisfaction)

Kaynak: Ruut Veenhoven, “The Four Qualities of Life: Ordering Concepts and Measures of the Good Life”, **The Exploration of Happiness: Present and Future Perspectives**, Ed. by, Antonella Della Fave, Netherlands, Springer, 2013, p. 198.

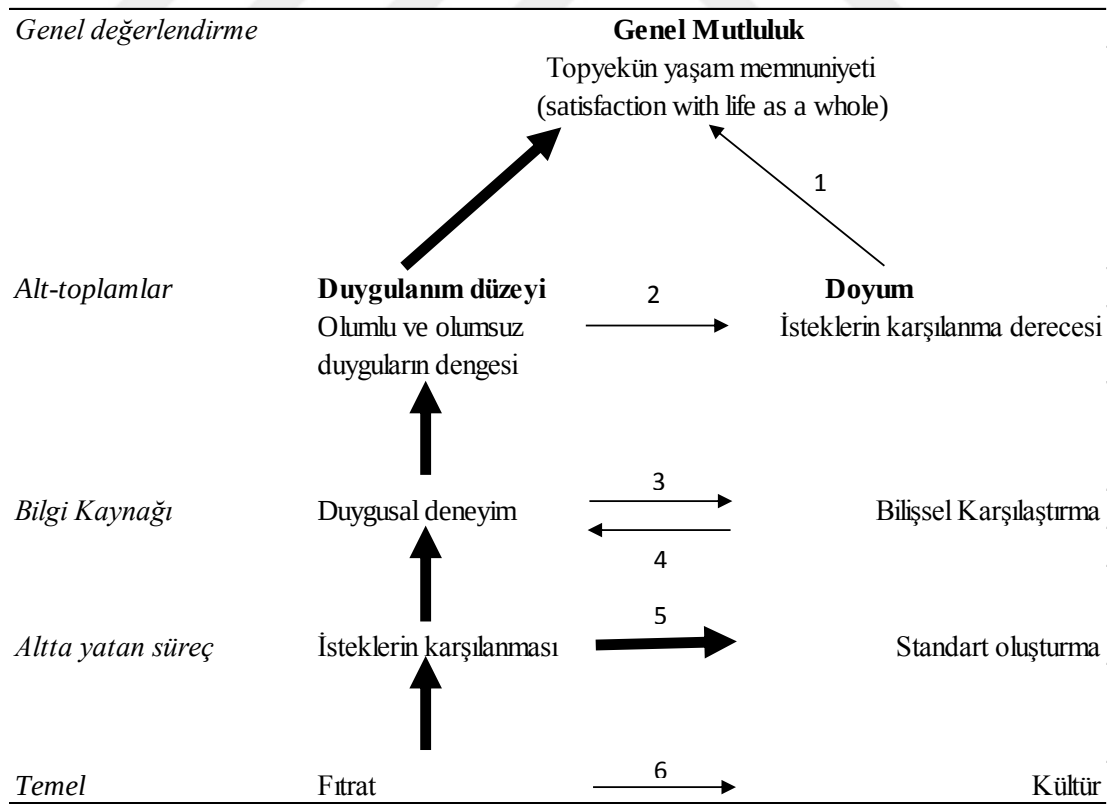
Sol üst bölmede yer alan *çevresel koşulların uygunluğu* (liveability of the environment) iyi yaşam koşulları anlamına gelir. Ekonomistler bunu ifade etmek için genelde refah kelimesini kullanırlar. Politikacılar da yaşam kalitesi kelimesiyle genelde bu anlamı ifade ederler. Bireylerin çok uygun çevresel koşullarda yaşamaları her zaman mutlu olacakları anlamına gelmez, çünkü bireysel yetenekleri bu fırsatları değerlendirmelerine engel olabilir. Bireyin yaşam becerileri onun problemlerle baş etmek için ne derece donanımlı olduğunu ifade eder. Amartya Sen bu yaşam kalitesinin bu alanını *yapabilirlik* (capability) olarak ifade eder. Terapistler ve eğitimciler için bu yaşam kalitesi merkezi bir konumdur. *Yaşamın faydalılığı* yaşamın bizzat kendisinden öte alanlarda faydalı olması fikrine dayanır. Örneğin, tabiatın korunması ya da kültürel gelişim adına bir şeyler yapılması faydalı bir hayat sürüldüğü anlamına gelebilir.

Sağ alt bölmede ise yaşam memnuniyeti yer alır. Veenhoven’in mutlulukla eş anlamlı olarak kullandığı yaşam kalitesi alanı budur. Yaşam memnuniyeti kişinin kendi değerlendirmesine göre yaşam kalitesidir. Tam olarak bireyin yaşamını öznel olarak değerlendirmesi olarak ifade edilebilir.¹¹⁸

¹¹⁸ Veenhoven, “The Four Qualities..., a.g.e., p. 200.

Şekil 2’de görülebileceği üzere Veenhoven’e göre yaşam memnuniyeti hem duygusal hem de bilişsel bileşenlerden oluşur. Bu tanım, yaşam memnuniyetini duygulanımdan bağımsız bilişsel bir kavram olarak açıklayan Diener’den ayrılırken, Neugarten’in yaşam memnuniyeti tanımına yaklaşıyor. Veenhoven’e göre mutluluk yani yaşam memnuniyeti “bireyin kendi yaşam kalitesini olumlu algılama düzeyidir.” Burada kişinin yaşamına dair duyguları ve düşünceleri devrededir. Yani bireyin yaşamına dair düşünceleri ve duyguları, yaşam memnuniyeti değerlendirmesini oluşturan iki bileşendir. Çoğunlukla iyi hissettiğimizi aynı zamanda yaşantımızın isteklerimizin çoğunluğunu karşıladığını fark edebiliriz. Genellikle iyi hissettiğimiz halde hayatımızın beklentilerimizi karşılamadığını düşünebiliriz. Tam tersi, yaşantımız hayallerimizin ötesinde olduğu halde genellikle olumsuz bir ruh hali içinde olduğumuzu fark edebiliriz.¹¹⁹

Şekil 2: Mutluluk ve Bileşenleri

¹¹⁹ Veenhoven, “The Study of..., a.g.e., p. 17.

Kaynak: Ruut Veenhoven, “How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, implications and tenability of three theories”, Paper presented at conference ‘**New Directions in the Study of Happiness: United States and International Perspectives**’, University of Notre Dame, USA, October 22-24 2006, p. 20, (Çevrimiçi) https://www3.nd.edu/~adutt/activities/documents/Veenhoven_paper.pdf, 18.12.2015.

Veenhoven’e göre duygusal ve bilişsel değerlendirmelerimiz birbirini etkilemektedir. Ancak duyguların düşünceleri etkileme düzeyi daha yüksektir. Bu sebeple bireyler genel yaşam memnuniyeti yani mutluluk değerlendirmelerini oluştururken duygusal çıkarımlara daha fazla ağırlık verirler.¹²⁰

Yaşam memnuniyetinin diğer bir özelliği hayatın bütününe dair veya farklı yaşam alanlarına dair değerlendirmeler yapılabilmesidir. Kişiler genel olarak yaşam memnuniyet değerlendirmeleri yapabilecekleri gibi, iş yaşamından, aile yaşamından, sosyal ilişkilerinden, sağlık durumlarından ne kadar memnun olduklarına dair değerlendirmelerde bulunabilirler. Kişiler bazı yaşam alanlarında yüksek memnuniyet düzeyine sahipken, diğerlerinden daha az memnun olabilir. Örneğin iş yaşamı memnuniyet düzeyi orta seviyede olan bir kimsenin, aile yaşamından duyduğu memnuniyet yüksek seviyede iken, aynı şekilde genel yaşam memnuniyeti de yüksek olabilir.

Yaşamın genel olarak değerlendirmesi bireyin tüm değerlendirme ölçütlerini içerir. Bireyin nasıl hissettiği, beklentilerinin ne derece karşılandığı, çeşitli değişkenlerin ne derece arzu edilir olduğu vb. bunlara örnek verilebilir. Örneğin, bir kişinin yaşamının heyecan verici olması o yaşamı tatmin edici yapmak zorunda değildir. Çok heyecan verici olan bir yaşantının içinde tatmin edici olması gereken diğer kriterler eksik kalabilir.¹²¹ Hayatta başarı ve paraya büyük önem veren bir insan yaşam memnuniyeti değerlendirmesini yaparken bu alanlardaki mevcut durumuna daha büyük ağırlık atfederken; sosyal ve aile ilişkilerine daha çok önem veren bir insan değerlendirmesinde bu alanlara ağırlık verecektir. İlk durumda kişinin başarılı ve zengin olması yaşam memnuniyetinin daha yüksek olmasına sebep olabilecekken,

¹²⁰ Veenhoven, “The Study of... a.g.e., p. 31.

¹²¹ A.e., p.16.

ikinci durumda sosyal ilişkilerden duyulan memnuniyet yüksek yaşam memnuniyeti getirebilecektir.

1.1.6.2.Yaşam Memnuniyetinin Ölçülmesi

Yaşam memnuniyetinin ölçülmesi ile ilgili ilk çalışmalar 1960’larda başlamış, 1980’lerden sonra özellikle pozitif psikoloji alanındaki çalışmalarla ivme kazanmıştır. Aynı süreçte yaşam memnuniyetinin geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçülüp ölçülemeyeceğine dair tartışmalar ve ölçek geliştirme çalışmaları da başlamıştır. Araştırmalara bakıldığında yaşam memnuniyeti ölçümlerinin genelde bireylerin bildirimine (self-report) dayandığı görülür. Bu yöntemle kişiler gösterge çizelgesi üzerinde bir numara seçerek yaşamlarından ne kadar memnun olduklarını belirtirler.¹²² Bireylerin bildiriminin esas alınmasının temel nedeni soruyu yanıtlayanın kendi yaşam memnuniyetini bilmede ve bunu bildirmede öncelik sahibi olmasıdır. Yalnızca değerlendirmede bulunan kişi, kendi haz ve acılarını hesaplayıp, yaşamının ne kadar tatmin edici olduğuna dair sağlıklı bir değerlendirmeye ulaşabilir.¹²³

Yaşam memnuniyetinin tek maddeli ve çok maddeli ölçümleri mevcuttur. Tek maddeli ölçümlerde katılımcılara tek bir soruyla yaşamlarından ne kadar memnun oldukları sorulur. Çok maddeli ölçümlerde ise birden fazla soru sorularak genel memnuniyet seviyesi ölçülür. Tablo 6 sıkça kullanılan bazı soruları göstermektedir.

¹²² Onur Kahyaoğlu, Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler ile Ekonometrik Uygulama: Türkiye Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 26-27.

¹²³ Yetim, **a.g.e.**, s. 141.

Tablo 6: Yaşam Memnuniyeti Ölçümünde Sıkça Kullanılan Bazı Sorular

Tek soru

- Bugünlerde, genel olarak mutlu olup olmadığınızı söyler misiniz? Mesela şu okuyacağım şıklardan hangisi, bugünlerdeki genel mutluluk durumunuzu en iyi tarif ediyor?

Çok mutluyum... Biraz mutluyum... Pek mutlu değilim... ya da Hiç mutlu değilim. (Dünya Değerler Araştırması sorusu)

- Genel olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?

Çok memnunum... Biraz memnunum... Pek memnun değilim... ya da Hiç memnun değilim (Eurobarometer sorusu)

- 0'dan 10'a kadar yükselen bir merdiven hayal ediniz. Merdivenin en üst basamağı sizin için mümkün olan en iyi yaşam iken, en alt basamak en kötü yaşamdır. Yaşamınızı merdivenin hangi basamağında konumlandırırsınız/ hangi basamakta olduğunuzu hissediyorsunuz? (Cantril'in Merdiveni, 1965,)

- Bir bütün olarak hayatınız hakkında nasıl hissediyorsunuz?

Çok mutlu(delighted), mutlu (pleased), genelde tatmin edici(mostly satisfying), karışık(mixed), genelde tatmin edici değil (mostly dissatisfying), mutsuz (unhappy), berbat(terrible) (Andrews ve Withey'in Delighted-Terrible ölçeği, 1976)

Çok Soru

- 5 soruluk, 7'li Likert skalası ile ölçülen (1 = kesinlikle katılmıyorum, 4 = ne katılıyorum ne katılmıyorum, 7 = kesinlikle katılıyorum)

Pek çok yönden hayatım ideale yakın.

Yaşam koşullarım mükemmel.

Yaşamımdan memnunum.

Şimdiye kadar hayatta istediğim önemli şeyleri elde ettim.

Yaşamımı yeniden yaşayabilsen, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim. (Diener ve diğerleri, 1984, Satisfaction With Life Scale-SWLS)

Kaynak: Ruut Veenhoven, "The Study of Life Satisfaction", Ed. by Saris et. al., **Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe**, Eötvös University Press, 1996, p. 37.

Genelde araştırmacılar, çok maddeli ölçekleri tek maddeli ölçümlemelere tercih ederler. Tek maddeli ölçeklerin orta düzeyde geçerlilik ve güvenilirliği olmasına rağmen, çok maddeli ölçekler kelime ve ölçüm hatalarını tespit ettiği gibi, içsel tutarlılık değerlemesine olanak tanımaktadır. Ayrıca çok maddeli ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği tek maddeli ölçeklere göre daha yüksektir. Ayrıca tek

maddeli ölçekler genel olarak insanları iyi-mutlu kategorisine toplar, yani dağılım dengeli değildir. Burada uyumluluk eğilimi —yani cevap verenlerin çoğunlukla olumlu cevap verme eğilimi — olduğu gözlenmektedir. Ayrıca tek maddeli ölçekler kullanıldığında bireyin tek bir soruda tüm yaşantısını doğru bir şekilde değerlendirdiğine güvenmek durumunda kalırız.¹²⁴ Çok maddeli ölçekler kullanıldığında ise yaşam memnuniyetinin farklı boyutları değerlendirmeye sunulduğundan daha güvenilir sonuçlara ulaşılabilir. Tüm bu eksikliklere rağmen, tek-nesne ölçekler, çoklu-nesne ölçekler ile ilişkide olma (correlate) eğilimindedir, yani genel bir memnuniyet görüntüsünün elde edilmesinin istendiği koşullarda, tek-nesne ölçeklerinin kullanımı tercih edilebilir.¹²⁵

1.1.6.3.Yaşam Memnuniyetini Ölçen Araştırmalar

Mutluluk ve yaşam memnuniyetinin yaşam kalitesinin önemli belirleyicilerinden olduğu uzun zamandır kabul edilmekle birlikte yakın zamana kadar bu kavramların sayısal olarak ölçülmesi üzerine çok fazla durulmamıştı. Ancak 1980’lerden sonra özellikle psikoloji alanında yapılan deneye dayalı araştırmalar bu kavramların geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçülebileceğini göstermiştir. Bu durum yaşam memnuniyeti ve mutluluk verilerinin politika yapımında yol gösterici olabileceğini ortaya koymuştur.¹²⁶

Ekonomik Performans ve Sosyal Gelişmenin Ölçülmesi Komisyonu Raporu’nun ulusal istatistik ajanslarına öznel refahı ölçmelerini tavsiye etmesi artan politikacı ve araştırmacı ilgisinin bir yansımasıdır. Raporda Gayrisafi Milli Hasılanın (GSMH) ekonomik performans ve sosyal gelişmeyi ölçmede yetersiz kaldığı belirtilirken, GSMH’yi yükseltme hedefinin yerine artık iyi oluşun (well-being) artırılmasının hedeflenmesi gerektiği ifade edilmektedir. İyi oluşun hem nesnel hem de öznel boyutlarının bireylerin yaşam kalitesine dair önemli bilgiler verdiği vurgulanırken, öznel refahın farklı boyutlarına (yaşam memnuniyeti, hedonik

¹²⁴ Diener, “Subjective Well Being”,**a.g.e.**, p. 14.

¹²⁵ **A.e.**, p. 15.

¹²⁶ OECD, **OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being**, **a.g.e.**, p. 10.

deneyimler) dair ölçümlerin ulusal istatistik kurumları tarafından yapılması tavsiye edilmektedir.¹²⁷

BM Genel Kurulu'nun 19 Temmuz 2011 tarihli toplantı sonuç belgesi de "Mutluluk-Kalkınmaya Bütüncül Yaklaşım" başlığını taşımakta; mutluluğun en temel insan hedefi ve evrensel bir istek olduğunu ve GSMH'nin yapısı gereği bu hedefi yansıtmadığını belirtmektedir.¹²⁸

Pek çok uluslararası araştırmada bireylerin öznel refahının bir veya birkaç boyutunu ölçen sorulara rastlamak mümkündür. Bu araştırmalardan bazıları aşağıdaki gibidir.

Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey): 1981 yılından beri yapılmakta olan Dünya Değerler araştırması uluslararası değerler ve kültürel farklılıklar üzerine veri toplayan dünyanın en büyük sosyal araştırmasıdır. Yaklaşık 100 ülkede her 3-4 yılda bir tekrarlanmaktadır. Dünya değerler araştırmasının, 2010-2011 arasında gerçekleştirilen 6. dalgasıyla, 30 yıllık karşılaştırmalı bir veri birikimi olmuştur. Bu verilerle 20'den fazla dilde, 400'ün üzerinde akademik yayın yapılmıştır.¹²⁹

Bu araştırmada katılımcılara mutluluk düzeyleri de sorulmaktadır. Ekonomi literatüründeki mutlulukla ilgili pek çok makalede Dünya Değerler Araştırması verileri kullanılmaktadır.

Gallup Dünya Araştırması (Gallup World Poll): ABD merkezli bir araştırma şirketi olan Gallup, 2005 yılından beri mutluluk ve yaşam memnuniyetine dair soruların da olduğu, geniş kapsamlı bir sosyal araştırma yapmaktadır. 160'ın üzerinde ülkeyi kapsayan araştırmada, ülke genelini temsil edecek sayıda katılımcıya

¹²⁷ Joseph Stiglitz, Amartya Sen, Jean Paul Fitoussi, Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, 2008, p. 15-16, (Çevrimiçi) www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf, 23.09.2017.

¹²⁸ UN, **Happiness: Towards a Holistic Approach to Development**, p. 1, (Çevrimiçi) <http://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/NOTEONHAPPINESSFINALCLEAN.pdf> , 23.09.2017.

¹²⁹ World Values Survey, Who we are? (Çevrimiçi) <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp>, 23.09.2017.

politik, ekonomik ve sosyal konularda 100 kadar soru sorulmaktadır.¹³⁰ Bu anketlerden elde edilen verilerle 2012'den bu yana her yıl Dünya Mutluluk Raporu yayınlanmaktadır.¹³¹

Eurobarometer: 1973 yılında Avrupa Birliği (AB) içinde kurulmuş olan Eurobarometer AB ülkelerinde ve aday ülkelerde çeşitli araştırmalar yapar. Araştırmalarda katılımcılara yaşam kalitesine dair pek çok soru sorulmakta, genel yaşam memnuniyetleri ve farklı alanlara dair memnuniyet seviyeleri de ölçülmektedir.¹³² 1973 yılından beri yapıyor olması ciddi bir avantaj sağlarken, memnuniyet diğer ölçeklerinden farklı olarak 4'lü likert ölçeği ile ölçülmektedir.¹³³

Avrupa Sosyal Taraması (European Social Survey-ESS):Avrupa Sosyal Taraması (ESS) eş zamanlı olarak 30 AB üye ve aday ülkesinde yürütülmekte olan bir sosyal araştırma projesidir. 2002 yılından bu yana her 2 yılda bir yapılan araştırma ile AB üye ve aday ülke vatandaşlarının refah seviyeleri ile güven, politik ilgili ve katılım, medya kullanımı, sosyo-politik yönelim, etnik ve dini aidiyet gibi pek çok alandaki tutum, düşünce ve davranışları ölçülmektedir.¹³⁴

Avrupa Yaşam Kalitesi Araştırması (European Quality of Life Survey-EQLS): Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını Geliştirme Kurumu (Eurofound) tarafından 2003 yılından beri her dört yılda bir gerçekleştirilen anket ile hem Avrupalı vatandaşların hayatlarına dair objektif koşulları hem de vatandaşların bu koşullar ve genel olarak yaşamları hakkında ne hissettiklerini incelemektedir. Araştırma istihdam, gelir, eğitim, konut, aile, sağlık ve iş-yaşam dengesi gibi bir dizi konuyu ele alır. Ayrıca insanların mutluluk seviyeleri, yaşamlarından ne denli memnun oldukları ve yaşadıkları toplumlarının kalitesini ne şekilde algıladıkları gibi

¹³⁰ Gallup, **Gallup World Poll**, (Çevrimiçi) <http://www.gallup.com/services/170945/world-poll.aspx> , 15.06.2017.

¹³¹ World Happiness Report, **Overwiev**, (Çevrimiçi) <http://worldhappiness.report/> 23.09.2017.

¹³² Eurobarometer, **35 Years of Eurobarometer**, p. 7, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/public_opinion/docs/35_years_en.pdf, 20.08.2017.

¹³³ Daniel W. Sacks, Betsey Stevenson, Justin Wolfers, "Subjective Well-being, Income, Economic Development and Growth", CESifo working paper: Fiscal Policy, Macroeconomics and Growth, No. 3206, p. 16, (Çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/10419/46339> , 20.05.2016.

¹³⁴ European Social Survey, About the European Social Survey, (Çevrimiçi) <http://www.europeansocialsurvey.org/about/> , 15.04.2016.

sübjektif konuları da değerlendirmektedir. Araştırma AB üye ve aday ülkelerinde yapılmaktadır.¹³⁵ Objektif ve sübjektif yaşam değerlendirmelerine dair çok detaylı veriler sunmaktadır.

Avrupa Değerler Araştırması: Avrupa Değerler Araştırması (European Values Survey) Avrupalıların insani değerlerine dair veriler sunan en kapsamlı araştırmalardan biridir. 1981 yılından beri her 9 yılda bir yapılmaktadır. Mutluluk 4'lü gösterge çizelgesi, yaşam memnuniyeti ise 10'lu gösterge çizelgesi ile ölçülmektedir. Araştırmanın 1999 ve 2008 dalgalarına Türkiye'de dâhil edilmiştir. 2017'deki araştırma Dünya Değerler Araştırması ile birlikte gerçekleştirilecektir.¹³⁶

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yaşam Memnuniyeti Anketi(YMA): Türkiye İstatistik Kurumu'nun yürüttüğü Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının ilki, 2003 yılında Hane halkı Bütçe Anketi'ne ek bir modül olarak gerçekleştirilmiş, 2004 yılından itibaren bağımsız olarak her yıl uygulanmaya başlanmıştır. YMA, TÜİK'in toplumsal içerikli ve aynı zamanda öznel öğeler içeren ilk araştırmasıdır. YMA ile Türkiye'deki bireylerin mutluluk seviyeyi, genel yaşam memnuniyeti, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik, adalet, ulaştırma hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetleri ve bunların zaman içindeki değişimi ölçülmektedir.¹³⁷

1.1.6.4. Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Faktörler

Yaşam memnuniyetini etkileyen faktörlerle ilgili psikoloji, ekonomi v.d. alanlarda çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu alanda referans gösterilen ilk derlemelerden birine imza atmış olan Wilson'a göre mutlu insan "genç, sağlıklı, iyi eğitilmiş, iyi kazanan, dindar, evli, sosyal, öz güveni yüksek, işinden memnun, beklentileri orta seviyede olan, farklı zekâ seviyelerinden kadın veya erkektir."¹³⁸ Bu

¹³⁵ Eurofound, **Avrupa Yaşam Kalitesi Anketleri**, (Çevrimiçi)

<https://www.eurofound.europa.eu/tr/surveys/european-quality-of-life-surveys> , 02.01.2017.

¹³⁶ European Values Study, **About EVS**, (Çevrimiçi) <http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/about-evs.html> , 02.02.2017.

¹³⁷ TÜİK, Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2014, s. XI, (Çevrimiçi)

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=15 , 14.03.2017.

¹³⁸ Warner Wilson, "Correlates of Avowed Happiness", **Psychological Bulletin**, 67.4, 1967, p. 294.

derlemenin üzerinden yarım asır geçmiş ve yaşam memnuniyetini etkileyen faktörler üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır.

1.1.6.4.1. Sosyodemografik Faktörler

1.1.6.4.1.1. Gelir

Gelir seviyesi arttıkça yaşam memnuniyetinin arttığını gösteren pek çok araştırma mevcuttur. 1975-1992 yılları arasında yapılan Eurobarometer araştırmalarına göre en üst gelir grubunda yaşamından memnun veya çok memnun olduğunu belirtenlerin oranı %88 iken, en alt gelir grubunda bu oran %66 seviyesindedir.¹³⁹ Öte yandan, ABD’de yapılan araştırmalarda gelir ve memnuniyet ilişkisinin çok mütevazı olduğu tespit edilmiştir. 85 araştırma ile yapılan bir meta-analize göre gelir mutluluk korelasyonu 0,17’dir. Ayrıca ABD’de yapılan çalışmalarda gelir mutluluk ilişkileri eğriseldir, alt gelir gruplarında gelir artışı daha büyük mutluluk artışları getirirken, üst gelir gruplarında gelir artışının mutluluk artırıcı etkisi azalmaktadır.¹⁴⁰ Amerikan toplumunda gelir ve mutluluk ilişkisinin zayıf olmasının sebeplerinden biri toplumun, belli standartların üzerinde olmasıdır. Bir diğer araştırmada ABD’de yılda 75.000\$’dan fazla kazananlar ile altında kazananlar karşılaştırılmış, bu rakamın üstünde kazananların yaşam memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu ancak mutluluk seviyelerinin daha yüksek olmadığı tespit edilmiştir.¹⁴¹

Diğer taraftan, ilgili alan yazında yapılan bazı çalışmalarda zengin olmayan toplumlarda gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğu bulunmuştur.¹⁴² Yani geliri belli standartların altında kalan ülkelerde gelir artışları bireyleri daha fazla mutlu etmektedir. Çünkü yoksul ülkelerde temel ihtiyaçlarını karşılayacak asgari gelirden yoksun olan çok fazla kimse mevcuttur.

¹³⁹ Rafael Di Tella, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald, “The Macroeconomics of Happiness”, **The Review of Economics and Statistics**, 85.4, 2003, p. 811.

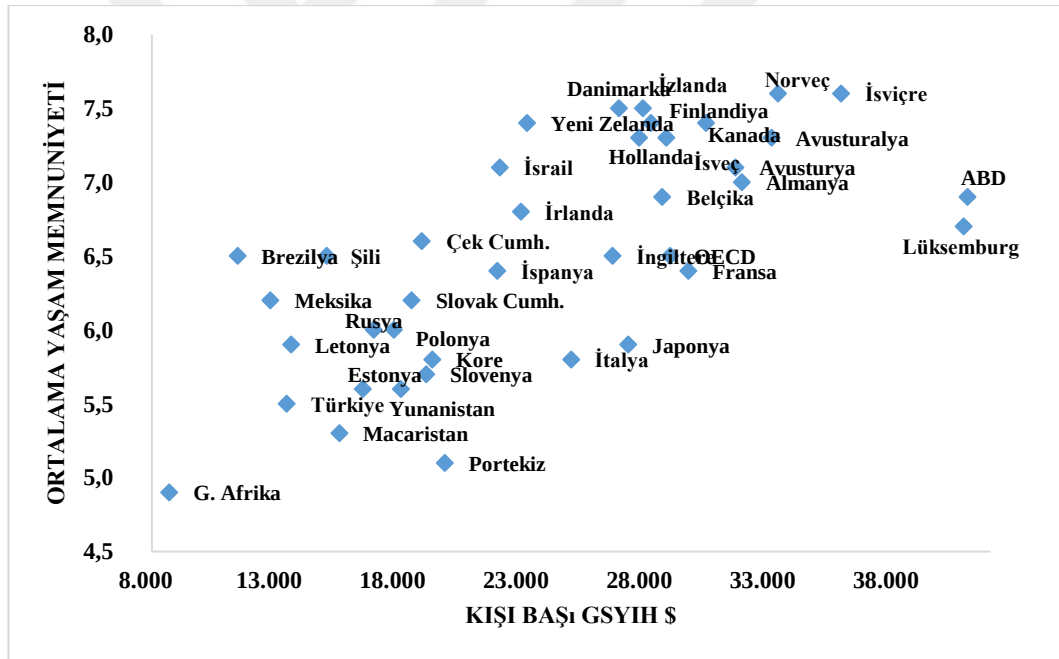
¹⁴⁰ Argyle, **a.g.e.**, p.356.

¹⁴¹ Daniel Kahneman, Angus Deaton, “High Income Improves Evaluation of Life But not Emotional Well-being”, **Proceedings of The National Academy of Sciences**, 107.38, 2010, p. 16492.

¹⁴² Ed Diener, Robert Biswas-Diener, “Will Money Increase Subjective Well-Being?”, **The Science of Well-Being**, Ed. by Ed Diener, w. place, Springer, 2009, p.119.

Ülkeler arası mukayeselerde dikkat çeken diğer bir husus ise gelir seviyesi yüksek toplumların yaşam memnuniyetlerinin düşük gelirli ülkelere göre daha yüksek olduğudur (Bakınız: Grafik 1). Zengin ülkelerin yaşam memnuniyetlerinin yüksek olmasının sebepleri arasında bu ülkelerin insani gelişmişlik oranlarının yüksek olması da yer almaktadır. Bu ülkelerin eşitlik, demokrasi, insan hakları, suç oranları, sağlık, eğitim gibi alanlardaki yüksek performansı ortalama yaşam memnuniyetini artırmaktadır. Çeşitli araştırmalarda ülkelerarasındaki gelir farkı ile yaşam memnuniyeti arasındaki korelasyonun, aynı ülke içindeki bireyler arası gelir farkı ve yaşam memnuniyeti arasındaki korelasyondan büyük olduğu tespit edilmiştir.¹⁴³

Grafik 1: GSYİH ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

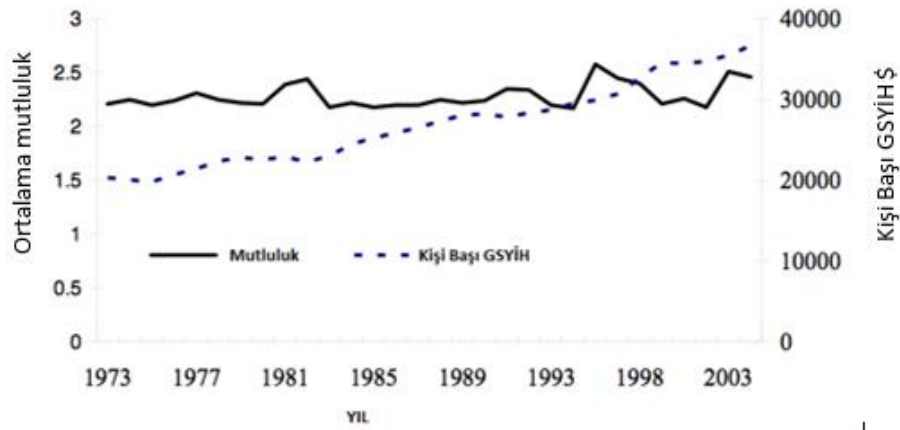
Kaynak: OECD, OECD Better Life Index 2016, (Çevrimiçi)
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BLI> 15.06.2016.

Bir ülkedeki ortalama gelir artışının ise uzun vadede mutluluk seviyesini artırıp artırmadığına dair net bir sonuç yoktur. Ekonomi literatüründe mutluluk alanındaki ilk ve ses getiren çalışmanın sahibi olan Richard Easterlin; ABD, Avrupa

¹⁴³ Diener, Biswas-Diener, a.g.e., p.131.

ve Japonya’da yaptığı çalışmalarda GSYİH büyümesi ve mutluluk arasında net bir ilişki bulamamıştır. Easterlin Paradoksu (Easterlin Paradox) olarak bilinen duruma göre, ekonomik büyüme insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri noktadan ötesinde mutluluğu arttırmamaktadır. Easterlin hükümetlere, temel ihtiyaçların karşılandığı noktanın ötesinde gayri safi yurt içi hâsıladan ziyade gayri safi milli mutluluğa yönelmesini tavsiye etmektedir.¹⁴⁴

Grafik 2: Ortalama Mutluluk ve Kişi Başı GSYİH

Kaynak: Andrew E. Clark, Paul Frijters, Michael A. Shields, “Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles”, **Journal of Economic Literature**, 46(1), 2008, p. 96.

Avrupa ülkeleri ve Japonya’da üzerine yapılan araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış, GSYİH artışının yaşam memnuniyeti seviyesini etkilemediği görülmüştür.¹⁴⁵

Milli gelir artışı ile mutluluk arasında anlamlı korelasyonlar bulan araştırmalar da mevcuttur. 30 ülkede yapılan bir araştırmada kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasında anlamlı bir korelasyon görülmüştür. Fakat mutluluk artışı gelir

¹⁴⁴ Richard Easterlin, “Does Economic Growth Improve The Human Lot? Some Empirical Evidence”, **Nations and Households in Economic Growth**, ed. by P.A.David, M.W. Reder, New York, Academic Press, 1974, pp.118-120.

¹⁴⁵ Andrew E. Clark, Paul Frijters, Michael A. Shields, “Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles”, **Journal of Economic Literature**, 46.1, 2008, p. 96-97.

artışının hayli altında kalmıştır.¹⁴⁶ Kişi başına düşen gelir miktarının 10.000 \$'ın altında olduğu ülkelerde gelir artışı mutluluğu artırırken, milli gelirin bu rakamı aşması durumunda gelir artışının mutluluk düzeyinde çok az artırdığı ifade edilmektedir.¹⁴⁷ Diğer bir araştırmada kişi başına düşen gelir seviyesindeki bir değişimin yalnızca ülkenin küresel gelir dağılımındaki yerini değiştirdiği zaman yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁸

Gelir seviyesinin artmasıyla birlikte mutluluğun her zaman artmamasını açıklayan 3 kuram mevcuttur; bunlar beklenti kuramı, adaptasyon kuramı ve sosyal karşılaştırma kuramıdır. Sosyal karşılaştırma (social comparison) kuramına göre, kişilerin göreceli gelirleri önemli bir belirleyicidir. Şöyle ki, bireyler kendilerini, gelir, tüketim, statü ya da mutluluk gibi kriterler açısından bir referans grupla karşılaştırırlar. Referans grup içerisine arkadaşlar, akrabalar, akranlar ve çalışma arkadaşları da dâhildir. Bireyler kıyaslamada genellikle yukarı doğru bakmaktadırlar.¹⁴⁹ Bertrand Russell (1930) bunu şu şekilde ifade eder:

*Napolyon Sezar'ı, Sezar İskender'i kıskanmıştır. Ben de hiç var olmamış olan Herkül'ü kıskandım. Yalnızca başarı elde ederek kıskanma duygusunun önüne geçemezsiniz, çünkü tarihte veya efsanelerde her zaman sizden daha başarılı birileri olacaktır.*¹⁵⁰

Bireylerin elde ettiği gelirin referans grup ortalamasından nispeten fazla ya da eşit olması durumunda elde ettikleri gelir mutluluklarının önemli bir belirleyicisi olabilmektedir. Elde edilen gelir referans grup düzeyinin altında kaldığında ise mutluluk seviyesi azalabilmektedir.¹⁵¹

¹⁴⁶ Ruut Veenhoven, "Is Happiness A Trait?", **Social Indicators Research**, 32, 1994, p. 101.

¹⁴⁷ Bruno S. Frey, Alois Stutzer, **Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Human Well-Being**, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2002, p. 75.

¹⁴⁸ Ozan Eksi, Neslihan Kaya, "Life Satisfaction and Keeping up with Other Countries", **Journal of Happiness Studies**, 18.1, 2017, p. 199-228.

¹⁴⁹ Onur Köksal, Faruk Şahin, "Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi", **Sosyoekonomi**, 23-26, 2015, s. 48.

¹⁵⁰ Frey, Stutzer, 2002, **a.g.e.**, 86.

¹⁵¹ Köksal, Şahin, **a.g.e.**, s. 48.

Beklenti kuramına (aspiration theory) göre bireyler gelire dayalı beklentilerini karşıladıklarında mutlu olmaktadır.¹⁵² Ancak bu mutluluk geçici olmaktadır, çünkü o anda beklentileri karşılanan bu duruma adapte olmakta (adaptation theory) ve daha büyük beklentiler içerisine girmektedir. Yani eğer gelir düzeyi artarsa ve hedef düzeyleri sabit kalırsa kişiler daha fazla mutluluk elde edebileceklerken beklentiler arttığından mutluluk düzeyleri ya sabit kalmakta ya da azalmaktadır.¹⁵³

1.1.6.4.1.2. İş Durumu

Ücretli çalışma yetişkinlerin büyük bölümünün genel iyi oluşları üzerinde çok etkilidir. Ücretli bir işe sahip olmak/olmamak ve iş memnuniyeti genel memnuniyeti etkileyen iki önemli unsurdur.

İş durumunun mutluluk düzeyi üzerindeki etkisi üzerine yapılan çok sayıda araştırmanın ortak sonucu, işsizliğin yaşam memnuniyetini büyük ölçüde düşürdüğüdür. Pek çok araştırma en mutsuz bireylerin işsiz bireyler olduğunu göstermektedir. 12 Avrupa ülkesinin 1975-91 yıllarına ait Eurobarometer verilerine dayanarak yapılan bir araştırmada benzer özelliklere sahip bireylerde en mutsuz olanların işsizler olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁴ Mutluluk seviyesini negatif etkileyen boşanma ve ayrılık gibi faktörler arasında etkisi en büyük olan işsizliktir.¹⁵⁵

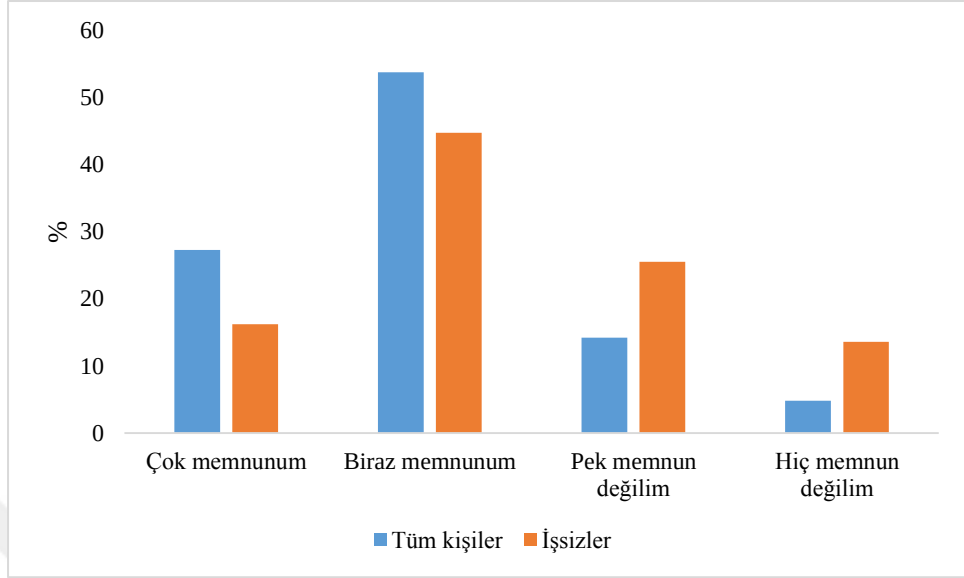
¹⁵² Clark, Frijters, Shields , **a.g.e.**, 96.

¹⁵³ Frey, Stutzer, 2002, **a.g.e.**, p. 78-81.

¹⁵⁴ Di Tella, MacCulloch, Oswald, **a.g.e.**, p. 811.

¹⁵⁵ Andrew E. Clark, Andrew J. Oswald, “Unhappiness and Unemployment”, **The Economic Journal**, 104.424, 1994, p. 655.

Grafik 3: Avrupa'da Yaşam Memnuniyeti 1975-1992

Kaynak: Rafael Di Tella, Robert J. MacCulloch, Andrew J. Oswald, “The Macroeconomics of Happiness”, *Review of Economics and Statistics*, 85.4, 2003, p. 811.

İşsizliğin mutluluk seviyesine olumsuz etkisinin çok büyük olmasının temel sebeplerinden biri gelir seviyesindeki azalmadır. Regresyon analizleri ile gelir seviyesi kontrol edildiğinde işsizliğin olumsuz etkisi azalmaktadır.¹⁵⁶ Ancak işsizlik yardımlarının yüksek olduğu İsveç gibi ülkelerde de mutluluk seviyelerinde kayda değer düşüşler görülmesi, sadece gelir kaybının mutluluktaki azalmayı açıklayamayacağını göstermektedir. İşsizlik kaynaklı mutluluk azalmasının %30 oranında gelir kaybına bağlı olduğu iddia edilmektedir. Mutluluk seviyesindeki azalma büyük oranda maddi olmayan sebeplere dayanmaktadır.¹⁵⁷

İşsizliğin yaşam memnuniyetini azaltmasının altında temel olarak psikolojik ve sosyal sebepler yatmaktadır. İşsizlik kaynaklı depresyon ve kaygı bireylerin öz saygılarının azalmasına neden olur. İşsizliğin yarattığı sıkıntının eğitim seviyesi yüksek, 30-49 yaş grubundaki erkeklerde en yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁸ Emekliler ve ev hanımlarının yaşam memnuniyet düzeylerinde ise diğer gruplarla

¹⁵⁶ Argyle, *a.g.e.*, p. 363-364.

¹⁵⁷ Frey, Stutzer, 2002, *a.g.e.*, p. 98-99.

¹⁵⁸ *A.e.*, p. 100.

karşılaştırıldığında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Yani çalışmamak normal olduğu durumlarda yaşam memnuniyetini azaltmamaktadır.

İşle ilgili mutluluğu etkileyen diğer bir boyut da işten duyulan memnuniyettir. Yetişkinlerin çoğu yaşantılarının büyük bir bölümünü işyerinde geçirir ve geçirdikleri bu süre diğer yaşam alanlarına etki eder. Araştırmacılar bunu yayılma kuramıyla açıklarlar. Yani iş yaşamından duyulan memnuniyet seviyesi yayılarak diğer yaşam alanlarındaki memnuniyet seviyesini etkiler. İş yaşamından çok memnun olan bireyin mutluluğu, aile ve sosyal yaşam memnuniyetine yansarak, genel yaşam memnuniyeti yükseltir. Yaşam kalitesi araştırmacıları bunu yukarıdan aşağı yayılma etkisi kuramıyla açıklarlar.¹⁵⁹ Campbell ve diğerleri iş yaşamından duyulan memnuniyetin genel yaşam memnuniyetindeki varyansı %18 oranında açıkladığını göstermiştir.¹⁶⁰

1.1.6.4.1.3. Eğitim

Eğitim durumu ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma mevcuttur. Çalışmaların bir kısmında pozitif bir ilişki, bir kısmında ise orta seviyede eğitim almış kişilerin en yüksek mutluluk seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Düşük gelir gruplu ülkelerde eğitim ve mutluluk ilişkisinin daha kuvvetli olduğu görülmüştür.¹⁶¹ Pozitif ve negatif duygu durumları ayrı ayrı incelendiğinde, pozitif duygu durumuyla eğitim arasında açık bir ilişki olduğu görülürken negatif duygu durumu ile herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.¹⁶²

Ülkelerarasında araştırma sonuçları açısından farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin ABD’de eğitim ve mutluluk ilişkisi çok zayıftır. Pek çok Avrupa ülkesinde ve Japonya’da da bu ilişkinin zayıf olduğu tespit edilmiştir. Ancak gelir seviyesi daha düşük olan ülkelerde bu ilişkinin daha kuvvetli olduğu tespit

¹⁵⁹ Diener et. al. , a.g.e., p. 278.

¹⁶⁰ Angus Campbell, Philip E. Converse, Willard L. Rodgers, **The Quality of American life: Perceptions, Evaluations, and Satisfaction**, w. place, Russell Sage Foundation, 1976, p. 313.

¹⁶¹ Paul Dolan, Tessa Peasgood, Mathew White, “Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on The Factors Associated With Subjective Well-Being”, **Journal of Economic Psychology**, 29.1, 2008, p. 99.

¹⁶² Norman M. Bradburn, **The Structure of Psychological Well-being**, Chicago, Aldine Publishing Company, 1969, pp. 94-98.

edilmiştir. Gelir seviyesi düşük ülkelerde, yüksek eğitim gelir artırıcı etkisi sebebiyle genel memnuniyeti daha fazla etkilemektedir. Gelir seviyesi ve mesleki durum değişkenleri kontrol edildiğinde eğitimin bağımsız olumlu etkisi çok azalmakta hatta bazen yok olmaktadır.¹⁶³

Türkiye’de yapılan bir araştırma ise eğitim seviyesi yüksek bireylerin toplumunun genel değer yargılarından farklı yönelimlere sahip olmaları durumunda düşük yaşam doyumuna sahip olduklarını göstermiştir.¹⁶⁴ Eğitim aynı zamanda bireylerin beklentilerinin yükselmesine de sebep olduğu için, karşılanamayan beklentiler, yaşam doyumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Sonuç olarak eğitim ve öznel refah ilişkisi mutlak değil durumsaldır.

1.1.6.4.1.4. Din

Pozitif psikoloji yaklaşımı, insanın dini ve manevi yönüne klasik psikolojinin takındığı tutumdan farklı olarak daha yakın durmaktadır. Pozitif psikolojinin önde gelen isimlerinden Martin Seligman dinin insana sağladığı manevî değerlerin gelecek için umut aşıladığı ve yaşamda anlam yarattığını belirtmektedir.¹⁶⁵ Dinî değer, gelenek ve pratiklerin insanın huzuru ve mutluluğu bakımından önemli yapılar olduğu kabul edilmektedir.¹⁶⁶

Dinî yaşam, mutluluk, yaşam memnuniyeti ilişkisini ele alan araştırmalar oldukça çok sayıdadır. Dinin yaşam memnuniyetine etkisi genellikle olumludur, pek çok araştırma olumsuz duyguların azaltılmasında etkili olduğunu ortaya koymuştur. Dindarlık düzeyinin yaşam memnuniyetini anlamlı bir biçimde etkilediği, dinî uygulamalara katılım ile yaşamdan memnuniyeti arasında olumlu yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁷ Dua ve diğer dini pratikler kişinin güç koşullarla

¹⁶³ Argyle, **a.g.e.**, 355.

¹⁶⁴ Yetim, **a.g.e.**, 162.

¹⁶⁵ Martin E. P. Seligman, **Gerçek Mutluluk**, Çev. S. K. Akbaş, Ankara, HYB Basım Yayın, 2002, s. 39.

¹⁶⁶ R. Emmons, A., Hill, J., **Words of Gratitude -for Mind, Body, and Soul-**, Templeton Foundation Press, Pennsylvania, 200, p. 41.

¹⁶⁷ Gülüşan Göcen, “Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma” **Toplum Bilimleri Dergisi**, 7.13, 2013, s. 107.

baş etmesini ve tahammül etmesini sağlamakta, kişiyi güçlendirerek stresi önleyen bir tampon gibi işlev görmektedir.¹⁶⁸

Araştırmalar din yaşam memnuniyeti ilişkisinin pozitif ancak çok kuvvetli olmayan bir ilişki olduğunu göstermektedir. 14 Avrupa ülkesini kapsayan bir araştırmada her hafta kiliseye gidenlerde yaşamından çok memnun olduğunu belirtenlerin oranı %84 iken, hiç gitmeyenlerde bu oran %77'dir.¹⁶⁹ ABD, Hollanda ve Danimarka verileri kullanılarak yapılan bir araştırmada sadece ABD'de dindarlık ve mutluluk arasında pozitif bir korelasyon saptanmıştır.¹⁷⁰

Batı'da yapılan araştırmalar dindarlığın yaşam memnuniyetini artırmasının temel sebeplerinden birinin Allah'a yakın hissetmek olduğunu göstermektedir. Diğer bir sebep de, kilise cemaatine dâhil olmanın verdiği sosyal destektir. Allah ve ahiretin varlığına duyulan kuvvetli iman, yaşama maddi olmayan anlamlar yüklenmesi yaşam memnuniyeti artırmaktadır.¹⁷¹

1.1.6.4.1.5. Medeni Durum

Medeni durum yaşam memnuniyetini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bu ilişki üzerine yapılan pek çok araştırmada evli bireylerin, bekâr, dul veya eşinden ayrı yaşayan bireylerden daha yüksek yaşam memnuniyeti düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Yaş, eğitim, gelir düzeyi gibi faktörler denetlendiğinde dahi evli olmak yaşam memnuniyetini güçlü şekilde etkilemektedir.¹⁷²

ABD'de yapılan bir araştırmada hiç evlenmemiş bireylerin % 24'ü, evli bireylerin ise %48'i çok mutlu olduğunu beyan etmiştir.¹⁷³ Hiç evlenmemiş bireylerle evli bireylerin yaşam memnuniyetleri karşılaştırıldığında evli olmanın hem kadınlarda hem de erkeklerde yaşam memnuniyetini olumlu yönde belirlediği

¹⁶⁸ Yetim, **a.g.e.**, s.164.

¹⁶⁹ Argyle, **a.g.e.**, s.365.

¹⁷⁰ Liesbeth Snoep, "Religiousness and Happiness in Three Nations: A Research Note", **Journal of Happiness Studies**, 9, 2008, p. 207.

¹⁷¹ Argyle, **a.g.e.**, s. 367.

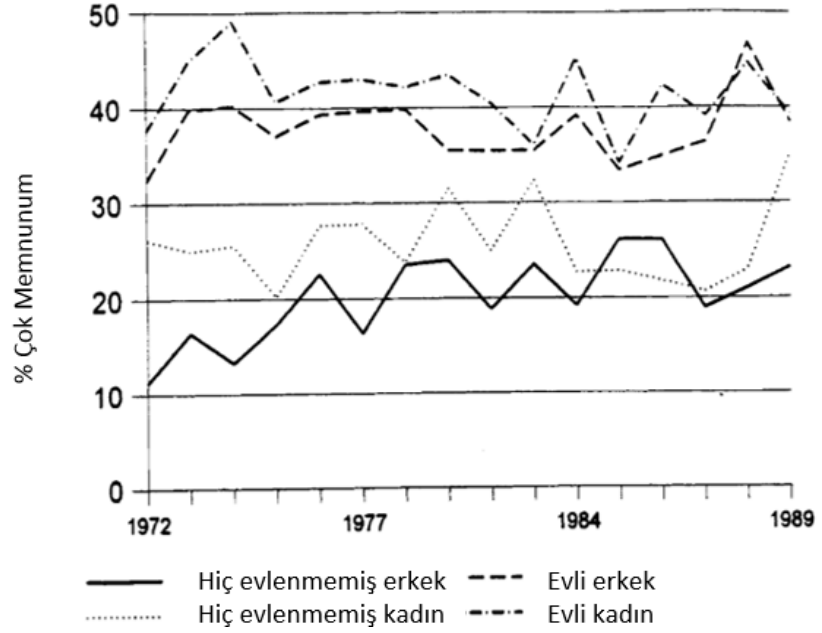
¹⁷² Yetim, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁷³ David G. Myers, "Close Relationships and Quality of Life", **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 2003, p. 378.

görülmüştür (Bakınız Grafik 4). Evliliğin yaşam memnuniyeti üzerindeki güçlü etkisinin hem bireysel hem de kolektivist kültürlerde geçerli olduğu tespit edilmiştir.

174

Grafik 4: Evlilik ve Yaşam Memnuniyeti

Kaynak: Diener et. al., "Subjective Well-being: Three Decades of Progress", **Psychological Bulletin**, 125, 2, 1999, p. 290.

Dulluk ve boşanma üzerine yapılan araştırmalar, hem eşini kaybetmenin hem de eşinden ayrılmanın yaşam memnuniyetini önemli ölçüde düşürdüğünü göstermiştir. 15 yıl süren bir araştırmanın sonuçları eşini kaybeden bireylerin, bir müddet sonra toparlamaya başlasa da bir daha eski memnuniyet seviyelerine dönemediklerini göstermiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Yetim, a.g.e., s.165.

¹⁷⁵ Richard E. Lucas, et al. "Reexamining Adaptation and The Set Point Model Of Happiness: Reactions to Changes in Marital Status", **Journal of Personality and Social Psychology**, 84.3, 2003, p. 534.

1.1.6.4.2. Kişilik

Kişilik bireyleri diğerlerinden ayıran kısmen sabit olan psikolojik ve bedensel özellikler seti olarak tanımlamaktadır. Doğumla birlikte edinilen özellikler ile toplum içerisinde kazanılan özelliklerin bir bileşimidir.¹⁷⁶ Bireylerin kişilik özellikleri yaşama bakış ve olayları algılayışlarında çok etkili olmaktadır. Benzer şekilde kişilik özelliklerinin iyi oluş üzerinde de diğer bütün faktörlerden çok daha fazla etkili olduğu görülmüştür. İkizler üzerinde yapılan çalışmalar, çevresel faktörlerin iyi oluş etkisinin çok düşük olduğunu, kişilik özelliklerinin öznel refahtaki farklılıkları kısa vadede %40-55, uzun vadede ise %80 oranında açıklayıcı olduğunu göstermektedir.¹⁷⁷ Kalıtsal etkinin varlığını destekleyen pek çok çalışma olmakla birlikte bu etkinin büyüklüğü tartışma konusudur. Çalışmaların ortak tespiti ise kişilik özelliklerinin iyi oluş üzerinde çok etkili olduğudur. Yani bazı insanlar fitratları gereği yaşama ve olaylara olumlu yönlerden bakarken, bazıları kötümser olabilmektedir.

Myers ve Diener mutlu insanların özgüven sahibi, iyimser, dışa dönük ve içten denetimliliği yüksek bireyler olduğunu öne sürer. Bireyciliğin ön planda olduğu Batı toplumlarında bireylerin kendilerinden memnun olma oranları da yaşam memnuniyeti seviyeleri de kolektivist kültürlerle göre daha yüksektir. Doğu toplumlarında özgüven ve memnuniyet ilişkisi daha zayıftır.¹⁷⁸

Beş Faktör Kişilik Kuramına göre dışadönüklük, deneyime açıklık, yumuşak başlılık, sorumluluk ve duygusal dengesizlik/nevrotizm öne çıkan kişilik boyutlarıdır.¹⁷⁹ Dışadönüklük öznel refah ile yüksek ilişkili bir diğer karakter özelliğidir. Dışadönük bireylerin yüksek sosyal becerileri sayesinde doyum alabilecekleri ilişkileri kolayca kurabildikleri için daha mutlu oldukları düşünülmektedir. Nevrotizm (duygusal dengesizlik) yaşam memnuniyetiyle ilişkisi genellikle dışadönüklükle birlikte sorgulanan bir kişilik özelliğidir. Duygusal

¹⁷⁶ Debra L. Nelson, James Campbell Quick, **Organizational Behavior: Science, the Real World and You**, UK, Cengage Learning, 2013, p. 84.

¹⁷⁷ David Lykken, Auke Tellegen, "Happiness is a Stochastic Phenomenon", **Psychological Science**, 7.3, 1996, p. 186.

¹⁷⁸ David G. Myers, Ed Diener, "Who is Happy?" **Psychological Science**, 6.1, 1995, p.14.

¹⁷⁹ Robert R. McCrae, Paul T. Costa, "Validation of the Five-factor Model of Personality Across Instruments and Observers", **Journal of Personality and Social Psychology**, 52.1, 1987, p. 81.

dengelesizlik öfke, endişe, bunalım gibi olumsuz duyguları yaşamaya eğilim olarak tanımlanır. Duygusal denge puanları yüksek ve dışadönüklük puanları düşük olan bireylerde öznel refah düzeylerinin düşük olduğu saptanmıştır.¹⁸⁰

İçten denetimlilik herhangi bir durum karşısında, bireyin sonuca etki eden etkenin “Kendisi” olduğu yargısına varmasıdır.¹⁸¹ Kendisini çaresiz değil güçlü hisseden bireyler okulda daha başarılı, az stresli ve daha mutlu bir yaşam sürerler. Kendi yaşamının kontrolünü elinde hissetmeyen bireyler ise yaşamdan daha az tatmin olurlar.¹⁸²

Çekici dış görünüş ve yüksek zekânın da yaşam memnuniyeti ile pozitif ilişkisi olan kişilik özellikleri olduğu tespit edilmiştir.¹⁸³

Maddiyatçılık iyi oluş üzerinde negatif özellikleri olan bir kişilik özelliğidir. Para, kariyer ve iş gibi maddi değerleri önceleyen bireylerin hayatlarından daha az memnun olduklarını belirttikleri pek çok araştırmada tespit edilmiştir. Maddiyatçılık depresyon, paranoya ve narsisizm gibi pek çok psikolojik bozukluk ile pozitif ilişkilidir.¹⁸⁴

1.1.6.4.3. Sosyal İlişkiler

Bireylerin iyi oluşları üzerinde etkili olan bir diğer alan sosyal ilişkilerdir. Akraba, arkadaş ve aile ilişkilerinin kaliteli olması yaşam memnuniyetini olumlu etkilemektedir. Eşler arasındaki ilişkiler ise memnuniyete etki düzeyi en yüksek ilişki çeşididir.

Evliliğin kalitesi yaşam memnuniyetinde evli olup olmamaktan daha fazla belirleyici olmaktadır. Mutlu bir evliliği olduğunu beyan eden insanların mutsuz, tatminsiz ve depresif olduklarını beyan etme olasılıkları daha düşüktür. Evlilikten duyulan memnuniyet çocuk sayısı ve evliliğin yaşam döngüsü gibi faktörlerden

¹⁸⁰ Gholam Hossein Ghaedi, et. al., “Quality of Life in College Students with and without Social Phobia”, **Social Indicators Research**, 97.2, 2010, p. 247.

¹⁸¹ Julian B. Rotter, “Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement”, **Psychological Monographs: General and Applied**, 80.1, 1966, p. 1.

¹⁸² Myers, Diener, **a.g.e.**, p. 14.

¹⁸³ Argyle, **a.g.e.**, p. 368.

¹⁸⁴ Leaf Van Boven, “Experientialism, Materialism, and the Pursuit of Happiness”, **Review of General Psychology**, 9.2, 2005, p. 143.

etkilenmektedir. En mutlu evliliğe sahip kişilerin 2-3 çocuk sahibi bireyler oldukları tespit edilmiştir. Evlilikte en mutlu dönemin ise balayı ve çocukların evden ayrıldığı dönem olduğu saptanmıştır. 5 yaşın altında ve yetişkin çocuğa sahip olunan dönem ise evlilik memnuniyetinin en düşük olduğu dönemlerdir.¹⁸⁵

Evlilik bireylere sürekli sosyal destek, yaşamın zorluklarına birlikte katlanma, geniş bir arkadaşlık ağı gibi pek çok pozitif katkı sunmakta, bağlanma ve ait olma ihtiyaçlarını tatmin etmektedir. Evliliğin sağladığı bu olanaklar sürekli ve düzenli olduğu için, getirdiği bazı ilave sorumluluk ve güçlüklerle rağmen evlilik, yaşam memnuniyetini olumlu etkilemektedir.

1.1.6.4.4. Sağlık

Sağlıkla ilgili iyi oluş, hastalıklarla yaşamaya uyum sağlama, fonksiyonel durum, hastalık belirtileri, bireysel sağlık algısı ve sağlık durumundan duyulan memnuniyet gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Sağlık ve yaşam memnuniyeti ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırmada sağlık ve yaşam memnuniyetinin güçlü şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Bireylerin yalnızca nesnel sağlık göstergeleri değil, sağlık durumları ile ilgili düşünceleri de yaşam memnuniyeti üzerinde etkilidir. Bazı araştırmalar yalnızca subjektif sağlık değerlendirmelerinin yaşam memnuniyeti ile ilişkili olduğunu, bir kısmı ise objektif sağlık göstergeleri devreye girdiğinde sağlık yaşam memnuniyeti ilişkisinin çok zayıfladığını göstermektedir. Çok ciddi sağlık sorunlarının varlığında ise (çok ciddi ve birden çok kronik hastalık), objektif sağlık durumu öznel refahı olumsuz etkilemektedir. Daha az sorunlu durumlarda ise bireyler yeni sağlık durumlarına adapte olabildiklerinden yaşam memnuniyetleri çok etkilenmemektedir.¹⁸⁶

Sağlığın hem fiziksel hem de psikolojik boyutu, öznel refah üzerinde önemli bir etkidir. Hemodiyaliz hastası ve sağlıklı bireylerin, yaşam memnuniyetlerinin psikolojik sorunu olan bireylerden anlamlı bir şekilde yüksek olduğu saptanmıştır.

¹⁸⁵ Argyle, **a.g.e.**, p. 360.

¹⁸⁶ Diener et. al., **a.g.e.**, p. 287.

Bireylerin psikolojik sağlık düzeylerinin, hastalık durumlarına bağlı olarak anlamlı şekilde değiştiği gözlenmiştir.¹⁸⁷ Ruh sağlığının yaşam memnuniyetine etkisinin genel sağlık durumundan iki kat daha fazla olduğu saptanmış, sağlık durumunun yaşam kalitesinden duyulan memnuniyetteki farklılıkların %34'ünü açıkladığı tespit edilmiştir.¹⁸⁸

Sağlıklı kimseler kendilerini daha iyi hissettikleri, yapmak istedikleri şeyleri yapabildikleri ve sosyal ve fiziksel olarak aktif oldukları için daha mutludur.¹⁸⁹

1.1.6.4.5. Ülkeler Arası Farklılıklar

Uluslararası araştırmalar milletler arasında yaşam memnuniyeti değerlendirmelerinde tutarlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Örneğin Japonya'nın yaşam memnuniyeti ortalaması 1958-1987 yılları arasında 10 üzerinden 6 civarında iken, aynı dönemde Danimarka'nın ortalaması 8 civarında seyretmiştir.¹⁹⁰ Ülkeler arasında farklılıklar olduğu gibi aynı ülke içinde aynı ülke içinde farklı etnik kökenlerde de farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Hollanda'da yaşayan en mutlu halk Hollandalılar iken, onları sırasıyla Faslılar, Surinamlılar ve Türkler takip etmektedir. Güney Afrika'da ise beyazlar en mutlu etnik grup iken onları sırasıyla yerliler, melezler ve siyahlar takip eder.¹⁹¹

Kültürün yaşam memnuniyetine etkisinin bireysel özelliklere oranla oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. Dünya Değerler Araştırması verileri incelendiğinde yaşam memnuniyetindeki değişikliğin büyük kısmının aynı toplumdaki bireyler arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı, milletlerarası farklılıkların değişikliğin sadece %15 ini açıkladığı tespit edilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Binay Bilge Annak, "Sosyal Destek, Sosyal Ağ, Yaşam Kalitesi Ve Yaşam Doyumu: Duygu-Durum Ve Anksiyete Bozukluğu Tanısı Alan Kişiler Ve Düzenli Hemodiyaliz Tedavisi Gören Hastalar Açısından Bir Karşılaştırma", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2005.

¹⁸⁸ Alex C. Michalos et. al., "Health and other Aspects of the Quality of Life of Older People", **Social Indicators Research**, 54.3, 2001, p. 261.

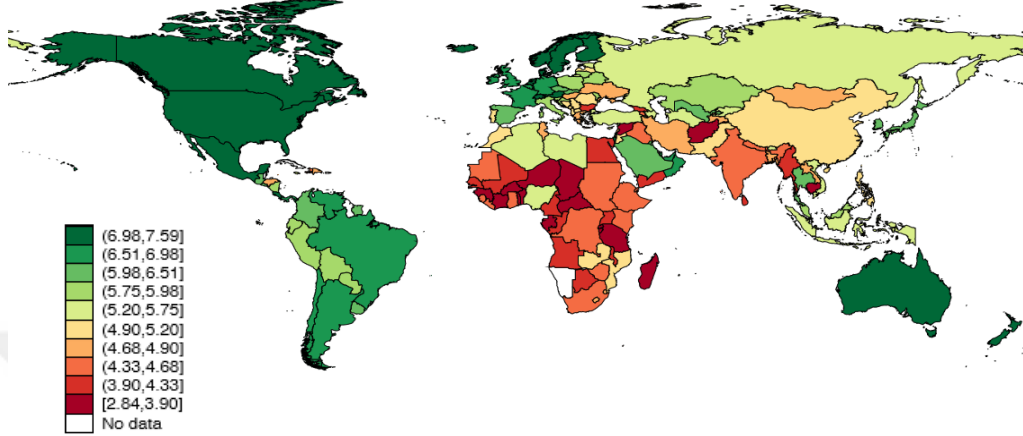
¹⁸⁹ Argyle, **a.g.e.**, p.369.

¹⁹⁰ Ed Diener, Shigehiro Oishi, Richard E. Lucas, "Personality, Culture, And Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life", **Annual Review of Psychology**, 54.1, 2003, p. 410.

¹⁹¹ Argyle, **a.g.e.**, p.362.

¹⁹² Diener, Oishi, Lucas, **a.g.e.**, p. 419.

Grafik 5: Ülkelerin Yaşam Memnuniyetleri (2012-2014)

Kaynak: John F. Helliwell, Richard Layard, Jeffrey Sachs, **World Happiness Report**, New York, Sustainable Development Solutions Network, 2015, p. 20, (Çevrimiçi) <http://worldhappiness.report/download/>, 20.01.2016.

Ülkeler ve etnik gruplar arasındaki bu farklılıkları açıklayan değişkenlerden biri gelir seviyesidir. Aynı ülke içinde azınlıkların daha düşük memnuniyet seviyelerine sahip olmalarının temel sebebi düşük sosyoekonomik statüde olmalarıdır. Benzer şekilde zengin ülkelerin diğerlerine göre daha yüksek memnuniyet ortalamalarına sahip olduğu görülmektedir. Zengin ülkeler aynı zamanda gelir dağılımı ve politik özgürlükler açısından da vatandaşlarına daha olumlu ortam sağlamaktadır.¹⁹³ Zenginlik, sağladığı veyahut birlikte mevcut olduğu diğer olanaklarla birlikte hem bireylerin hem de milletlerin yaşam memnuniyetlerine olumlu etki etmektedir.

Farklı kültürlerin mutluluk algıları ve mutluluk kavramına yaklaşımları da yaşam memnuniyetine etki eder. Kolektivist kültürler ve bireysel kültürlerde mutluluk anlayışları dolayısıyla mutluluk ortalamaları da farklıdır.¹⁹⁴ Örneğin, Konfüçyüs'ün mutluluk veya mutsuzluğun temeline dair öğretileri, inananlarını daha

¹⁹³ Argyle, **a.g.e.**, p. 363.

¹⁹⁴ Shigehiro Oishi, Elizabeth A. Gilbert, "Current and Future Directions in Culture and Happiness Research", **Current Opinion in Psychology**, 8, 2016, p. 54.

az mutluluk odaklı bir tutuma yönlendirir.¹⁹⁵ Amerikalılar için ise mutluluk peşinde koşulan, maksimize edilmeye çalışılan bir duygudur.¹⁹⁶ Bu nedenle Çinliler ne kadar mutlu ve hayatlarından ne kadar memnun olduklarını Amerikalılara kıyasla çok daha az sorgularlar. Amerikalılar için mutluluk; heyecan, coşku ve neşe gibi yüksek uyarıcı duyguların eşlik ettiği, genelde pozitif deneyimlerle ilişkilendirilen vazgeçilmez bir insan hakkıdır. Japonlar ise mutluluğu tarif ederken sosyal uyumu hatırlatır, mutluluğun geçici bir duygu olduğundan ve toplum için bazı olumsuz sonuçları olduğundan bahsederler. Çinliler mutluluk kavramını sükûnet ve dinlenme gibi düşük uyarıcı duygularla ilişkilendirirler.¹⁹⁷

1.1.6.4.6. Toplumsal Kalite

Bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal ortam da yaşam memnuniyetine etki eder. Toplumsal ortamın kalitesini oluşturan sayısız faktörden bazıları mutluluk araştırmalarına konu olmuştur. Bunlar arasında gelir eşitsizliği, işsizlik oranları, enflasyon gibi ekonomik faktörler; refah ve sosyal güvenlik sistemleri ve demokrasinin gelişmişlik düzeyi gibi politik faktörler ile kentleşme, iklim ve çevresel koşullar, çevrenin güvenlik ve yoksunluk düzeyi yer almaktadır.

Makro faktörlerle ilgili araştırmalarda ortaya çıkan sonuçların çelişkili olduğu görülmektedir. Örneğin, bazı araştırmalarda gelir eşitsizliğinin yaşam memnuniyetini düşürdüğü saptanmıştır.¹⁹⁸ Gelir eşitsizliği yüksek olan Latin ülkelerindeki yüksek, gelir eşitsizliği düşük olan eski-Komünist ülkelerdeki düşük memnuniyet oranları araştırma sonuçları ile çelişmektedir. Aynı şekilde işsizlik ve enflasyon oranları ile ilgili araştırmalarda da çelişkili sonuçlara ulaşılmıştır.¹⁹⁹

Refah sistemleri ve mutluluk ilişkisi de kısıtlı sayıda araştırmanın inceleme konusu olmuştur. Veenhoven refah harcamaları ile yaşam memnuniyeti ortalamaları

¹⁹⁵ Marianna Pogossyan, “How Does Culture Affect Our Happiness? Happiness and its Many Tastes”, (Çevrimiçi) <https://www.psychologytoday.com/blog/between-cultures/201605/how-does-culture-affect-our-happiness>, 18.05.2017.

¹⁹⁶ Mohsen Joshanloo, Dan Weijers, “Aversion to Happiness Across Cultures: A Review of Where and Why People are Averse to Happiness”, *Journal of Happiness Studies*, 15.3, 2014, p. 717.

¹⁹⁷ *A.e.*, p. 723-726.

¹⁹⁸ Tony Fahey, Emer Smyth, “Do Subjective Indicators Measure Welfare? Evidence From 33 European Societies”, *European Societies*, 6.1, 2004, p. 5.

¹⁹⁹ Dolan, Peasgood, White, *a.g.e.*, p. 108-9.

arasında herhangi bir ilişki olmadığını saptarken, DiTella ve arkadaşları, Avrupa’da refah harcamaları ve yaşam memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.²⁰⁰

Frey ve Stutzer İsviçre’de referandum ve adem-i merkeziyetçilik gibi kurumsallaşmalarla demokrasinin kalitesi arttıkça yaşam memnuniyetinin arttığını saptamışlardır.²⁰¹ Ancak demokratikleşmenin sosyal ve ekonomik çalkantılara yol açtığı eski Komünist ülkelerde, demokratikleşme sürecinden sonra memnuniyet seviyelerinde düşüşler yaşanmıştır. Bu durum demokratik kurumların toplumun ekonomik ve psikolojik güven duygusunu desteklediği takdirde yaşam memnuniyetini olumlu yönde etkilediği şeklinde açıklanabilir.²⁰²

1.2. İyi Oluş ile İlgili Yeni Akademik Disiplinler

1.2.1. Mutluluk Ekonomisi

Mutluluk ekonomisi, bireylerin mutluluğunu artırıcı kamu politikalarının neler olabileceği üzerinde araştırmaların yapıldığı bir alandır. Aynı zamanda bireylerin mutluluk kaynaklarının belirleyicileri arasında ekonomik değerlerin ne ölçüde ve nasıl etkili olduğunun tespiti de mutluluk ekonomisi başlığı altında incelenmektedir.²⁰³

Ekonomi biliminin mutluluk konusuyla ilgilenmeye başlaması ilk dönem ekonomi psikoloji birlikteliğini yeniden canlandırmıştır. Ekonomi ve psikoloji bilimlerinin ortak noktası insan davranışlarıdır. Ekonomi insanların ekonomik tercihlerini incelerken psikoloji insan davranışları ve bu davranışların temelleriyle ilgilenir. Bu önemli ortak nokta sebebiyle ilk dönemde ekonomi ile psikolojinin iktisatçılar tarafından bir arada ele alındığı görülmektedir. Örneğin Adam Smith Ahlaki Duygular Kuramı adlı eserinde, Jeremy Bentham ise Ahlak ve Yaşamının

²⁰⁰ Di Tella, MacCulloch, Oswald, **a.g.e.**, p. 821.

²⁰¹ Frey, Bruno S., Alois Stutzer, “Happiness, Economy and Institutions”, **The Economic Journal**, 110.466, 2000, p. 933-4.

²⁰² Ronald Inglehart, “Democracy and Happiness: What Causes What?” **Happiness, Economics and Politics: Towards a Multi-Disciplinary Approach**, Ed. by Amitava Krishna Dutt, Benjamin Radcliff, UK and USA, Edward Elgar Publishing, 2009, p. 269.

²⁰³ Murat Şeker, “Mutluluk Ekonomisi”, **Sosyoloji Konferansları**, 39, 2009, s. 116.

İlkelerine Giriş adlı eserlerinde bireylerin davranışlarını açıklarken psikolojik tahlillere de yer verir.²⁰⁴

İlk dönem iktisadına hâkim olan bu birliktelik, sonraları bozulmuştur. Özellikle 1930 ortalarından 1950'lerin ortalarına kadar, psikolojinin iktisadi analizlerdeki önemi giderek azalmıştır. Bunun sebebi ana akım iktisat haline gelen neo-klasik iktisadın alana hâkim olmasıdır. Neo-klasik iktisadın temel varsayımı bireylerin rasyonel varlıklar olduğudur. Homoeconomicus rasyoneldir, her zaman rasyonel seçimler yaparak faydasını en üst düzeye çıkarır.²⁰⁵ Bu kabul psikolojik, sosyolojik birçok faktörü iktisadi analizlerin dışına iter, çünkü psikolojik faktörlerin ekonomik modellere dâhil edilip standart sonuçlar elde edilebilmesi çok güçtür. Bu durum doğruluğu sınanabilir bir iktisat yerine matematiğin neredeyse bir alt disiplini olan analitik neo-klasik iktisadı oluşturmuştur. Sonuç olarak iktisadın, gerçek dünya ile ve sosyal koşullarla bağını kopmuş, bir çeşit sosyal matematiğe dönüşmüştür.²⁰⁶

Bir yandan neo-klasik iktisat rasyonel tercihler varsayımıyla ana akım iktisat haline gelirken, bu ana akıma itiraz eden ve psikolojik faktörleri dikkate alan akımlar da gelişmiştir. Kurumsal iktisatçılar mantıklı ve akla yatkın psikoloji ile işbirliğinin, iktisadi daha çok geliştireceğini iddia etmiştir. 20 yy. başlarında kurumsal iktisatçıların yanında psikolojiye vurgu yapan diğer bir ekonomist ise John Maynard Keynes'tir. Keynes Genel Teori adlı kitabında psikolojik analizlere büyük yer ayırmıştır. Keynes'e göre iktisadi kararlar, bireylerin para kazanma hırsını simgeleyen hayvani içgüdü sonucunda alınabilmektedir.²⁰⁷

Ayrıca 1950'li yıllardan itibaren eski davranışsal iktisatçılar da neoklasik kurama karşı psikolojik temelli eleştiriler geliştirmişlerdir. Herbert Simon erken dönem davranışsal iktisadın ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Simon, karar almaya yönelik yaptığı çalışmalarla 1978 yılında iktisat alanında Nobel ödülünü

²⁰⁴ Rüya Eser, Davletkan Toigonbaeva, "Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6.1, 2011, s. 289.

²⁰⁵ Ester Ruben, **İktisadın Unuttuğu İnsan**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2011, s. 33.

²⁰⁶ Esin Candan, Avni Önder Hanedan, "İktisat Neden Kapalı Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı Sınama İlişkisi", Gazi Üniversitesi İİBF, **Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi Kongre Dizisi IV**, 12-14 Ekim 2005, (Çevrimiçi) <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedan/dosyalar/gazi.pdf>, 02.10.2016.

²⁰⁷ Eser, Toigonbaeva, **a.g.e.**, s. 294-295.

almıştır. Ana-akım iktisat verili bir fayda fonksiyonu ile analize başlarken, ilk dönem davranışçılar insan davranışlarının doğru ve düzgün bir şekilde açıklanmasını hedeflemişlerdir.²⁰⁸

Tüm bu alternatif akımlara rağmen 1980'lere kadar neo-klasik iktisat alandaki hâkimiyetini genişleterek sürdürmüştür. Bu yıllardan sonra ise Daniel Kahneman ve Amor Tversky'nin çalışmaları öncülüğünde yeni davranışsal iktisat akımı gelişmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda yapılan çalışmalarla, geleneksel iktisat kuramının kabul ettiği rasyonalite varsayımının eksikliği psikolojik unsurlarla test edilerek, sınırlı rasyonalitenin ortaya çıkmasına neden olan aykırılıklar, inanışlar, yanlılıklar ile motivasyon ve mutluluk gibi konular, iktisatta tasarruf, emek piyasası, tüketici seçimleri ve finans alanına uygulanmış ve davranışsal iktisat kurumlaşmıştır.²⁰⁹

Bir yanda davranışsal iktisat gelişirken, öte yanda mutluluk ekonomisi gelişmeye başlamıştır. Mutluluk ekonomisine dair ilk çalışmaları Easterlin yapmıştır. Richard Easterlin 1970'lerde iktisat ve mutluluk arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Easterlin paradoksuna göre, ekonomik büyüme insanların temel ihtiyaçlarını karşılayabildikleri noktanın ötesinde mutluluğu arttırmamakta, yani belli bir seviyenin üzerinde ülkelerin ekonomik anlamda gelişmişlik düzeyleri ile ülkede yaşayan insanların mutluluk seviyeleri arasında bir bağlantı bulunmamaktadır.²¹⁰ Ancak bu alandaki kayda değer gelişme 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. 2001-2011 yılları arasında Econlit'e endeksli hakemli dergilerdeki makalelerin sayısı toplamda iki kat artarken, mutluluk veya ilişkili konulara referans veren makalelerin sayısı dört katına çıkmıştır.²¹¹ Ekonomistler bu alanla ilgilenmeye 1993 yılında yapılan ve bildirileri daha sonra The Economic Journal gibi dergilerde yayımlanan bir sempozyumla başlamışlardır.²¹² Bu alanda ön plana çıkan paradigma

²⁰⁸ Ester Ruben, Devrim Dumluoğ, "Davranışsal İktisadın Gelişimi," **İktisat ve Toplum**, 58, 2015, s. 7-8, (Çevrimiçi) <http://www.iktisatvetoplum.com/wp-content/uploads/Ester-Ruben-Devrim-Dumludag-Davranissal-Iktisadin-Gelisimi-ITD58.pdf>, 04.10.2016.

²⁰⁹ Eser, Toigonbaeva, **a.g.e.**, s. 300.

²¹⁰ Easterlin, **a.g.e.**, p. 118-120

²¹¹ Arik Levinson, "Happiness, Behavioral Economics, and Public Policy", No. w19329, National Bureau of Economic Research, 2013, p. 1, (Çevrimiçi) <http://faculty.georgetown.edu/aml6/pdfs&zips/HappinessPolicy.pdf> , 15.10.2016.

²¹² Bruno S. Frey, **Happiness: A Revolution in Economics**, MIT Press Books, 2008, p.13.

değişikliklerinden biri ekonomik modellerde fayda yerine mutluluğun da kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Buradaki problem, ekonomi literatürünün mutluluk verilerini ya tamamen ihmal etmesi, ya da hissedilen mutluluğa fayda ile aynı kavramlarmış gibi davranmasıdır.²¹³ Mutluluğun hesaplanmasında ise bireylerin mutluluk, iyi oluş ya da yaşam memnuniyetine dair öznel değerlendirmeleri esas alınır. Bireylere yaşamlarından ne kadar memnun olduklarına dair ya da ne kadar mutlu olduklarına dair sorular sorulur. Mutluluk tek soruyla ölçülebileceği gibi birden çok sorulu ölçekler de kullanılabilir.

Sonuç olarak mutluluk ekonomisinin günümüzde davranışsal iktisatla birlikte kabul görmeye başladığı, bu alanda yapılan çalışmaların sayısının giderek arttığı ve gelişen teknolojilerle birlikte kullanılan zengin yöntemlerle bu alandaki katkıların daha da artacağı söylenebilir.

1.2.2. Pozitif Psikoloji

Pozitif psikoloji kavramı 1998 yılında Michael Seligman'ın Amerikan Psikoloji Derneği başkanı olmasıyla başlamıştır. Seligman psikoloji meslek ve biliminin üç temel hedefinden ilkinde odaklanırken diğer ikisini ihmal ettiğini iddia eder. Bu hedefler psikolojik hastalıkların tedavisi; tüm insanlara daha tatmin edici ve daha üretken bir hayat yaşamaları için yardım etmek; yetenekleri tespit edip geliştirmektir. 1946'da Veterans Administration ve 1947'de National Institute of Mental Health'in kurulması psikolojiyi bir hastalık modeli ve ideolojisine dayalı büyük ölçüde tedavi edici bir disiplin haline getirdi. Bu farkındalıkla Seligman başkanlık döneminde psikolojinin odağını pozitif psikolojiye doğru kaydırmak için bir dizi girişimde bulundu. Bu tarihten itibaren zaten bu alanda çalışmakta olan Csikszentmihalyi, Diener, Jamieson, Peterson ve Vaillant gibi akademisyenlerin de devam eden çalışmalarıyla pozitif psikoloji bir bütün olarak ciddi bir atılım gerçekleştirdi. Bu alanda yayınlanmış çok sayıda kitap, dergi özel sayısı ve makale

²¹³ Miles Kimball, Robert Willis, "Utility and Happiness", University of Michigan, 2006, p. 1, (Çevrimiçi) https://www.ifs.org.uk/conferences/kimball_0611_1.pdf, 05.11.2016.

bulunmakta; *Journal of Positive Psychology*, *Journal of Happiness Studies* gibi akademik dergiler yayınlanmaktadır.²¹⁴

Pozitif psikoloji alanının öncüleri tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır. “Pozitif psikoloji subjektif düzeyde değerli öznel deneyimler hakkındadır: (geçmiş için) iyi oluş, memnuniyet ve tatmin; (Gelecek için) umut ve iyimserlik; (şimdiki zaman için) akış ve mutluluk. Bireysel düzeyde pozitif bireysel özellikler ile ilgilidir; sevmek ve meslek için kapasite, cesaret, kişilerarası beceri, estetik duyarlılık, azim, affedebilme, özgünlük, ileri görüşlülük, maneviyat, üstün yetenek ve bilgelik. Grup düzeyinde bireyleri daha iyi vatandaş olma yolunda yönlendiren medeni erdemler ile ilgilidir; sorumluluk, duygusal destek, fedakârlık, nezaket, ılımlılık, hoşgörü ve çalışkanlık.”²¹⁵

“Pozitif psikoloji nedir? Sıradan insanın güçlü yanlarının ve erdemlerinin akademik olarak araştırılmasından başka bir şey değildir. Pozitif psikoloji neyin işe yaradığı, doğru olduğu ve iyileştirdiğini anlamak için “ortalama insanı” tekrar gözden geçirir.”²¹⁶

İnsanın mutluluğu pozitif psikolojinin temel amacıdır.²¹⁷ Bu sebeple pozitif psikoloji derin mutluluk, bilgelik, psikolojik, fiziksel ve sosyal iyi oluşa sahip insanlardan yola çıkarak, bütün insanlarda var olan bu kapasitenin ortaya çıkması ve gelişmesi için çalışmalar yapar.²¹⁸ Bir başka deyişle pozitif psikoloji, iyi bir hayatı keşfetmeyle ilgilenirken, hedefini “iyi olanın daha da iyi olması” olarak belirler, fakat insan modelinde mükemmel insanı değil; sıradan insanın güçlü yönlerini konu edinir. Bunu yaparken, Pollyannacı bir tutumla gerçekleri yadsımaz ya da hayatı tozpembe göstermez.²¹⁹

²¹⁴ Alex Linley et. al., “Positive Psychology: Past, Present, and (Possible) Future”, **The Journal of Positive Psychology**, 1.1, 2006, p. 5.

²¹⁵ Martin Seligman, Mihali Csikszentmihalyi, “Positive Psychology: An Introduction”, **American Psychologist**, 55, 2000, p. 5.

²¹⁶ Sheldon Kennon, Laura King, “Why Positive Psychology is Necessary”, **American Psychologist**, 56.3, 2001, p. 216.

²¹⁷ Robert Biswas-Diener, Ben Dean, **Positive Psychology Coaching Putting the Scientific h Happiness to Work for Your Clients**, Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007, p. 29.

²¹⁸ Seligman, **a.g.e.**, s.12.

²¹⁹ Göcen, **a.g.e.**, s. 104.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA VE YAŞLILIKTA YAŞAM MEMNUNİYETİ

Sosyal politikaların amacı öncelikle dezavantajlı kesimler olmak üzere tüm toplum kesimlerinin refahının artırılmasıdır. Yaşlılar artan sağlık problemleri, bakım ihtiyaçları ve iş piyasalarının dışında kalmaları sonucu azalan gelir durumları gibi çeşitli ihtiyaçları sebebiyle sosyal politikaların ilgi alanına girmektedir.

Teknoloji ve tıp alanında meydana gelen gelişmeler sayesinde insan ömrü uzamış, aile yapısında meydana gelen değişiklikler ise doğurganlığı azaltmıştır. Tüm bunların sonucunda toplumlarda yaşlıların sayısı ve oranı artmaya başlamıştır. Nüfusun yaşlanması olgusu ilk olarak gelişmiş Batı toplumlarında bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü nüfusun yaşlanmasıyla sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları artmaya; çalışabilir nüfus azalmaya başlamıştır. Nüfusun yaşlanması ekonomik maliyetlerinin yanında, sosyal ve psikolojik olarak da sıkıntılı sonuçlar doğurabilecek bir durumdur. Bireyselleşen ve yalnızlaşan dünyada yaşlı olmak pek çok potansiyel sorunla tek başına mücadele etmeyi gerektirebilir. Bu durum sorunları artan, ancak ekonomik, sosyal ve fiziksel gücü azalan yaşlı bireyin yaşam kalitesini ve dolayısıyla yaşam memnuniyetini azaltabilir. Etkin sosyal politika uygulamaları yaşlıların sorunlarıyla daha kolay başa çıkmalarını sağlayabilir yaşam memnuniyetlerini ve yaşam kalitelerini artırabilir.

Bu bağlamda öncelikle sosyal politika ilgili temel kavramlardan kısaca bahsedilecek, temel sosyal politika yaklaşımları ve başlıca sosyal politika araçlarına değinilecektir. Ardından yaşlılıkta yaşam kalitesi kavramı irdelenecektir. Daha sonra yaşlıların yaşam memnuniyeti ve yaşam kalitesiyle ilişkili sıkça kullanılan bir kavram olan başarılı yaşlanmadan bahsedilecektir. Son olarak yaşlılıkta yaşam memnuniyeti ilişkisi, bu ilişkiyi açıklayan kuramlar ve yaşlıların memnuniyetini etkileyen başlıca faktörler aktarılacaktır.

2.1. Sosyal Politika

2.1.1. Sosyal Politika İlgili Kavramlar ve Tarihi Gelişimi

Sosyal politika devletin farklı uygulamaları ve toplumsal refah tartışmalarında sıklıkla kullanılan bir kavram olup özellikle kamu otoritesinin vatandaşların refahını artırmaya yönelik uygulamaları ile sosyal harcamalarla yakından ilişkilidir. Sosyal politika, devlet merkezli kavramsallaştırmalara ek olarak, daha geniş çerçevede devletin eylemlerinin çok ötesine uzanan bir dizi sosyal meseleyi ilgilendiren gerek kamu gerekse diğer aktörler tarafından üretilen politikaların tamamını ifade eder. Bu bağlamda serbest piyasa, sivil toplum kuruluşları, aile gibi çok değişik kurumların toplumun refahını etkileyen politikalara katılımının bir ürünüdür. Bu bağlamda bakıldığında aslında Tuna ve Yalçıntaş'ın yapmış olduğu sosyal politikanın dar ve geniş anlamda tanımlarının da ötesinde sosyal politikanın “en geniş tanımına” ulaşılır. Tuna ve Yalçıntaş, 19. yüzyılın ikinci yarısında işçi ve işveren arasındaki sorunları çözmek için ortaya çıkan ve devletin bir nevi arabulucu olduğu yapıyı dar anlamıyla sosyal politika olarak adlandırır. Onlara göre işçi ve işveren arasındaki çatışmanın ötesinde, devletin çok farklı gruplar için daha geniş ölçekli yapmış olduğu politikalarla daha kurumsal bir yapı oluşturulması ise sosyal politika tanımının daha genişletilmiş halini ifade eder.²²⁰

Yerel ve merkezi olmak üzere iki ayağı bulunan devlete ek olarak vakıf, dernek, cemaat, hemşeri yapılanmaları gibi STK'lar ile aile ve piyasa, sosyal refahın bölüşümünde etkili olan diğer kurumlardır. Daha makro çerçevede bakıldığında ise sadece devletin uygulamaları değil, yukarıda sayılan diğer aktörlerin de sosyal refahı etkileyen politikalara katılımını ele aldığımızda, sosyal politika kavramını en geniş şekilde tanımlamış oluruz. Bu çerçevede sosyal politikaları ve sosyal refahın dağıtımını daha geniş bir çerçevede ve daha bütünlükçü bir biçimde anlayabiliriz.²²¹

Her ne kadar sosyal politika alanının geniş bir çerçevesi çizilse de devlet, toplum ve akademik çevrelerde kavramın farklı kullanımları olduğu bunun da bazı

²²⁰ Orhan Tuna, Nevzat Yalçıntaş, **Sosyal Siyaset**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999, s. 21.

²²¹ Mehmet Fatih Aysan, “Reforms and Challenges: The Turkish Pension Regime Revisited,” **Emerging Markets Finance and Trade**, 49S5, 2013, p. 148-162.

karışıklıklara neden olduğu muhakkaktır. Bu tanım birliğin sağlanamaması esasen toplumu ve devlet politikalarını anlamak için benzer kavramların, benzer durumları açıklamak için kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda, sosyal refah, refah devleti, sosyal refah devleti, refah rejimi, sosyal hizmetler, sosyal güvenlik ve benzeri kavramlar sosyal politika başlığı altında kullanılmakta bu da kavram kargaşasını derinleştirmektedir. Bu sıkıntıları aşabilmek için sosyal politika ve ilgili kavramların tarihsel süreç içinde ortaya çıkışını tartışmak gerekir.

Titmuss, politikayı, belirli çıktılara yönelik hükümet eylemlerine atıfta bulunarak tanımlar. Kavram, eylemler sonuçları etkilediğinden bir değişiklik getiriyorsa anlamlıdır. Dolayısıyla, bir toplum, bir grup ya da bir organizasyon politika sonucunda bir değişiklik yaşarsa bu politika anlamlıdır.²²² Sosyal kavramı ise yardımcı, müttefik, arkadaş, iş ortağı gibi anlamları ve de bireylerin birbirlerine olan bağlarını ifade eder. Bu kullanım Titmuss'a göre iktisatçı ve politikacıların toplumsal olayları açıklamadaki naif ve tekdüze modellerine karşı toplumu merkeze alan bir yaklaşımdır.²²³ Bu çerçevede sosyal politika farklı aktörlerin toplumun refahını ilgilendiren uygulamaları olarak da tanımlanabilir.

Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı üzere sosyal politikanın evrensel bir tanımı olmamakla birlikte sosyal hizmetler ve refah devleti çalışmalarını da içine alan kapsamlı bir araştırma alanını da ifade eder. Sosyal politikanın çıkış noktası irdelendiğinde toplumun her üyesinin belli standartlara ve fırsatlara sahip olma arzusunun bir yansıması olduğu söylenebilir. Marshall, sosyal politikayı, vatandaşların refahı üzerinde doğrudan etkisi olan hizmet veya gelir aktarımı gibi hükümet politikalarıyla açıklar.²²⁴ Spicker ise bu açıklamayı daha ileri götürerek sosyal politikayı sosyal güvenlik, konut, sağlık, sosyal hizmet ve eğitim olmak üzere beş ana başlıkta inceler.²²⁵ Görüldüğü üzere sosyal politikanın tanımından çok

²²² Richard M. Titmuss, **Social Policy: An Introduction**, London, George Allen&Unwin LTD, 1974, p. 23.

²²³ Titmuss, **a.g.e.**, p. 24.

²²⁴ Peter Levin, **Making Social Policy: The Mechanisms of Government and Politics, and How to Investigate Them**, Buckingham, Open University Press, 1997, p. 25.

²²⁵ Paul Spicker, **Social Policy: Themes and Approaches**, New York, Prentice Hall, 1995, p. 3.

bireylerin refahını etkileyen politikaları hangi aktörün hangi araçlarla yaptığına odaklanmak sosyal politikayı anlamak açısından daha verimli olacaktır.

Devletin sosyal refahtaki rolü modern devlete özgü bir yenilik değildir. Tarih boyunca idareciler halkın refahlarını dikkate almışlardır. Devlet doğası gereği toplumsaldır. Yani insanları etkileyen siyasi, ekonomik ve diğer birçok dinamik doğal olarak devleti de yakından ilgilendirir. Halkının ihtiyaçlarını dikkate almayan yöneticiler ve siyasi yapılanmalar yıkılmaya mahkûmdur. Devletin işlevi ve politika öncelikleri ise tarih boyunca değişe gelmiştir. Bu da coğrafi şartlar, devletin rejimi ve doğal kaynaklarıyla yakından alakalıdır. Tarih boyunca daha çok hukuki düzenin sağlanması, güvenlik ve temel altyapı hizmetleriyle sınırlı kalan kamu politikaları, ulus devletin inşası ve sanayileşmeyle birlikte şekil değiştirmiştir. 18. yüzyıldan başlayarak devletin hem ihtiyaçları değişmiş hem de halka sunabileceği hizmetler çeşitlenmiştir. Bu da zaman içinde halkın devletten beklentilerini etkilemiştir. Bununla birlikte eğitim seviyenin hızla yükselmesi, işçi sınıfının güçlenmesi, seçme ve seçilme hakkının kazanılması ve diğer sosyo-ekonomik gelişmeler de sosyal haklara olan talebi artırmıştır.

İnsanlık tarihi incelendiğinde asayiş ve kurulu düzenin sağlanması ile halkın can ve mal güvenliğinin korunması devletin öne çıkan görevleridir. İmkân elverdiği ölçüde devlet, köprü, yol ve imarethane gibi altyapı yatırımlarıyla halkın yaşamını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Özellikle vakıflar yoluyla çok değişik alanlarda sosyal refaha katkı sağlanmıştır. Bu noktada gerek İslam toplumlarında gerekse diğer toplumlarda cami, kilise, cemaatler gibi dini örgütlenmeler halka sunulan hizmetlerde başat rol oynamıştır.

Avrupa tarihinde ilk kez 1848 Fransız Anayasasında sosyal ve ekonomik haklar vurgulanmıştır. Bu anayasayı 1919'da Alman Weimar Anayasası, 1947'de Fransız Anayasası ve daha sonra toplumsal refah üzerine odaklanan İtalyan Anayasasını izlemiştir.²²⁶ Böylelikle devlet, üstlendiği geleneksel işlevlere ek olarak toplumsal ve ekonomik refahın geliştirilmesinden de sorumlu görülmüştür. Sosyal

²²⁶ Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. Bs, İstanbul: İTO Yayınları, 2007, s. 23.

politika terimi ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya’da Wilhelm Heinrich Riehl tarafından kullanılmıştır. Sosyal politikanın bir akademik çalışma alanı olarak temeli ise Otto V. Zwiedineck-Sünderhorst’un 1911 yılında yayımladığı Sosyal Politika adlı kitabı ile birlikte atılmıştır.²²⁷

Sosyal politikanın bir vatandaşlık hakkı olarak anayasalara girmesi, akademik bir alan haline gelmesi ve diğer önemli gelişmeler sosyal politikaların daha da kurumsallaşmasına ve de farklı alanlarda derinleşmesine neden oldu. 20. yüzyılın ikinci yarısında sosyal güvenlik, konut, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve yoksulluğun azaltılması gibi sosyal politikanın temel alanlarında birçok ülkede önemli mesafeler kat edildi. Bu süreçte merkezi veya yerel yönetimler olmak üzere devlet, baskın bir biçimde sosyal politika yapımı ve refahın dağıtımında öne çıktı. Bu nedenle günümüzde sosyal devlet, farklı aktörler arasında sosyal politikalarda başat aktör olarak tanımlanabilir; ancak yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal refahı anlamak ve bunun yaşam memnuniyetine etkisini inceleyebilmek için diğer refah aktörlerini de analiz etmek elzemdir. Bu odak, araştırmacıları sosyal politika ve sosyal devlet terimleri yerine refah devleti veya refah rejimi gibi kavramları kullanmaya yöneltmektedir.

Literatürde, her ne kadar sosyal politika, refah devleti ve ilgili kavramlar daha çok endüstrileşmesini tamamlamış Batı Avrupa ülkeleri için kullanılsa da ayrıntılara inildiğinde “sosyal refah politikası” veya “refah rejimi” gibi kavramlar genel olarak gelişmiş ülkeleri açıklamak için kullanılırken²²⁸, “sosyal politika” kavramı ise tüm ülkeleri belirtmek için kullanılabilir²²⁹. Benzer şekilde bazı araştırmacılar refah devletinin modern siyasal ve ekonomik olarak önemli gelişmeler sağlamış demokratik liberal ülkelere özgü olduğunu savunarak sosyal devletin yerine bu ülkeleri tanımlamak için refah devleti rejimini kullanmaktadırlar.²³⁰ Yukarıda da ifade edildiği gibi devlet doğası gereği tarih boyunca “toplumsal” olmuştur. Bu

²²⁷ Tuna, Yalçıntaş, **a.g.e.**, s. 26.

²²⁸ Gosta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, Polity Press, 1990.

²²⁹ Rana Jawad, **Social Welfare and Religion in the Middle East: A Lebanese Perspective**, Policy Press, 2009.

²³⁰ Esping-Andersen, 1990, **a.g.e.**, p. 2.

çerçeveden bakıldığında her devlet sosyal devlet olarak görülebilir. Ancak sosyal vatandaşlık hakkı gereğince vatandaşların ekonomik ihtiyaçlarına kamu otoritesinin cevap verip farklı grupları sosyal risklere karşı koruması modern refah devletine özgü bir gelişmedir. Dolayısıyla “sosyal devlet”, “refah devleti” ne göre farklı dönemleri ve toplumları kapsadığından çok daha geneldir.

Bununla birlikte, “refah” (welfare, well-being) kavramı üzerine oluşmuş bir konsensüsten da söz edemeyiz. Pierson’ın ifadesiyle refah kavramı üç farklı düzlemde anlaşılabilir. Kolektif bir biçimde toplumun öne çıkarak topluca refahın elde edilmesine “sosyal refah”, özellikle piyasa veya çalışma yoluyla elde edilen “ekonomik refah” ve son olarak devlet aygıtlarıyla ortaya çıkan “devlet refahı”.²³¹ Asa Briggs ise refah devletinin üç temel özelliğini şu şekilde ifade etmiştir. Öncelikle bireylere ve ailelere, piyasadan bağımsız asgari gelir garantisi sağlar. İkinci olarak bireyleri hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi belirli sosyal risklere karşı koruyarak güvensizliğin azaltır. Son olarak, sınıf veya statü ayrımı yapılmaksızın sosyal refah hizmetleri aracılığıyla vatandaşların yaşam standartlarını yükseltir.²³²

Yukarıda belirtildiği gibi, refah devletinin ortak bir kullanımı olmamasına ve farklı ülkelerde uygulanan birçok “refah rejimi” bulunmasına rağmen, akademisyenlerin çoğu 20. yüzyılda refah devletinin ortaya çıktığını özellikle de 2. Dünya Savaşı sonrasında sosyal politikalarda önemli kazanımlar elde edildiğini iddia ederler.²³³

Refah devletinin kurumsallaşması ve sosyal politikaların genişlemesi 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde devlet, burjuva ve çalışanlar arasındaki sosyal sözleşmeye dayanır. Büyük Buhran ve sonrasında 2. Dünya Savaşı ile gelen büyük yıkımdan çıkmaya çalışan Avrupa toplumlarında devlet tekrar “göreve” çağrılmıştır. Piyasa aile ve yerel aktörlerin üstesinden gelmeleri mümkün olmayan büyük tahribat,

²³¹ Christopher Pierson, **Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare**, Cambridge, Polity Press, 2007, p. 9.

²³² Asa Briggs, “The Welfare State in Historical Perspective”, **European Journal of Sociology**, 2.2, 1961, p. 221.

devletin müdahalesiyle düzeltilmeye çalışmıştır. 1929 Büyük Buhranı sonrasında Keynes'in, başta işsizlik olmak üzere ekonomik sorunları çözmek ve piyasayı düzenlemek için devletin aktif rol alması gerektiğini öngören savı ABD dâhil olmak üzere birçok ülkede savaş sonrası dönemde uygulamaya konulmuştur.²³⁴ "Refah devletinin altın çağı" olarak da nitelendirilen 2. Dünya Savaşı sonrası yıllar, devletin ekonomiye doğrudan müdahale ettiği, tam istihdamın yakalanmaya çalışıldığı ve ulusal sermayenin güç kazandığı dönem olarak tarihe geçer.

Benzer şekilde, Esping-Andersen, çoğu riskin sosyal bir risk, yani 20. yüzyıla kadar bir devlet meselesi olarak nitelendirilmediğini öne sürmektedir.²³⁵ Refah devleti kavramının çıkışı incelendiğinde Ashford, Zimmer'i 1934'te refah devletini ilk kullanan kişi olarak kabul etse de, kavramın ünü, William Beveridge tarafından hazırlanıp 1942'de İngiltere'de yayımlanan ünlü sosyal güvenlik raporuna borçludur.²³⁶

Rosanvallon ise refah devletini kapitalizm ve sosyalizm tartışmalarının içinde inceleyip 19. ve 20. yüzyıla özgü bir siyasi kurum gibi ele alan araştırmacıları eleştirir. Refah devletinin, kapitalizm ile sosyalizm arasında Sosyal Demokratik bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmesi ya da kapitalist ekonomik sistemin eşitsizliğinin bir nevi telafisi olarak okunması, refah devletini sadece kapitalizmin sınırları içinde ele almamıza neden olmaktadır. Ona göre, refah devletinin kökleri, Avrupa'da ulus devletin ortaya çıkmasına kadar götürülebilir.²³⁷ Rosanvallon'dan farklı olarak Pierson, ulus devletin refah devletinin ortaya çıkışı üzerindeki önemini vurgulasa da, refah devletinin kapitalizmin yükselişiyle ilişkili olduğu kanısındadır. Pierson'a göre, ekonomik sistem olarak kapitalizmin kök saldığı ulus devletlerde refah devleti tipi ortaya çıkabilir.²³⁸ Bu çerçevede ulus devlete odaklanan

²³⁴ Mullard, Maurice, Paul Spicker, **Social Policy in a Changing Society**, London, Routledge, 1998, p. 22.

²³⁵ Gosta Esping-Andersen, **Social Foundations of Postindustrial Economies**, Oxford, Oxford University Press, 1999, p. 33.

²³⁶ Pierson, **a.g.e.**, p. 105.

²³⁷ Pierre Rosanvallon, **Refah Devletinin Krizi**, çev. Burcu Şahinli, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2004, s. 20-21.

²³⁸ Pierson, **a.g.e.**, p. 106.

Rosanvallon'dan farklı olarak Pierson, refah devletinin ön koşuluna ulus devlete ek olarak kapitalizmi de eklemiş olur.

Literatürde sosyal politika ile sosyal refah politikası arasında ve sosyal devlet ile refah devleti arasında bazı farklılıklar olsa da bunlar birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, sosyal politikayı sadece yoksulluğa, sosyal güvenlik ya da kapitalizme indirgemek yerine daha geniş bir perspektifte analiz etmek gerekir. Bu yaklaşım, hem sosyal politika çalışmalarında yeni ufuklar açmamızı sağlar hem de toplumsal değişimi daha kapsamlı değerlendirebilmemizi kolaylaştırır. Ayrıca, tarih boyunca devlet-toplum ilişkilerini ve sosyal politika literatüründeki güncel gelişmeleri açıkça kavrayabiliriz. Dolayısıyla, Roma Kanunları, Avrupa'daki feodal yapılar ve refahın kilise yoluyla dağıtılması, İslam'da sosyal adalet, vakıf ve zekât gibi müessesler bu açıdan analiz edilebilir. Bu yaklaşım, çok boyutlu ve derinlikli okumalara ek olarak bu tezin konusu da olan yaşlıların yaşam memnuniyeti ve mutluluğunu da farklı çerçevelerden daha detaylı analiz etmemize imkân tanır.

2.1.2. Sosyal Politikada Temel Yaklaşımlar

2.1.2.1. Liberal Yaklaşım

Liberalizm, sosyal özgürlüklerin politik bir değere sahip olduğunu vurgulayan bir ideolojidir. Bireysel özgürlük, piyasa ekonomisi, özel mülkiyet ve yurttaşlık hakları bu düşüncenin odağıdır. Liberaller için her birey, kendisi için en iyi olanı bilir ve kişisel ihtiyaçlarına duyarlıdır. Birey akılcıdır ve kişisel refahını en üst seviyeye çıkarabilme yeteneğine sahiptir. Bundan ötürü hiçbir kimse veya merci birey adına karar verme hakkına sahip değildir. Bu açıdan devlet bireylerin özgürlüğünü kısıtlamamalıdır. Ekonomik anlamda liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith devletin bu rolünü ekonomik sisteme karışmayan sadece uzaktan dikkatle gözleyen bir “gece bekçisi” ne benzetmiştir. Aktif müdahalelerden ziyade, bazı küçük düzenlemeler yoluyla bireyin özgürlüğünü sağlamalı, kamu otoritesi toplum için olsa dahi sıklıkla düzenlemeler kurarak bireyin özgürlüğünü sınırlamamalıdır. Bundan ötürü liberal görüşü savunanlar hükümetlerin yetki ve sınırlarının hukuk ve bağımsız yargı sistemi çerçevesinde belirlenmesini anayasal bir

yönetim biçimi için de asgari bir devlet yapısının olması gerektiğini ifade ederler. Anayasalar, siyasal değişimler ve farklı ideolojik grupların iktidara gelmesine rağmen bireyin hakkını koruyabilecek bir şekilde tasarlanmalıdır.

Başta Adam Smith olmak üzere Liberal görüşü benimseyen düşünürler uzun vadede piyasayı kontrol eden “görünmez el” in piyasayı düzenleyeceğini bundan dolayı ekonomiye devletin yaptığı müdahalelerinin doğru olmadığına inanırlar. Hatta bu müdahaleler kısa vadede halk için faydalı görülse bile piyasa mekanizmalarını bozmakta, ekonomik sistemi daha da sıkıntıya sokup toplumu olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan ötürü birçok liberal (özellikle de klasik liberaller) aktif devletlerin toplumsal politikaya katılımına karşıdır.²³⁹ Refah devleti ve sosyal politikalar özelinde liberal gelenek klasik liberalizm ve sosyal liberalizm olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilebilir.

Ekonomik liberalizm olarak da bilinen klasik liberalizm mülkiyet hakkını ve sözleşme özgürlüğünü destekler. Klasik liberalizm devletten çok daha uzun zamandır var olan ve anayasa ile güvence altına alınan bireyin hakkını, diğer bireylerden ve devlet iktidarından korur. “Laissez-faire, laissez-passer” (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler) olarak da ifade edilebilecek bu yaklaşım bireysel özerkliği, özel mülkiyeti ve dolayısıyla makro ölçekte serbest bir ekonomi politikasını desteklemektedir.

Klasik liberalizmin öncüsü Adam Smith, devletin adalet, altyapı ve güvenlik olmak üzere üç temel rolü olduğunu vurgular. Adalet, toplumun her bir üyesini, diğer bireylerin uyguladığı baskı ve haksızlıklardan korumaktır. Altyapı ise toplumsal refahın gelişmesi ve piyasanın sağlıklı işlemesi için devletin kurması ve muhafaza etmesi gereken temel kamu kurumlarını ifade eder. Güvenlik ise devletin kolluk güçleri sayesinde dışarıdan gelecek tehditlere ve toplum içindeki şiddete karşı bireylerin korunmasını gerektirir.²⁴⁰ Bu yaklaşıma göre toplumun refah düzeyini artırmanın en iyi yolu kendi çıkarlarını gözeterek çalışan bireylere imkân sağlamakla

²³⁹ Milton Friedman, **Capitalism and Freedom**, Chicago, University of Chicago Press, 2009.

²⁴⁰ Adam Smith, **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, Chicago, University of Chicago Press, 1977.

olur. Dolayısıyla, Adam Smith’e göre kendi için çalışan birey son noktada toplumun genel refahını yükseltmiş olacaktır.

Yukarıda da belirtildiği üzere klasik liberaller için piyasa kendi kendini “görünmez el” yardımıyla düzenler. Seçme özgürlüğüne sahip birey, serbest piyasa koşullarında çıkarlarını gerçekleştirebilir. Devletin korumacılık yoluyla ekonomiye müdahale etmemesi gerekir. Mallar, hizmetler ve emek için biçilen fiyatlar, serbest piyasa mekanizması ile belirlenmelidir. İdeal serbest piyasada, birey emeğini piyasa fiyatlarından satabilir ve de piyasa mekanizmaları harici bir baskı olmadan çalışırsa, herhangi bir yardım almadan hayatını sürdürebilir. Bu nedenle, piyasanın güçlü olduğu sistemlerde devlet, vatandaşlarının refahı için piyasaya müdahale etmek zorunda değildir. Bu yaklaşım aslında dışarıdan bir müdahale olmadan piyasanın kendi sorunlarını muhakkak çözeceğine dair güçlü güveni yansıtır. John Malthus da benzer bir şekilde bireylerin kendi çıkarlarının farkında olduğunu bundan dolayı devletin hiçbir şekilde piyasaya müdahalede bulunmamasını salık verir. Özellikle yoksulluk yardımlarını eleştiren Malthus, Kraliçe Elizabeth döneminde hazırlanan Yoksulluk Kanunları (1601) ile yapılan yardımların doğum hızını yükselteceğini bunun da fakir sayısını artıracığından kıtlık ve savaş gibi daha büyük sorunlara neden olacağını ön görür.²⁴¹

Smith, Malthus ve Ricardo gibi klasik liberal düşünürlerden sonra, Milton Friedman ve Friedrich von Hayek, 20. yüzyılda klasik liberalizmin canlandırılması için yoğun gayret göstermişlerdir. Devletlerin ekonomiye aktif katılımını ve kamu harcamalarını destekleyen Keynesyen görüşleri şiddetle eleştiren bu yazarlar ekonomik özgürlüklerin sivil ve siyasi özgürlüğü beslediğini bunun kaybedilmesinin ise bu özgürlüklerin de kaybolmasına neden olacağını iddia ederler.²⁴² Hayek Smith’in yönetimle ilgili görüşlerini dönemin şartlarına uyarlayarak devletin görevinin güvenlik, hukukun üstünlüğünün korunması, temel altyapı hizmetleri, geçici olmak kaydıyla asgari gelir olmak üzere dört ana alan ile sınırlandırılmasını

²⁴¹ Thomas Robert Malthus, **An Essay on the Principle of Population**, , Electronic Scholarly Publishing Project, 1998, p. 31, (Çevrimiçi)

<http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>, 23.09.2017.

²⁴² Mullard, Spicker, **a.g.e.**, p. 54.

önerdi. Özellikle 1970'lerden sonra Hayek ve Friedman tarafından desteklenen ekonomik bireycilik refah devletinin ekonomik kalkınmanın engeli olduğu söylemini güçlendirdi. Buna ek olarak yine bu yaklaşımlar finansal ekonomi politikaları için de yeni bir çerçeve sağladı.

Liberal yaklaşım içinde ele alınabilecek ikinci gelenek ise sosyal liberalizmdir. Bu gelenek 19. yüzyılın sonlarında birçok gelişmiş ülkede ortaya çıkan ve John Stuart Mill'in faydacılığından etkilenen reformist liberalizm olarak da bilinir. Klasik liberalizm gibi, piyasa ekonomisine, özel mülkiyete ve bireysel özgürlüğe inanmakla birlikte, bu görüş toplumdaki eşitsizliği ve adaletsizliği çözmek için devlete daha aktif roller vermektedir.²⁴³

Klasik liberallerden farklı olarak, ekonomik fırsat, eğitim, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların eksikliğinin bireyin özgürlüğünü tehdit edebileceğini savunurlar. Bu nedenle, sosyal liberalizm, devletin, sağlık ve eğitim gibi temel refah düzeyini etkileyecek hizmetleri vergiler vasıtasıyla desteklemesini önerir. Bu görüş özellikle 1929'daki Büyük İktisadi Buhran ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra, birçok gelişmiş ülkede destekçi bulmuş, önerilerin bir kısmı hayata geçirilmiştir. Bu yaklaşımın en önemli özellikleri tam istihdam ve sosyal güvence olup başta Beveridge ve Keynes olmak üzere farklı araştırmacı ve politikacılar sayesinde "refah devletinin altın çağına" hayata geçirilmiştir. Her ne kadar savaş sonrası dönemde bu yaklaşımın getirdiği olumlu hava sosyal güvenlik ve emek piyasasında hissedilse de 1970'lerin devam eden ekonomik krizleri, refah devleti ve kapitalizm hakkındaki düşüncelerin yoğun bir biçimde yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bazı farklılıklar olsa da, Anthony Giddens'in "Üçüncü Yolu" da sosyal liberalizm geleneği içinde değerlendirilebilir.²⁴⁴ Giddens'in "Üçüncü Yolu" ekonomik gelişmeyi engelleyen sosyal problemleri ve sosyalist düşünceleri küçümseyen neo-liberal ekonomiye bir tepki olarak da okunabilir. Bu görüş sosyalist eleştirilerden beslenerek günün şartlarında liberal düşünceleri yeniden yapılandırmayı hedefler. Bu teorik görüşler Giddens'in İngiltere'de İşçi Partili Başbakan Tony Blair'ın

²⁴³ Özdemir, **a.g.e.**, p. 53.

²⁴⁴ Anthony Giddens, **The Third Way: The Renewal of Social Democracy**, Cambridge, Polity Press, 1998.

danışmanlığını yapmasıyla pratiğe kısmen dönüştürülebilmektedir. Blair hükümeti neo-liberal Thatcher'ın ekonomi politikalarını ve refah bütçesi indirimlerini sürdürmüş; ancak sivil toplum, demokratik aile, demokratik devlet, sosyal yatırım gibi açılımlarla kapitalizmin getirdiği sıkıntıları çözmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Giddens demokratik kurumların önemini vurgular. Blair'ın İşçi Partisi devlet ile birey ve hak ile sorumluluk arasındaki toplumsal sözleşmeyi dengelemeye çalışır. Ancak bu ara yol, liberalizme kaydığı gerekçesiyle Marksist düşünürler tarafından şiddetle eleştirilmiştir.²⁴⁵

2.1.2.2. Marksist Yaklaşım

Sosyal politika ve refah devleti üzerine en önemli eleştiriler Marksist düşünürler tarafından getirilmiştir. Bununla birlikte, tek bir Marksist yaklaşım olmadığından bu fikirleri bir arada tartışmak oldukça zordur. Marksist düşüncenin merkezi görüşü, bir toplumdaki üstyapı ilişkilerinin (kültür, din, siyaset gibi) taban (ekonomi) tarafından belirlendiğidir. Üretim ilişkileri ve üretim araçları daha sonra siyaset, din ve kültür de dâhil olmak üzere birçok yapıyı belirlemektedir. Bu ekonomik ilişkiler içinde hapsolmuş bireyin sorunlarına kapitalist sistemin uzun vadede çözüm bulması Marks'a göre mümkün değildir. Bundan ötürü işçi devrimi kaçınılmazdır. Bu devrim inancı kapitalist sistemin eksiklerini kabul edip düzeltmeye çalışan sosyal liberalizm veya sosyal demokrasi gibi görüşlerden Marksistleri net bir biçimde ayırır. Marksizm'i daha iyi anlayabilmek için Marks'ın toplumsal refah hakkındaki görüşlerini incelemek gerekir ki bu da dört alt başlıkta özetlenebilir: devlet özellikle ekonomik ilişkilerden türetilmiştir; ekonomik yapı sınıf temelli sömürüye dayanır; devlet, yalnızca egemen sınıf burjuvanın çıkarlarını korur; devlet iki sınıfa aynı anda hizmet edemeyeceğinden kapitalist sınıfın çıkarları önceliklidir; mevcut güç ilişkileri parlamenter demokrasi yoluyla değiştirilemez.²⁴⁶ Marx için, devlet kapitalist ekonomik sistemde üretim sürecine müdahale edebilse bile, piyasa ekonomisinin mantığını baltalayamaz. Bu nedenle çalışan nüfusun gerçek refahının

²⁴⁵ Özdemir, **a.g.e.**, s. 66-67.

²⁴⁶ Pierson, **a.g.e.**, p. 13.

güvence altına alınması ve onların gerçek ihtiyaçlarını sağlaması kapitalist ekonominin yapısı ile uyumsuz.

Mullard ve Spicker temelde sosyal politika üzerine Marksist söylemleri iki ana yaklaşımla sınıflandırır; yapısal analiz ve sınıf analizi.²⁴⁷ Yapısal analiz kullanan Marksistler, kapitalizmin ihtiyaçlarına tepki olarak devlet müdahalesine odaklanmaktadır. Bu görüşe göre devlet, ihtiyaç sahipleri için kapitalist sistemin meşruiyetini korumak için halka para transferleri yapar. O'Connor'a göre, kapitalist devlet iki çelişkili işlevi aynı anda gerçekleştirmeye çalışır: birikim ve meşruiyet.²⁴⁸ Devlet, sanayicilerin sermaye birikimlerini kolaylaştırmak için hizmet ve üretim maliyetlerini düşürmeye çalışırken bir taraftan da devletin meşruiyeti ve kapitalist sistemin kabul edilebilirliğini yerine getirmek için sosyal harcamalarda bulunmalıdır. Yazara göre bu ikisi birbiriyle taban tabana zıt işlevler olduğundan devletin krize girmesi kaçınılmazdır. Zaten O'Connor'a göre 1980'lerde yaşanan ekonomik krizleri, azalan kar payı ve sermaye birikimi sağlamada sıkıntı yaşanmasından kaynaklanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Keynesyen çözümler, kapitalist sistemin yapısal sorunlarını çözmek için yeterli değildir.

İkinci Marksist görüşe göre, refah devleti, sınıf ilişkilerinin bir ürünüdür ve bu devlet yapısı bir dereceye kadar işçi sınıfının zaferinin bir sonucudur.²⁴⁹ Ekonomideki devlet müdahaleleri ve sosyal politikalardaki bazı gelişmeler emekçilerin başarılarının sonucudur. Sınıf merkezli yaklaşımlar, yapısal Marksistlerin aksine, refah devletinin krizini ve bunun sonuçlarını, işçi sınıfının haklarını yeterince savunamamasına bağlarlar. Sınıf analizinin destekçileri için, işçi sınıfı savaş sonrasındaki kazanımlarını yeterince savunamadığından 1980'lerden sonra neo-liberal ve Muhafazakâr partiler güç kazanmışlardır.

Marksist görüşten önemli ölçüde etkilenmiş bir diğer yaklaşım ise Sosyal Demokratik yaklaşımdır. Sosyal Demokratik yaklaşım Marksizm'den farklı olarak toplumdan ziyade bireyin refahını ve özgürlüğünü önceler. Bu yaklaşım, sosyal

²⁴⁷ Mullard, Spicker, **a.g.e.**, p. 44.

²⁴⁸ James O'Connor, **The Fiscal Crisis of the State**, London, Routledge, 2001, p. 6.

²⁴⁹ Mullard, Spicker, **a.g.e.**, p. 45.

liberalizmde olduğu gibi sosyal sorunların yine piyasa ekonomisi içinde çözölmesini desteklerken devletin sosyal sorunların çözümünde çok daha aktif bir rol almasını salık verir. Pierson'a göre bu yaklaşımın üç temel ayağı vardır.²⁵⁰ Sosyal Demokratlar Marksistler gibi kapitalizmin çıkışına sıcak bakmazlar. İşçi sınıfının sendikalar yoluyla haklarını aramaları gerektiğini düşünürler. Bazı Marksistlerden farklı olarak günümüzde sınıf yapısının çok değiştiğini, yeni sınıfların ortaya çıktığını işçi ve burjuva gibi sınıfların her zaman kutuplaşmadığını düşünürler.²⁵¹ Son olarak kapitalist sistem oldukça girift bir sınıf yapısı oluşturmakta bu gelişme sosyal gelişmeyi de beraberinde getirmektedir.

Sosyal Demokratik yaklaşım refah rejimi kavramsallaştırmasının gelişmesinde ve farklı ülkelerin tasnif edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak refah devletlerinin çıkışını doğuran sebeplerden ziyade refah devletleri arasındaki farklılıkları analiz eden yaklaşımlar günümüzde daha çok ilgi görmektedir.

2.1.3. Sosyal Politika Alanları

Yukarıda da belirtildiğı gibi Spicker sosyal güvenlik, konut, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve yoksulluğun azaltılması veya (sosyal yardımlar) sosyal politikanın beş büyük icraat alanı olarak kabul etmiştir. Gelirin yeniden dağıtımını da önemli sosyal politika görevlerindendir. Bu bölümde bu alanlar kısaca açıklanacaktır.

2.1.3.1. Sosyal Güvenlik

Sosyal güvenlik kavramı sosyal koruma, sosyal dayanışma, sosyal sigorta gibi kavramlarla birlikte kullanılıp çoğu zaman birbirleriyle karıştırılan kavramlardır. Sosyal güvenlik en genel ifadesiyle sosyal risklere karşı bireyin refahını korumayı amaçlayan uygulamaların bütünüdür. Türkiye dâhil olmak üzere bazı ülkelerde sosyal güvenlik, sosyal sigorta ve sağlık hizmetlerini kapsarken, bazı ülkelerde sosyal güvenlik sistemi sadece sosyal sigortayı kapsar. Sosyal güvenlik fikri, insanların hayatları boyunca kendilerini güvende hissetmeleri gerektiğinden hareketle ortaya çıkmıştır ki, bu da yalnızca yoksulluğa karşı korunmakla kalmayıp,

²⁵⁰ Pierson, **a.g.e.**, p. 26-27.

²⁵¹ Ralf Dahrendorf, **Class and Conflict in Industrial Society**, Stanford University Press, 1959.

hastalık, işsizlik ve yaşlılık gibi sosyal risklerde meydana gelen zorluklara karşı da bireyin korunmasıyla ilgilidir. Sosyal riskler, işsizlik ve malullük gibi ekonomik hayata katılım ile ilgili olabileceği gibi, doğum ve yaşlılık gibi demografik nedenlerden ötürü de kaynaklanabilir. Devlet vatandaşlarını bu sosyal risklere karşı korurken sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmet gibi araçlar kullanır.

2.1.3.1.1. Sosyal Sigortalar

Sosyal güvenlik terimi genelde Avrupa ve ABD’de gelirin belli bir bölümünün sigorta primlerinden ayrılması ile finanse edilen bir sosyal sigorta programına atfedilir. Bu primler sosyal güvenlik harcamalarına kanalize edilerek masraflar için gerekli olan bütçe buradan karşılanır. Gelirin tahakkuku anında vergi kesme usulü olan “pay as you go” sisteminde çalışanlardan alınan primler aynı dönemde daha önceden prim yatırmış ihtiyaç sahiplerine tahsis edilir. Bu sistemde önemli olan sisteme katkıda bulunan aktif çalışanların yükünün hafifletilmesi diğer taraftan sistemden yararlanan yaşlı, işsiz, engelli gibi pasif grubun masraflarının azaltılmasıdır. Bu aşamada demografik dengenin bozularak aktif çalışanların pasif grupları karşılama oranı düştüğünde sosyal güvenlik sisteminde adalet ve eşitlik ilkelerine dair ciddi sıkıntılar yaşanabilmektedir.²⁵² Özellikle son yıllarda yaşanan Avrupa ülkelerinde emeklilik sistemi özelinde nesiller arası adalet ve eşitlik üzerine ciddi tartışmalar yapılmaktadır.²⁵³ Bu bağlamda kamu kurumları tarafından sunulan sosyal politikaların önemli bir kısmı sosyal sigortalar başlığı altında da değerlendirilebilir. Bu hizmetler arasında öne çıkan sosyal riskler ise, ölüm, annelik, malullük, sakat kalma, işsizlik, hastalık ve yaşlılık olarak sıralanabilir.

Sosyal sigortalar ile ilgili ilk adımların iş kazası geçirenler için atılması ve sanayileşmenin hızla ilerlediği ülkelerde yürürlüğe girmesi şaşırtıcı değildir. Bu düzenlemeler ilk olarak 1871 yılında Almanya’da yapılmış, ardından bu ülkeyi 1881’de İsviçre takip etmiştir. Ardından sosyal güvenliğin en önemli ayaklarından

²⁵² John Myles, “A New Social Contract For the Elderly”, **Why We Need a New Welfare State**, Ed. by Gosta Esping-Andersen, Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 130-172.

²⁵³ Mehmet Fatih Aysan, “Pension Regimes, Gender and Generational Inequalities: The Persistence of Institutional Differences in Aging Postindustrial Democracies”, **Ageing Populations in Post-Industrial Democracies**, Ed. by Pieter Vanhuysse and Achim Goerres, London, Routledge, 2012, pp. 106-126.

biri olan ulusal sağlık sistemleri ve sağlık sigortaları 1883 yılında yine ilk olarak Almanya’da oluşturulmuştur. Almanya’yı sırasıyla 1886’de İtalya ve 1888’de Avusturya izlemiştir. Anglosakson ülkeler ise oldukça geç bir dönemde (İngiltere 1911, Kanada 1971, ABD 2010) bu kurumlara kavuşmuştur. Emeklilik sistemi ise Almanya’da 1889, Danimarka’da 1891 ve Fransa’da 1895 yıllarında oluşturulmuştur.²⁵⁴

2.1.3.1.2. Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler, ana çıktıları insan sermayesi geliştirmek veya sosyal risklere karşı korumak için uygulanan müdahaleler olarak tanımlanabilir. Sosyal hizmetler, bireylerin yaşamlarının farklı evrelerinde karşılaşabileceği sosyal risklerle başa çıkmak için toplum, devlet, piyasa, gönüllü kuruluşlar ve ailelerin sağladığı hizmetlerdir. Uluslararası Sosyal Hizmet Derneği’nin tanımına göre sosyal hizmet toplumsal değişim ve gelişimi, sosyal uyumu ve bireylerin güçlendirilmesini ve özgürleştirilmesini hedefleyen uygulama odaklı bir meslek ve akademik disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, farklılıklara saygı ve kollektif sorumluluk sosyal hizmette merkezi öneme sahiptir.²⁵⁵ Bir başka tanıma göre ise, “İnsanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesinde; insanların kendilerine daha yeterli hale gelmelerinde ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesinde; aile bağlarının güçlendirilmesinde; bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerinde yardımcı olmak amacıyla, sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünüdür.”²⁵⁶ Yani sosyal hizmetlerin ana hedefi, vatandaşların bireysel ve toplu refah düzeyini artırmaktır. Aileler, korunmaya muhtaç çocuklar, gençler, yaşlılar, yoksullar, özürlüler, güç koşullardaki kadınlar, sığınmacı ve göçmenler, evsizler, tıbbi ve psikiyatrik yönden yardıma muhtaç hastalar, alkolik ve uyuşturucu bağımlıları sosyal hizmetin müdahale alanı içinde yer almaktadır.

²⁵⁴ Pierson, **a.g.e.**, p. 113.

²⁵⁵ International Association of Schools of Social Work, International Definition of Social Work, (Çevrimiçi) <http://www.iasw-aiets.org>, 20 Temmuz 2017.

²⁵⁶ DPT, **Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yay., 2001, s. 11.

2.1.3.1.3. Sosyal Yardım Sistemi

Sosyal yardım sistemi, toplumun en savunmasız gruplarına asgari geçim düzeyini sağlama ve yaşam standartlarını geliştirme yönünde hazırlanan programlardan oluşur. Bu programlar, kaynaklarını yetimlere, yoksullara, engelli, işsiz gibi yardıma ihtiyaç duyan, kişilere aktarmak üzere tasarlanmış, hükümet ve hükümet dışı her türlü kamusal eylemi içerir.

Sosyal yardım nakit veya ayni olarak, devlet tarafından finanse edilen yerel veya ulusal bir fayda olarak tanımlanır ve genellikle bir araç veya gelir testi temelinde sağlanır. Konut, enerji, gıda, eğitim ve sağlık gibi çeşitli sübvansiyonları da içerebilir. Ayrıca, hayır kurumları, dini kurumlar ve STK'lar tarafından sağlanan hizmetler ve yardımlar gibi devlet dışı yardımların diğer biçimlerine de uygulanabilir.²⁵⁷ Bu bağlamda Taşçı sosyal yardımları, muhtaç kimselerin karanlık hayatlarını ışığa kavuşturmak için gerekli olan bir can simidi olarak tanımlar.²⁵⁸

Son dönemde başta sosyal yardımlar olmak üzere sosyal politikalarda yerel yönetimlerin hızla artan bir etkinliği vardır. Ülkemizde yerinden yönetim ve yönetişim tartışmaları 1990'lerden başlayarak daha yoğun bir şekilde yapılmaktadır. 1980'lerde il özel idareleri ve büyükşehir belediyelerinin kurulmasıyla başlayan süreç ve 2000'li yıllardaki reformlarla birlikte yerel yönetimlerin siyasi ve ekonomik gücü artırıldı. Bu yeni kazanımlar belediyelerin doğal olarak sosyal politikalarda da daha aktif rol almasını gerektirdi. Birçok belediye bu dönemde sosyal politika alanında oldukça önemli çalışmalara imza atmıştır.²⁵⁹ Bunların mukayeseli analizleri ise Türkiye'nin hala kat edecek çok yolu olduğunu göstermektedir.²⁶⁰ Aysan'ın Esenler İlçesinde muhtarlarla yapılan odak grup çalışmasından çıkan bulgulara göre genel olarak belediye politikalarının özelde ise sosyal politikaların uygulanmasında

²⁵⁷ BM, Universal Declaration of Human Rights, Article 25, 1948, (Çevrimiçi) <http://www.un.org/Overview/rights.html>, 12 Temmuz 2016.

²⁵⁸ Faruk Taşçı, **Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım**, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım, 2010.

²⁵⁹ Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul, İTO Yayınları, 2011.

²⁶⁰ Halis Yunus Ersöz, **Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2004.

üç önemli durum ön plana çıkmaktadır; yönetim sorunu, yerinden yönetimin önemi ve sosyal politikaların çeşitlenmesi ihtiyacı.²⁶¹

2.1.3.2. Sağlık

Sağlık hizmetleri terimi, tıbbi bakım ve ilgili faaliyetlerde kullanılan hizmetler için kullanılır. Sağlık hizmetleri ile ilgili olarak, önemli bir hizmet uzmanlığı olan halk sağlığı hizmeti, genellikle sosyal güvenlik ve sigorta ödemeleri mekanizması tarafından sağlanmaktadır. Tıbbi bakımın öncelikle sosyal güvenlik mekanizması vasıtasıyla sağlandığı Fransa, Almanya, ABD gibi ülkelere ek olarak İngiltere, İtalya ve İsveç gibi ülkelerde sosyal güvenlik primi yatırılsızca tıbbi hizmetler ulusal sağlık sistemi bütçesinden karşılanabilmektedir. Tıbbi bakıma ek olarak, su kaynaklarının, yiyeceklerin korunması, kanalizasyonun hizmetleri ve konutların politikaları da dolaylı olarak kamu sağlığını etkilemektedir.

Sosyal güvenlik literatüründe, hastalık kısa vadeli ve geçici süreli bir sosyal risk olarak tarif edilir. Hastalığa bağlı olarak çalışamama ve gelir kesilmesi halinde, kaybedilen gelirin belirli bir miktarı sosyal sigorta tarafından karşılanır. Hastalık ne zaman gerçekleşeceği ve de ne kadar süreceği belirsiz bir tehlikedir. Kişinin hayat tarzı, doğuştan getirdiği özellikler, sosyo-ekonomik durumu ve eğitim seviyesi gibi sosyal ve biyolojik etkenler hastalığa yakalanma ihtimalini ve yaşam beklentisini etkiler.

İlk olarak 1883 yılında Almanya’da oluşturulan sağlık sistemi, sosyal güvenlik kurumlarının öncü ayaklarından. Türkiye’de 1950 yılında kabul edilen 5502 sayılı Hastalık ve Analık Sigortası Kanunu ile kademeli olarak sigortalılara, emeklilere ve bunların bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerine sağlık kuruluşlarından tıbbi bakım ve ilaç sağlama gibi sağlık desteği sağlanmaktadır. 1955 yılında hastalık sigortası Türkiye genelinde 24 ilde uygulamaya sokularak, sağlık sigortasından yararlananların sayısı yarım milyonu aşmış, günümüze kadar da

²⁶¹ Mehmet Fatih Aysan, “Sosyal Politikada Yeni Eğilimler ve Yerel Yönetimler”, **Kentleşme ve Sosyal Politikalar**, İstanbul, Şehir Düşünce Merkezi, 2013, s. 17-45.

artmaya devam etmiştir.²⁶² SB verilerine göre halkın %98'i sosyal güvenlik sistemi kapsamında olup 2015 yılında sağlık kurumlarına toplam 440 milyon adet başvuru olmuştur.²⁶³ Başka ülkelerle karşılaştırıldığında 2008 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı Türkiye'de %5,5 iken, İtalya ve Japonya'da %8,5, İsveç'te %8,8 ve Almanya'da %10,3 olarak gerçekleşmiştir.²⁶⁴ Türkiye'nin OECD'deki diğer ülkelere göre nüfusunun çok daha genç olmasına rağmen bu kadar büyük sağlık harcamasının olması, önümüzdeki dönemde ciddi tartışmaların ve reform ihtiyacının gündeme geleceğini göstermektedir.

Yaşlılıkla birlikte sağlık hizmetlerine duyulan ihtiyaç artmakta, hastalıkları önleyici ve sağlığı geliştirici girişimlerin yanında, sık görülen sağlık sorunlarının erken tanısı, uygun tedavisi ve düzenli takibi özel önem taşımaktadır. Bu da tüm yaşlıların finansal, coğrafik, kültürel, örgütsel erişebilirliğinin olduğu, önceliklere göre düzenlenmiş, evde ve kurumda sistematik bir izlem temeline dayalı, ikinci ve üçüncü basamakla bütünleşmiş bir birinci basamak sağlık hizmeti sunulmasını gerektirmektedir.²⁶⁵ Ayrıca sağlıklı ve aktif yaşlanma politikaları ile tüm yaş gruplarının yaşlılık dönemine daha sağlıklı bir şekilde ulaşabilmeleri yaşlılığa özel sosyal politika hedefleri olmalıdır.

2.1.3.3. Eğitim

Eğitim, diğer hizmetlerin çoğunun aksine çok daha kapsamlıdır ve yalnızca ihtiyaç duyanların değil, tüm vatandaşlar için tasarlanmıştır. Bunun nedeni, eğitimin yalnızca refah politikaları anlamında değil, aynı zamanda kişisel ve toplumsal gelişmenin bir ürünü aynı zamanda toplumun kültürel ve ekonomik yapısını değiştirmede önemli bir sosyal politika aracı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bir kişinin devlet yardımı olmaksızın eğitim masraflarını karşılaması ise oldukça zordur. Eğitim süreci, aynı zamanda çocuğun akranları ile

²⁶² Nadir Özbek, **Cumhuriyet Türkiye'si'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, İstanbul, Tarih Vakfı, 2006, s. 240.

²⁶³ Sağlık Bakanlığı İstatistikleri, (Çevrimiçi) <https://www.saglik.gov.tr/TR,11588/istatistik-yilliklari.html> ,12 Haziran 2017.

²⁶⁴ OECD, **Temel göstergeler**, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org/> , 15 Mayıs 2017.

²⁶⁵ Reyhan Uçku, Hatice Şimşek, Halk Sağlığı Uygulamaları ve Yaşlanma; Ne Kadar Yeterli?, Ed. Dilek Aslan, Melikşah Ertem, **Yaşlı Sağlığı: Sorunlar ve Çözümler**, Palme Yayıncılık, 2012, Ankara, s. 9.

sosyalleşmesini ve çocuklar için sosyal normların ve kültürün nesilden nesile aktarılması gibi işlevlere de sahiptir.

Son dönemdeki eğitim politikaları incelendiğinde, örgün eğitim sisteminde önemli ölçüde atılımlar olduğu görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre okula kayıtlı ilköğretim çağındaki çocukların oranı 2002-2003 döneminde %91 iken 2015-2016 yılları arasında %95'e yükselmiştir. Yine aynı gelişme yükseköğretimde de görülmektedir. Üniversiteye devam eden öğrenci sayısı 2002-2003 öğretim yılında %15 iken 2015-2016 yılları arasında %41'e yükselmiştir.²⁶⁶ Örgün eğitime katılımın hızla yükselmesi ise sosyal politikalar, yeni kanun ve idari reformların uygulanmasıyla mümkün olmuştur. Örneğin, zorunlu eğitim 2012-2013 öğretim yılından itibaren 12 yıla çıkarılmış, öğretmen sayısı ve mevcut derslik kapasitesi de önemli ölçüde artırılmıştır.

Eğitim yaşlılara dönük sosyal politikalar arasında öncelenen bir alanın olmasa da yaşam boyu öğrenme programları yaşlıların hayatlarının bu dönemine ekonomik, sosyal ve psikolojik yönden başarılı bir şekilde uyum sağlamalarına destek olacak ve refahlarını artıracaktır.

2.1.3.4. Konut

Konut, sosyal politika araçlarının önemli bir ayağını teşkil eder. Birçok sosyal sorunun kökeninde aslında konutla ilgili sıkıntılar yatmaktadır. Yeterli konut stoğunun olmaması, güvensiz ve günün ihtiyaçlarını karşılayamayan konutlar ve kaliteli konut sahibi olmadaki sıkıntılar öne çıkan meselelerdendir. Son dönemde yapılan çalışmalar yoksunluk ve eşitsizlik konusundaki kilit konuların çoğunun konut ve mahalle özellikleriyle ilgili olduğunu göstermektedir.²⁶⁷ Türkiye'de, vatandaşlara uygun fiyatlı konut sağlamak için 1984 yılında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) kurulmuştur. 2000'lerin başındaki yeni düzenlemeler TOKİ'nin kapsamını

²⁶⁶ Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim İstatistikleri 2016-2017, Ankara, s. 1, Çevrimiçi http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/30044345_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2015_2016.pdf, 23.09.2017.

²⁶⁷ Karin Kurz, Hans-Peter Blossfeld, Introduction: Social Stratification, Welfare Regimes and Access to Home Ownership, **Home Ownership and Social Inequality in Comparative Perspective**, Ed. by Karin Kurz, Hans-Peter Blossfeld Stanford, Stanford University Press, 2004, p. 3-5.

genişletmesine yardımcı olmuş, sosyal donatı, sosyal konut, kentsel dönüşüm projeleri, afet ve göçmen konutları, gibi projelerde faaliyet göstermesini sağlamıştır. Yapılan yeni düzenlemeler ve projelerle birlikte TOKİ tarafından yapılan konut sayısında önemli bir artış olmuştur. TOKİ tarafından 1984-2002 yılları arasında yaklaşık 44.000 konut üretilirken, 2003-2011 yılları arasında 500.000 konut inşa edilmiştir.²⁶⁸

Her ne kadar TOKİ önemli çalışmalar yapsa da, konut ihtiyacı ve sosyal, kültürel ve ekonomik alt yapısıyla şehrin inşası farklı paydaşlarla farklı grupların ihtiyaçları için birlikte tasarlanmalıdır. Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması sonuçları da daha çok yerel yönetimlerin inisiyatif üstlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.²⁶⁹

Sosyal konutlarda yaşlılar için kontenjan ayrılması, yapılan konutların yaşlı ve engelli dostu olarak tasarlanması, yaşlıların mevcut konutlarında güvenle yaşamaları için yapılacak düzenlemelerde destek sunulması yaşlılara dönük sosyal politikalara örnek olarak gösterilebilir.

2.1.3.5. Gelirin Yeniden Dağıtımı

Yoksullukla mücadelede büyümenin yeterli olmadığı, kamunun vergilendirme ve sosyal transferlerle gelirin yeniden dağıtımında aktif rol oynaması gerektiği kabul edilmektedir. Bu tarz kamu politikaları da sosyal politikalar içerisinde değerlendirilmektedir.

Yeniden dağıtım yatay ve dikey olarak sınıflandırılabilir. Yatay dağıtım, artırıcı (zenginden yoksula) ya da azaltıcı (yoksuldan zengine) olabilirken; dikey dağıtımda gelir bir gruptan diğere aktarılır (erkeklerden kadınlara, çocuksuz hanelerden çocuklu ailelere vs.).²⁷⁰

²⁶⁸ TOKİ, Konut Programı, (Çevrimiçi) <https://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar> , 20 Temmuz 2017.

²⁶⁹ ASPB, Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması, Ankara, 2015, s. 16, (Çevrimiçi) <http://edebiyat.istanbul.edu.tr/sosyoloji/wp-content/uploads/2017/01/aile-dostu-kentler-etut-arastirmasi-kitabi.pdf> , 23.09.2017.

²⁷⁰ Özdemir, **a.g.e.**, s. 113.

Devlet vergi ve prim gelirleriyle iki tür gelir dağılımı gerçekleştirmektedir. Vergilerle gerçekleşen kuşak-ıçi yeniden dağılım, yüksek bir gelir gruplarının düşük gelir gruplarına göre daha fazla vergi ödemesi esasına dayanır. Düşük gelirliilere yönelik kamu sektörü harcamalarıyla da birleşen vergi politikaları, zenginden fakire doğru yeniden bir dağılımı hedeflemektedir. Şimdiki zamanın yaşlıları geçmişin vergi ve primlerini ödeyenlerdir. Bir kuşak diğer bir kuşak için ödemede bulunmakta ve de gelecekteki kuşağın da aynı şeyi kendisine yapmasını ummaktadır. Bu da kuşaklararası gelirin yeniden dağıtımını olarak adlandırılır.²⁷¹

2.1.4. Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar

Yaşlılık Sigortası: Yaşlılar için sosyal güvenlik dendiğinde akla ilk gelen ise yaşlılık sigortasıdır. Belirli bir süre çalışan bireyler emeklilik aylığı almaya hak kazanmaktadır. Bu aylık bireyin vefatından sonra dul kalan eşine devredilebilmektedir. Yaşlıların en önemli geçim kaynakları emekli maaşlarıdır. Bireylerin çalışma hayatları içindeyken sosyal güvenlik sistemi içine dâhil olmaları, çalışma yaşamından çıktıklarında belli bir gelir garantisine sahip olabilmeleri için şarttır. Ülkemizdeki yaşlılara yönelik bu sosyal sigorta uygulaması SGK tarafından hayata geçirilmektedir.

Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler: Türkiye’de yaşlılara dönük sosyal hizmetler denildiğinde ilk akla gelen yaşlı bakım hizmetleridir. Bakım hizmeti devlet, yerel yönetimler, dernekler ve özel kuruluşlar tarafından sağlanabilmektedir. Devlet tarafından özel bakım evleri için sağlanan yeni teşviklerle birlikte özel bakım veren kurum sayısı son yıllarda kademeli olarak artmıştır. ASPB tarafından yürütülen resmi huzurevlerinin sayısı ise 2004 yılında 64, 2015 yılında 142’ye yükselmiştir. Bu huzurevlerinde yaşlılara yeme-içme, barınma, psikososyal destek, rehabilitasyon vb. hizmetler sunulmaktadır. Gelir düzeyi düşük yaşlılar için kurumsal bakımdan ücretsiz veya düşük ücretle yararlanma imkanları mevcuttur.²⁷²

²⁷¹ A.e., s. 114.

²⁷² Mehmet Fatih Aysan, Ummugulsum Aysan, “Who Cares?: Elderly Care in Turkey”, **Economia & lavoro**, 50.3, 2016, p. 40.

Ayrıca belediyelerin yaşlılara sağladığı sosyal hizmetler mevcuttur. Ancak bu hizmetlerin her hangi bir standardı mevcut değildir. Bazı belediyeler kuaförlük ve temizlik gibi evde bakım hizmetleri dahil pek çok çeşitli hizmet sunarken, bir çok belediyenin yaşlılara dönük herhangi bir hizmeti bulunmamaktadır.

Yaşlılara yönelik sosyal yardımlar: Yaşlılara sosyal yardımlarda ön plana çıkan 1976 yılında kabul edilen 2022 sayılı 65 yaşını doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkındaki Kanun ile muhtaç yaşlılara ASPB tarafından ödenen yaşlılık aylığıdır.

Ayrıca bakıma muhtaç yaşlılara bakan kimselere nakit evde bakım desteği verilmektedir. Bunun için yaşlının %50 üzeri engelli olduğunun sağlık kurulu raporu ile belgelenmesi ve ikamet ettikleri hanede kişi başına gelir düzeyi aylık net asgarî ücret tutarının 2/3'ünden daha az olması şartı aranmaktadır. 2015 yılında belli bir gelirin altında hane halkı gelirine sahip engelli yakını 508 bin kişi evde bakım desteğinden faydalanmıştır.²⁷³ Ancak bu sayıya yaşlılar dışındaki engelli vatandaşlarımız da dahildir.

2.1.5. Sosyal Politika ve Yaşam Memnuniyeti

Mukayeseli çalışmalar sosyal politikaların yaşam memnuniyetine etkisi üzerine farklı sonuçlar vermektedir. Veenhoven sosyal harcamalar ile yaşam memnuniyeti ortalamaları arasında herhangi bir ilişki olmadığını saptarken²⁷⁴, DiTella ve arkadaşları²⁷⁵, Avrupa'da sosyal harcamalar ve yaşam memnuniyeti arasında pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Radcliff ise Sosyal Demokrat refah devletlerinin vatandaşlarına en yüksek iyi oluşu sağladığını iddia etmektedir.²⁷⁶ Bu farklı sonuçlarda araştırmacıların kullandığı farklı değişkenler etkilidir. Veenhoven sosyal harcamalardaki değişimin yaşam memnuniyetine etkisini değerlendirirken; DiTella ve arkadaşları ise sadece işsizlik yardımlarına odaklanmıştır. Radcliff ise

²⁷³ A.e., p. 41.

²⁷⁴ Ruut Veenhoven, "Well- being in the Welfare State: Level not Higher, Distribution not More Equitable" **Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice**, 2.1, 2000, p. 91.

²⁷⁵ DiTella, MacCulloch, Oswald, a.g.e., p. 809.

²⁷⁶ Benjamin Radcliff, "Politics, Markets, and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness", **American Political Science Review**, 95.4, 2001, p. 947.

dekomodifikasyon ve sol parti hâkimiyetinin yaşam memnuniyetine etkisini incelemiştir.

Her ne kadar sosyal politika ve memnuniyet ilişkisini sorgulayan araştırmalar çelişkili sonuçlar ortaya koysa da yaşlılar için oluşturulan sosyal politikaların etkili uygulanmaları halinde yaşlıların yaşam kalitelerini ve yaşam memnuniyetlerini olumlu yönde etkilemesi beklenen bir durumdur. Bakım ihtiyacı özenli bir biçimde karşılanan, yeterli sağlık hizmeti alan ya da geliri ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılayan yaşlıların yaşam kalitesi ve memnuniyeti bu alanlarda güçlükler yaşayan yaşlılarla mukayese edildiğinde daha yüksek olacaktır. Bu alanların tamamına dair sosyal politikalar geliştirilip yaşlıların refah seviyeleri artırılabilir. Bir sonraki bölümde yaşlılıkta yaşam memnuniyeti ve bu konuyla ilintili yaşlılarda yaşam kalitesi ve başarılı yaşlanma konularından bahsedilecektir.

2.2. Yaşlılıkta Yaşam Memnuniyeti, Yaşam Kalitesi ve Başarılı Yaşlanma

2.2.1 Yaşlılık ve Yaşam Kalitesi

2.2.1.1. Yaşlı Yaşam Kalitesi Boyutları

Yaşlıların yaşam kalitesi diğer gruplardan farklı olarak irdelenmeyi hak eder. Çünkü azalan zihinsel ve fiziksel kapasiteleri, iş gücünden ayrılıp emekli maaşına bağımlı hale gelmeleri, geniş ailelerinin parçalanması, akranları ve özellikle eşlerini kaybetmeleri onları fazlasıyla kırılgan hale getirir. Demografik dönüşüm süreciyle dünya nüfusu içindeki oranlarının hızla artması da yaşlıların yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalara olan ilgi ve ihtiyacı artırmıştır.

Genel olarak yaşam kalitesi çalışmaları 1970'lerden itibaren hızla artmaya başlamıştır. Çok sayıda tanımı yapılmış, yaşam kalitesini ölçme amaçlı pek çok ölçek geliştirilmiştir.²⁷⁷ Yaşam kalitesi objektif ve sübjektif unsurları olan çok boyutlu bir kavramdır. Fernandez-Ballesteros yaşlılarda yaşam kalitesinin çok farklı perspektiflerden ölçülebileceğini belirtir. Bu perspektifleri iki kategoride toplamak

²⁷⁷ Bakınız bölüm 1.

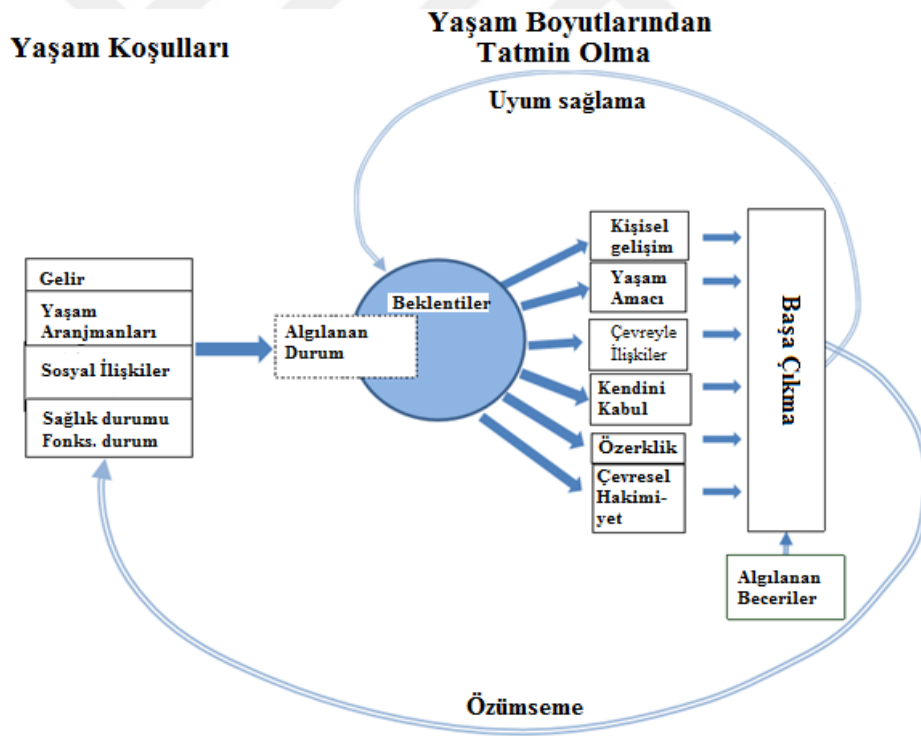
mümkündür. Analiz birimi (toplumsal vs. bireysel düzey) ve ölçümün yapısı (nesnel vs. öznel).²⁷⁸ Genellikle kamu kurumlarının topladığı veriler kullanılarak ölçülen objektif boyut, hem toplumsal hem de bireysel düzlemde yaşam kalitesinin öznel olmayan yanlarının anlaşılmasını sağlar. Toplumsal düzlemdeki verilere örnek olarak demografik göstergeler (yaşlanma oranları), çevresel koşullar (konut koşulları), ekonomik durum (emeklilik sistemi), sosyal (sosyal hizmetlerin bulunurluğu), hukuki durum (yaş ayrımcılığına dair kanunların varlığı), and sağlık koşulları (sağlık sigortası). Bireysel düzeyde, yaşam kalitesi göstergelerine örnek olarak; demografik göstergeler (yaş, ekonomik ,ve sosyo ekonomik statü), fiziksel koşullar (konut ve muhit koşulları), ekonomik durum (hane geliri), sosyal koşullar (aile desteği), fonksiyonel yeterlilikler (aktivite seviyesi), sağlık durumu (bireyin sağlık durumu), ve fiziki durum (vücut kitle endeksi) verilebilir. Buna karşılık, öznel yaşam koşulları göstergeleri yaşlıların kendi algı ve değerlendirmelerine dayanır. Toplumsal düzeyde, yaşlıların yaşlılara dair konularla ilgili düşünceleri örnek gösterilebilir (emeklilik yaşı, yaşlılara uygun işlerin mevcudiyeti, yaşlı istihdamında ayrımcılığı engelleyecek kanunlar). Bireysel düzeyde subjektif yaşam kalitesi göstergeleri ise yaşlıların kendi fiziki, ekonomik, sosyal, çevresel ve sağlık durumlarına dair değerlendirmelerinden oluşur.

Boggatz'ın yaptığı çalışma ile yaşlı yaşam kalitesinin tanım ve ölçümünde üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birincisi objektif yaşam koşullarının yeterliliğidir. İkincisi yaşlıların öznel değerlendirmelerdir. Öznel değerlendirme de iki kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi bütüncül yaşam değerlendirmesi, ikincisi ise farklı yaşam alanlarının ayrı ayrı değerlendirilmesidir. Objektif yaşam koşulları modeli yaşlının finansal durumu, sağlık durumu, konut durumu, fonksiyonel kapasitesi ve sosyal ilişkilerini kapsar. Objektif yaşam koşulları yaklaşımı hangi koşulların tatmin edici olup olmadığına dair belli bir standart olmadığı için eleştirilmektedir. Bütüncül öznel refah yaklaşımı bireylerin kendi durumları ile ilgili genel değerlendirmelerini dikkate alır. DSÖ'nün yaygın olarak kullanılan yaşam kalitesi tanımı bu bakış açısının

²⁷⁸ Rocío Fernández-Ballesteros, "Quality of Life in Old Age: Problematic Issues", **Applied Research in Quality of life**, 6.1, 2011, p.33.

ürünüdür. Buna göre yaşlı yaşam kalitesinde yaşlı bireyin genel durumu ile ilgili bilişsel ve duygusal değerlendirmeleri esastır. İkinci yaklaşım ise farklı yaşam alanlarının öznel değerlendirmesidir. Bu yaklaşımın bütüncül öznel refahtan farkı her bir yaşam boyutunun birbirinden ve genel iyi oluştan bağımsız olmasıdır. İyi yaşam için her bir yaşam alanının her bir yaşam boyutundan duyulan tatminin yüksek olması gerekmektedir. Birey objektif yaşam koşullarından yola çıkarak, beklentileri ve algıladığı durum arasındaki farka göre öznel refah halini her bir yaşam boyutu için ayrı ayrı hesaplar. Farklı araştırmacılar farklı yaşam boyutları öne sürmüşlerdir.²⁷⁹ Örneğin Ryff ve Keyes'in psikolojik iyi oluş modelinde ortaya koyduğu altı boyut kendini kabul, olumlu ilişkiler, özerklik, çevreye hâkimiyet, hayatın amacı ve kişisel gelişimdir.²⁸⁰

Şekil 3: Yaşam Kalitesi Modeli

Kaynak: Thomas Boggatz, "Quality of Life in Old Age—a Concept Analysis" **International Journal of Older People Nursing**, 11, 2015, p. 63.

²⁷⁹ Thomas Boggatz, "Quality of Life in Old Age—a Concept Analysis" **International Journal of Older People Nursing**, 11, 2014, pp. 57-62.

²⁸⁰ Ryff, Keyes, **a.g.e.**, p. 720.

Bireyin bu boyutlardan duyduğu tatmin iki farklı başa çıkma mekanizmasıyla düzenlenir. Uyum sağlama, yani beklentileri mevcut duruma göre dönüştürme (accomodative coping) ve özümseme (assimilative coping), yani mevcut durumu beklentilere göre şekillendirme. Bireylerin yaşlandıkça özümseyerek başa çıkma eğiliminden uyum sağlayarak başa çıkma eğilimine evrildiği tespit edilmiştir.²⁸¹

2.2.1.2. Yaşlı Yaşam Kalitesi Ölçekleri

Yaşlılarda yaşam kalitesinin ne olduğuna dair kabul edilmiş ortak bir tanım yoktur. Bu sebeple bu yaş kategorisindeki insanların yaşam kalitesi ölçümünde genellikle sağlık durumları kullanılmaktadır. Bu durum yaşlı yaşam kalitesini sağlık durumuna indirgeyerek, yaşam kalitesinin sübjektif boyutunu ihmal etmekte, hasta olan yaşlıların yaşam kalitelerinin düşük olduğu varsayımıyla, dayanıklılıklarını ve adaptasyon kabiliyetlerini önemsizleştirmektedir.²⁸² Bu sebeple yaşlıların yaşam kalitesi ölçümünde onların hayatını etkileyen sağlık dışındaki diğer boyutlar ihmal edilmemelidir.

Yaşlıların yaşam kalitesi ölçümünde pek çok farklı ölçek kullanılmaktadır. Ölçeklerin pek çoğu yaşlı bireyler için geliştirilmiş olmasa da başarılı bir şekilde yaşam kalitesi değerlendirmesi yapabilmektedir. Yaşlılar için geliştirilen ölçeklere örnek olarak WHOQOL-OLD (DSÖ Yaşlı Yaşam Kalitesi Ölçeği) ve CASP 19 (Control, Autonomy, Self-realisation, and Pleasure-19 items- Kontrol, Otonomi, Kendini gerçekleştirme ve Memnuniyet Ölçeği-19) gösterilebilir.

WHOQOL-OLD modülü, 6 alanı irdeleyen, cevapların beşli Likert ölçeği ile saptandığı 24 sorudan oluşur. Bu altı alan “duyusal işlevler”, “özerklik”, “geçmiş, bugün ve geleceğe ait aktiviteler”, “sosyal katılım”, “ölmek ve ölüm”, “yakınlık” tır. Duyusal fonksiyonlar boyutu ile görme, işitme, koku, tat alma ve dokunma duyularındaki değişikliklerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisi incelenir. Özerklik;

²⁸¹ Jochen Brandtstädter, Gerolf Renner, “Tenacious Goal Pursuit and Flexible Goal Adjustment: Explication and Age-Related Analysis of Assimilative and Accommodative Strategies of Coping”, **Psychology and Aging**, 5.1, 1990, p. 58.

²⁸² Martin Hyde et. al., “A Measure of Quality of Life in Early Old Age: The Theory, Development and Properties of a Needs Satisfaction Model (CASP-19)” **Aging & Mental Health**, 7.3, 2003, p. 187.

ileri yaştaki bağımsızlık anlamına gelir ve kendi başına yaşayabilme becerisini ifade eder. Geçmiş, bugün ve geleceğe ait aktiviteler boyutunda geçmişte elde edilen başarılar ve bu başarılardan duyulan tatmin, gelecek ile ilgili duygu ve düşünceler sorgulanır. Sosyal katılım; toplumsal faaliyetlere katılma durumunu, yakınlık; diğer kişilerle kişisel ve özel ilişkiler kurabilme yeteneğini sorgular. Ölüm ve ölmek boyutu ise ölüme ve ölmeye ilişkin endişeler, kaygılar ve korkuları irdeler.²⁸³

Şekil 4: Dünya Sağlık Örgütü Yaşlı Yaşam Kalitesi Ölçeği

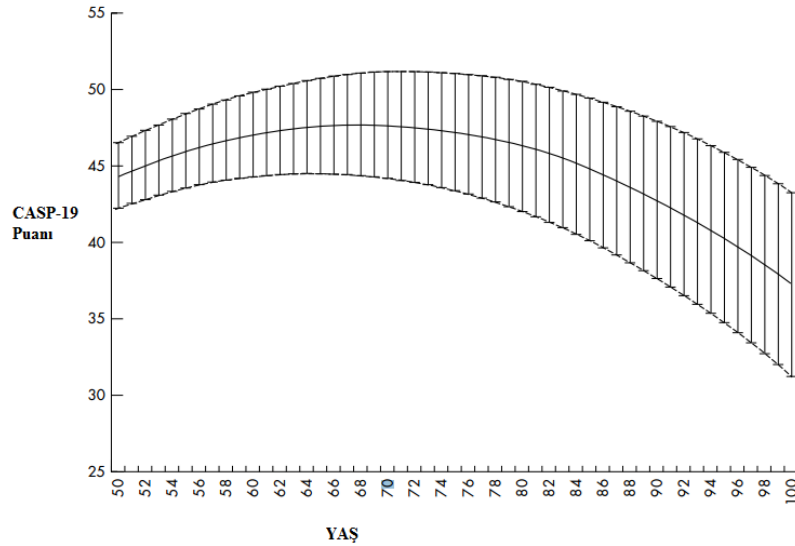
Duyusal fonksiyonlar	Günlük yaşamı etkileme
	Günlük faaliyetlere katılma
	Duyularla ilişkili işlevleri algılama
	Başkalarıyla ilişki kurma
Özerklik	Kendi kararlarını verebilme
	Geleceğini kontrol edebilme
	Saygı görebilme
	Yapmak istediklerini yapabilme
Geçmiş, bugün ve gelecek faaliyetleri	Gelecekte umutlu olma ve beklenti
	Başarılı bir hayat sürdürebilme imkanlarından memnuniyet
	Saygınlığı elde etme
	Başarılarından hoşnutluk
Sosyal katılım	Zamanı kullanmadan hoşnutluk
	Yapılan faaliyet miktarından hoşnutluk
	Toplumsal faaliyetlere katılabilme
	Hergün yapacak işi olması
Ölüm ve ölmek	Ölümünden korkma
	Ölüm şekline kaygı duyma
	Ölümü kontrol edememe korkusu
	Ölmeden önce acı çekmekten korkma
Yakınlık	Dostluk ve arkadaşlık duygusunu yaşama
	Sevgiyi yaşama ve hissetme
	İnsanları sevebilme imkanı
	İnsanlar tarafından sevilme imkanı

²⁸³ Sultan Eser, v.d. , “Yaşlılar için Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü WHOQOL-OLD: Türkiye Alan Çalışması Türkçe Sürüm Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 21.1, 2010, s. 40.

Kaynak: Sultan Eser, v.d. “Yaşlılar için Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü WHOQOL-OLD: Türkiye Alan Çalışması Türkçe Sürüm Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 21.1, 2010, s. 41-42.

Yaşlılarda yaşam kalitesini değerlendirmek amacı ile geliştirilen diğer bir ölçek CASP-19’dur. Kontrol bireyin çevresine aktif olarak müdahale edebilmesi anlamına gelmektedir. Otonomi istenmeyen dış müdahalelerden bağımsız olmayı ifade eder. Kendini gerçekleştirme bireyin potansiyelini gerçekleştirmesidir. İngiltere’de yapılan Boylamsal Yaşlılık Araştırması’nda ortalama CASP-19 skorunun 42,5 (maksimum skor 57) olduğu tespit edilmiştir. Yalnızca 75 yaş üzeri kişilerde yaşam kalitesinin genç yaş grubuna göre düşük olduğu gözlenmiştir. Yaşam kalitesinin 50 yaş üzerinde artmaya başladığı ve 68 yaşında en üst düzeye ulaştığı, daha sonra azalmaya başladığı, ancak 86 yaşından sonra 50 yaşın altındaki seviyelerine indiği gözlenmiştir (Bakınız Grafik 6).²⁸⁴

Grafik 6: Yaşam Kalitesi ve Yaş İlişkisi

Kaynak: Gopalakrishnan Netuveli et. al. “Quality of life at older ages: evidence from the English longitudinal study of aging (wave 1)”, **Journal of Epidemiology and Community Health**, 60.4, 2006, p. 361.

²⁸⁴ Gopalakrishnan Netuveli et. al. “Quality of life at older ages: evidence from the English longitudinal study of aging (wave 1)”, **Journal of Epidemiology and Community Health**, 60.4, 2006, p. 361.

2.2.1.3. Yaşlıların Yaşam Kalitesi Algıları

Yaşlıların yaşam kalitesi ölçümünde bir diğer yaklaşım yaşlıların yaşam kalitesi değerlendirmeleridir. Farquhar'ın yaptığı niteliksel araştırmada kişilerin yaşam kalitesi terimine aşina oldukları gözlenmiş ve katılımcıların 2/3'ü yaşam kalitelerini pozitif ya da çok pozitif olarak değerlendirmişlerdir. Yaşlı bireyler yaşam kalitelerini özellikle aile ve çocukları ile sosyal iletişim, sağlık, maddi çevre, aktiviteler ve başkalarıyla karşılaştırma bağlamlarında olumlu değerlendirmişlerdir. Olumsuz değerlendirmelerde ise muhtaçlık ve fonksiyonel kısıtlılıklar, mutsuzluk, yakınların kaybı nedeniyle azalan sosyal iletişime vurgu yapılmıştır. Aile, aktiviteler ve sosyal ilişkiler yaşam kalitesini belirleyen temel faktörler olarak ifade edilmiş, sağlık durumunun bozulması ve fonksiyonel kayıpların yaşam kalitesini düşürdüğü belirtilmiştir.²⁸⁵

Xavier ve diğerlerinin araştırmasında da yaşlıların büyük bölümü mevcut yaşam kalitelerini olumlu değerlendirmişlerdir. Yaşam kalitelerinden memnun olmayan grup düşük yaşam kalitesini sağlık problemlerine bağlamaktadır.²⁸⁶

Gabriel ve Bowling'in yaşam kalitesinin ne olduğunu yaşlıların değerlendirmelerine dayanarak tespit etmeye çalıştıkları araştırmasında; çocuklar, arkadaşlar, aile ve komşularla iyi sosyal ilişkiler; ücretsiz ulaşım hizmetleri gibi kamu hizmetleri, rahat evler, güzel bir sosyal çevre; iyimserlik, pozitif tutum, memnuniyet, benimseme gibi psikolojik faktörler; sürekli eğitim ve gönüllü faaliyetler; iyi sağlık durumu ve mali güvenceye sahip olmak yaşam kalitesini artıran faktörler olarak saptanmıştır.²⁸⁷

²⁸⁵ Morag Farquhar, "Elderly People's Definitions of Quality of Life", **Social science & medicine**, 41.10, 1995, p.1442-43.

²⁸⁶ Xavier, Flávio MF, et al., "Elderly People's Definition of Quality of Life", **Revista Brasileira de Psiquiatria**, 25.1, 2003, p. 31.

²⁸⁷ Gabriel, Zahava, Ann Bowling, "Quality of Life From the Perspectives of Older people", **Ageing and Society**, 24.05, 2004, p. 689.

2.2.2. Başarılı Yaşlanma

Yaşlılıkta yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti ile ilintili kavramların başında başarılı yaşlanma gelir. Yaşlılık genellikle hastalık, fonksiyon kaybı, muhtaçlık, vb. istenmeyen durumlarla birlikte anılan bir dönemdir. Bu sebeple gerontoloji biliminin ilk dönemlerine yaşlı insanların kırılgan ve muhtaç olduğu düşüncesi hâkimdi. Ancak zamanla bunun mutlak bir durum olmadığı, başka türlü bir yaşlılığın mümkün olabileceği düşüncesi yeşermeye başladı. Yaşlılıkta fiziksel ve ruhsal sağlığın korunması üzerinde çalışmalar yapan araştırmacılar, yaşlıları kendi çevresi ve yaşam süreci üzerinde hâkimiyeti olan aktif bireyler olarak gören yeni gerontolojiyi ve başarılı yaşlanma kavramını geliştirmişlerdir.

Literatürde bu tarz yaşlanmayı anlatmak için birçok kavram kullanılmaktadır. Başarılı yaşlanma (successful aging), olumlu yaşlanma (positive aging), sağlıklı yaşlanma (healthy aging), doğru yaşlanma (affirmative aging), verimli yaşlanma (productive aging), yaratıcı yaşlanma (creative aging), becerikli yaşlanma (resourceful aging), iyi yaşlanma (aging well), aktif yaşlanma (active aging) bunlardan bazılarıdır.

Depp ve Jeste başarılı yaşlıların oranına dair araştırmalarda büyük farklılıklar olduğunu öne sürer. Bunun temel nedeni başarılı yaşlanma tanımında bir uzlaşma olmamasıdır. Biyomedikal tanımlara odaklanıldığında pek çok yaşlı kapsam dışı kalmaktayken, biyopsikososyal tanımlar daha kapsayıcı olmaktadır.²⁸⁸ Bizzat yaşlılara sorulduğunda ise büyük çoğunluğu başarılı yaşlandıklarını düşünmekte; pek çoğu gerçekten de psikososyal koşulları sağlamaktadır.²⁸⁹

Gerontoloji literatüründe başarılı yaşlanmaya dair bir kuram ihtiyacını ilk dile getirenlerden biri Robert Havighurst'dur. Havighurst'un bu öneriyi getirdiği dönemde literatürde iki karşıt kuram bulunmaktaydı. Bunlar yaşamdan geri çekilme kuramı ve aktivite kuramıdır. Geri çekilme kuramına göre başarılı yaşlanan kişi

²⁸⁸ Colin A. Depp, Dilip V. Jeste, "Definitions and Predictors of Successful Aging: A Comprehensive Review of Larger Quantitative Studies" **The American Journal of Geriatric Psychiatry**, 14.1, 2006, pp. 6.

²⁸⁹ Jeste, Dilip V., Colin A. Depp, Ipsit V. Vahia, "Successful Cognitive and Emotional Aging", **World Psychiatry**, 9.2, 2010, p. 78.

zaman içinde aktif yaşamdan geri çekilmeyi isteyecektir. Buna karşın aktivite kuramına göre yaşlı bireyler sosyal olarak aktif kaldıkları müddetçe yaşlanma süreci gecikir ve yaşam kaliteleri yükselir.²⁹⁰

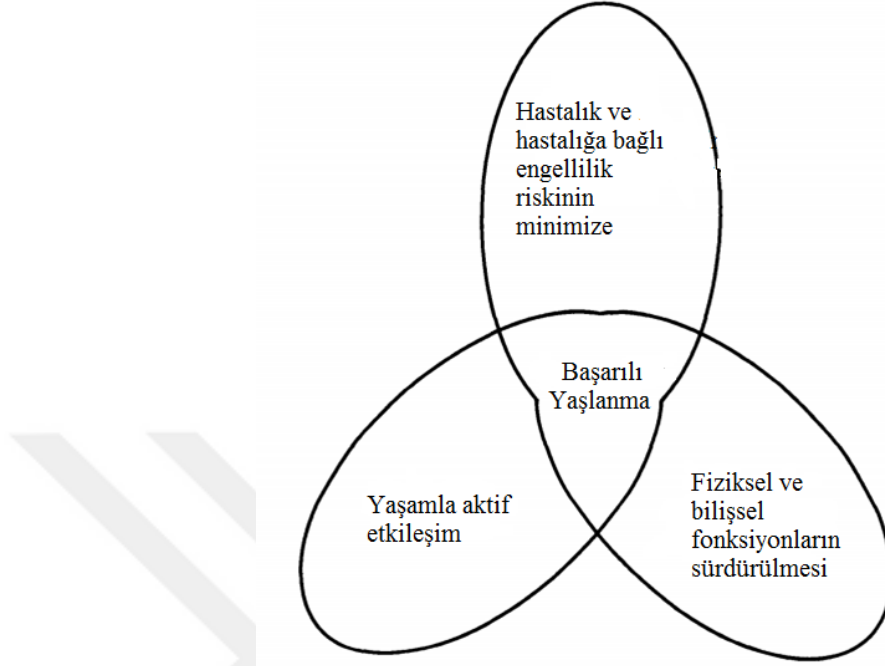
2.2.2.1. Rowe ve Kahn'ın Başarılı Yaşlanma Modeli

Başarılı yaşlanmanın en yaygın kabul gören tanımlarından biri tıp doktoru Rowe ve psikolog Kahn tarafından geliştirilmiştir. Bu ikili öncülüğündeki bir ekip tarafından 1984 yılında kurulan The MacArthur Network of Successful Aging de pozitif yaşlanmayı belirleyen faktörler üzerinde çalışmalar yapılmaya başladı. Bu projede hasta olmayan yaşlı nüfusu iki gruba ayrılır, normal ve başarılı yaşlılar. “Normal” patolojik olmayan yüksek riskli, “başarılı” ise risk düzeyi düşük, işlev düzeyi yüksek yaşlıları ifade eden bir sınıflandırmadır. Bu çalışmaların sonucunda ortaya konan başarılı yaşlanma modeli üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; hastalık ve hastalıkla ilintili özrürlük olasılığının düşüklüğü, yüksek bilişsel ve fiziksel kapasite ve yaşamla aktif etkileşim içerisinde bulunmaktır. Birbiriyle ilişkili olan bu üç göreceli bileşen arasında hiyerarşik bir derecelendirme vardır. Rowe ve Kahna göre, başarılı yaşlanmada hastalığın yokluğu ve işlevsel kapasitenin sürdürülmesine odaklanılması bir eksikliktir, başarılı yaşlanma daha kapsamlı bir yapıyı ifade etmektedir. Bu iki bileşen, üçüncü bileşen olan yaşamla aktif etkileşim içerisinde olma ile bütünleşmeleri halinde, gerçek anlamda başarılı yaşlanma kavramsallaştırmasını temsil etmektedir.²⁹¹

²⁹⁰ Peter Martin et. al., “Defining Successful Aging: A Tangible or Elusive Concept?”, **The Gerontologist**, 55.1, 2015, p. 16.

²⁹¹ John W. Rowe, Robert L. Kahn, “Successful Aging”, **The Gerontologist**, 37.4, 1997, p. 433.

Şekil 5: Rowe ve Kahn'ın Başarılı Yaşlanma Modeli

Kaynak: John W. Rowe, Robert L. Kahn, "Successful Aging", **The Gerontologist**, 37.4, 1997, p. 434.

Başarılı yaşlanmanın ilk temel bileşeni hastalık ve hastalığa bağlı engellilik riskinin minimize edilmesidir. Tıptaki ilerlemeler ve sağlıklı yaşam tarzının yaşam ömrünü uzattığı bir gerçektir. İçsel faktörler yaşla birlikte hastalık riskini artırır ancak bunlar tek başına yeterli değildir. Yaşam tarzı gibi dışsal faktörler yaşlılığa bağlı hastalıkların ortaya çıkışında büyük pay sahibidir.²⁹² Örneğin; kalp ve damar hastalığı riski sağlıklı beslenme ve spor ile büyük ölçüde azaltılabilmektedir.²⁹³

Başarılı yaşlanmanın ikinci temel bileşeni, bilişsel ve fiziksel kapasitenin mümkün olan en üst düzeyde sürdürülmesidir. İleri yaş döneminde bilişsel işlevsellikle ilgili genel kaygı, öğrenme ve kısa süreli hafızaya dairdir. Bilişsel fonksiyonların; yani hafıza ve öğrenmenin yaşlılıkta korunması ve sürdürülmesi; eğitim, fiziksel aktivite ve kişisel yeterlilik gibi faktörlere bağlıdır. Eğitim, bilişsel

²⁹² A.e., p. 434.

²⁹³ J. P. Sticht, W. R. Hazzard, "Weight control and exercise: Cardinal features of successful preventative gerontology", **Journal of the American Medical Association**, 274, 1995, pp. 1964-1965.

aktiviteyi doğrudan etkileyen en önemli belirleyicidir. Eğitim yaşamının uzunluğu ile bilişsel kapasite arasında yüksek korelasyon olduğu saptanmıştır. Fiziksel işlevselliğin göstergesi ise günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken herhangi bir güçlük ile karşılaşmamaktır. Fiziksel işlevselliğin belirleyicileri, sağlık durumu ve sosyoekonomik statüdür. Gelir düzeyi düşük yaşlılarda fiziksel fonksiyon kaybı riskinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Egzersiz ve duygusal desteğin fiziksel fonksiyonların korunmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.²⁹⁴

Başarılı yaşlanmanın üçüncü bileşeni, yaşamla bütünleşme ya da yaşamla aktif etkileşim içinde olmaktır. *Sosyal ilişkilerin ve üretkenliğin* sürdürülmesi yaşamla bütünleşmenin iki temel ögesidir. *Sosyal ilişkiler*, diğer bireylerle karşılıklı bilgi paylaşımı, duygusal destek ve doğrudan yardım gibi ilişki ve etkileşimleri içerir. Sosyal bağların eksikliği (izolasyon) sağlık için bir risk faktörüdür. Gerek duygusal ve gerek araçsal destek sağlık durumu üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Bireyin ihtiyaç ve gereklerine uygun biçimde geliştirilen desteğin etkililiği daha yüksektir. Üretkenlik yaşamla aktif etkileşim içinde olmanın diğer ögesidir. Fonksiyonel kapasite, eğitim seviyesi ve kendi kendine yeterlilik yaşlılıkta üretkenliğin belirleyicileridir. Anlamlı bir üretkenlik halinde olan yaşlılar kendilerini yaşlı hissetmez, ya da yaşlılığı bir düşkünlük hali olarak görmezler.²⁹⁵

Rowe ve Khan'ın bu modeli pek çok yaşlı bu üç koşulu birden sağlayamadığı için eleştirilmektedir. ABD'de yapılan bir araştırmada 85 yaşındaki yaşlılardan yalnızca %11'inin bu modele göre başarılı sayılabileceğini ortaya koymuştur.²⁹⁶ Çünkü bu model genetiğin ve ilerleyen yaşın getirdiği bozulmaların rolünü küçümsemektedir. Aynı zamanda başarıya yapılan vurgu şanslı bir elit grubu desteklemekte, daha az şanslı olanları ihmal etmekte adeta onları suçlamaktadır.

Modele yönelik bir diğer eleştiri ise başarılı yaşlanmanın bireysel yönüne odaklanan yapısal ve kurumsal faktörleri ihmal etmesidir. Bireyin iyi oluşunu artırmada yapısal ve kurumsal faktörlerin (iş yeri, toplum, sağlık sistemi, yaşanılan

²⁹⁴ Rowe, Kahn, **a.g.e.**, pp. 436-437.

²⁹⁵ Rowe, Kahn, **a.g.e.**, p. 438.

²⁹⁶ B. J. Willcox, D. C. Willcox, M. Suzuki, "Exceptional human longevity", Ed. by Michal Karasek, **Aging and age-related diseases: The basics** (pp. 459-509). Hauppauge, NY, Nova Science Publishers, 2006, p. 459.

yer) rolü oldukça büyüktür; bireysel değişimler için yapısal müdahaleler gerekmektedir. Bu modelde mikro seviyede bireyler, mezo seviyede kurumlar ve makro seviyede yapıların etkileşimi gözden kaçmaktadır.²⁹⁷

2.2.2.2. Baltes ve Baltes'in Başarılı Yaşlanma Modeli

Baltes ve Baltes başarılı yaşlanma modelini anlattıkları makalenin girişi Cicero'nun Yaşlılık kitabına atıfla başlar. Cicero bu eserinde yaşlılığın zannedilen aksine bir düşkünlük dönemi olmadığını, nihayet bedeni arzuların peşinde koşmaktan azade olan insan için zihni gelişim olanakları olduğunu vurgular.²⁹⁸

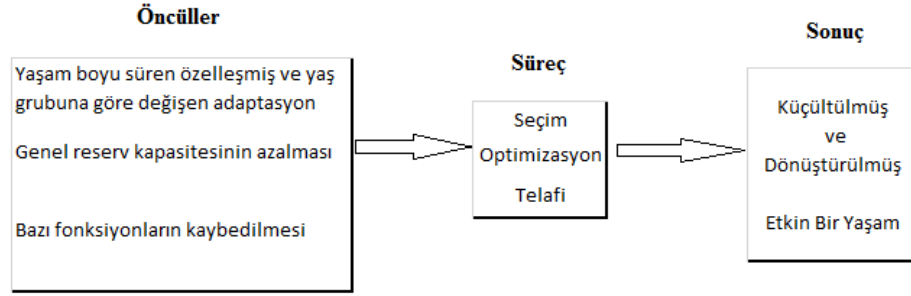
Başarı ve yaşlılık kelimeleri aslında birbiriyle çelişkili görünmektedir. Başarı kazanmak, yenmek gibi kavramları hatırlatır; yaşlılık ise düşkünlük, kayıp ve yaklaşan ölümü çağrıştırmaktadır. Yani yaşlılık kavramının başarı ile ilişkilendirilmesi bir paradokstur. Zaten Baltes ve Baltes yaşlanma ile birlikte görülen biyolojik değişimlerin fiziksel, psikolojik ve sosyal fonksiyonlarda değişime yol açtığını kabul etmektedir. Bu yaklaşım, yaşlılıkta olumlu gelişimsel değişim için yaşlı bireyin var olan potansiyeli üzerinde durarak yaşlılık ve başarı kavramlarını ilişkilendirir. Model iki varsayım üzerine inşa edilmiştir: Birincisi, yaşlı bireylerin kullanılmamış yedek (reserve) kapasiteleri vardır. İkincisi ise var olan bu kapasite yaşlanma ile ortaya çıkan düşüş ve kayıpları dengelemek ve telafi etmek için sürekli geliştirilebilir.²⁹⁹

²⁹⁷ Matilda White Riley, "Successful Aging", **The Gerontologist**, 38.2, 1998, p. 151.

²⁹⁸ Paul B. Baltes, Margret M. Baltes, "Psychological Perspectives on Successful Aging: The Model of Selective Optimization with Compensation", **Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences**, Ed. by Paul B. Baltes, Margret M. Baltes, Cambridge University Press, 1993. p.2.

²⁹⁹ Baltes, Baltes, **a.g.e.**, p. 3-4.

Şekil 6: Baltes ve Baltes'in Başarılı Yaşlanma Modeli

Kaynak: Paul B. Baltes, Margret M. Baltes, “Psychological Perspectives on Successful Aging: The Model of Selective Optimization with Compensation”, **Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences**, Ed. by Paul B. Baltes, Margret M. Baltes, Cambridge University Press, 1993, p. 22.

Paul ve Margaret Baltes başarılı yaşlanma için üç aşamadan oluşan “telafl ederek seçici bir şekilde en iyi düzeye ulaşma” (selective optimization with compensation) isimli bir model önerir. Aslında insanlar hayatları boyunca “telafl ederek seçici bir şekilde en iyi düzeye ulaşma”ya çalışır, ancak yaşlılıktaki biyolojik, zihni ve sosyal kayıplar nedeniyle bu sürecin önemi artar. Özel seçilmiş bazı alanlara odaklanarak azalan kapasitenin en iyi şekilde değerlendirilmesi sağlanabilir. İlk aşama seçme aşamasıdır, kapasitelerinin azaldığını bilen yaşlı bireyler öncelik tanıdıkları daha az sayıda sorumluluk ya da performans alanları seçmeli ve tüm güçleri ile bu alanlar üzerinde yoğunlaşmalıdırlar. İkinci aşama, seçilen sınırlı alanlarda en iyi performansa ulaşmaktır. Yaşlı birey seçtiği alanlara daha çok zaman ayırarak ve pratik yaparak bu alanlardaki kapasite ve etkinliğini artırabilir. Üçüncü aşama ise, yetkinlik ve fonksiyon kayıpları olduğunda bunları telafl etmek için sürekli yeni yollar aranmasıdır.³⁰⁰

Baltes ve Baltes’e göre ünlü sanatçı Artur Rubinstein yaşlanma sürecinde ortaya çıkan değişimlerle baş edebilmek için bu üç aşamalı stratejiyi uygulamıştır. Rubinstein piyano çalarken azalan hızını telafl etmek ve etkinliğini devam ettirebilmek için öncelikle daha iyi bildiği parçaları seçer (selection). Ardından,

³⁰⁰ Jan-Erik Ruth, “Personality”, **Encyclopedia of Gerontology**, Volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, p. 353.

seçtiği parçalar üzerinde eskisinden daha fazla pratik yapmaya başlar (optimization). Yavaşlığını telafi etmek içinse hızlı pasajlara gelmeden önce hızını azaltır (compensation). Böylece gençlik ve yetişkinlik dönemindeki performansını, yaşlılık döneminde de sürdürerek konserlerine devam etmeyi başarır.³⁰¹

2.2.2.3. Önleyici ve Düzeltici Proaktiflik

Fiziksel, sosyal ve çevresel güçlüklerle karşılaşan yaşlıların da başarılı yaşlanabileceğini öne süren Kahana ve Kahana Önleyici ve Düzeltici Proaktiflik (Preventive and Corrective Proactivity) modelini geliştirmiştir.³⁰² Bu model yaşlıların hastalık, sosyal kayıplar ve sevdiklerinin kaybı gibi zorlukla karşı karşıya olduklarını kabul eder. Bu çerçevede, içsel başa çıkma kaynaklarını ve dışsal sosyal kaynaklarını değerlendirebildikleri sürece iyi bir yaşam sürdürebilmeleri mümkündür. Bu kaynaklar; sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemek, başkalarına yardım etmek ve gelecek için plan yapmak gibi önleyici davranışlar ile destek almak, rollerin yeniden tanzim edilmesi ve çevresel düzenlemeler gibi düzeltici değişiklikler olarak ifade edilmektedir. Bu tarz proaktif müdahaleler yaşlılıkla birlikte gelen stres kaynaklarının yaşam kalitesi ve yaşam memnuniyeti üzerindeki olumsuz etkilerinin iyileştirilmesinde etkili olmaktadır.³⁰³

2.2.3. Yaşlılıkta Yaşam Memnuniyeti

2.2.3.1. Yaş ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

Yaşlılık ve yaşam memnuniyeti ilişkisi gerontoloji literatüründe oldukça sık çalışılmıştır. Yaşam memnuniyetinin yüksek olması başarılı yaşlanmanın önemli göstergelerinden kabul edilmektedir. Yaşlılıkta yaşam memnuniyetinin nasıl değiştiği, yaşlıların hangi yaşam alanlarına daha fazla önem verdiği, yaşam memnuniyetini olumsuz veya olumlu etkileyen en önemli faktörlerin neler olduğu

³⁰¹ Baltes, Baltes, **a.g.e.**, 26.

³⁰² Eva Kahana, Boaz Kahana, “Conceptual and Empirical Advances in Understanding Aging Well through Proactive Adaption”, **Adulthood and Aging: Research on Continuities and Discontinuities**, Ed. by Vern Bengtson, New York, Springer, 1996, pp. 18–40.

³⁰³ Martin et. al., **a.g.e.**, p. 19.

sorularının cevaplanması yaşlıların yaşam kalitesini artırmaya yönelik çabalara katkı sağlayacaktır.

Genel olarak, yaşam memnuniyetindeki maksimum değişiklik (yani, gençler ile orta yaşlıların ortalama yaşam memnuniyeti farkı) 7 noktalı ölçeğe göre 0,5 puan civarındadır. Buna dayanarak yaşı yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin küçük olduğu düşünülebilir. Ancak yaşam memnuniyetinin standart hatası genellikle yüksek değildir, yani en yüksek ve en düşük yaşam memnuniyeti değerleri arasındaki fark beşte bir ile üçte bir standart sapma civarındadır. Bu durumda yaş etkisi işsiz kalmak ya da engelli olmak gibi önemli yaşam olaylarının orta vadedeki etkisiyle kıyaslanabilecek boyuttadır. Bu da yaşı yaşam memnuniyeti üzerinde büyük bir etkisi olduğunu gösterir.³⁰⁴

İlerleyen yaşla birlikte objektif yaşam koşullarında gözle görülür gerilemeler yaşanır. Sağlık durumunda bozulmalar, emekli maaşı ile yaşamak zorunda kalmak, işlev kayıpları, yakınların kaybı nedeniyle sosyal ilişkilerin azalması ilk akla gelenlerdir. Tüm bunlara bakıldığında yaşlanan insanların mutsuz olması, yaşamdan daha az memnun olması gerektiği gibi bir kanaat oluşur. Ancak objektif koşullarda oluşan problemlere rağmen yaşam memnuniyetinin azalmadığını, hatta arttığını gösteren pek çok araştırma mevcuttur.³⁰⁵ Yaşlılığın getirdiği kayıpların, yaşam memnuniyetinde kayba sebep olmaması durumu literatürde memnuniyet paradoksu olarak adlandırılmaktadır.³⁰⁶

Okma ve Veenhoven 8 Avrupa ülkesinin 10 yıllık verilerini incelemiş, yaş ve yaşam memnuniyeti ilişkisinin düz çizgi şeklinde olduğunu tespit etmiştir. 300 bin kişinin katıldığı ankette, farklı yaş gruplarının memnuniyet ortalamalarında kayda

³⁰⁴ Beatriz Ulloa et. al., "How Does Subjective Well-Being Evolve With Age? A Literature Review", **Journal of Population Ageing**, 6.3, 2013, p. 241.

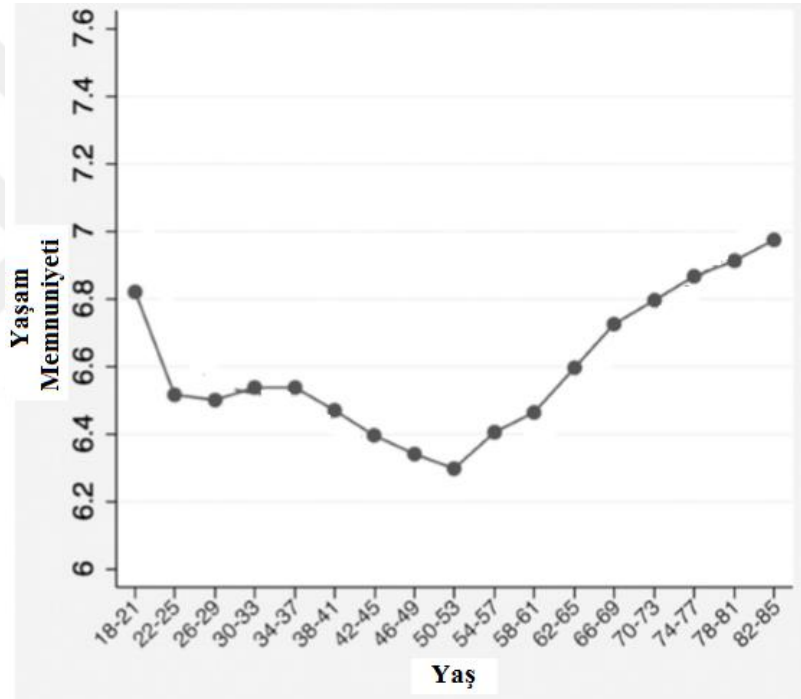
³⁰⁵ Gana, Kamel, et al., "Does Life Satisfaction Change in Old Age: Results From an 8-Year Longitudinal Study", **The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 68.4, 2013, pp. 540-552. 540

³⁰⁶ Oliver Schilling, "Development of Life Satisfaction in Old Age: Another View on the "Paradox"", **Social Indicators Research**, 75.2, 2006, p. 242.

değer bir farklılığa rastlanmamıştır.³⁰⁷ Gaymu ve Springer ise Avrupa’da yaşla birlikte yaşam memnuniyetinin arttığını tespit etmiştir. ³⁰⁸

ABD nüfusunu temsil eden bir çalışma ise yaş yaşam memnuniyeti ilişkisinin U şeklinde olduğunu göstermiştir. Buna göre yaşam memnuniyeti 50 yaşında en düşük seviyeye inmekte ve daha sonra yükselmeye başlamaktadır.³⁰⁹ Aynı araştırmada pozitif duygulanımın yaşla birlikte arttığı negatif duygulanımın ise azaldığı tespit edilmiştir.

Grafik 7: ABD'de Yaş ve Yaşam Memnuniyeti

Kaynak: Stone, Arthur A., et al., “A Snapshot of the Age Distribution of Psychological Well-Being in The United States”, **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 107.22, 2010, p. 9985.

³⁰⁷ Pietrica Okma, Ruut Veenhoven, “Is A Longer Life Better? Happiness of the Very Old in 8 EU-Countries”, **Sociale wetenschappen**, 42.4, 1999, pp. 38.

³⁰⁸ Joelle Gaymu, Sabine Springer, “Living Conditions and Life Satisfaction of Older Europeans Living Alone: A Gender and Cross-Country Analysis”, **Ageing and Society**, 30.07, 2010, p. 1163.

³⁰⁹ Arthur A. Stone et. al., “A Snapshot of the Age Distribution of Psychological Well-Being in The United States”, **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 107.22, 2010, p. 9985.

Ancak bu paradoks ancak genç yaşlı grubu için söz konusudur, 70 yaş üstünde objektif koşulların ağırlaşması memnuniyetin korunmasını güçleştirmektedir.³¹⁰

2.2.3.2. Yaşlılık Kuramlarında Yaşam Memnuniyeti

2.2.3.2.1. Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı

Cuming ve Henry tarafından geliştirilen geri çekilme kuramı sosyal bilimciler tarafından geliştirilen ilk yaşlanma kuramıdır. Bu kuram yaşlanmanın fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal yönden kayıplarla dolu bir süreç olduğu gerçeğinden yola çıkar. Yaşlı birey yaşadığı fonksiyon ve rol kayıplarını dengeleyebilmek için doğal olarak yaşamdan geri çekilecek ve iç dünyasına dönecektir. Bu yaşlı birey ve çevresi arasında karşılıklı gerçekleşen bir süreçtir; birey toplumdan geri çekilme eğilimine girerken, toplumsal çevresi de yaşlı bireyden uzaklaşır.³¹¹ Birey ve çevresi arasında gerçekleşen bu süreç fonksiyonel ve kaçınılmazdır. Ölüme hazırlık sürecinde yaşlı birey ve toplum tedrici olarak birbirlerinden geri çekilirler. Bu bireyde memnuniyetsizlik yaratan bir süreç değildir; aksine geri çekilme doğal olduğu için bireyde içsel uyum ve tatmin sağlar. Kurama göre geri çekilme bütün kültürlerde vardır ancak geri çekilmenin dışavurumu kaçınılmaz olarak kültürden etkilenir.³¹²

Kuramın temel 3 hipotezi bulunur. Birincisi bütün toplumlar bir şekilde yaşlı bireyi toplum dışına iter. Bu önerme hemen hemen herkes tarafından kabul edilmiştir, batı toplumlarının yaşlıları dışladığı kabul edilen bir gerçektir. İkincisi, birey içsel motivasyonun etkisiyle yavaş yavaş kendini toplumdan geri çeker. Bu hem psikolojik hem de sosyal bir geri çekilmedir. Sosyal açıdan bu bireyin sosyal ilişkilerinin azalması, yani sosyal rollerinin ve bu rollerde harcadığı sürenin azalmasıdır. Psikolojik geri çekilme ise, çevreyle ve toplumla kurulan duygusal ilişki ve alanın azalması ve kişinin kendi içine yönelmesidir. Bu önerme bütün gerontologlar tarafından reddedilmiştir. Onlara göre geri çekilme ya mevcut değildir,

³¹⁰ Schilling, a.g.e., p. 261.

³¹¹ Elaine Cumming, William Earl Henry, **Growing Old, The Process of Disengagement**, w. place, Basic Books, 1961, p. 227.

³¹² Lars Tornstam, "Gero-transcendence: A Reformulation of the Disengagement Theory", **Aging Clinical and Experimental Research**, 1.1, 1989, p. 55.

ya da mevcut olması halinde sebebi içsel motivasyon değil farklı şeylerdir. Üçüncü önerme ise, yaşlının sosyal ve psikolojik geri çekilmeye rağmen yüksek derecede tatmin, memnuniyet ve mutluluk yaşamaya devam etmesidir. Geri çekilmenin olmaması ve bireyin fazla uyarılması durumunda yaşam memnuniyetinin azalacağı ima edilir. Bu son önerme ise yaşlılıkla ilgili çalışma yapanlar arasında hep merak konusu olmuş, yaşlı bireyin memnuniyetine etki eden faktörler pek çok araştırmanın konusu olmuştur.³¹³

Yaşlı bireyin içsel motivasyonu ile geri çekildiğini reddeden araştırmacılar başarılı yaşlanma için farklı kuramlar geliştirmişlerdir.

2.2.3.2.2. Aktivite Kuramı

Geri çekilme kuramının tam karşısında aktivite kuramı yer alır. Bu kuramın temelinde yaşlının yaşamdan kendini geri çekmesi ve çevresiyle ilişkilerini kesmesi düşüncesine karşı bir tepki bulunur. Buna göre başarılı yaşlanma orta yaş aktivite ve tutumlarının yaşlılıkta da sürdürülebilmesidir. Aslında aktivite kuramı geri çekilme kuramını açıklayabilmek adına ilk olarak Cuming ve Henry tarafından geliştirilmiştir.³¹⁴ Onlar aktivite kuramının ima edilen bir kuram olduğunu iddia ederler. Bunun üzerine Havighurst ve arkadaşları aktivite kuramını daha net bir şekilde geliştirmişlerdir.³¹⁵ Kansas'ta yaptıkları araştırmada sosyal olarak daha aktif olan yaşlı bireylerin yaşam tatminlerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Pek çok araştırmada benzer sonuçlara ulaşılmış ve geri çekilme kuramı eleştirilmiştir.

Aktivite kuramına göre pozitif benlik algısının korunabilmesi için, birey yaşlanma sürecinde kaybettiği rollerin yerine yenilerini ikame etmelidir. Yaşlıların asıl ihtiyacı toplumsal rollerin dışına itilmek değil, üretici olmak ve sosyal aktiviteler içerisinde yer alabilmektir. Yaşlıların farklı ilgi, ihtiyaç ve fiziksel yetenekleri

³¹³ A.e., p. 56.

³¹⁴ V W Marshall, P J Clarke, "Theories of Ageing: Social", **Encyclopedia of Gerontology**, volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, p. 623.

³¹⁵ Robert James Havighurst, Bernice L. Neugarten, Sheldon S. Tobin, **Disengagement, Personality and Life Satisfaction in the Later Years**, USA, University of Chicago, 1964.

olduğu vurgulanır ve uygun bireysel aktivitelerle yaşlıların yaşam doyumunun artırılabilceği iddia edilir.³¹⁶

Pasiflik, istenmeyen ve bireyleri toplumdan soyutlayan, işe yaramazlık duygusunu körükleyen olumsuz bir durumdur. Yaşlıların kendilerini değersiz, işlevlerini yitirmiş ve zayıf hissederek, pasifleşmeleri onların yaşamdan doyum sağlamalarında önemli bir engeldir. Bu nedenle yaşlılıkta pasif olma durumunun engellenmesi gerekir.³¹⁷

2.2.3.2.3. Kişilik Kuramları

Geri çekilme ve aktivite kuramlarının tartışıldığı dönemde, başarılı yaşlanma ve kişilik ilişkisini inceleyen çalışmalar başladı. Bunlardan ilkinde, Reichard, Livson ve Peterson 55-84 yaşları arasındaki 87 erkeği inceleyerek belli başlı kişilik tiplerini ortaya çıkarmışlardır. Bu araştırmaya göre başarılı yaşlanmada merkezi önemi olan husus karakter özellikleridir. Yaşlanmaya iyi uyum sağlamış olanlar “olgun”, “sallanan sandalyeli” ve “zırhlı” kategorilerinde, uyum sağlayamamış olanlar ise “kızgın” ve “kendinden nefret eden” kategorilerinde sınıflandırılmıştır. “Olgun” tip yaşamdan zevk alır, kendini kabul eder, etkinliklerinde ve başkalarıyla ilişkilerinde doyum arar, geçmişte olanlara yazıklanmadan içinde bulunduğu durumda en iyisini yapmaya çalışır. “Zırhlı” tip yaşlanmanın sonuçlarından korkar, bu konuyla yüzleşmekten kaçır, duygularını denetim altında tutar; mutlu görünür. “Salıncaklı sandalyeli” tip ise yaşama daha edilgin bir biçimde yaklaşır, emekli olduğuna ve sorumluluktan kurtulduğuna sevinir. Kişilik özelliklerine göre aktiviteyi veya geri çekilmeyi tercih eden her üç tip de başarılı yaşlı sayılır. “Kızgın” tip, kendi kendisiyle barışık olmayan, memnuniyetsiz olduğu konularda başkalarını suçlayan, yaşlandığına kızan ve ölümden korkan, “Kendinden nefret eden” tip yaşlanmanın sonuçlarına bozulan, gündelik sorunlarda kendini kınayan, ölümü kendi sefilliğinden

³¹⁶ Jessica Diggs, “Activity Theory of Aging”, **Encyclopedia of Aging and Public Health**, US Springer, 2008, pp. 79-81.

³¹⁷ İsmail Tufan, **Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Sosyolojik Yaşlanma**, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2002. s. 139.

kurtuluş gibi gören tiptir. Bu iki grup yaşlılığa adapte olamamış başarısız yaşlılardır.

318

Neugarten de kişiliği “yaşam doyumu” ve “etkinlik düzeyi” ile ilişkisi içinde ele aldığı araştırmasında, başarılı yaşlanmanın kişilikle ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Bu çalışmada yaşlılar “bütünleşmiş”, “edilgin-bağımlı”, “savunmacı” ve “bütünleşmemiş-düzensiz” kategorilerinde sınıflandırılmıştır. Bütünleşmiş kişiliklerin egoları yeterli, bilişsel yetenekleri tam, yaşam doyumları yüksektir. En başarılı yaşlanan ve yaşlılığa en iyi uyum sağlayan kişiler bu gruptadır. Savunmacı kişilikler yaşlılığı uzaklaştırmaya çalışır, genç gibi aktif olmaya ve davranmaya çalışabilir. Bu kişilerin gerçekçi olmayan beklentileri hayal kırıklıkları yaşatabilir. Edilgin-bağımlı kişilikler hastalık, gelecek ve başa çıkamama korkusuyla dolu bir hayat sürerler, yardıma ihtiyaçları olmadığı zamanlarda dahi yardım beklentisinde olabilirler. Yaşlanmayı kabul edemeyen, yaşlandıkça umutsuzluğa kapılan “bütünleşmemiş-düzensiz” kategorisindeki kişiliklerin ise hem etkinlikleri hem de yaşam doyumları en aşağı düzeydedir.³¹⁹

2.2.3.2.4. Süreklilik Kuramı

Süreklilik kuramı yaşlılıkta bazı rollerden geri çekilirken ve bazı rollerin sürdürüldüğünü öne sürer. Yaşlı insan kaybettiği rollerinin yerine yenilerini geliştirerek çevresine uyum sağlamaya devam eder. Eğer kişi büyürken olgun ve bütünleşmiş bir şahsiyet geliştirirse yaşlılığa adaptasyonu kolay olur. Diğer gelişim dönemlerinde sorunlarla nasıl baş ettiyse yaşlılık da benzer stratejileri kullanabilir. Kişinin hayatı boyunca yaşadığı deneyimlerin alt yapısı yaşlılığa uyum sağlamada önemlidir.³²⁰ Başarılı yaşlanmada kişinin karakteri, inançları, fikirleri vb. unsurlardan oluşan içsel yapılar ile sosyal ilişkileri ve rollerinden oluşan dışsal yapıların sürekliliğine değinir. Buna göre rol aktivitelerindeki azalma bireyler

³¹⁸ Suzanne Reichard, Florine Livson, Paul G. Peterson, “Adjustment to Retirement”, **Middle Age and Aging**, ed. by Bernice L. Neugarten, Chicago, University of Chicago Press, 1968, p. 178-180.

³¹⁹ Bernice Neugarten, “Personality and the aging process”, **The Gerontologist**, 12.1, 1972, pp. 9-15.

³²⁰ Marshall, Clarke, **a.g.e.**, p. 627.

mevcut ilgileri ve geçmiş rolleri arasında devamlılık hissettikleri sürece öz saygıda azalmaya sebep olmaz.³²¹

2.2.3.2.5. Sosyo-duygusal Seçicilik Kuramı

Yaşlıların gençlere kıyasla olumsuz deneyimleri azaltma, buna karşın olumlu duygusal eylemlere daha fazla yönelme eğiliminde olduğu görülür.³²² Buna bağlı olarak, yaşlı insanlarda depresyon ve kaygı sıklığı daha düşüktür.³²³ Boylamsal çalışmalar, yaşla birlikte pozitif duygu sıklığı sabit kalırken, negatif duygu sıklığının azaldığını göstermektedir.³²⁴ Bu durum sosyo-duygusal seçicilik kuramı ile açıklanır. Bu kurama göre, yaşla birlikte yaşamdaki amaçlarını gerçekleştirmekle ilgili algılanan zaman kısıtlılığı, kişinin duygusal deneyimlerden alınacak doyumunu bütün amaçlarının önünde tutma güdüsüne yol açmakta ve duyguların yaşlılar için daha önemli olmasına neden olmaktadır. Gelecekle ilgili kaygıların gereksiz hale gelmesi, hâlihazırdaki pozitif duygusal deneyimlerin önemini artırmaktadır.³²⁵

Carstensen ve diğerleri yaşlanma sürecindeki üç temel değişiklikten bahseder. Birincisi yetişkinlerin sosyal ilişki ağları konusunda yaşlandıkça daha seçici hale gelmesidir. Duygusal doyuma daha fazla değer verdiklerinden, sevdikleriyle daha fazla ilişki içindedirler ve onlarla daha fazla zaman geçirirler. Yaşlı yetişkinler aile üyeleri ve yakın tanıdıkları dışındaki kişilerle daha az ilişki kurar, hatta ilişkiden kaçınırlar. İkincisi, bireylerin olumsuz duygularla başa çıkmada yaşlandıkça daha mahirleşmeleridir. Üçüncü değişiklik ise yaşlı bireylerin gençlere göre olumlu bilgiye daha çok dikkat kesilmeleri ve daha iyi hatırlamalarıdır.³²⁶

³²¹ Robert C. Atchley, “A Continuity Theory of Normal Aging”, **The Gerontologist**, 29.2, 1989, pp. 183-190.

³²² Filiz Sayar, “Gençlerin ve Yaşlıların Otobiyografik Bellek Özellikleri Açısından Karşılaştırılması: Betimsel Bir Çalışma”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, 33.1, 2013, s. 3.

³²³ Amy Fiske, Julie Loebach Wetherell, Margaret Gatz, “Depression in Older Adults”, **Annual Review of Clinical Psychology**, 5, 2009, p. 363.

³²⁴ Susan Turk Charles, Chandra A. Reynolds, Margaret Gatz, “Age-related Differences and Change in Positive and Negative Affect over 23 Years”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 80.1, 2001, p. 136.

³²⁵ Laura L. Carstensen, Helene H. Fung, Susan T. Charles, “Socioemotional Selectivity Theory and the Regulation of Emotion in the Second Half of Life”, **Motivation and Emotion**, 27.2, 2003, p. 104.

³²⁶ **A.e.**, p. 105.

Sosyo-duygusal seçicilik kuramı bu durumu yaşla birlikte kişilerin ulaşmak istedikleri hedeflerin değişmesiyle açıklamaktadır. Bu kurama göre iki önemli hedef vardır. Birincisi bilgi temelli hedeflerdir, bunlara ulaşma isteği yaşamın erken yıllarında yüksek düzeyde başlar, ergenlik ve erken yetişkinlikte en yüksek düzeye çıkar ve daha sonra orta ve ileri yetişkinlikte tekrar düşme eğilimi gösterir. İkincisi duygusal hedeflerdir, bunlara ulaşma isteği bebeklik ve erken çocukluk döneminde yüksektir, orta çocukluk döneminden erken yetişkinlik dönemine kadar azalır; ileri yetişkinlikte tekrar artar. Kuram bu hedeflerin yaşla birlikte değişmesini zaman algısıyla ilişkilendirir. Zaman ucu açık ve sınırsız olarak algılandığında insanlar bilgi peşinde olmaya daha isteklidir. Ancak yaşlılıkta insanlar daha az zamanının kaldığını düşündükleri için duygusal ilişkilere daha fazla önem verir.³²⁷

2.2.3.3. Yaşlılıkta Yaşam Memnuniyetine Etki Eden Faktörler

2.2.3.3.1. Sağlık

İyi oluş ve sağlık ilişkisi iki yönlüdür; iyi oluşu yüksek ve düşük olması sağlık durumunu; sağlık durumunun iyi veya kötü oluşu da iyi oluşu etkilemektedir. Yani hem iyi oluş sağlık durumunu belirlemekte hem de sağlık durumu iyi oluşu belirlemektedir. Sağlığın yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisi yaşlılar söz konusu olduğunda daha büyüktür, çünkü yaşlı bireylerde sağlık sorunları daha yaygındır.

Objektif sağlık durumları gibi, bireylerin algıladıkları sağlık durumları da yaşam memnuniyetine etki eder. ABD’de yapılan bir araştırmada algılanan sağlık durumunun yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetinin en önemli belirleyicisi olduğu saptanmıştır.³²⁸ Algılanan sağlık durumu kötü olan yaşlıların düşük yaşam memnuniyetine sahip olma ihtimallerinin algılanan sağlık durumu çok iyi olanlara göre 19 kat daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³²⁹

³²⁷ A.e., p. 107.

³²⁸ Roger C Mannell, Sherry Dupuis, “Life Satisfaction”, *Encyclopedia of Gerontology*, Volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, p. 75.

³²⁹ Christel Borg, Ingalill R. Hallberg, Kerstin Blomqvist, “Life Satisfaction Among Older People (65+) with Reduced Self- care Capacity: the Relationship to Social, Health and Financial Aspects”, *Journal of Clinical Nursing*, 15.5, 2006, p. 615.

Öznel refah düzeyi düşük olan kimselerin fiziksel hastalık risklerinin yüksek olduğu uzun zamandan beri bilinmektedir. Araştırmalar depresyon ve stresin erken ölüm, kalp damar hastalıkları ve diyabet riskini artırdığını ortaya koymaktadır. Ancak yüksek öznel refah seviyesinin hastalıklara karşı koruyucu bir faktör olma ihtimali yeni araştırılmaktadır.³³⁰ Örneğin, olumlu duygulanımın günlük stres hormonu (kortizol) çıktısını azalttığı tespit edilmiştir; bu çok önemli bir bulgudur çünkü kortizolün yüksek olması bağışıklığın zayıflaması, kan şekeri dengesizliği, yüksek tansiyon, kilo artışı gibi pek çok olumsuz sonuç doğurmaktadır.³³¹ Benzer şekilde, olumlu duygulanımın yaşlılarda akut mental stresin yarattığı inflamatuvar ve kardiyovasküler tepkileri düşürdüğü saptanmıştır.³³²

Araştırmalar pek çok medikal problemin yaşlılarda yüksek depresyon oranı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Diyabet, kalp damar hastalığı, kanser vb. hastalık teşhisi konan pek çok birey yüksek depresif belirtiler göstermeye başlamaktadır.³³³

Bazı hastalıkların yaşam memnuniyetine etkisi diğerlerinden daha fazladır. Günlük aktivitelerde ve çevreyle ilişkilerde sıkıntılara sebep olan işlev kayıplarının (görme kaybı, işitme kaybı, idrar kaçırma vb.) yaşam memnuniyeti ile negatif korelasyonu, tedavi rutini belli olan kronik hastalıklarından daha büyüktür. Uzun süren hastalıklar ve kronik hastalıklar aktivite düzeylerini azaltarak yaşam memnuniyetine dolaylı olarak etkileyebilir. Sağlık durumunun kötüleşmesi sadece günlük yaşam aktivitelerini devam ettirmekte sıkıntı yaratmaz aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve önem verilen boş zaman aktivitelerinin yerine getirilmesini de zorlaştırır.

Günlük yaşantısını devam ettirebilmek için yardıma ihtiyacı olan yaşlıların yaşam memnuniyetinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu kimseler resmi bakım

³³⁰ Andrew Steptoe, Angus Deaton, Arthur A. Stone, "Subjective wellbeing, Health, and Ageing" , **The Lancet**, 385.9968, 2015, p.1-9.

³³¹ Andrew Steptoe, Jane Wardle, Michael Marmot, "Positive Affect and Health-related Neuroendocrine, Cardiovascular, and Inflammatory Processes", **Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America**, 102.18, 2005, p. 6508.

³³² Andrew Steptoe et. al., "Distinctive Biological Correlates of Positive Psychological Well-being in Older Men and Women", **Psychosomatic Medicine**, 74.5, 2012, p. 501.

³³³ Steptoe, Deaton, Stone, **a.g.e.**, p. 6.

hizmeti aldıkları takdirde yaşam memnuniyeti üzerindeki olumsuz etki azalmaktadır.

334

2.2.3.3.2. Sosyoekonomik Faktörler

2.2.3.3.2.1. Finansal Durum

Ekonomik sıkıntıların yaşam memnuniyetini olumsuz etkilediğine dair pek çok deneysel kanıt mevcuttur. Ancak gelir memnuniyet ilişkisi pozitif lineer bir ilişki değildir. Örneğin, orta ve üst gelir grubunun gelirindeki ilave artış öznel refahı artırmamaktadır. Hatta belli bir seviyenin üstündeki gelir artışının yaşam memnuniyetini olumsuz etkilediğini saptayan araştırmalar mevcuttur.³³⁵ Gelir artışının memnuniyet seviyesine etkisine dair farklı bulgular olsa da özellikle fakirliğin yaşam memnuniyetini düşürdüğü yaygın olarak kabul edilen bir ilişkidir. Finansal problemlerin yaşlıların yaşam memnuniyetini gençlerinkinden daha fazla etkilediği tespit edilmiştir.³³⁶

Gelir durumu ve finansal durumdan duyulan memnuniyet yaşlıların yaşam memnuniyeti önemli ölçüde etkilemektedir. Pek çok ülkede üst gelir grubundaki yaşlıların, finansal güçlükler yaşayan yaşlılara kıyasla daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip oldukları görülmektedir. İsveç'te yapılan bir araştırma maddi güçlüklerin sağlık sorunlarından sonra yaşlıların yaşam memnuniyeti ile olumsuz ilişkili en önemli değişken olduğu tespit edilmiştir.³³⁷ Hong Kong'da yapılan bir araştırmada ise maddi güçlüklerin yaşlıların yaşam memnuniyetinin en önemli belirleyicisi olduğu saptanmıştır.³³⁸ Maddi sıkıntılar yaşam kalitesini ve sağlığı olumsuz etkileyerek, yaşam memnuniyetini düşürmektedir. Jakobssen'in araştırması finansal problemlerin düşük yaşam kalitesi ve daha sık ağrı çekmekle ilişkili olduğunu göstermektedir.³³⁹

³³⁴ Mannell, Dupuis, **a.g.e.**, p. 75.

³³⁵ Diener, Biswas-Diener, **a.g.e.**, p.161.

³³⁶ Mannell, Dupuis, **a.g.e.**, p. 75.

³³⁷ Borg, Hallberg, Blomqvist, **a.g.e.**, p. 615.

³³⁸ K-L. Chou, Iris Chi, "Determinants of Life satisfaction in Hong Kong Chinese Elderly: A Longitudinal Study", **Aging & Mental Health**, 3.4, 1999, p. 334.

³³⁹ Ulf Jakobsson, Ingalll Rahm Hallberg, Albert Westergren, "Overall and Health Related Quality of Life Among the Oldest Old in Pain", **Quality of Life Research**, 13.1, 2004, p. 125.

Maddi açıdan güvende hissetmek iyi oluşun ve başarılı yaşlanmanın önemli belirleyicilerindendir.³⁴⁰ İhtiyaçlarını emekli gelirleriyle karşılayabilen yaşlıların karşılayamayanlara göre, emekli maaşı olan yaşlıların olmayanlara göre daha mutlu oldukları saptanmıştır.³⁴¹ Emekli maaşının varlığı ve ihtiyaçları karşılama düzeyi, bireyin fizyolojik, barınma, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabileceğine olan inancını ve dolayısıyla, yaşam kalitesini ve memnuniyetini etkiler.

Yaşlıların genellikle daha az gelirleri olduğu için finansal durumlarından duydukları memnuniyetin azalması beklenmektedir. Hâlbuki yaş ve finansal tatmin arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Araştırmalar yaşla birlikte finansal durumdan duyulan memnuniyetin arttığını göstermektedir. Daha da şaşırtıcı olan geliri çok düşük olan yaşlıların bile finansal açıdan tatmin olmalarıdır. Memnuniyet paradoksu-kötü koşullarda, yüksek memnuniyet- olarak da adlandırılan bu durum, yaşlıların pasif adaptasyon stratejileri kullanarak durumlarına adapte olmalarıyla açıklanmaktadır. Pasif adaptasyon stratejilerinden kasıt, ihtiyaçların beklentilerin ve karşılaştırma çıpalarının mevcut duruma göre aşağı yönde çekilmesidir.³⁴²

2.2.3.3.2.2. Eğitim, İş ve Meslek Durumu, Emeklilik

Yaşlılıkta yaşam memnuniyetini azaltan faktörlerden biri rol kaybıdır. Daha çok rol kaybı yaşayan yetişkinlerin daha düşük memnuniyet seviyeleri beyan ettikleri görülmektedir. Rol kaybına sebep olan unsurların başında da mesleksizleşme yani emeklilik gelmektedir. Erkeklerde bu negatif etkinin kadınlara göre daha büyük olduğu görülmektedir.³⁴³

Emeklilik ve yaşam memnuniyeti ilişkisini açıklayan 2 kuram mevcuttur; süreklilik ve kriz kuramları. Kriz kuramı bir rolün diğeriyle ikame edilmesi fikrine

³⁴⁰ Hsu Hui-Chuan, "Exploring Elderly People's Perspectives on Successful Ageing in Taiwan", **Ageing and Society**, 27.01, 2007, pp. 87.

³⁴¹ Constantijn Panis, "Annuities and Retirement Satisfaction", **RAND Labor and Population Program**, Working Paper, 03-17, 2003, p. 16, (Çevrimiçi) <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/drafts/2008/DRU3021.pdf>, 21.09.2017.

³⁴² Thomas Hansen, Britt Slagvsold, Torbjørn Moum, "Financial Satisfaction in Old age: A Satisfaction Paradox or a Result of Accumulated Wealth?", **Social Indicators Research**, 89.2, 2008, p. 323.

³⁴³ F. Elwell, Alice D. Maltbie-Crannell, "The Impact of Role Loss Upon Coping Resources and Life Satisfaction of the Elderly", **Journal of Gerontology**, 36.2, 1981, p. 230.

dayanır. Sanayi toplumunda, bireyin diğer bütün rolleri mesleki kimliğinin etrafında şekillenir. Bu sebeple emekli olmak, bireyin kimliğini ve dolayısıyla bütün diğer rollerini olumsuz etkiler. Bu duruma başarılı bir şekilde uyum sağlamak, meslek yerine konulabilecek, anlamlı uğraşlar bulmayı gerektirir. Kriz kuramının aksine süreklilik kuramı, emekliliğin bireyin kimliğine olumsuz etki etmediğini, emekliliğin bizatihi kendisinin meşru bir rol olduğunu ve bireyin öz saygısını olumlu katkıları olabileceğini iddia eder. Emekliler diğer rollerini artırarak ya da yeni roller geliştirerek, kimlik bunalımı yaşamadan yeni durumlarına başarılı şekilde adapte olabilirler.³⁴⁴

Eğitim ve iş durumunun yaşam memnuniyeti üzerine çok küçük bir etkisi vardır ve bu etki başka faktörler kontrol edildiğinde ortadan kalkmaktadır. Eğitim durumu yaşam memnuniyetini; emeklilik planları, maddi durum ve finansal durumdan duyulan memnuniyet üzerinden dolaylı olarak etkilemektedir. Eğitim seviyesinin düşük olması bireyi ancak fazla nitelik gerektirmeyen ve düşük kazançlı işler için yeterli kılar; bu durum bireyin yaşam boyu sıkıntı çekmesine, sağlık sorunları yaşamasına ve yaşlılıkta yaşam memnuniyetinin düşük olmasına sebep olur.

İş durumunun yaşam memnuniyetine etkisi hakkında çelişkili bulgular mevcuttur. Kimi araştırmalarda çalışan yaşlıların emekli veya ev kadını yaşlılara göre daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip oldukları³⁴⁵, emeklilerin ruhsal sağlığında düşüşler olduğu³⁴⁶; kimi araştırmalarda ise emekliliğin yaşam memnuniyetini artırdığı tespit edilmiştir³⁴⁷. Kadın ve erkeklerin pek çoğu emeklilikten mutluluk duymakta ve emekliliğini beklemektedir.³⁴⁸

³⁴⁴ Toni M. Calasanti, "Gender and Life Satisfaction in Retirement: An Assessment of the Male Model", **The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 51.1, 1996, pp. 18.

³⁴⁵ Mannel and Dupuis, **a.g.e.**, 76.

³⁴⁶ Dhaval Dave, R. Inas Rashad, Jasmina Spasojevic, "The Effects of Retirement on Physical and Mental Health Outcomes", **Southern Economic Journal, Southern Economic Association**, 75.2, 2008, pp. 497-523 497

³⁴⁷ Kerwin Kofi Charles, "Is Retirement Depressing?: Labor Force Inactivity and Psychological Well Being in Later Life", **Research in Labor Economics**, 23, 2004, p. 269.

³⁴⁸ Mannel, Dupuis, **a.g.e.**, 76.

2.2.3.3.3. Medeni Durum

Yaşlılarda medeni durumun yaşam kalitesi ve iyi oluşa etkisi üzerine geniş bir literatür oluşmuştur. Çalışmaların büyük çoğunluğunda evlilerin, bekârlardan ve dullardan daha yüksek iyi oluş düzeyleri beyan ettikleri görülmektedir. Evlilik yaşlıların yaşam memnuniyetine gençlerinkinden daha fazla etki etmektedir.³⁴⁹ Evlilik bireylere derin ilişkide bulunma, ilgi çekici ve destekleyici sosyal etkinlikleri düzenli olarak yaşama imkânı sunmaktadır.³⁵⁰

Aile büyüklerinin ve arkadaş çevresinin kaybedildiği yaşlılık döneminde evliliğin sağladığı sosyal desteğin önemi yaşlı bireyler için daha büyüktür. Yaşam boyu süren bu birliktelik, bireyin yanında iyi tanıdığı, güvendiği, gündelik hayatın sorunlarına birlikte göğüs gerdiği birinin olması anlamına gelir. Duygusal ve psikolojik açıdan en hassas olduğu dönemlerde, mesela hastalandığında, bireyin eşinin yanında olması yaşama gücünü olumlu etkilemektedir. Bu duygusal desteğin yanı sıra daha objektif kriterler de medeni durumla ilişkilidir. İleri yaşlarda, evli olma durumu gelir açısından daha istikrarlı bir yaşam sağlamaktadır.³⁵¹

Eşin kaybı ilerleyen yaşlarda yaşam memnuniyetini ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Dulluğun sosyal yaşam açısından da sorunlu bir dönem olduğu söylenebilir. Yaşlı bireylerin ilerleyen yaşlarda eşlerini yitirmesi ve dul kalmaları, yaşlandıkça yalnızlaşan bir kuşak oluşturmaktadır. Yaşlı birey eşinin ölümüyle hayat arkadaşını yitirmekte ve tüm gündelik yaşamı bu durumdan etkilenmektedir. Alışveriş, aile ziyaretleri, gününbirlik geziler ve benzeri aktiviteleri birlikte yapan eşler, birinin ölümüyle, benzeri birçok işi ya kendi başlarına yapmak zorunda kalmakta ya da başkalarına muhtaç hale gelmektedir.³⁵² Dul kalan yaşlının karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi de eşin kaybıyla birlikte gelirin azalmasıdır.³⁵³

³⁴⁹ Mannel, Dupuis, **a.g.e.**, 77.

³⁵⁰ Yetim, **a.g.e.**, 165.

³⁵¹ Özgür Arun, Banu Karademir Arun, “Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10.4, 2011, s. 1517-18.

³⁵² Arun ve Arun, **a.g.e.**, s.1519.

³⁵³ Arun, Arun, **a.g.e.**, s.1520.

Yaşlı kadın ve erkeklerde medeni hal değişikliklerinin etkisi incelendiğinde, dul kalmanın erkekleri kadınlardan daha fazla olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.³⁵⁴ Bunun en önemli sebeplerinden biri yaşlı kadınların eşleri için en önemli bakım veren olmasıdır. Bu bulgu yaşlı erkeklerdeki daha yüksek yeniden evlenme oranlarını açıklamaktadır.

2.2.3.3.4. Sosyal İlişkiler, Sosyal Katılım

Yaşlı bireylerin aile ve çevreleriyle kurdukları güçlü ilişkilerin yaşam memnuniyetlerini artırdığı bilinmektedir. Sosyal ilişkilerin kalitesi yaşam memnuniyetini önemli ölçüde etkiler. Geniş sosyal çevresi olan ve onlarla iletişim sıklığı yüksek olan yaşlıların daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip oldukları saptanmıştır. Sosyal ilişkilerin sıklığından ziyade bu ilişkilerin kalitesinin önemli olduğu bilinmektedir.³⁵⁵

Yaşlı insanlar için yetişkin çocukları ve torunlarıyla olan ilişkileri sosyal ilişkilerinin en önemli boyutlarından birini oluşturur. Küçük çocuk sahibi olmak ebeveynler için birtakım güçlükler sebepleri olsa da ilerleyen yaşlarda çocuk sayısı çok olanların az olanlara göre daha mutlu olduklarını gösteren araştırmalar mevcuttur.³⁵⁶ Evlatlar yaşlılar için finansal sıkıntılarda, acil durumlarda destek sağlarken hastalık durumunda bakımlarıyla ilgilenir. Bu sebeple evlatlarla olan ilişkilerin kalitesi yaşam tatmininde oldukça önemlidir. Ancak bu ilişkinin önemi ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Güney Avrupa’da yalnız yaşayan yaşlı kadınlar için evlatlarla sık görüşmek yaşam memnuniyetinin önemli bir belirleyicisi iken, Kuzey ve Orta Avrupa’da çok önemli olmadığı tespit edilmiştir.³⁵⁷ Benzer şekilde 11 Avrupa ülkesinde yapılan bir araştırmada evlatlarla görüşme sıklığının annelerin yaşam

³⁵⁴ Judith G. Chipperfield, Betty Havens, “Gender Differences in the Relationship Between Marital Status Transitions and Life Satisfaction in Later Life”, **The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 56.3, 2001, p. 184.

³⁵⁵ Mannel, Dupuis, **a.g.e.**, 77.

³⁵⁶ Rachel Margolis, Mikko Myrskylä, “A Global Perspective on Happiness and Fertility”, **Population and Development Review**, 37.1, 2011, p. 44.

³⁵⁷ Isabella Buber, Henriette Engelhardt, “Children’s impact on the Mental Health of Their Older Mothers and Fathers: Findings from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe”, **European Journal of Ageing**, 5, 2008, p. 31.

memnuniyetinde etkili olduğu ancak bu etkinin ülkeler arasında farklılık arz ettiği görülmüştür.³⁵⁸

Torunlarla olan ilişkilerdeki duygusal destek de yaşlılar için oldukça önemlidir. Yetişkin ve adölesan torunlardan alınan sosyal desteğin yaşam memnuniyetini artırdığı araştırmalarla saptanmıştır.³⁵⁹ Bu sebeple yaşlıların büyük çoğunluğu torunları ve çocuklarıyla yakın yaşamayı ve onlarla sık sık ilişki içinde olmayı tercih eder. Ancak çocuk ve torunlarla ilişkilerde esas önemli olan görüşmelerin sıklığı değil, kalitesidir.³⁶⁰

Boş zamanlarda yapılan aktiviteler ve sosyal faaliyetler de yaş grubuna göre değişen şekillerde yaşam memnuniyetini etkilemektedir. Toplum organizasyonlarına, kültür sanat etkinliklerine katılmak ve seyahat genç yaşlı grubunda etkili iken; ev aktiviteleri ve aile bireyleriyle sosyalleşme 75 yaş üstünde yaşam memnuniyetini artırmaktadır.³⁶¹

2.2.3.3.5. Dindarlık

Dindarlık ve yaşam memnuniyeti ilişkisi üzerine Batıda özellikle ABD’de çok sayıda araştırma yapılmış, büyük çoğunluğunda pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan toplam 100 araştırma içerisinde 79’unda dini inancın daha yüksek bir yaşam memnuniyetine, büyük bir mutluluğa eşlik ettiği görülmüştür. Din ve depresyon arasındaki ilişkinin araştırıldığı 101 araştırmada da, dindar olan bireylerin dindar olmayan bireylere göre üçte iki oranında daha az depresif belirti gösterdikleri tespit edilmiştir.³⁶²

Türkiye’de yapılan araştırmalarda da çoğunlukla dindarlık ve öznel refah arasında pozitif yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Allah inancına, kader inancına,

³⁵⁸ Gaymu, Springer, **a.g.e.**, p. 1153.

³⁵⁹ Vivian WQ Lou, , “Life Satisfaction of Older Adults in Hong Kong: The Role of Social Support from Grandchildren”, **Social Indicators Research**, 95.3, 2010, p. 377.

³⁶⁰ Martin Pinquart, Silvia Sörensen, “Influences of Socioeconomic Status, Social Network, and Competence on Subjective Well-being in Later Life: a Meta-analysis”, **Psychology and Aging**, 15.2, 2000, p. 197.

³⁶¹ John R. Kelly, Marjorie W. Steinkamp, Janice R. Kelly, “Later- life Satisfaction: Does Leisure Contribute?”, **Leisure Sciences**, 9.3,1987, p. 189.

³⁶² Halil Apaydın, “Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına bir Bakış”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**,10.2, 2010, s. 64.

ahiret inancına, cennet inancına ve cehennem inancına sahip olan bireylerin, şüpheli olan ve inanmayan bireylere göre yaşam doyum ve öznel refah seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁶³

Din insanın anlam ve amaç ihtiyacını karşılayarak daha memnun ve huzurlu olmasını beraberinde getirir. Ayrıca bireyler arasında sosyal birliktelik sağlayarak, aynı inanç ve değerlere sahip olan insanlar arasında bir sosyal bağın ve sosyal desteğin oluşmasını sağlar. Din bir başa çıkma metodu olarak da bireylerin iyilik halini artırmada etkilidir. Dini referanslara başvurarak sıkıntılarından kurtulmaya çalışan bireyler, yeniden dengeli ve huzurlu bir hayata dönmeye çalışırken dinin bu rahatlatıcı fonksiyonundan yararlanmaktadır. Din, yalnızca stres verici yaşam olaylarının etkisini azaltmakla kalmamakta; sevgi, merhamet, şükür, sabır gibi olumlu kavramlara sıkça yaptığı vurguyla olumlu duygu durumunun yükselmesine de katkıda bulunmaktadır.³⁶⁴

Yaşlılık ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda yaşlı bireylerin dine verdikleri önemin daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmaların tamamında kiliseye giden yaşlıların, gitmeyenlere göre daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip oldukları ve daha kolay uyum sağladıkları sonucuna varılmıştır.³⁶⁵ Bireyler yaşlandıkça dinin başa çıkma işlevi de artar.³⁶⁶ Fiziksel ve duygusal olarak daha kırılgan hale gelen bireyler dini başa çıkma metotlarına daha sık başvururlar. Dolayısıyla yaşlanmak inanlar için; dinin iyi oluş üzerindeki etkisini artırır. Pozitif dini başa çıkma (ör: Allah merhametlidir) yöntemlerini kullanan yaşlıların fizik ve ruh sağlıklarında iyileşmeler kaydedilirken, negatif dini başa çıkma (ör: Allah hataları cezalandırır) yöntemlerini kullananlarda kötüleşmeler olduğu saptanmıştır.³⁶⁷ Yani yaşam memnuniyeti için önemli olan yalnızca dindarlık değil, bireyin dinin

³⁶³ Balcı, a.g.e., s.164.

³⁶⁴ Balcı, a.g.e., s. 162-163.

³⁶⁵ Harold Cox, Andre Hammonds, "Religiosity, Aging, and Life Satisfaction", **Journal of Religion & Aging**, 5.1-2, 1989, p. 1.

³⁶⁶ Abbott L. Ferriss, "Religion and the Quality of Life", **Journal of Happiness Studies**, 3.3, 2002, p. 211.

³⁶⁷ Kenneth I. Pargament et. al., "Religious Coping Methods as Predictors of Psychological, Physical and Spiritual Outcomes Among Medically Ill Elderly Patients: A Two-Year Longitudinal Study", **Journal of Health Psychology**, 9.6, 2004, p. 713.

hangi yönlerine vurgu yaptığıdır. Başına gelenleri Allah'ın gazabı olarak gören dindar bir yaşlının yaşam memnuniyeti ile hastalandığında Allah'ın merhametini ve şifa dağıtıcılığını bolca hatırlayan bir dindar yaşlının yaşam memnuniyeti farklı olacaktır.

2.2.3.3.6. Çevresel Koşullar

2.2.3.3.6.1. Yaşam Yeri

Yaşlıların yaşadıkları yer de yaşam memnuniyetine etki eder. Ülkemizde yapılan araştırmalarda huzurevinde yaşayan yaşlıların evde ailesi ile beraber yaşayan yaşlılara göre daha yüksek oranda depresif belirtilere sahip oldukları, moral durumlarının kötü olduğu tespit edilmiştir.³⁶⁸ Bunun sebeplerinden biri ülkemizde yaşlıların huzurevlerinde kalmayı istememeleridir. Modernleşme ve kentleşme ile birlikte yaşlı bireylere hizmet veren huzurevi gibi kuruluşların sayısının arttığı görülse de, bakıma muhtaç yaşlının aile yanında bakılması gerektiği, gerek yaşlılar gerekse yetişkin evlatlar tarafından ülkemizde kabul gören bir anlayıştır.³⁶⁹

Evde bakımın yaşlılar için daha arzu edilen bir durum olduğu gelişmiş ülkelerde de kabul edilmekte, yaşlıların kendilerine bakamayacak hale gelene kadar evde bakılmaları, ardından kurum bakımına alınmaları tercih edilmektedir.³⁷⁰ Ancak çok kırılgan ve zayıf durumda olan yaşlıların, özenli bakım ortamlarında evlerinden daha mutlu hissettikleri araştırmalarda saptanmıştır. Bakımevine girmeden önce yalnız, izole, hareketsiz, sağlık ve güvenliklerinden endişe duydukları bir hayat sürdüklerini belirten yaşlılar; bakımevine girdikten sonra daha rahat, güvenli, daha sosyal olduklarını bildirmektedir.³⁷¹ Huzurevleri ve bakımevleri ile algı kadar kurumlardaki yaşam kalitesi de memnuniyet seviyelerini etkilemekte; kurumda ev

³⁶⁸ Nihal Büker v.d., “Huzurevi ve Ev Ortamında Yaşayan Yaşlılarda Moral ve Depresyon Düzeyinin Fonksiyonel Durum Üzerine Etkisinin İncelenmesi”, **Elderly Issues Research Journal**, 1, 2010, s. 51.

³⁶⁹ Hülya Öztıp, Arzu Şener, Seval Güven, “Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu Ve Olumsuz Yönleri”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, 1.1, 2008, s. 39-49.43.

³⁷⁰ Hanna Falk et. al., “A Sense of Home in Residential Care”, **Scandinavian Journal of Caring Sciences**, 27.4, 2013, pp. 999-1009.

³⁷¹ Melissa J. Minney, B. A. Hons, Rob Ranzijn. ““We Had a Beautiful Home... But I Think I’m Happier Here”: A Good or Better Life in Residential Aged Care”, **The Gerontologist**, 56-5, 2015, p. 924.

ortamından daha iyi bakım alan yaşlılar, ilk tercihleri olmasa da buralarda da mutlu olabilmektedir.

2.2.3.3.6.2. Birlikte Yaşanan Kimseler

Çin’de yapılan bir araştırmada yetişkin çocuklarıyla birlikte yaşayan yaşlıların eşleriyle bağımsız yaşayan yaşlılara oranla daha az mutlu oldukları, yaşamlarından daha az memnun oldukları ve daha fazla depresyon belirti gösterdikleri tespit edilmiştir. Torun sahibi olmak ise bu negatif etkileri büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır.³⁷² ABD’de yapılan bir araştırmada ise 18 yaşın altındaki çocuklarla yaşayan yaşlıların yaşam memnuniyetlerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir.³⁷³ Gallup Değerler Araştırması sonuçlarına göre de doğurganlık oranlarının yüksek olduğu doğu toplumlarında torunlarla birlikte yaşamak yaşam memnuniyetini artırmaktadır.³⁷⁴ Bu bulgulardan yola çıkarak, bireylerin içinde yaşadıkları kültürün, yaşam düzenlemelerinden duydukları tatmini etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Ebeveynlerin yetişkin evlatlarıyla birlikte yaşamalarının bir norm olduğu Çin’de torun sahibi olmak yaşam memnuniyetini artırırken, bireyselliğin ön planda olduğu ABD’de yaşlı bireylerin torunlarıyla birlikte yaşamaktansa bağımsız yaşamayı tercih ettikleri sonucu çıkarılabilir. Ancak bu ilişkileri sebep sonuç ilişkisi olarak yorumlamak doğru olmaz, çünkü ABD’de torunlarıyla birlikte yaşayan bireyler muhtemelen tercihleri sebebiyle değil ekonomik, sağlık vb. gerekçelerle bunu yapmaktadır. Bu da torunlarla birlikte yaşamının tek başına değil diğer etmenlerle birlikte yaşam memnuniyetini etkilediğini gösterir.

2.2.3.3.6.3. Ev ve Yakın Çevre Koşulları

Yaşlıların yaşadıkları evin ve yakın çevrenin koşulları da yaşam memnuniyetlerini etkilemektedir. Lawton’un bireysel kapasite-çevresel baskı modeline göre yaşlı bireyin en uygun duygu durumu için çevresel

³⁷² Qiang Ren, Donald J. Treiman, “Living Arrangements of the Elderly in China and Consequences for their Emotional Well-being”, **Chinese Sociological Review**, 47.3, 2015, p. 255.

³⁷³ Deaton, Angus, Arthur A. Stone, “Grandpa and the Snapper”, **Discoveries in the Economics of Aging**, Ed. by David A. Wise, Chicago, University of Chicago Press, 2014, p. 286-87.

³⁷⁴ A.e., p. 299.

baskı(environmental press) ve bireysel kapasitesinin(competence) uyumlu olması gerekir. Bireysel kapasite yaşlı bireyin bilişsel, duyuşsal ve fiziksel yeterliliklerini; çevresel baskı ise mekân standartları, yakın çevre koşulları, toplu taşıma imkânları vb. ifade eder. Ne yalnızca bireysel kapasitenin yüksekliği ne de çevresel baskının seviyesinin düşük olması olumsuzluğu gidermemekte ya da azaltmamakta, tüm bunların birbirini belirli seviyelerde etkilemesi sonucunda çevresel “uyum” veya adaptasyon elde edilebilmektedir. Burada en önemli husus birey-çevre uyumunun yakalanabilmesidir.³⁷⁵ Bu kurama uygun şekilde, fonksiyonel kısıtlılıkları olan ve çevresel koşulları uygun olmayan yaşlıların, kendilerinden daha az sağlıklı ancak çevresel memnuniyeti yüksek yaşlılara göre daha yüksek depresyon belirtileri gösterdiği saptanmıştır.³⁷⁶

2.2.3.3.6.4. Ülke Koşulları

Ülkelerin ekonomik ve politik koşulları da vatandaşların yaşam memnuniyetleri üzerinde etkili olmaktadır. Milli gelir ve enflasyon bütün vatandaşlar gibi yaşlıları da etkileyen ekonomik göstergelerdir. Enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda emeklinin alım gücü azaldığı ve hayat standartları düştüğü için, yaşam memnuniyetinin de azalması muhtemeldir. Demokratik kurumların zayıflığı ve vatandaşların yönetime katılımındaki sorunlar da yaşlıların yaşam memnuniyetine etki etmektedir.

Sosyal refah harcamalarının yüksek olması yaşlıların yaşam kalitesini artıran yapısal faktörlerdendir. Sosyal güvenlik sisteminin sağladığı finansal güvence ve sağlık güvencesi, yaşlıların yaşamlarının bu kırılgan döneminde en temel ihtiyaçlarının karşılanacağından emin olarak yaşamları anlamına gelir. Fransa’da

³⁷⁵ Hans-Werner Wahl, L. N. Gitlin, “Environmental Gerontology”, **Encyclopedia of Gerontology**, volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, p. 497-498.

³⁷⁶ Mark La Gory, Kevin Fitpatrick, “The Effects of Environmental Context on Elderly Depression”, **Journal of Aging and Health**, 4.4, 1992, p. 459.

yapılan bir araştırma sosyal güvenlik gelirlerindeki artışın öznel refahı yükselttiği tespit edilmiştir.³⁷⁷

³⁷⁷ Muriel Roger, Emmanuelle Walraet, “Social Security and Well-being of the Elderly: the Case of France”, No. g2008-11. Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques, DESE, 2008, (Çevrimiçi) <https://ideas.repec.org/p/crs/wpdeee/g2008-11.html> 23.09.2017, 23.09.2017.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA REFAH REJİMLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YAŞLILARIN ÖZNEL REFAH GÖSTERGELERİNİN MUKAYESESİ

Devletlerin sosyal risklerin karşılanmasına yönelik geliştirdiği politikalar ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu açıdan farklı refah tipolojilerini anlamaya yönelik mukayese çalışmaları sosyal politikalar açısından önem arz etmektedir. Refah devletin yapısı yaşlılar için üretilen sosyal politikaları da etkilediğinden, farklı refah rejimlerinin temel özellikleri bu farklılıkları anlamak açısından değerlidir. Türkiye'deki refah algısının Avrupa'daki diğer refah rejimleriyle mukayese edileceği bu bölüme refah rejimi sınıflandırmalarıyla başlanacaktır. Daha sonra Avrupa Yaşam Kalitesi Anketi Öznel Refah raporunda da kullanılan refah rejimi sınıflandırması kullanılarak farklı refah rejimlerindeki çeşitli öznel refah göstergeleri mukayese edilecektir.

3.1. Refah Rejimleri

3.1.1. Refah Rejimlerinin Sınıflandırılması

Geleneksel yaklaşımlara ek olarak refah devletlerinin farklılaşan özellikleri ve bunların detaylandırılması sonucunda ülkelerin tasnifi üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Refah devleti literatüründe normatif düşünceleri getiren Liberalizm, Marksizm ve Sosyal Demokrasinin aksine, refah rejimleri tipolojisi, farklı refah rejimlerini ekonomi politik ve uluslararası mukayeseli analizler yoluyla sınıflandırma çabasıdır.

Refah devletlerini sınıflandırmaya çalışan ilk araştırmacılar Wilensky ve Lebeaux'tur.³⁷⁸ Bu ikili 1958 yılındaki çalışmalarında devletleri kalıntı (residual) ve kurumsal (institutional) olmak üzere iki başlık altında incelediler. Yine aynı dönemlerde Richard Titmuss sosyal yapı, sosyal politika ve kurumlarındaki değişiklikleri dikkate alan bir çalışma hazırladı. Titmuss, Sosyal Politika: Giriş (*Social Policy: An Introduction*) başlıklı kitabında üç sosyal politika modelinden söz etti: “Sosyal Politikanın Kalıntı Refah Modeli”, “Sosyal Politikanın Endüstriyel Başarı-Performans Modeli”, “Sosyal Politikanın Kurumsal Yeniden Dağıtım Modeli”.³⁷⁹ Kalıntı Refah Modelinde sistem esas olarak özel piyasa ve aileye dayanır ve devlet ancak zor koşullarda duruma müdahil olur. Endüstriyel Başarı-Performans Modelinde ise sosyal ihtiyaçlar liyakate ve iş performansına göre karşılanmaktadır. Kurumsal Yeniden Dağıtım Modelinde ise refah devleti, ihtiyaçlar ilkesi ile piyasanın dışında herkes için evrensel hizmetler sunmaktadır.³⁸⁰

Gosta Esping-Andersen'in Titmuss'un çalışmalarından etkilenip bu gruplamaları geliştirilmesiyle refah rejimleri literatürü son yıllarda önemli bir araştırma odağı oldu. Refah rejimlerinin sınıflandırılmasında, Esping-Andersen'in üçlü tipolojisi birçok kişi tarafından ele alınıp tartışıldı. Araştırmacı, Refah Kapitalizminin Üç Dünyası (*The Three World of Welfare Capitalism*) adlı eserinde 18 OECD ülkesinin kamu harcamalarını merkeze alıp derlediği verileri tasnif etmiş ve üçlü bir grup bulmuştur.³⁸¹

3.1.1.1. Liberal Refah Rejimi

ABD, Kanada, Avusturalya ve bir Yeni Zelanda ve İngiltere³⁸² gibi Anglosakson kökenli insanların çoğunlukta yaşadığı bu ülkelerin oluşturduğu gruba Anglosakson refah rejimi veya İngilizce konuşan grup da denir. Esping-Andersen temel olarak bu refah rejiminin genel çerçevesini şu şekilde tanımlar. Liberal grupta

³⁷⁸ Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux, **Industrial Society and Social Welfare, the Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States**, New York, Russel Sage Foundation, 1958.

³⁷⁹ Christopher Pierson, “Contemporary Challenges to Welfare State Development”, **Political Studies**, 46, 1998, p. 778.

³⁸⁰ Özdemir, **a.g.e.**, 128.

³⁸¹ Esping-Andersen, 1990, **a.g.e.**, p. 26-27.

³⁸² Özdemir, **a.g.e.**, p. 134.

yaşlılık, işsizlik, hastalık gibi sosyal risklerin kontrol edilmesinde piyasa ve bir ölçüde sivil toplum kuruluşları, devlet ve aileye göre daha aktif rol oynar. Başta ABD, olmak üzere bu refah rejimlerinde sosyal eşitsizlik diğer gruplara göre çok daha yaygındır. Bu sosyal eşitsizlik, ABD'deki zenciler ve hispanik kesimde olduğu gibi marjinal gruplar ortaya çıkarır. Devlet, piyasa ve diğer aktörlerin yetersiz kaldığı durumlarda ve geçici olarak sosyal destek sağlar. Yapılan yardımlar, gelir testine (means-tested) dayanır.³⁸³

Bu tipte mütevazı evrensel transferler, mütevazı sosyal sigorta planları ve ihtiyacın belirlenmesine dayalı yardımlar bulunmaktadır. Aslında, liberal refah rejimi, Titmuss'un "Kalıntı Refah Modeli" olarak adlandırdığı gruba benzer. Sosyal reformlar liberal iş ahlakı normları ile sınırlandırılmış olup daha çok azınlıklar, suçlular, engelliler gibi toplumun çeperinde kalmış grupları kapsar. Liberal rejimlerde devletten ziyade piyasa sosyal risklerin çözümünde öne çıkar. Piyasanın dışında sivil toplum örgütleri ve aile de devlete göre risklerin kontrolünde daha aktif rol alır. Özellikle her yerde yaygın olarak kurumsallaşmış kiliseler, hayır kurumları ve vakıflar marjinal grupların sıkıntılarına geçici de olsa çözüm bulmaya çalışırlar. Devletin temel rolü bireyin ve ailenin kendi kendine yeterliliğini sağlayarak devlete bağımlılığını azaltmaktır.³⁸⁴

Bu rejimde kurumsallaşmış evrensel refah devleti hizmetleri oldukça kısıtlıdır. Dolayısıyla insanlar başta sağlık ve eğitim olmak üzere temel sosyal hizmetleri piyasadan satın almak durumunda kalırlar. Bu grupta istihdam oranları diğer gruplara göre daha yüksektir. Özellikle kadınların işgücüne katılım oranı oldukça yüksektir. Ancak ücretler diğer refah gruplarına göre daha düşük, esnek istihdam daha yaygın, güvencesiz ve kayıt dışı işler daha fazladır. İşsizlik oranı yüksek olmasa da, kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çok sayıda insan çalıştığından gelir dağılımı eşitsizliği yüksektir. Bu refah rejiminde, "kötü risk" grubu içinde tanımlanan ebeveynler, engelliler ve yoksullar gibi gruplara sosyal destek sağlanır. Ancak belli gruplara gelirine göre destek sağlanması toplumu ayırtırmakta sosyal imkânlardan

³⁸³ Esping-Andersen, 1990, **a.g.e.**, p. 26.

³⁸⁴ Paul Pierson, **The New Politics of the Welfare State**, Oxford University Press, 2001, pp. 432-440.

yararlanan gruplara karşı bir tepki oluşmasına neden olmaktadır.³⁸⁵ Örneğin 2010 yılında Obama tarafından çıkarılan evrensel sağlık sistemi reformu (Obamacare) yoksul ve tembellerin sağlık masraflarının vergi mükelleflerine ödeteleceği gerekçesiyle tepki toplamıştır. Dolayısıyla, bu refah rejimi sosyal dayanışmayı azaltır.³⁸⁶

3.1.1.2. Muhafazakâr-Kıta Avrupası Refah Rejimleri

Kıta Avrupası ülkeleri özellikle de Almanya ve Fransa gibi ülkelerin başını çektiği Muhafazakâr ve korporatist bir geleneğe sahiptir. Bu grupta aile ve devlet önemli bir refah dağıtıcısıdır. Liberal refah rejimiyle benzer biçimde aile refah dağıtıcısı olarak önemlidir, ancak Liberal refah rejiminin aksine, devlet refah içinde daha aktif rol oynamaktadır. Muhafazakâr-korporatist refah rejiminde devlet geniş ölçüde toplumun içindeki tabakalaşmış hiyerarşik yapıyı sosyal politikalar yoluyla yeniden üretir.³⁸⁷ Aile yardımları, bakım destekleri, emeklilik sistemi gibi bireyin refahını etkileyen birçok sistem bu mantıkla kurgulanmıştır.

Bu sistem her ne kadar son yıllarda değişmeye başlasa da, aynı zamanda cinsiyet merkezli bölüşüme dayanır. Formalı sektörde yüksek ücret, doygun sosyal haklar, güçlü iş güvencesi ile birlikte çalışan erkekler ile evde çocuk bakımı ve ev işine odaklanmış kadınlar bu iş bölümünün iki ayağını oluşturur. Standart işlerde yaşam boyu istihdam, bonkör emeklilik sistemi bu grubun önemli özelliklerinden biridir. Güvenceli istihdam erkekler için kesintisiz bir kariyer olduğu kadar aile için de önemli bir ekonomik güvence sağlar.

Muhafazakâr refah rejiminin kökenlerinde başta Almanya olmak üzere Kıta Avrupasının kendine özgü tarihsel özelliklerine bakmakta fayda vardır. 19. yüzyılın sonlarına doğru ulusal egemenliğini sağlayan Almanya, yeni bir ulus inşa ederken başta çalışanlar olmak üzere halk için sosyal olanaklar sağlanmıştır. Bunu yaparken de mesleğin ve geleneksel hiyerarşilerin belirlediği sosyal sınıflar için değişik sosyal

³⁸⁵ Esping-Andersen, 1990, **a.g.e.**, p. 62.

³⁸⁶ Wil Arts, John Gelissen, "Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does The Type Really Matter?", **Acta Sociologica**, 44.4, 2001, p. 292.

³⁸⁷ Esping-Andersen, 1990, **a.g.e.**, p. 27.

politikalar geliştirmiştir. Bununla birlikte sosyal politikalar, toplumsal uyum ve devlet otoritesinin korunması ve sosyalizme karşı savaşın da önemli bir parçasıdır.³⁸⁸

Bu rejimin başlıca özelliği, statü farklılıklarının korunması ve yurttaşlıktan ziyade sınıf ve statüye bağlı hakların kurumsallaşmasıdır. Örneğin, farklı meslek örgütlerine hitap eden ayrışmış sosyal sigorta sistemi, farklılıkların korunması için çok iyi bir örnektir. İşsizlik yardımı bile alıcının önceki mesleğine göre değişir. Bununla birlikte, statünün korunması, toplumdaki toplumsal tabakalaşmayı güçlendirir. Her ne kadar Kıta Avrupası refah rejimi, ataerkil, hiyerarşik ve cinsiyetçi olarak eleştirilse de, emeğin metalaştırılması aile ve devlet refah hizmetleri yoluyla azaltılır.

3.1.1.3. Sosyal Demokratik Refah Rejimi

Sosyal Demokratik refah rejimini İsveç, Norveç, Danimarka gibi İşkandinav ülkeleri temsil edilmektedir. Bundan ötürü İşkandinav model veya Kuzey modeli olarak da ifade edilmektedir. Bu refah rejiminde, diğer refah rejimlerinin aksine, sosyal ihtiyaçlar piyasa ve aileden ziyade devlet tarafından karşılanır.

Sosyal Demokratik refah rejimi, tam istihdamı savunurken hiçbir bireyin cinsiyet etnisite vb. özelliklerinden dolayı dışlanmasını kabul etmez. Liberal refah rejimine benzer şekilde, bu model Sosyal Demokratik refahı savunur, bireyciliği teşvik eder ve piyasaya alternatif olarak aile vurgusu yapmaz. Bu devlet merkezli yaklaşım, bireylerin aileye olan bağımlılığını azaltırken ailenin piyasaya karşı alternatif olmasının da önüne geçer.³⁸⁹ Dolayısıyla, refah devleti hükümleri, kadınların emeğini piyasada satabilmelerini kolaylaştırmakta, ekonomik bağımsızlığını kazanmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte kadınların çalışırken bir taraftan da ailevi görevlerini yerine getirmeleri ve çocuklarıyla kaliteli zaman harcayabilmeleri için aile yanlısı politikalar da mevcuttur. Özellikle doğurganlık hızı incelendiğinde bu rejimin görece yüksek oranlara sahip olması sosyal politikaların olumlu etkisini göstermektedir.

³⁸⁸ Gosta Esping-Andersen, **Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies**, London, Thousand Oaks, Calif., Sage, 1996, p. 18.

³⁸⁹ Esping-Andersen, 1999, **a.g.e.**, p. 45.

Sosyal Demokratik refah devletleri, tüm insanların tek bir evrensel sisteme dâhil edildiği yüksek standartlarda eşitliği teşvik eder. Emeğin metalaşmak zorunda kalmaması refah rejiminin önemli özelliklerindendir. Her bir ferдин refahının diğerlerinin refahıyla bağlantılı olduğu düşüncesinden yola çıkarak toplumun farklı kesimlerinin ferahı hep birlikte yükseltilmeye çalışılmaktadır. Bu toplumcu bakış açısı kazananların daha çok vergi ödediği bir sistemi de beraberinde getirmektedir. Her ne kadar bu durumun insanları tembelliğe ittiği iddiasıyla, Sosyal Demokratik refah rejimi eleştirilse de, yüksek vergi gelirleri ve işgücüne katılımdaki yüksek oranlar bu eleştirinin pek de doğru olmadığını göstermektedir. Özellikle kadın istihdamının diğer rejimlere göre bir hayli yüksek olduğu bu rejimde çalışanlara vergi kesintileri uygulanarak sosyal politikalar için gerekli olan gelir elde edilir.³⁹⁰

3.1.1.4. Güney Avrupa Refah Rejimi

Güney Avrupa refah rejimi bazı araştırmacılar tarafından Esping-Andersen'in üç refah rejimine ek olarak dördüncü bir refah rejimi olarak incelenmektedir. Ferrera³⁹¹, Mingione³⁹², ve Gough³⁹³ bu rejimi gündeme getiren önemli araştırmacılarıdır. İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan ve Türkiye gibi Güney Avrupa ülkeler bu grubunda değerlendirilebilir.

Güney Avrupa refah rejimi geleneksel değerlere ve aile merkezli sosyal politikalara daha çok odaklandığından Muhafazakâr rejimden ayrılmaktadır. Bu rejimde genelde İskandinav ülkelerde olduğu gibi Beveridge'in evrensel sağlık hizmetleri uygulanırken Bismarck'ın gelir transferleri uygulaması ise Kıta Avrupasına benzemektedir.³⁹⁴ Bundan ötürü daha farklı bir rejim ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Güney Avrupa refah rejimindeki sosyal politika kurumları diğer rejimlere göre daha geç bir zamanda kurumsallaşmıştır. Bu da Akdeniz devletlerinin

³⁹⁰ Esping-Andersen, 1990, **a.g.e.**, p. 28.

³⁹¹ Maurizio Ferrera, "The Southern Model of Welfare in Social Europe", **Journal of European Social Policy**, 6.1, 1996, pp. 17-37.

³⁹² Enzo Mingione, "The Southern European Welfare Model and the Fight against Poverty and Social Exclusion", **Our Fragile World: Challenges and Opportunities for Sustainable Development**, Ed. by M. K. Tolba, Oxford, EOLSS Publications, 2001, pp. 1041-1051.

³⁹³ Ian Gough, "Social Assistance in Southern Europe", **South European Society & Politics**, 1.1, 1996, pp. 1-23.

³⁹⁴ Ferrera, **a.g.e.**, p. 19.

ekonomik durumları, sanayisi ve politik yaklaşımları ile yakından alakalıdır. Ayrıca diğer rejimlerden farklı olarak kayırmacılık ve popülizm bu gruba özgü özelliklerden birisidir.

Kadınların işgücü piyasasına katılımı diğer rejimlere göre oldukça sınırlıdır. Örneğin, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı sadece %35 civarlarındayken bu oran İskandinav ülkelerinde %75 civarındadır.³⁹⁵ Kadınlar, Muhafazakâr grupta olduğu gibi daha çok evdeki işlerle uğraşırken erkekler de ailenin giderlerini karşılamakla yükümlüdürler.

Bu rejimde kadınlar için ücretsiz aile içi emek çok yaygındır. Liberal rejimde piyasa, Sosyal Demokratik rejimde devlet tarafından verilen çocuk ve yaşlı bakımı, sağlık gibi hizmetler daha çok aile üyeleri özellikle de kadın tarafından yapılmaktadır. Özellikle hizmet sektöründe kadınların işgücü piyasasına katılımı, son yıllarda Güney Avrupa’da artmış ve bu ülkelerdeki aile yapısını değiştirmeye başlamıştır. Sağlık alanında korporatist rejiminin aksine, son 20 yılda ulusal sağlık hizmetlerinin kurulması nispeten evrensel ilkelere dayanmaktadır. Bununla birlikte, bütçeyi kısımaya yönelik yapısal reformlar nedeniyle kamu harcamaları üzerinde bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Buna ek olarak, kıta Avrupası ve İskandinav refah rejiminin aksine, Güney Avrupa refah rejimi son zamanlara kadar herhangi bir evrensel asgari gelir desteği planından yoksundur. Aksine, yerel ve bölgesel aktörler hâlâ sosyal yardım alanında çok aktif davranmaktadırlar. Çoğu durumda, birey için sosyal riskler, ilk etapta aile tarafından ve çoğunlukla geniş aile, akraba ve hemşeriler tarafından karşılanmaktadır.

3.1.1.5. Doğu Asya Refah Rejimi

Diğer refah gruplarına göre Doğu Asya refah rejimi konusunda yeteri kadar araştırma maalesef yoktur. Ancak son dönemlerde Doğu Asya’nın geneli ve belli ülkeler üzerine önemli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, Aspalter Doğu Asya ülkeleri üzerine yaptığı çalışmasında Japonya, Hong Kong, Tayvan, Singapur, Güney Kore gibi birçok ülkedeki refah rejiminin gelişmesini özelliklerini ve

³⁹⁵ OECD, Temel Göstergeler, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org/>, 15 Mayıs 2017.

gelecekte karşılaşılabilecekleri riskleri araştırmıştır.³⁹⁶ Walker ve Wong ise geçiş sürecindeki Doğu Asya ülkelerini analiz etmiş, Konfüçyüsçü geleneğin bakiyesi bu ülkelerin küreselleşmeye ayak uydurmaya çalışırken kurguladıkları sosyal politikalarına değinmişlerdir.³⁹⁷ Bu mukayeseli çalışmalara ek olarak tek bir ülke merkezli incelemeler de yapılmıştır. Park, Güney Kore'deki radikal ekonomik değişimleri merkeze aldığı çalışmasında refah devletinin dönüşümünü analiz etmiştir.³⁹⁸ Aspalter diğer bir çalışmasında ise uzak doğudaki son ekonomik ve politik gelişmeler ve bunun Tayvan hükümetinin sosyal politikalarına yansımalarına odaklanmıştır.³⁹⁹

Her ne kadar Avrupa'da olduğu gibi bazı farklılıklar olsa da, Doğu Asya ülkelerinde birçok araştırmacılar tarafından kabul edilen bazı temel özellikler de bulunmaktadır. Örneğin, Esping-Andersen, Doğu Asya ülkelerini kendine özgü ve mevcut refah devleti özelliklerinin bir karışımı olarak tanımlar.⁴⁰⁰ Bu ülkelerin aile merkezli yapısı ve sosyal politika kurumlarının daha geç bir zamanda inşa edilmesi refah devleti olup olmadıklarına dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Sosyal harcamalar incelendiğinde emekli maaşlarını da içeren kamu sosyal harcamaları eğitim dışında Avrupa ile mukayese edildiğinde çok yüksek değildir.⁴⁰¹ Bununla birlikte, Kıta Avrupasına benzer olarak devlet memurları, asker, polis, öğretmen gibi kamu çalışanlarının maaşları ve onlara sağlanan sosyal destek ise oldukça cömerttir.

Sağlık harcamaları, diğer orta gelirli ülkelere kıyasla Doğu Asya'da düşüktür. Daha çok özel sektör yoluyla sağlanan sağlık hizmetleri hükümetlerin sağlık harcamaları için bütçeden ayırdığı meblağları düşürmelerini sağlar. Sağlık

³⁹⁶ Christian Aspalter, "The East Asian Welfare Model" **International Journal of Social Welfare**, 15.4, 2006, p. 290.

³⁹⁷ Alan Walker, Chack-kie Wong, **East Asian Welfare Regimes in Transition**, Policy Press, 2005.

³⁹⁸ Yong Soo Park, "Revisiting the Welfare State System in the Republic of Korea", **International Social Security Review**, 61, 2008, p. 3.

³⁹⁹ Christian Aspalter, "On the Road to a Taiwanese Welfare State: Political Parties Capitalizing on the Issue of Social Welfare", **Understanding Modern Taiwan: Essays in Economics, Politics and Social Policy**, Ed. by Christian Aspalter, Routledge, 2017, p. 205.

⁴⁰⁰ Esping-Andersen, 1999, **a.g.e.**, 21.

⁴⁰¹ Ian Gough, "Globalization and Regional Welfare Regimes: the East Asian Case", **Global Social Policy**, 1.2, 2001, p. 170.

harcamalarının ancak yarısı kamu sağlık sistemi tarafından karşılanmaktadır. Bununla birlikte, Doğu Asya’da halk sağlığı hizmetlerinin yaygınlığı, vatandaşların sağlık hizmetlerinden çok da zorlanmadan erişebildiklerini göstermektedir. Hızla yaşlanan nüfus dikkate alındığında sağlık hizmetlerine olan talebin ve sağlık harcamalarının önümüzdeki yıllarda hızla artacağı söylenebilir.

Doğu Asya’da emek piyasasına erişim bireyin refahında oldukça önemlidir. Kaliteli eğitim ise iş piyasasında daha iyi imkânlar sağlamak için elzemdir. Doğu Asya ülkelerinde eğitime verilen önem de bunun bir sonucudur. Özellikle son yıllarda kadınların hızlı iş piyasasına girmeleri, bir taraftan eğitim imkânı yakalayan kadınların başarısı kadar devam eden ekonomik durgunluğa karşı hane halkı gelirini korumak için geliştirilen bir stratejidir. Diğer taraftan hızlı kadın istihdamı ve aile için yeterli sosyal politikalar üretilmemesi Doğu Asya refah rejiminde ve aile yapısı için ciddi bir risk oluşturmaktadır.

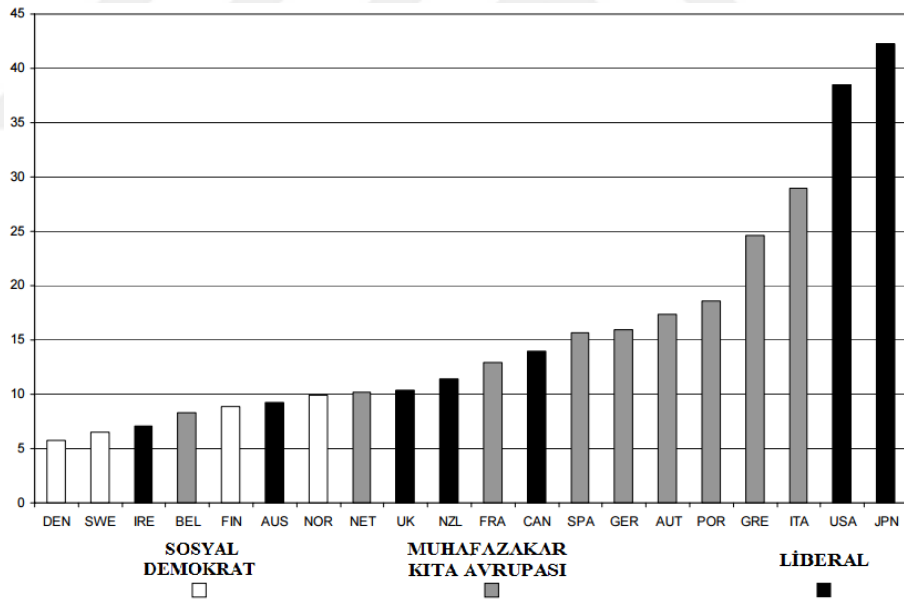
Doğu Asya refah rejiminde, geniş aile hızlı ekonomik kalkınma ve kentleşmeye rağmen sosyal risklerden korunmada önemli bir rol üstlenir. Güney Avrupa refah rejiminde olduğu gibi güçlü aile yapıları ekonomik ve sosyal dalgalanmalara karşı bireyi korumaktadır. Cinsiyet temelli iş bölümü bu ülkelerde de görmek mümkündür. Ancak özellikle Japonya gibi küresel ekonomik piyasalara uyum sağlayan ülkelerde kadın istihdamında hızlı bir artış vardır. Hızlı bir biçimde devam eden köyden kente göç, geleneksel öğretilerin ve kurumların modernleşmeyle birlikte gücünü kaybetmesi, nüfusun hızla yaşlanması (özellikle Kore, Çin ve Japonya gibi ülkelerde) Doğu Asya refah rejimi için yeni riskler oluşturmaktadır. Özellikle Çin gibi kapitalist ekonomik sisteme hızla giriş yapmış ancak sosyal politika kurumlarını oluşturamamış ülkelerde yukarıda sayılan riskler ve diğerleri önümüzdeki yıllarda toplumsal huzura önemli darbe vurabilir.

3.1.2. Refah Rejimleri ve Yaşlılara Yapılan Destekler

Refah rejimlerinin farklı yaş gruplarına değişen oranlarda desteklediği bilinmektedir. Yaşlılara yapılan sosyal harcamaların (emekli maaşı, yaşlı yardımları ve hizmetleri) diğer yaş gruplarına yapılan sosyal harcamalara (aile yardımı, işsizlik maaşı, çocuk yardımı vd.) oranı refah devletinin yaş yönelimini (age-orientation)

belirler.⁴⁰² Refah devletinin yaş yöneliminin hem bireysel iyi oluşa hem de politik ekonominin değişen demografik ve işgücü yapısına adaptasyonunda çok önemli etkileri mevcuttur.⁴⁰³ Bu oran büyüdükçe devletlerin sosyal harcamalarda yaşlılara ayırdığı pay büyür ve bu oranın büyük olduğu devletler daha yaşlı eğilimli (elderly oriented) olarak kategorize edilir. Sosyal Demokrat refah devletlerinde yaşlılar ve diğer gruplara yapılan harcamalarda bir denge söz konusudur, bu sebeple bu devletler genç-eğilimli olarak adlandırılabilirler. Liberal ve Kıta Avrupası'nda ise hem genç eğilimli (Liberal İrlanda, Muhafazakâr Belçika), hem de yaşlı eğilimli (Liberal Japonya, ABD; Muhafazakâr Yunanistan ve İtalya) devletleri bir arada görmek mümkündür.⁴⁰⁴ Dolayısıyla, yalnızca refah devletinin cömertliği değil, sosyal harcamaların dağıtımında hangi yaş gruplarına ne şekilde öncelik sağlandığı da yaşlı yaşam memnuniyeti açısından önem taşımaktadır.

Grafik 8: Yaşlı Harcamalarının Diğer Sosyal Harcamalara Oranı

Kaynak: Julia Lynch, *Age in the Welfare State: The Origins of Social Spending on Pensioners, Workers, and Children*, Cambridge University Press, 2006, p. 5.

⁴⁰² Julia Lynch, *Age in the Welfare State: The Origins of Social Spending on Pensioners, Workers, and Children*, Cambridge University Press, 2006, p. 5.

⁴⁰³ Julia Lynch, *The Age of Welfare: Patronage, Citizenship, and Generational Justice in Social Policy*, Minda de Gunzburg Center for European Studies, Harvard University, 2004, p. 1, (Çevrimiçi) <http://rwj.harvard.edu/papers/lynch/Lynch%20Age%20of%20Welfare%20Mar%2004.pdf>, 23.09.2017.

⁴⁰⁴ Lynch, 2006, *a.g.e.*, p. 4.

3.2. Avrupa Refah Rejimleri ve Türkiye'nin Özel Refah Göstergelerinin Mukayesesi

3.2.1. Yöntem

3.2.1.1. Araştırma ve Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (Eurofound) tarafından yaptırılan Avrupa Yaşam Koşulları Araştırması (EQLS) anketi ve mikro verisinden faydalanılmıştır. 2003 yılından beri her 4 yılda bir tekrarlanan araştırmanın üçüncüsünün saha çalışması Mayıs-Ağustos 2012 (AB'ye üye olmayan devletler) tarihleri arasında yapılmıştır. 28 AB Üye Devleti ve AB'ye üye olmayan 6 ülkede (İzlanda, Kosova, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, Karadağ, Sırbistan, Türkiye) yapılan araştırma bu ülkelerin yaşam kalitesine dair veriler sunan en güncel araştırmadır. Bu tezde ülkeler refah kategorilerine göre sınıflandırılmış ve analizler bu sınıflandırmaya göre yapılmıştır. Refah rejimi sınıflandırmasında EQLS verileri kullanılarak hazırlanan Avrupa'da Yaşam Kalitesi: Özel Refah adlı rapordaki refah rejimi sınıflandırması kullanılmıştır, ancak Post-Sosyalist gruba ait alt kategoriler analize dâhil edilmemiştir.⁴⁰⁵ Sonuç olarak refah kategorilerinde yer alan ülkeler ve her bir ülkeye ait örneklem sayısı Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7: Refah Rejimleri, Ülkeler ve Katılımcı Sayıları

Refah Tipi	Ülke	65 ve üstü katılımcı	Toplam Katılımcı	65 ve üstü Katılımcı Oranı
Muhafazakar	Avusturya	213	1.032	21%
	Belçika	246	1.013	24%
	Almanya	996	3.055	33%

⁴⁰⁵ Eurofound, **Quality of life in Europe: Subjective well-being**, Dublin, 2013, p. 5, (Çevrimiçi) <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/quality-of-life-social-policies/quality-of-life-in-europe-subjective-well-being> , 23.09.2017.

	Fransa	568	2.270	25%
	Lüksemburg	209	1.005	21%
	Toplam	2.232	8.375	27%
Liberal	İrlanda	218	1.051	21%
	İngiltere	655	2.252	29%
	İzlanda	193	1.000	19%
	Toplam	1.066	4.303	25%
Post sosyalist	Bulgaristan	339	1.000	34%
	Çekya	201	1.012	20%
	Estonya	352	1.002	35%
	Macaristan	245	1.024	24%
	Litvanya	363	1.134	32%
	Letonya	307	1.009	30%
	Polonya	465	2.262	21%
	Romanya	382	1.542	25%
	Slovenya	234	1.008	23%
	Slovakya	233	1.000	23%
	Hırvatistan	227	1.001	23%
	Toplam	3.348	12.994	26%
Sosyal Demokrat	Danimarka	280	1.024	27%
	Finlandiya	303	1.020	30%
	Hollanda	256	1.008	25%
	İsveç	237	1.007	24%
	Toplam	1.076	4.059	27%
Güney Avrupa	Kıbrıs	231	1.006	23%
	Yunanistan	272	1.004	27%
	İspanya	386	1.512	26%
	İtalya	532	2.250	24%
	Malta	194	1.001	19%
	Portekiz	332	1.013	33%
	Toplam	1.947	7.786	25%
Türkiye	Türkiye	220	2.035	11%
	Toplam	220	2.035	11%

3.2.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma ilgili ülkelerdeki 18 yaş üstü tüm nüfusu kapsamaktadır. Bu geniş örnekleme sayesinde farklı ülkeler ve ülke grupları arasında karşılaştırma yapmaya imkân sağlamaktadır.

EQLS araştırmasının amacı hem Avrupa vatandaşlarının hayatlarına dair objektif koşulları, hem de vatandaşların bu koşullarla ve genel olarak yaşamlarıyla ilgili ne hissettiklerini incelemektir. İstihdam, gelir, eğitim, konut, aile, sağlık ve iş-yaşam dengesi gibi pek çok konuyu ele alır. Ayrıca katılımcılara mutluluk seviyeleri, yaşamlarından ne denli memnun oldukları ve yaşadıkları toplumun kalitesine dair pek çok soru yöneltilir.

Temel örneklem çok aşamalı, tabakalı, rastgele bir örneklemdir. Her ülke, bölge ve kentleşme derecesine göre bölümlere ayrılmış ve her biri için rastgele ana örneklem birimleri belirlenmiştir. Ardından, her ana örneklem biriminde, rastgele hane örnekleme alınmış; son olarak, her bir hanede, görüşme için doğum günü en yakın olan kişi seçilmiştir.

Hedef örneklem büyüklüğü daha küçük ülkelerde 1.000'den en büyüklerde 3.000'e kadar değişiklik göstermektedir. Saha çalışması tamamlandığında, toplam görüşme sayısı 43.636 olmuştur.

Anket türü olarak ülkenin ana dillerinde katılımcıların evlerinde yüz yüze gerçekleştirilen anket formu temelli görüşmeler uygulanmıştır. Yüz yüze ve ev ortamında gerçekleştirilen görüşmelerin ortalama süresi yaklaşık 40 dakikadır.⁴⁰⁶

3.2.1.3. Analiz Yöntemi

Bu bölümde amaç farklı refah rejimlerindeki öznel refahın ve öznel refahı etkileyen çeşitli objektif koşulların mukayese edilmesidir. Analizler öncesinde ülkeler daha önce belirtilen refah gruplarına göre kodlanmıştır. Analizler yapılırken, nüfus ağırlığına göre ortalamalar kullanılmıştır.

⁴⁰⁶ Eurofound, **EQLS 2012 – Yöntembilim**, (Çevrimiçi) <https://www.eurofound.europa.eu/tr/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2012/eqls-2012-methodology>, 20.01.2017.

Refah rejimleri arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlılığını ölçmek için tek faktörlü varyans analizi (one way ANOVA) kullanılmıştır. Tek faktörlü ANOVA, üç ya da daha çok grup arasında, belirli bir değişkene dayalı olarak farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır. Varyans analizinde gruplar arasındaki değişkenlik (farklılaşma-varyans), grupların içindeki bireyler arasındaki değişkenliğe (farklılaşmaya-varyansa) oranlanır. Temel amacı, gruplar arasındaki farklılaşmanın, bireyler arasındaki farklılaşmadan büyük olup olmadığını tespit etmektir. ANOVA test sonucunda gruplar arası farklılaşma tespit edilirse, hangi gruplar arasında farklılaşma olduğunu test etmek amacıyla çoklu karşılaştırma(Post-hoc) testleri kullanılır. Pek çok çoklu karşılaştırma testi mevcuttur; her bir testin belli varsayımları vardır ve bazı önkoşullara uyulduğu takdirde doğru sonuçlar verir.

ANOVA'nın önkoşullarından biri grup varyanslarının eşitliğidir. Levene testi ile bu varsayım test edilir. Grup varyansları eşit olmadığında ANOVA yerine, farklı istatistik tekniklerine başvurulur bunlardan en sık tavsiye edileni Welch testidir. Burada da Levene testi grup varyanslarının farklı olduğunu göstermektedir. Bunun temel sebebi refah gruplarındaki katılımcı sayılarında büyük farklılıklar olmasıdır. Bu sebeple analizlerde Welch testi kullanılmıştır.

Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu test etmek amacıyla, grup varyansları ve örneklem sayıları farklı olduğu için, Games Howell çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır.

3.2.2. Bulgular

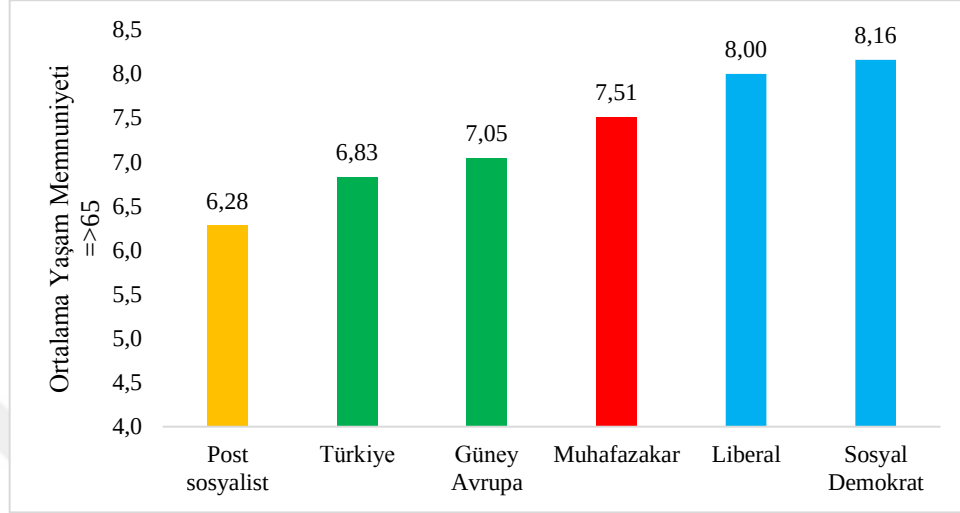
3.2.2.1. Genel İyi Oluş Göstergeleri

3.2.2.1.1. Yaşam Memnuniyeti

EQLS'de yaşam memnuniyeti “Yaşadığınız her şeyi göz önünde bulundurarak, bugünlerde hayatınızdan ne derece memnun olduğunuzu 1-Hiç memnun değilim, 10- Çok memnunum olmak üzere 1 ile 10 arasında bir rakam kullanarak belirtir misiniz?” sorusuyla ölçülmektedir.

Grafik 9 farklı refah rejimlerindeki 65 yaş ve üstü nüfusun yaşam memnuniyeti ortalamalarını göstermektedir.

Grafik 9: Refah Rejimlerinde Yaşam Memnuniyeti (65 yaş ve üstü)

Sosyal Demokrat refah rejiminde yer alan ülkelerin en yüksek yaşam memnuniyeti ortalamalarına sahip olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla Liberal ve Muhafazakâr gruptaki ülkeler izlemektedir. Türkiye küçük bir farkla Güney Avrupa refah rejiminin ardından gelmektedir. Post Sosyalist ülkeler ise yaşam memnuniyeti sıralamasında en alt sırada yer almaktadır. Farklı refah gruplarındaki yaşlı nüfusun ortalama yaşam memnuniyeti değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık mevcuttur ($F=111,526$; $p<.000$).

Hangi gruplar arasında farklılık olduğunu test etmek amacıyla, grup varyansları ve örneklem sayıları farklı olduğu için, Games Howell çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır (Bknz.Tablo8). Bu teste göre Sosyal Demokrat ve Liberal grupta yer alan ülkelerdeki yaşam memnuniyetleri arasında fark olmadığı görülmektedir. Bu grupları Muhafazakâr gruptaki ülkeler takip etmektedir. Güney Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık yoktur. En altta ise Post Sosyalist ülkeler yer almaktadır.

Tablo 8: Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi Sonucunda Oluşan Alt Gruplar (65 Yaş ve Üstü)

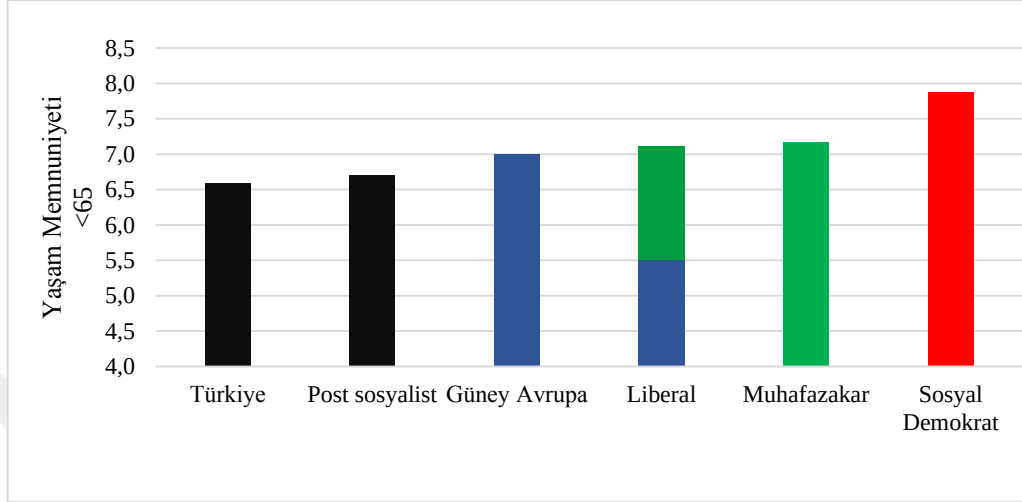
Ülke Grubu	Sayı	Alt Gruplar			
		1	2	3	4
Post sosyalist	1522	6,3			
Türkiye	475		6,8		
Güney Avrupa	2326		7,0		
Muhafazakar	2922			7,5	
Liberal	1023				8,0
Sosyal Demokrat	604				8,2

Grafik 65 yaş altı grupta farklı refah gruplarının yaşam memnuniyeti ortalamaları görülmektedir. Sosyal Demokrat grubunun yaşam memnuniyeti ortalaması yaşlı nüfusla benzer şekilde en üstte yer almaktadır. Ancak bu yaş grubunda Liberaller Muhafazakârların ardında yer almaktadır. Güney Avrupa ülkeleri, yaşlı nüfusla benzer şekilde diğer üç gelişmiş refah grubunu takip etmektedir. Bu tabloda dikkat çeken farklılık Türkiye'deki yaşam memnuniyetinin Post Sosyalist grubun altına düşmüş olmasıdır. Bu farklılaşmanın görünen ilk sebebi, Türkiye'de 65 yaş altında yaşam memnuniyetinin çok düşük olması değil, özellikle Post Sosyalist grupta yaşlı gruba(m=6,3) göre 65 yaş altı nüfusun(m=6,7) yaşamlarından daha memnun olmasıdır.

Tablo 9: Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi Sonucunda Oluşan Alt Gruplar (65 Yaş Altı)

Ülke Grubu	Sayı	Alt Gruplar			
		1	2	3	4
Türkiye	4230	6,59			
Post Sosyalist	6521	6,70			
Güney Avrupa	7608		7,01		
Liberal	3834		7,12	7,12	
Muhafazakâr	9500			7,17	
Sosyal Demokrat	2111				7,87

Grafik 10: Refah Rejimlerinde Yaşam Memnuniyeti (65 yaş altı)

Yaşlı nüfus ve 65 yaş altı nüfus arasındaki memnuniyet farklarına baktığımızda bu açıkça görülmektedir. Özellikle Bulgaristan, Romanya ve Litvanya’da yaşlıların yaşam memnuniyeti ile diğer yaş gruplarının yaşam memnuniyetinin oldukça altındadır. Bu durum yaşlı nüfusun geçiş ekonomilerindeki yeni duruma kolaylıkla adapte olmamasıyla açıklanmaktadır. Nitekim bu ülkelerde yaşlı nüfusun maddi imkânsızlıklarla mücadele ettiği bilinmektedir.⁴⁰⁷

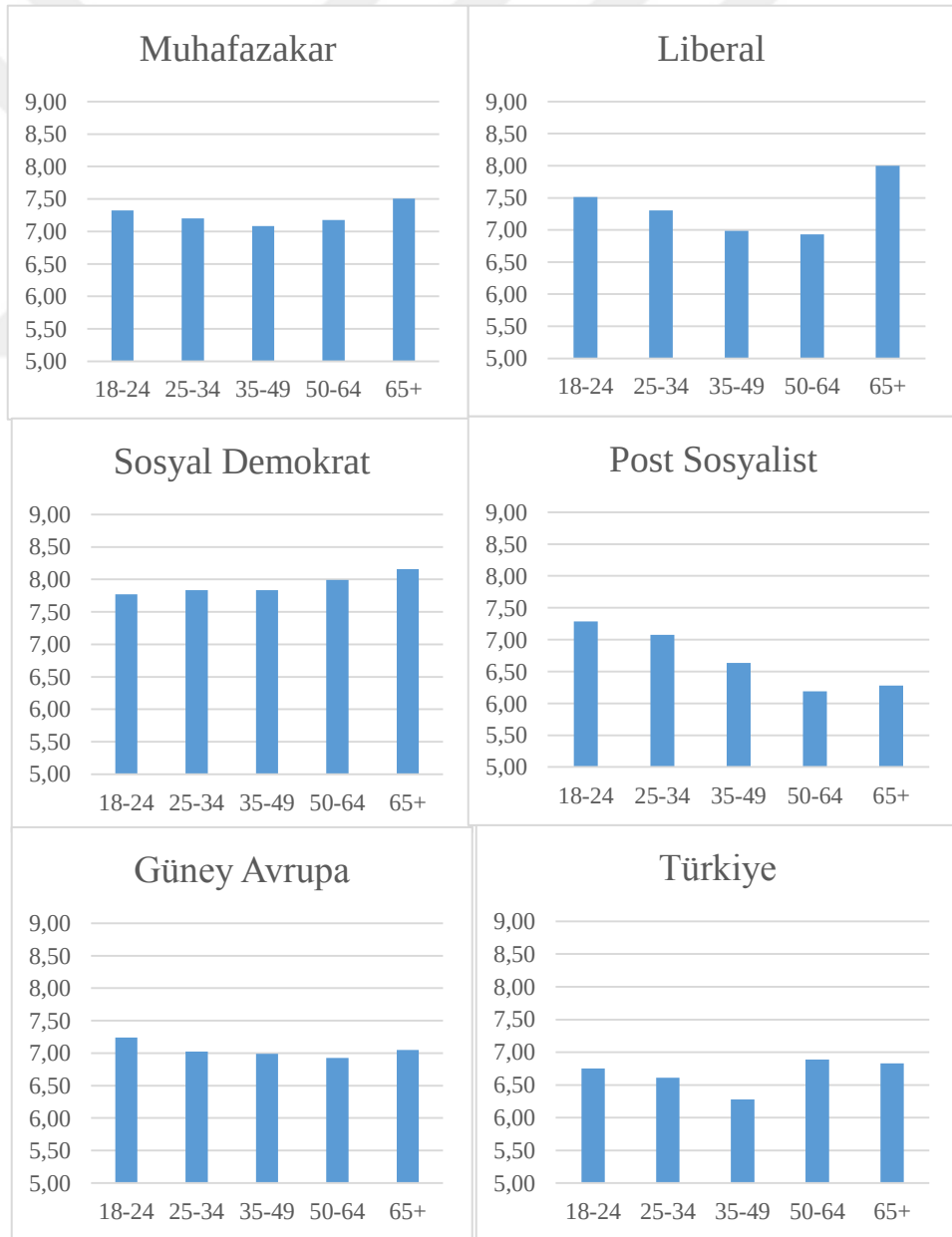
Tablo 10: Yaş Altı Nüfus ve Yaşlı Nüfus Arasındaki Yaşam Memnuniyeti Farkları

Ülke Grubu	65 Yaş Altı	65 Yaş ve Üstü	Fark
Sosyal Demokrat	7,87	8,2	0,28
Liberal	7,12	8,0	0,88
Muhafazakâr	7,17	7,5	0,34
Güney Avrupa	7,01	7,0	0,04
Türkiye	6,59	6,8	0,24
Post Sosyalist	6,70	6,3	- 0,42

⁴⁰⁷ Eurofound, **a.g.e.**, p. 45.

Muhafazakâr, Sosyal Demokrat ve Güney Avrupa ülkelerinde yaş grupları arasındaki yaşam memnuniyeti farkları, Liberal, Post Sosyalist ülkeler ve Türkiye kadar büyük değildir. Liberal gruptaki giderek azalan ve 65 yaş üstünde birden artarak en üst seviyesine ulaşan U şeklindeki grafik ile Post Sosyalist ülkelerdeki gittikçe düşen ve 65 yaş üstünde çok hafif artan grafik memnuniyet eşitsizliklerine işaret etmektedir.

Grafik 11: Refah Rejimlerinde Yaş Gruplarına Göre Yaşam Memnuniyeti

Bu ülkelerdeki memnuniyet eşitsizlikleri sadece yaş gruplarıyla sınırlı değildir. Nitekim EQLS araştırması Post Sosyalist ülkelerde ve İngiltere’de; gelir, işsizlik ve engellilik gibi faktörlerin büyük yaşam memnuniyeti eşitsizliklerine yol açtığını göstermektedir.⁴⁰⁸

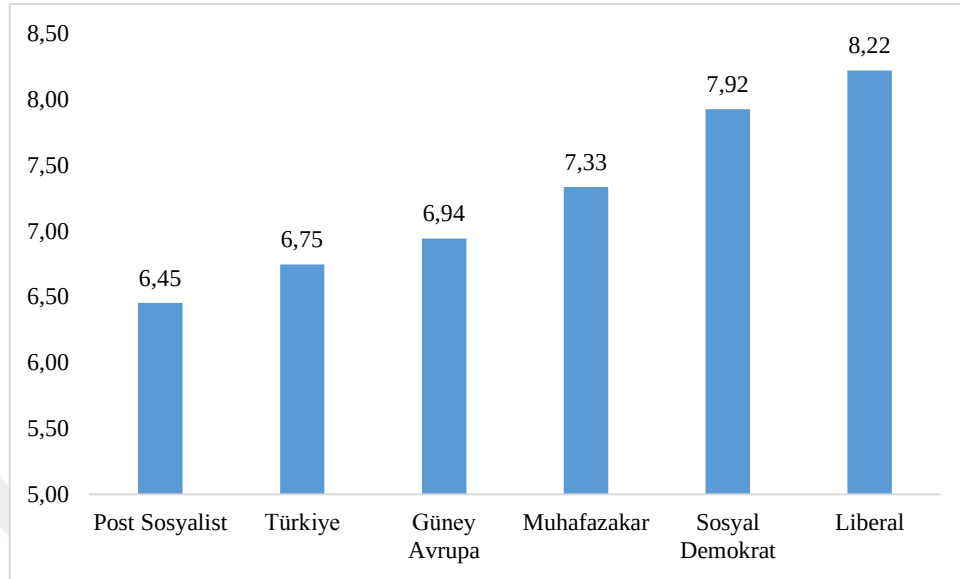
3.2.2.1.2. Mutluluk

Mutluluk ve yaşam memnuniyeti öznel yaşam memnuniyetinin duygusal ve bilişsel boyutlarıdır. Çoğu zaman birbirleriyle karıştırılırlar da yaşam memnuniyeti bireyin yaşamına biçtiği değeri ifade eden bilişsel bir kavram iken, mutluluk bireyin hoş giden bir ruh hali içinde olmasını ifade eden duygusal bir kavramdır. EQLS araştırmasında iyi oluşun duygusal yönünü yani mutluluk durumunu ölçen pek çok soru mevcuttur. Genel mutluluk durumunu ölçmek için *Peki bütün bu saydıklarımızı düşünürseniz hayatınızdan ne kadar mutlu olduğunuzu 1- HİÇ MUTLU DEĞİLİM VE 10- ÇOK MUTLUYUM olmak üzere 1 ile 10 arasında bir rakam kullanarak söyler misiniz?* Sorusu kullanılmaktadır. Yaşam memnuniyeti yüksek olan ülkelerde mutluluk düzeylerinin de yüksek olduğu görülmektedir.

Mutluluk ile yaşam memnuniyeti kavramlarının istatistiki olarak ilişkili olduğu görülmektedir, ancak iki kavram arasında ancak orta şiddette bir korelasyon ($R=0.65$)⁴⁰⁹ mevcuttur ki bu da bireylerin genelde iki kavramı birbirinden ayırt edebildiğini gösterir.

⁴⁰⁸ Eurofound, a.g.e., p. 45-46.

Grafik 12: 65 Yaş ve Üstü Ortalama Mutluluk

Farklı ülke gruplarının mutluluk değerlerine bakıldığında yaşam memnuniyetinden farklı olarak en başta Liberal gruptaki ülkelerin yer aldığı onları Sosyal Demokrat ülkelerin izlediği görülmektedir. Ülke grupları arasındaki daha sonraki sıralama değişmemektedir. Yani Muhafazakâr grubu sırasıyla, güney Avrupa ülkeleri ve Türkiye izlemekte, Post Sosyalist ülkeler ise en alt sırada yer almaktadır.

Tablo 11: 65 Yaş ve Üstü Mutluluk Games Howell Çoklu Karşılaştırma Testi Sonucunda Oluşan Alt Gruplar

Ülke Grubu	N	Alt Gruplar					
		1	2	3	4	5	6
Post Sosyalist	1509	6,45	6,45				
Türkiye	472		6,75	6,75			
Güney Avrupa	2328			6,94			
Muhafazakâr	2909				7,33		
Sosyal Demokrat	603					7,92	
Liberal	1028						8,22

Çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına bakıldığında Türkiye'nin Güney Avrupa ve Post Sosyalist ülkelerle benzer bir mutluluk seviyesinde olduğu

görülmektedir. Sırayla Liberaller, Sosyal Demokratlar ve Muhafazakârlar birbirinden farklı mutluluk seviyelerine sahiptir.

Liberal gruptaki ülkelerin mutluluk ortalamasında lider olduğu dikkat çekmektedir. Ancak 65 yaş altı gruba baktığımızda Sosyal Demokratların, yaşam memnuniyetinde olduğu gibi, mutlulukta da en yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 22).

Tablo 12: 65 Yaş Altı Mutluluk Games Howell Çoklu Karşılaştırma

Ülke Grubu	N	Alt Gruplar			
		1	2	3	4
Türkiye	4216	6,88			
Post Sosyalist	6499		7,18		
Güney Avrupa	7605			7,38	
Muhafazakâr	9456			7,46	
Liberal	3836			7,47	
Sosyal Demokrat	2110				7,88

3.2.2.1.3. Hedonik İyi Oluş

EQLS araştırmasında bireylerin son günlerdeki olumlu ve olumsuz duyguları yaşama sıklığını ölçmek için bazı sorular eklenmiş ve bu sorularla hedonik iyi oluş ölçeği geliştirilmiştir. Hedonik iyi oluş ölçeği son günlerdeki ruh haline dair daha detaylı bir bilgi sahibi olma imkânı verir. Araştırmada pozitif ve negatif duygu sıklığı “Şimdi okuyacağım ifadelerin her biri için kendinizi son iki haftadır nasıl hissettiğinizle ilgili en uygun seçeneği karta bakarak söyler misiniz? (1 Her zaman... 6 Hiçbir zaman)

1 Kendimi neşeli ve mutlu hissettim

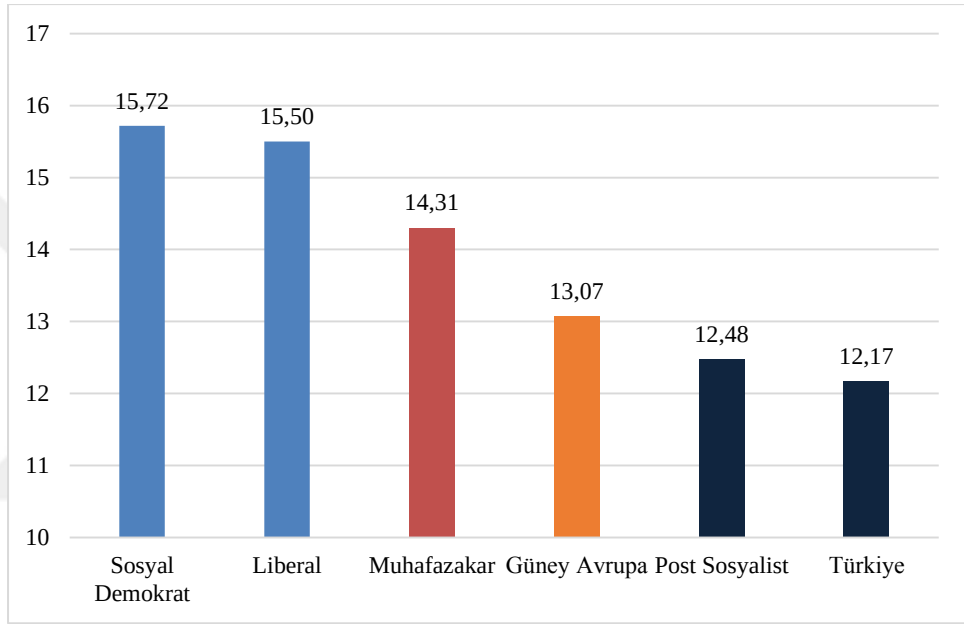
2 Kendimi sakin ve rahat hissettim

3 Kendimi normalden daha fazla gergin hissettim

4 Kendimi morali bozuk ve sıkın hissettim” sorusuyla ölçülmektedir.

Hedonik iyi oluş endeksi oluşturulurken negatif duyguları ölçen maddeler ters kodlanmış ve ardından bütün değerler toplanmıştır. Yani endekste yüksek puan almak olumlu duygu sıklığının çok, olumsuz duygu sıklığının az olması anlamına gelir. (Hedonik iyi oluş=1+2 ters 3+ 4 ters)

Grafik 13: Hedonik İyi Oluş

Hedonik iyi oluş endeksine bakıldığında Sosyal Demokrat grubun Liberal grupla birlikte lider konumda olduğu, Muhafazakâr ve Güney Avrupa refah rejimlerinin sırasıyla onları takip ettiği, Türkiye'nin ise Post Sosyalist grubun ardından en alt sırada yer aldığı görülmektedir.

3.2.2.1.4. Eudamonik İyi Oluş

Eudaimonik iyi oluşa dair sorular geniş kapsamlı anketlerde daha az yer bulmalarına rağmen, EQLS araştırmasında iyi oluşun bu türünü ölçmeye yönelik sorular da bulunmaktadır. Burada amaç bireyin otonomi, hayatın anlamı, ilişkiler ve öz saygı gibi kavramlara dair öz değerlendirmesini edinmektir.

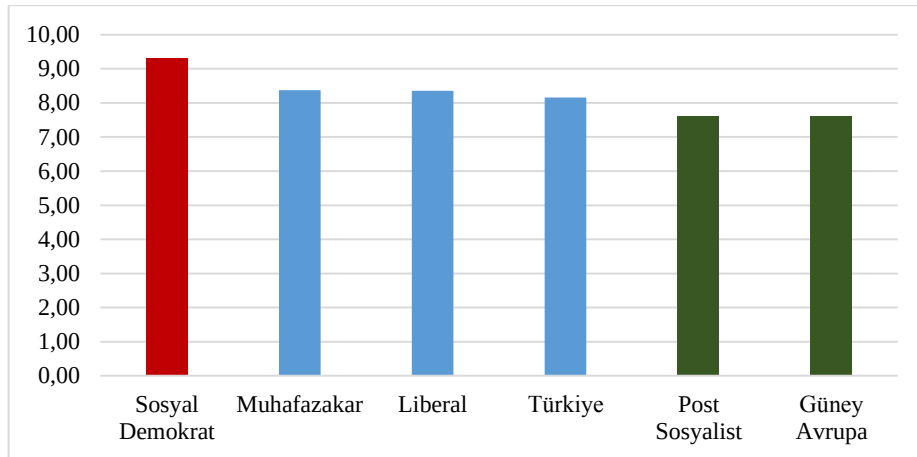
EQLS araştırmasında aşağıdaki sorular eudaimonik iyi oluşu ölçmek için kullanılmış ve bir endeks haline getirilmiştir. Ancak eudaimonik iyi oluş çok boyutlu ve çok katmanlı bir kavramdır, burada oluşturulan endeks eudaimonik iyi oluşun tamamını değil sadece burada ölçülen boyutlarına dair bir fikir vermektedir, bu açıdan yorumlarken dikkatli olunması gerekir. Endeks aşağıdaki sorulara verilen puanların toplanmasıyla oluşturulmuştur. (Eudaimonik iyi oluş=29a+29b+29c)

Şimdi size bazı durumlar okuyacağım. Okuyacağım her durum için bu duruma ne derece katıldığınızı elinizdeki kart yardımı ile söyler misiniz? (1 Kesinlikle katılıyorum... 5 Kesinlikle katılmıyorum)

1. Gelecek hakkında iyimserim (iyimserlik)
2. Genellikle bu hayatta yaptıklarımın değerli olduğunu hissediyorum.(değerli hissetme)
3. Hayatımı nasıl yaşayacağıma karar verme konusunda kendimi özgür hissediyorum (otonomi)

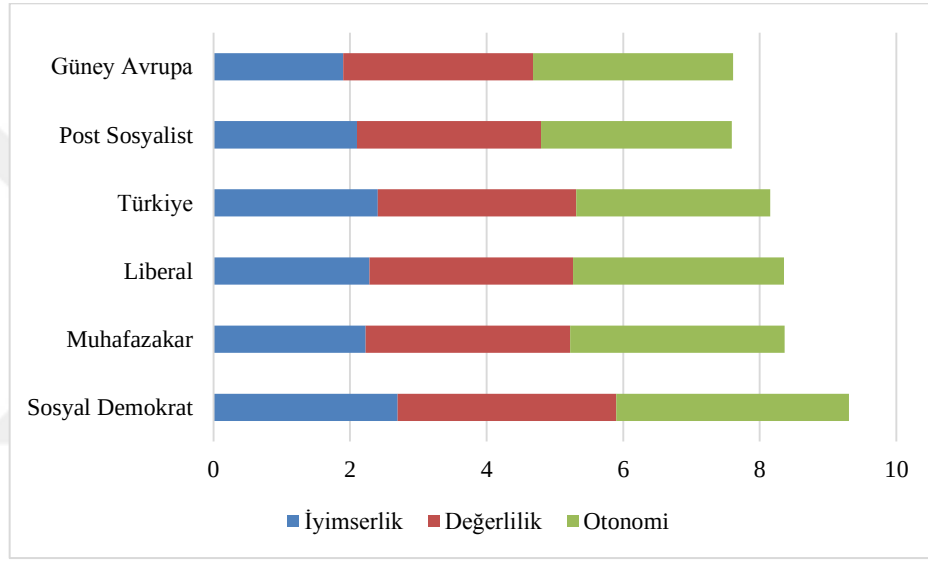
Ülke grupları karşılaştırıldığında Sosyal Demokrat grubun diğer pek çok iyi oluş alanında olduğu gibi burada da en önde olduğu görülmektedir. Sosyal Demokratların ardından Muhafazakârlar, Liberaller ve Türkiye gelmektedir. Güney Avrupa ise Post Sosyalist grupla birlikte en alt sıralarda yer almaktadır.

Grafik 14: Eudaimonik İyi Oluş

Eudaimonik iyi oluşun boyutlarına detaylı baktığımızda Güney Avrupa'nın iyimserlik boyutunun diğer gruplara göre bir hayli düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara bakılarak, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerin 2008 ekonomik krizinden oldukça yoğun biçimde etkilendiği, bunun da yaşlı nüfusun iyimserlik değerlerini olumsuz etkilediği yorumu yapılabilir.

Grafik 15: Eudaimonik İyi Oluş Endeksi ve Boyutları

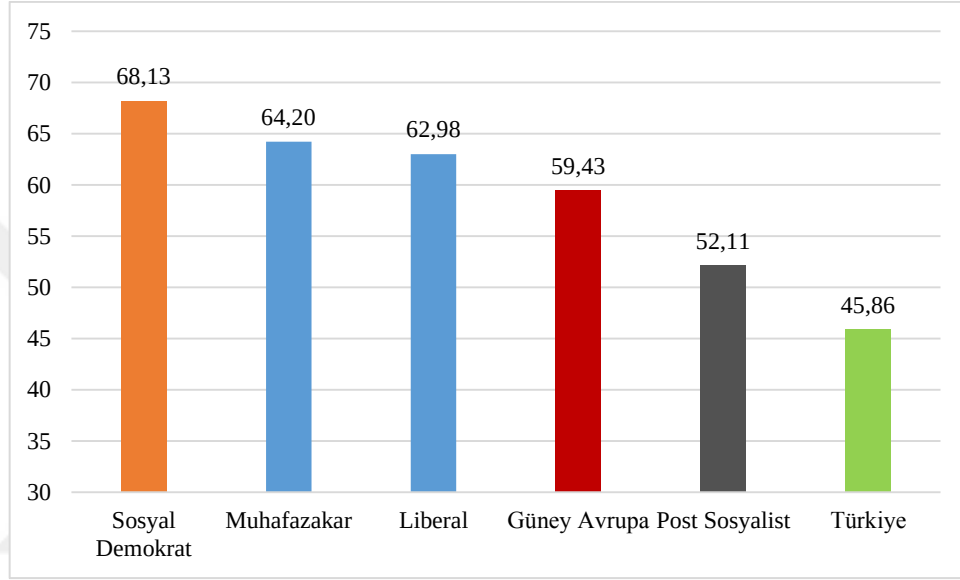
3.2.2.1.5. Dünya Sağlık Örgütü-5 İyilik Hali Endeksi

Dünya Sağlık Örgütü 5 İyilik Hali Endeksi (DSÖ 1998) son 2 haftalık süreçte katılımcının duyguları ile ilgili 5 olumlu ifade içeren maddeden oluşur. EQLS araştırmasında aynen kullanılan bu beş madde şu şekildedir:

1. Kendimi neşeli ve keyifli hissettim.
2. Kendimi sakin ve gevşemiş hissettim.
3. Kendimi aktif ve dinç hissettim.
4. Sabahları kendimi taze ve dinlenmiş hissederek uyandım.
5. Günlük yaşantım beni ilgilendiren şeylerle dolu.

Her madde 0-5 arasında 6 puanlık Likert tipi ölçekle değerlendirilir; 0 puan son 2 hafta içerisinde olumlu duygu olmadığını, 5 puan sürekli olumlu duyguların olduğunu belirtir. Ham puanlar 0-10 arası bir puanlamaya dönüştürülür.

Grafik 16: DSÖ-5 İyilik Hali Endeksi

Grafik 16 farklı ülke gruplarının DSÖ-5 İyilik hali karşılaştırmalarını göstermektedir. Sosyal Demokrat ülkelerin ortalaması en üstte yer almaktadır. Onları sırasıyla Muhafazakâr ve Liberal ülkeler takip etmektedir. Games-Howell çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre yalnızca bu iki ülke grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Onları diğer endekslerde olduğu gibi Güney Avrupa ülkeleri takip etmektedir. Türkiye diğer iyilik hali göstergelerinden farklı olarak burada en düşük ortalama sahip olan ülkedir.

Türkiye'nin diğer ülkelerin bu kadar gerisinde kalmasının temel sebebi günlük yaşantım beni ilgilendiren şeylerle dolu sorusunda çok düşük bir ortalama sahip olmasıdır. Toplamda 65 yaş ve üstü nüfusun bu sorudaki ortalaması 3,1 iken, Türkiye'nin ortalaması 1,9'dur.

Tablo 13: DSÖ-5 İyilik Hali Boyutları Ortalama Değerleri

Ülke Grubu	Kendimi neşeli ve keyifli hissettim	Kendimi sakin ve gevşemiş hissettim	Kendimi aktif ve dinç hissettim	Sabahları kendimi taze ve dinlenmiş hissederek uyandım.	Günlük yaşantım beni ilgilendiren şeylerle dolu.
Muhafazakar	3,3	3,3	2,9	3,1	3,4
Liberal	3,6	3,5	2,5	2,7	3,3
Post Sosyalist	2,6	2,8	2,4	2,5	2,7
Sosyal Demokrat	3,6	3,6	3,1	3,2	3,5
Güney Avrupa	3,0	3,1	2,8	2,9	3,0
Türkiye	2,5	2,7	2,2	2,2	1,9

3.2.2.2.Yaşam Alanlarından Duyulan Memnuniyet

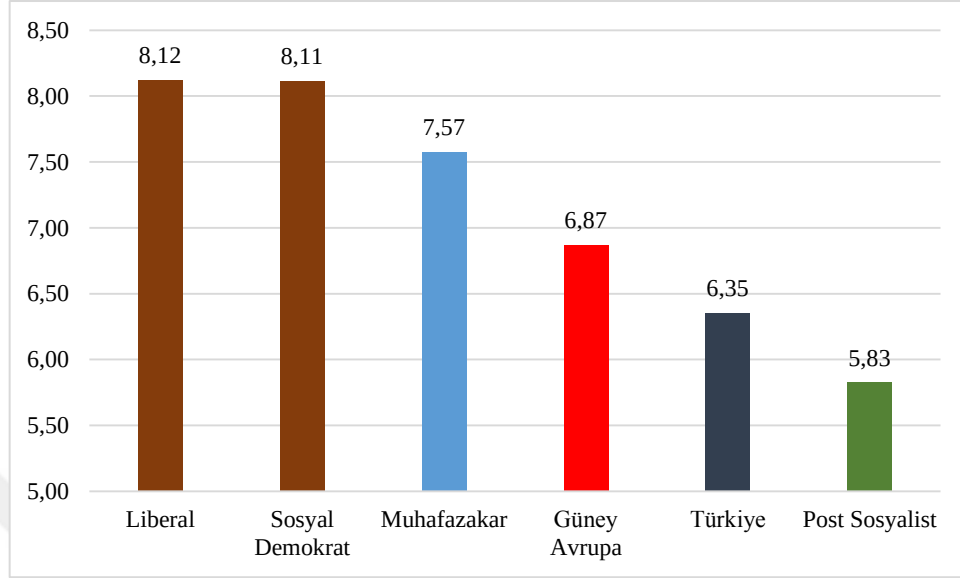
EQLS araştırmasında sağlık, gelir durumu, aile, eğitim, sosyal ilişkiler gibi farklı yaşam alanlarından duyulan memnuniyet düzeyleri de ölçülmektedir.

3.2.2.2.1. Maddi Durum

3.2.2.2.1.1. Hayat Standartlarından Duyulan Memnuniyet

Hayat standartlarından duyulan memnuniyet seviyesinde Liberal ve Sosyal Demokrat ülkelerin en üst sırada olduğu görülmektedir. Onları sırasıyla Muhafazakâr, Güney Avrupa, Türkiye ve Post Sosyalist ülkeler takip etmektedir. Türkiye hayat standartlarından duyulan memnuniyet seviyesinde Post Sosyalist ülkelerden yüksek bir performans göstermekte ancak, Güney Avrupa dâhil diğer Avrupa Birliği ülkelerinin gerisinde kalmaktadır.

Grafik 17: Hayat Standartlarından Duyulan Memnuniyet

3.2.2.2.1.2. Gelir Grubu ve Yaşam Memnuniyeti

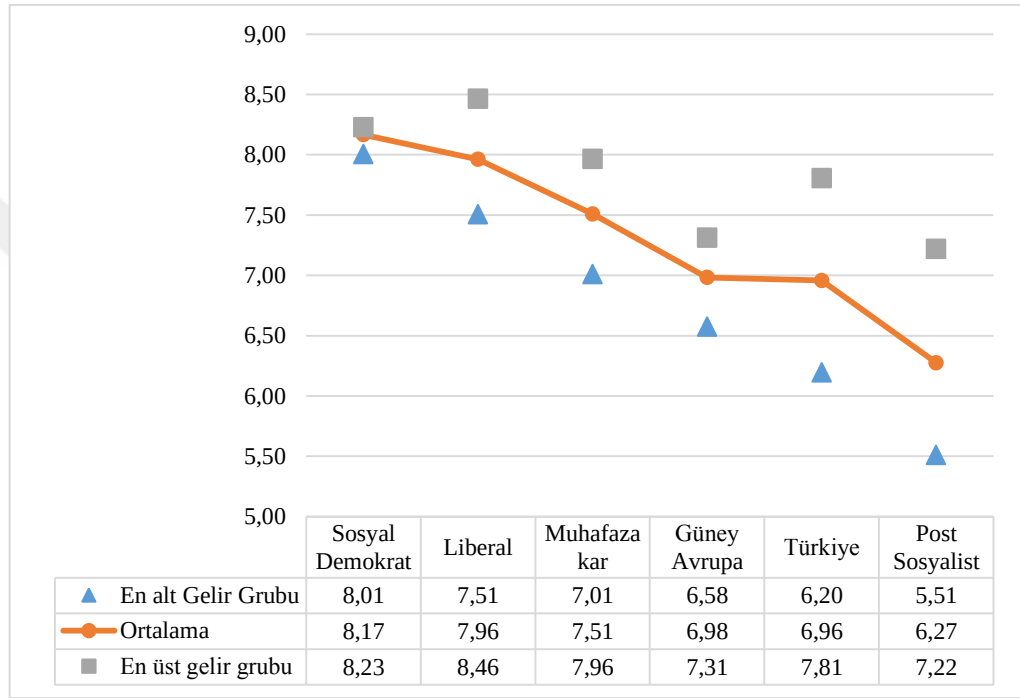
Bireylerin elde ettikleri gelir yaşam standartlarının en önemli belirleyicisidir. Aynı ülke içerisinde üst gelir gruplarının alt gelir gruplarına göre daha yüksek memnuniyet değerlerine sahip olduğu bilinmektedir.

Avrupa refah rejimlerinde farklı gelir gruplarının yaşam memnuniyetleri incelendiğinde Sosyal Demokrat ülkeler hariç tüm gruplarda gelir gruplarının yaşam memnuniyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülür. Tüm refah rejimlerinde gelir grubu yükseldikçe yaşam memnuniyetinin arttığı görülmektedir. Bunun tek istisnası Sosyal Demokrat ülkelerdir. Bu grupta yaşam memnuniyeti 1. gelir grubunda 8,01; 2. gelir grubunda 8,28; 3. gelir grubunda 8,21 ve 4. gelir grubunda 8,23'tür ($F=0,712$; $p=0,545$).

Grafik 18 Avrupa refah rejimlerindeki en alt ve en üst gelir gruplarındaki yaşlı bireylerin yaşam memnuniyeti ortalamasını göstermektedir. Ülkedeki bireylerin gelir seviyeleri 4 gruba ayrılmış olup, 1. basamaktakiler en alt 4. basamaktakiler ise en üst gelir grubuna girmektedir. Post Sosyalist grupta en alt gelir grubu ile en üst gelir grubu arasında yaşam memnuniyeti farkı 1,71 ile en yüksek, Sosyal Demokratlarda 0,22 ile en düşüktür. Yani Sosyal Demokratlar yüksek yaşam

standartlarını tüm vatandaşlarına sağlamaktadır. Türkiye ve Post Sosyalist ülkelerde üst gelir gruplarındaki yaşlılar yüksek yaşam standartları ve yaşam memnuniyetlerine sahipken, alt gelir grupları düşük yaşam standart ve memnuniyetlerine sahiptir.

Grafik 18: Gelir Durumuna Göre Yaşam Memnuniyeti

3.2.2.2.1.3. Gelirin İhtiyaçları Karşılama Durumu

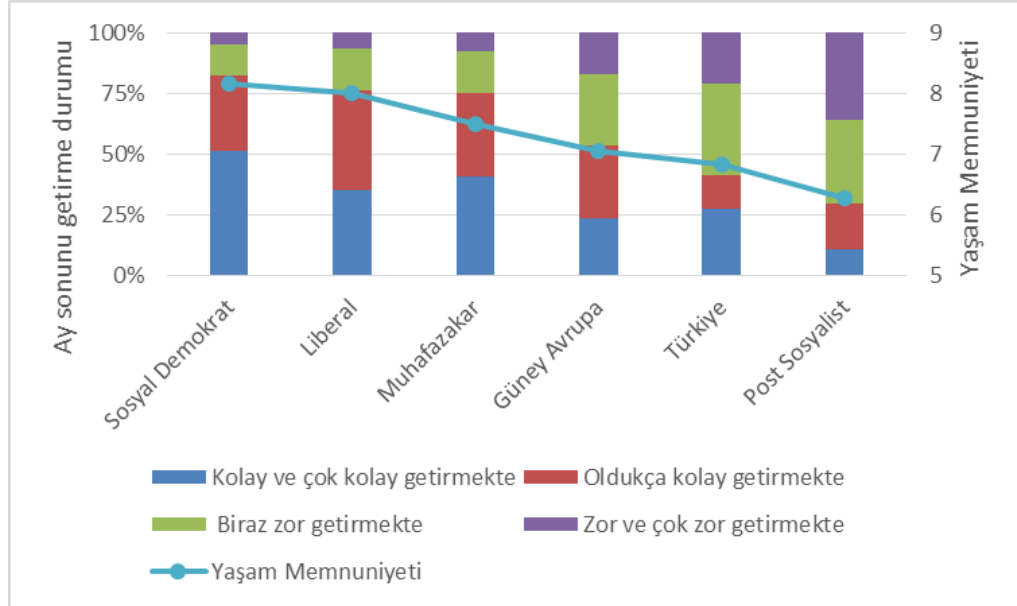
Araştırmada gelirin ihtiyaçları karşılama durumu “Bir hanenin çeşitli gelir kaynakları olabilir ve hanede yaşayan birden fazla kişi hane gelirine katkıda bulunabilir. Siz, kendi hanenizin toplam gelirini düşündüğünüzde, ailenizin ay sonunu ne şekilde getirdiğini söyler misiniz? (1 Çok kolay getirmekte 2 Kolay getirmekte 3 Oldukça kolay getirmekte 4 Biraz zor getirmekte 5 Zor getirmekte 6 Çok zor getirmekte)” sorusuyla ölçülmektedir. Gelirin ihtiyaçları karşılama derecesi yaşam standartlarından memnuniyetin en önemli belirleyicilerindendir. Nitekim yaşam standartlarından memnuniyetin en düşük olduğu Post Sosyalist ülkelerde ay sonunu getirmekte zorlandığını ya da çok zorlandığını beyan eden yaşlıların oranı %70’i bulmaktadır. Ay sonunu getirmekte zorlandığını bildiren yaşlıların oranı

Türkiye’de %58, Güney Avrupa’da %46, Muhafazakâr ülkelerde %24; Liberallerde %23, Sosyal Demokratlarda ise yalnızca %17,6’dır.

Tablo 14: Refah Gruplarına Göre Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi

	Kolay ve çok kolay getirmekte	Oldukça kolay getirmekte	Biraz zor getirmekte	Zor ve çok zor getirmekte
Sosyal Demokrat	51,2	31,2	12,5	5,1
Liberal	35,0	41,3	17,4	6,2
Muhafazakar	40,9	34,3	17,5	7,3
Güney Avrupa	23,3	30,2	29,2	17,2
Türkiye	27,7	13,7	37,7	20,9
Post Sosyalist	10,6	19,3	34,2	35,9

Grafik 19: Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

Memnuniyet ve gelirin ihtiyacı karşılama düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon mevcuttur ($R=-35,5$). Geliriyle ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çekenlerin çok olduğu refah rejimlerinde yaşam memnuniyeti düşüktür.

3.2.2.2.1.4. Görelî Gelir

Görelî gelir bireyin kendi durumunu diğêr insanlarla karşılaştırdığında algıladığı gelir seviyesidir. Bazı çalışmalarda görelî gelirin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin mutlak gelirden daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bir bireyin gelirinin çok yüksek olması herkesin gelirinin çok yüksek olduğu bir çevrede kişiyi memnun etmeye yetmemekte, herkesin kendisinden maddi olarak daha kötü olduğu bir çevrede ise mutlak olarak geliri gerçekten yüksek olmasa da gelirinden memnun olabilmektedir.⁴¹⁰

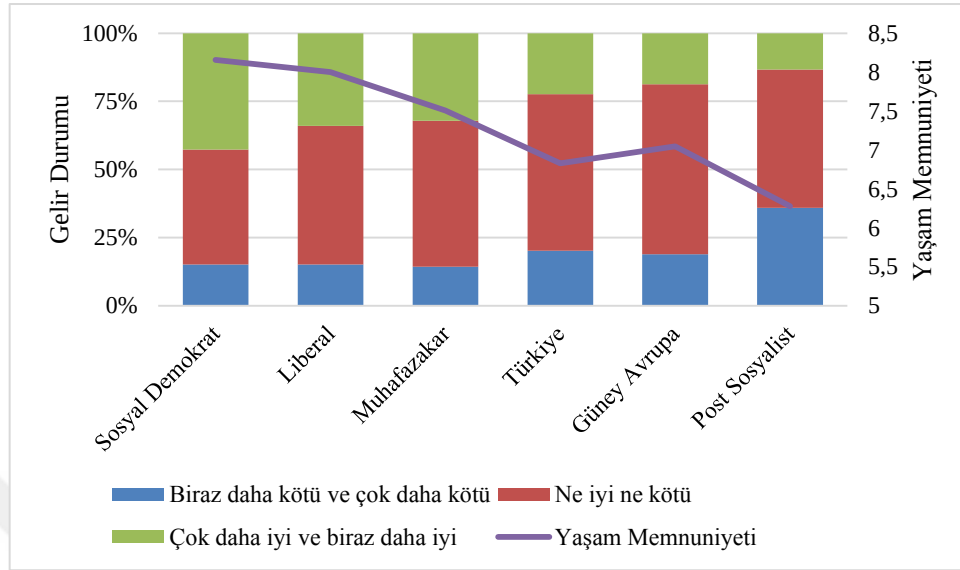
Tablo 15: Gelir Durumu Karşılaştırması

	Çok daha kötü	Biraz daha kötü	Ne iyi ne kötü	Biraz daha iyi	Çok daha iyi
Sosyal Demokrat	2,7	12,4	42,2	30,9	11,8
Muhafazakar	2,5	11,8	53,5	25,0	7,2
Liberal	2,1	13,0	50,9	26,8	7,1
Türkiye	6,3	14,0	57,4	18,9	3,5
Güney Avrupa	3,8	15,1	62,4	17,0	1,8
Post Sosyalist	10,7	25,3	50,8	11,6	1,7

Tüm refah rejimlerinde yaşlıların en büyük bölümü kendisini gelir grubunun en ortasında görmektedir. Gelirini ortanın altında görenlerin oranı Güney Avrupa’da % 19, Post Sosyalist ülkelerde ise % 36 seviyesindedir. Diğêr ülke gruplarında ve Türkiye’de kendini ortanın üzerinde görenlerin oranı, altında görenlerden yüksektir. Biraz ve çok daha iyi diyenlerin toplam oranı % 42 ile Sosyal Demokratlarda en yüksektir.

⁴¹⁰ Zeynep Çirkin, Türkmen Göksel, “Mutluluk ve Gelir”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 71.2, 2016, s. 398.

Grafik 20: Gelir Durumu Karşılaştırması Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

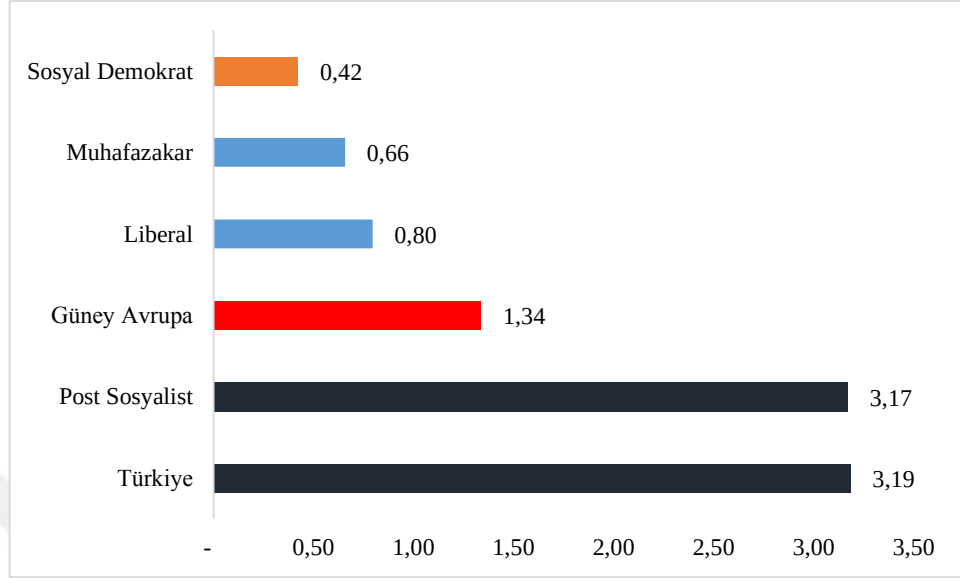

Memnuniyet ve görelî gelir düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon mevcuttur ($R=-30,4$). Gelir seviyesinin ülkesinde yaşayan diğer insanlara göre daha yüksek olduğunu hissedenlerin oranı arttıkça, ortalama yaşam memnuniyeti de artmaktadır.

3.2.2.2.1.5. Maddî Yoksunluk

Yoksunluk endeksi bireylerin satın alma güçlerinin olmadığı madde sayısının ortalamasıdır. Yoksulluk endeksinde en alt sırada 3,19 ile Türkiye ve 3,17 ile Post Sosyalist ülkeler yer almaktadır. Güney Avrupa ülkelerinde bu rakam 1,34'tür. Liberallerde 0,8 ve Muhafazakârlarda 0,66 olan yoksunluk endeksi istatistiki olarak farksızdır. Yoksunluğun en düşük olduğu refah rejimi ise 0,42 endeks değeri ile Sosyal Demokrat rejimdir.

Grafik 21: Yoksunluk Endeksi

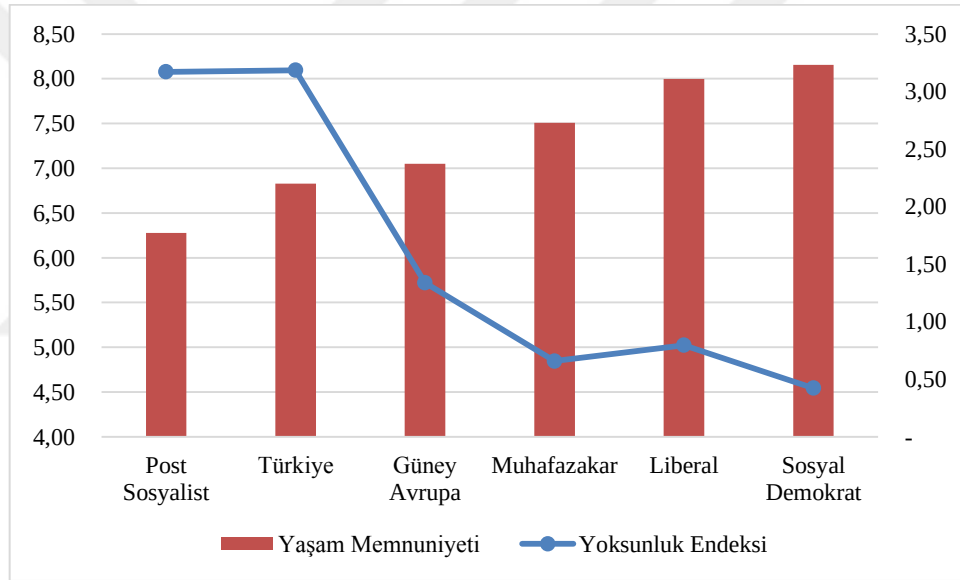

Tablo 16: Yoksunluk Endeksi Bileşenlerine Hayır Cevabı Verenlerin Frekans Değerleri (%)

Ülke Grubu	Türkiye	Post Sosyalist	Güney Avrupa	Muhafazakar	Sosyal Demokrat	Liberal
Evinizi istediğiniz sıcaklığa getirmek, istediğiniz kadar ısıtılabilir	45,5	23,9	15,6	5,1	1,7	9,4
Akrabaların ya da tanıdıkların yanında kalmadan, 1 haftalık bir tatili evden uzakta bir yerde geçirmek	67,7	76,5	45,4	21,1	12,9	23,2
Eskimiş mobilyalarınızı değiştirmek	67,6	76,7	36,2	20,0	14,2	20,0
İstendiği takdirde iki günde bir et, tavuk ya da balıktan oluşan bir öğün yiyecek	48,1	35,7	6,5	3,8	1,9	5,0
Kullanılmış kıyafetler yerine, yeni kıyafetler alabilmek	45,5	58,8	18,2	7,0	7,3	9,7
En azından ayda bir, yemek veya içecek bir şeyler için arkadaşlarınızı ya da akrabalarınızı evinizde ağırlayabilmek	43,5	41,4	15,8	9,1	6,2	13,4

Tablo 16 yoksunluk endeksini oluşturan bileşenlerin frekans değerlerini göstermektedir. Listede en dikkat çeken Türkiye’deki yaşlı bireylerin % 45’inin evini istediği sıcaklığa kadar ısıtamıyor oluşudur. Bu oran % 24 ile en yakınındaki Post Sosyalist ülkelerin bile çok üzerindedir. İstendiği takdirde iki günde bir et, tavuk ya da balıktan oluşan bir öğün yiyemeyen yaşlıların oranı da % 48 ile en yüksek Türkiye’dedir. Bir haftalık tatile gücünün yetmediğini belirtenlerin oranı ise tüm ülke gruplarında en yüksektir.

Grafik 22: Yoksunluk Endeksi Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

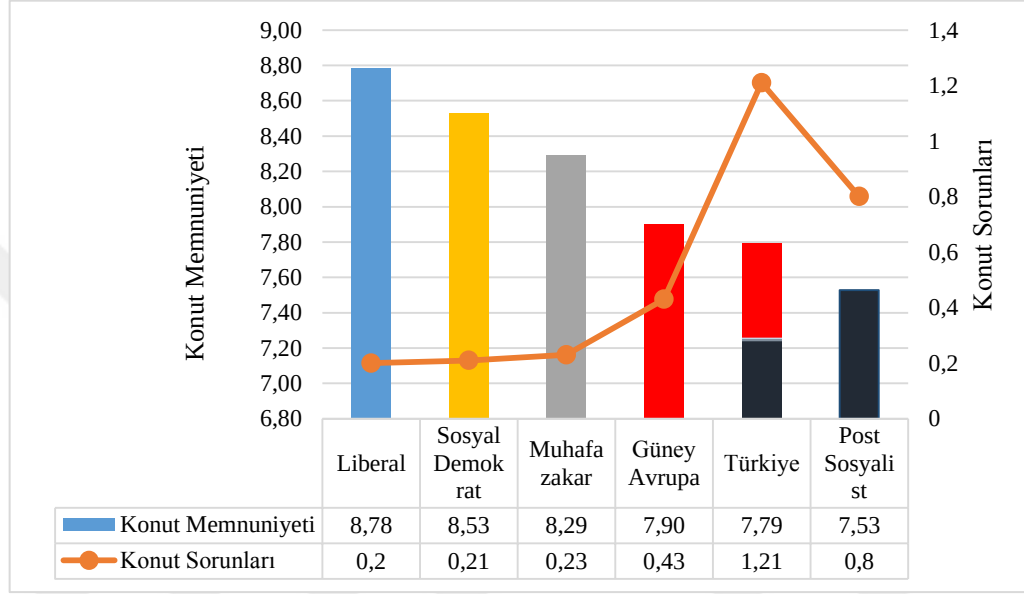
Memnuniyet ve maddi yoksunluk arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon mevcuttur ($R=-37,4$). Maddi yoksunluk endeks değeri arttıkça, ortalama yaşam memnuniyeti azalmaktadır.

3.2.2.2.2. Konuttan Duyulan Memnuniyet

Konuttan duyulan memnuniyette Liberal gruptaki ülkeler en başta yer almaktadır. Ardından sırasıyla Sosyal Demokrat, Muhafazakâr ve Güney Avrupa ülkeleri gelmektedir. Post Sosyalist ülkeler Türkiye’nin ardından en alt sırada yer almaktadır. Games Howell çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre Türkiye ile bir

üstünde yer alan Güney Avrupa ülkeleri ve altında yer alan Post Sosyalist ülkeler arasındaki farklılıklar istatistiki olarak anlamlı değildir.

Grafik 23: Konuttan Duyulan Memnuniyet

Türkiye'deki yaşlılar konut memnuniyeti sıralamasında Post Sosyalist ülkelerin üzerinde yer alsa da; konut sorunları ortalaması en yüksek olan ülkedir (Tablo 16). Türkiye'de her 5 yaşlıdan 1'i evinin dar olmasından muzdariptir. Pencere kapı veya zeminde çürüme var diyen yaşlıların oranı % 21,2, rutubet ve akıntı var diyenlerin oranı ise %21,3'tür. Evin içinde tuvalet olmayan yaşlıların oranı %20, banyo olmayanların oranı %17,9'dur. Dışarıda oturulabilecek bahçe, balkon veya teras tarzı bir alanı olmayan yaşlıların oranı ise %21,6'dır.

Muhafazakâr, Liberal ve Sosyal Demokrat ülkelerde konut sorunlarının oldukça düşük olduğu, tüm sorun alanlarında, problem var diyenlerin oranının %10'un altında olduğu görülmektedir.

Tablo 17: Konut Sorunları (%)

Refah Grubu	Evin darlığı/Yer azlığı	Pencere, kapı veya zeminde çürüme	Rutubet / Akıntı	Evin içinde çalışır durumda bir tuvalet olmaması	Evin içinde banyo veya duş bulunmaması	Dışarıda oturulabilecek bir yerin olmaması (bahçe, balkon, teras vb.)
Türkiye	19,2	21,2	21,3	19,9	17,9	21,6
Post Sosyalist	6,5	15,0	16,3	15,6	15,3	11,0
Güney Avrupa	5,9	10,5	12,4	1,5	1,6	10,9
Muhafazakâr	3,5	2,9	4,8	1,1	1,2	9,0
Sosyal Demokrat	5,0	3,8	4,7	1,5	1,7	4,6
Liberal	8,6	3,3	3,9	,4	,5	2,8

3.2.2.2.3. Çevresel İmkânlardan Duyulan Memnuniyet

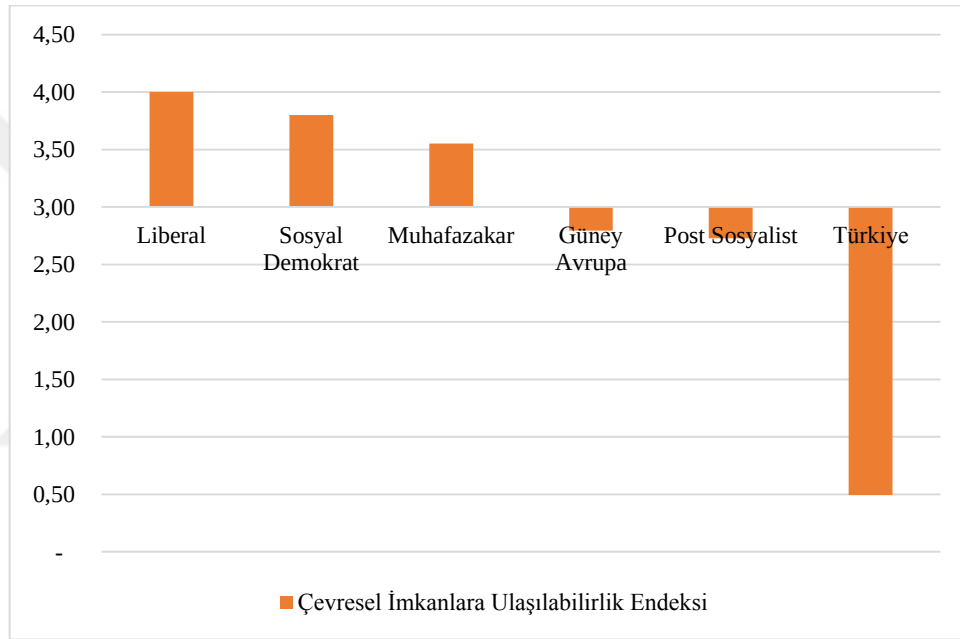
Çevresel imkânların değerlendirilmesinde çevresel imkânların kalitesi ve ulaşılabilirliği kıstas olarak kullanılır. Tüm bunlar bireylerin yaşadıkları çevreden duydukları memnuniyeti etkiler. Bu faktörlerin yaşam memnuniyeti üzerinde dolaylı ve dolaysız etkileri mevcuttur. EQLS araştırmasında çevresel imkânların kalitesi ve çeşitli çevresel imkânlara ulaşılabilirliği ölçmek üzere kullanılabilecek bir dizi soru bulunmaktadır.

Katılımcıların yakın çevrelerindeki bankacılık ve posta hizmetleri, park, bahçe, yeşil alanlar, sinema, tiyatro, kültür merkezi ve toplu taşımaya ulaşılabilirliklerine dair değerlendirmeleri tek bir rakamda toplanarak çevresel imkânların ulaşılabilirliği endeksi oluşturulmuştur.⁴¹¹ Bu endeksin 5 bileşeni mevcuttur. Çevresel imkânların ulaşılabilirliği “Fiziksel erişim, mesafe, açılış saatleri gibi konuları düşündüğünüzde, aşağıdaki hizmetlere erişiminizi nasıl

⁴¹¹ Michaela Gstrein et. al., **Quality of Life in Europe: Quality of Society and Public Services. 3rd European Quality of Life Survey**, Publications Office of the European Union, 2013, p. 56.

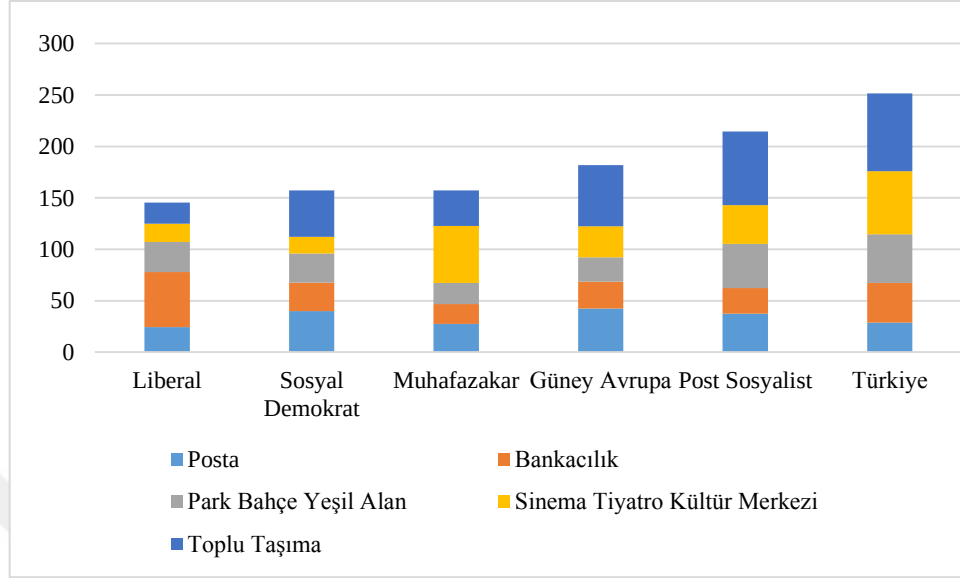
tanımlarsınız? A. Posta hizmetleri, B. Banka hizmetleri, C. Toplu taşıma hizmetleri (otobüs, yeraltı treni, tramvay, tren, vb.)D. Sinema, tiyatro veya kültür merkezi E. Eğlence-Dinlenme alanları veya yeşil alanlar” sorusuyla ölçülmektedir. Her bileşen maksimum 2 minimum -2 değerini alır. Dolayısıyla endeks değeri -10 ile +10 arasında değişmektedir.

Grafik 24: Çevresel İmkânlara Ulaşılabilirlik Endeksi

Ulaşılabilirlik endeksinde ilk dikkat çeken Türkiye’nin Post Sosyalist ülkelerin bile gerisinde kalarak en düşük ulaşılabilirlik değerine sahip olduğudur. (AB28 ortalaması=3.26) Liberal ve Sosyal Demokrat ülkeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Muhafazakâr ülkeler Sosyal Demokratların ardından gelmektedir ($p=.028$). Güney Avrupa ülkeleri ve Post Sosyalist ülkeler arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Grafik 25: Çevresel İmkânlara Ulaşma Zorluğu (% Toplamları)

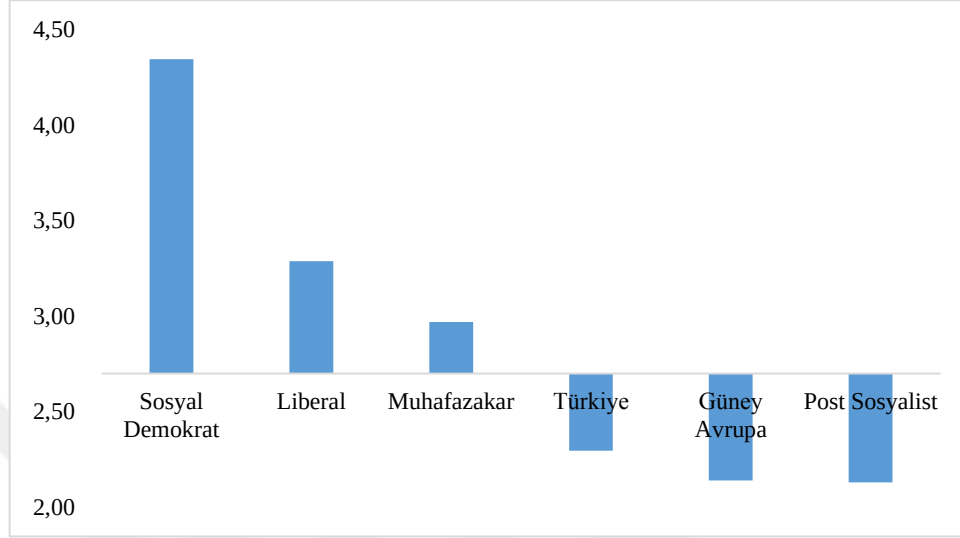

Türkiye'nin listenin en altında kalmasının sebebi; park bahçe yeşil alan, kültürel etkinlikler ve toplu taşımaya alanlarda zorluk yaşayan ve bu hizmetleri kullanmayan yaşlıların oranının çok yüksek olmasıdır. Bankacılık ve posta hizmetlerine ulaşımında ise zorluk yaşayanların oranı Avrupa ülkelerinden çok yüksek değildir. Çevresel imkânlara ulaşma zorluğu yaşla birlikte artmaktadır. Ulaşılabilirlik endeks değerleri gençlerde daha yüksek iken, yaşlılarda düşük olmaktadır.

Çevresel imkânların kalitesinden duyulan memnuniyet seviyesini değerlendirmek amacıyla da bir endeks oluşturulmuştur. Bu endeks bireylerin yakın çevresindeki içme suyu, hava kirliliği, suç, şiddet, gürültü ve trafik problemleri tek bir rakama dönüştürür. Alabileceği en büyük değer 6 (her alanda hiç sorun yok diyen birey) ve en yüksek değer ise -6'dır (her alanda büyük problem var diyen birey). Yüksek değerler çevreden duyulan yüksek memnuniyeti, düşük değerler ise düşük memnuniyeti göstermektedir.

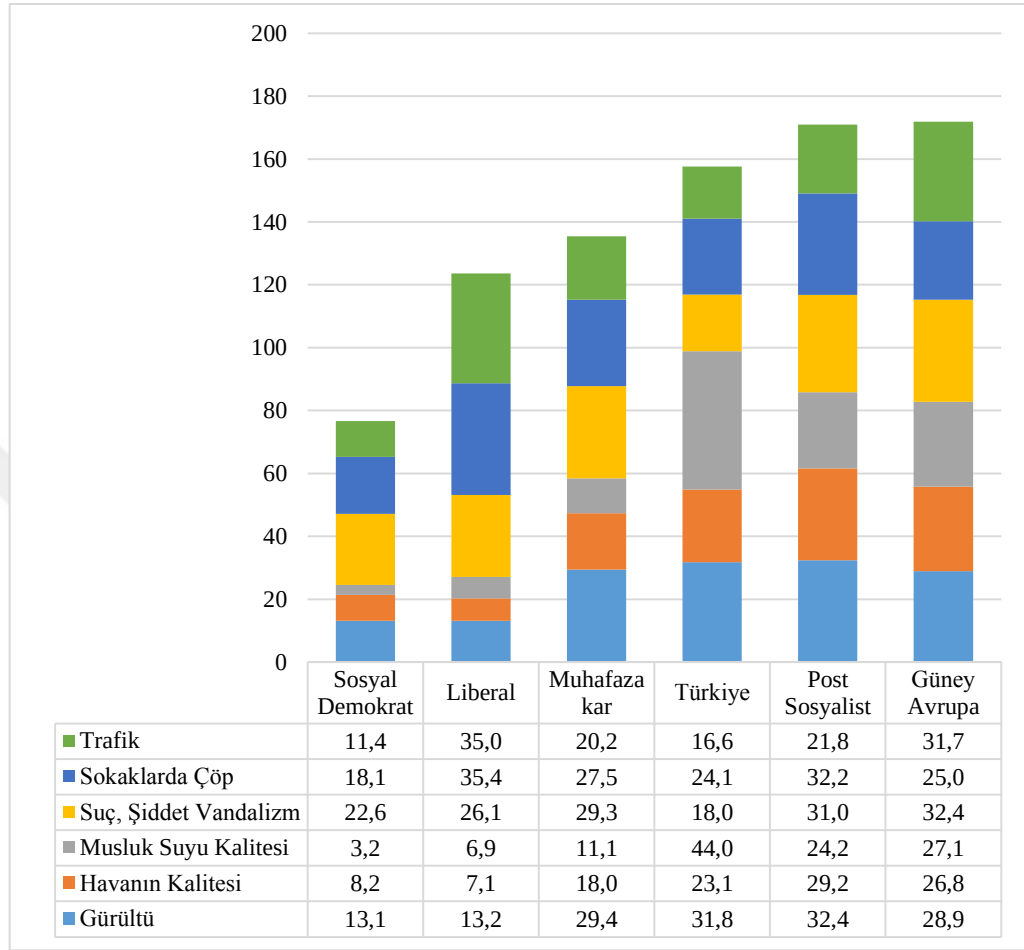
AB28 ortalaması 2,7'dir. Çevresel koşullardan memnuniyeti en yüksek olanlar Sosyal Demokrat ülkelerdir. Ardından Liberal ve Muhafazakâr ülkeler gelmektedir. Türkiye 2,3 ortalama ile AB ortalamasının altında, Güney Avrupa ve Post Sosyalist ülkelerin üzerinde yer almaktadır.

Grafik 26: Çevresel Koşullardan Memnuniyet Endeksi

Memnuniyet endeksinin yüksek olması, gürültü, hava kalitesi, musluk suyu kalitesi, suç, şiddet vandalizm, çöp ve trafik gibi alanlarda problemlerin az olması anlamına gelir. Grafik 65 de her ülke grubunda bu alanlarda sorun beyan eden katılımcıların yüzde toplamı verilmektedir. Buna göre Türkiye’de yaşlıların en çok problem beyan ettikleri husus içme suyunun kalitesi ve gürültüdür.

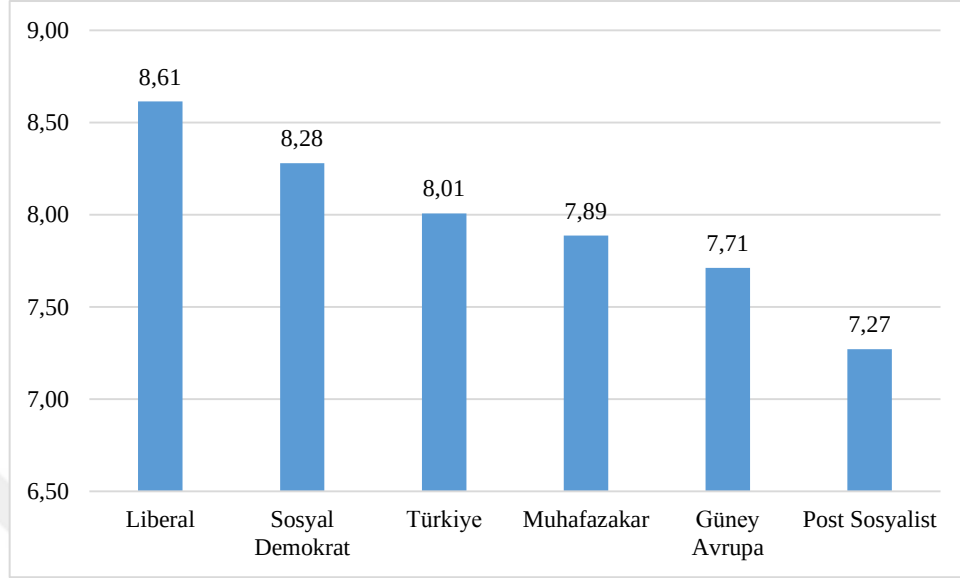
Grafik 27: Çevresel Problemler (% Toplamları)

3.2.2.2.4. Aile Hayatından Duyulan Memnuniyet

Aile hayatından duyulan memnuniyet seviyesinde Liberal refah rejimi en üstte yer almaktadır. Onları Sosyal Demokrat refah rejimi ve Türkiye takip etmektedir. Türkiye'yi sırasıyla, Muhafazakâr ve Güney Avrupa refah rejimleri takip etmektedir. Türkiye ile ortalamada bir üstünde yer alan Sosyal Demokrat ülkeler ve altında yer alan Muhafazakâr ve Güney Avrupa ülkeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Post Sosyalist ülkeler listenin en altında yer almaktadır ve diğer ülke gruplarıyla aralarındaki fark istatistiki olarak anlamlıdır.

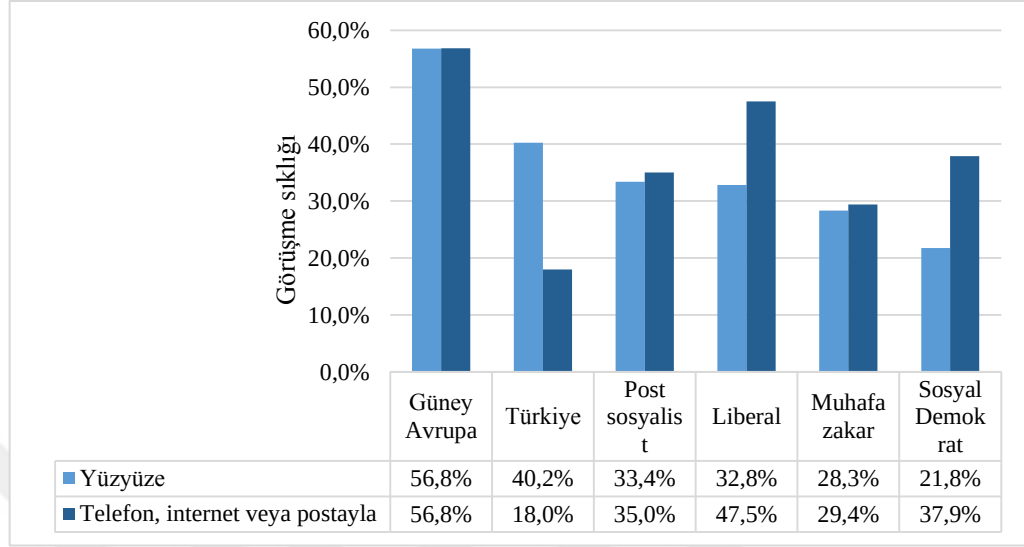
Grafik 28: Aile Hayatından Duyulan Memnuniyet

Evlatlarla görüşme sıklığı ve görüşmelerin kalitesi yaşam memnuniyetinin önemli belirleyicilerindendir. Ancak etkinin derecesi ülkeye ve sosyodemografik özelliklere göre farklılık göstermektedir. Aile bağlarına verilen önem, yaşlı bireylerin bakıma ihtiyaç duydukları dönemde ailelerine muhtaç olma durumları görüşme sıklığının yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin gücünü farklılaştırmaktadır. Örneğin aile bağlarının önemli olduğu ve devletin yaşlı bakım desteğinin sınırlı olduğu Güney Avrupa’da yaşlı bireyin yalnız yaşaması onu oldukça olumsuz etkileyecektir. Kurumsal bakım hizmetlerinin oldukça ileri seviyede olduğu Kuzey’de ise bu etki daha sınırlı olacaktır. Nitekim Güney Avrupa’da yalnız yaşayan yaşlı kadınların evlatlarıyla görüşme sıklığı yaşam memnuniyetini etkilerken, kuzey Avrupa etkilemediği tespit edilmiştir.⁴¹²

⁴¹² Gaymu, Springer, **a.g.e.**, p.1153.

Grafik 29: Evlatlarla Her Gün Görüşmelerin Oranı

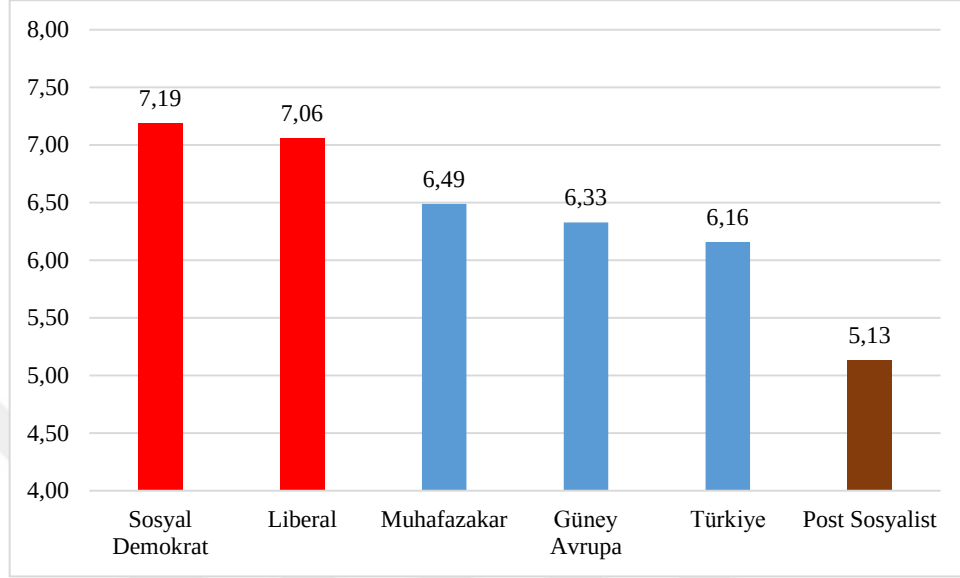

Güney Avrupa ülkelerinin aile ilişkilerine oldukça önem verdikleri bilinmektedir. Evlatlarla yüz yüze görüşme sıklığında Güney Avrupa %56,8 ile açık ara öndedir. Güney Avrupa'yı %40,2 Türkiye takip etmektedir. Sosyal Demokratlarda ise bu oran %21,8'dir. Telefon veya diğer kanallarla her gün görüşme sıklığında da Güney Avrupa %56,8 ile en öndedir. Liberal ülkelerde ise bu oran %47,5'tir. Güney Avrupa dışında Avrupa ülkeleri ortalamasının üzerinde yüz yüze görüşme sıklığına sahip Türkiye'de telefon, internet veya posta ile görüşme sıklığı %18 ile Avrupa ülkelerinin oldukça gerisindedir.

İki grafik birlikte değerlendirildiğinde dikkat çeken Güney Avrupa ve Post Sosyalist ülkelerde yüksek görüşme sıklığına rağmen aile hayatından duyulan memnuniyetin diğer ülke gruplarının gerisinde olmasıdır. Bu da görüşmelerin sıklığından ziyade kalitesinin etkili olduğu tezini güçlendirmektedir. Bakıma muhtaç olduğu için, tercih etmediği halde evlatları ile bir arada yaşamak zorunda kalmak ve onları her gün bu sebeple görmek, yaşlı bireyin yaşam memnuniyetini olumsuz etkileyebilecektir. Benzer şekilde kreş desteği olmadığı için torunlarına bakmak zorunda olmak da yaşam memnuniyetini düşürebilir.

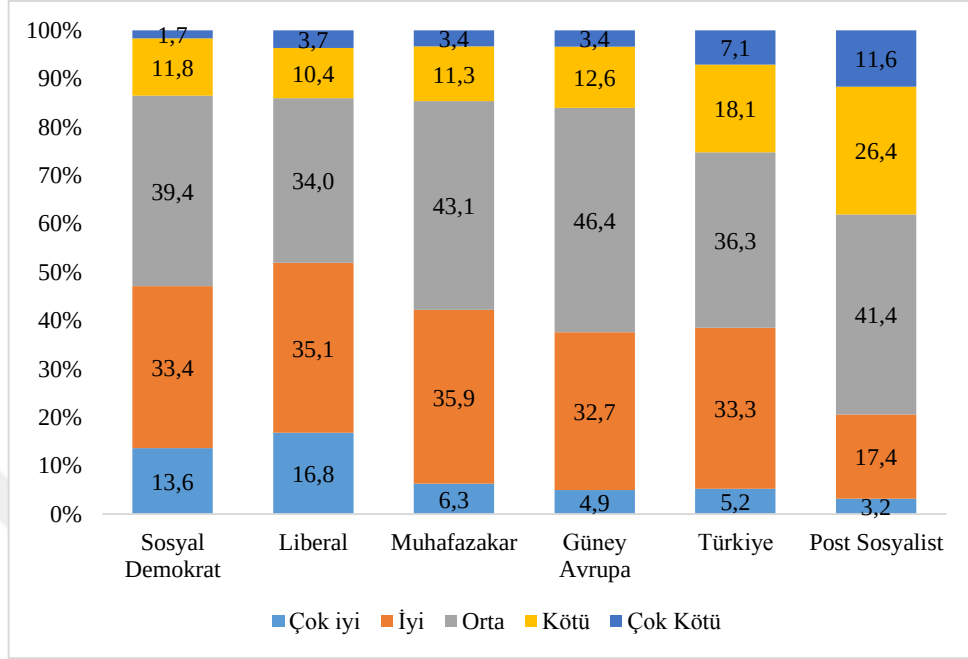
3.2.2.2.5. Sağlık Durumundan Duyulan Memnuniyet

Grafik 30: Sağlık Durumundan Duyulan Memnuniyet

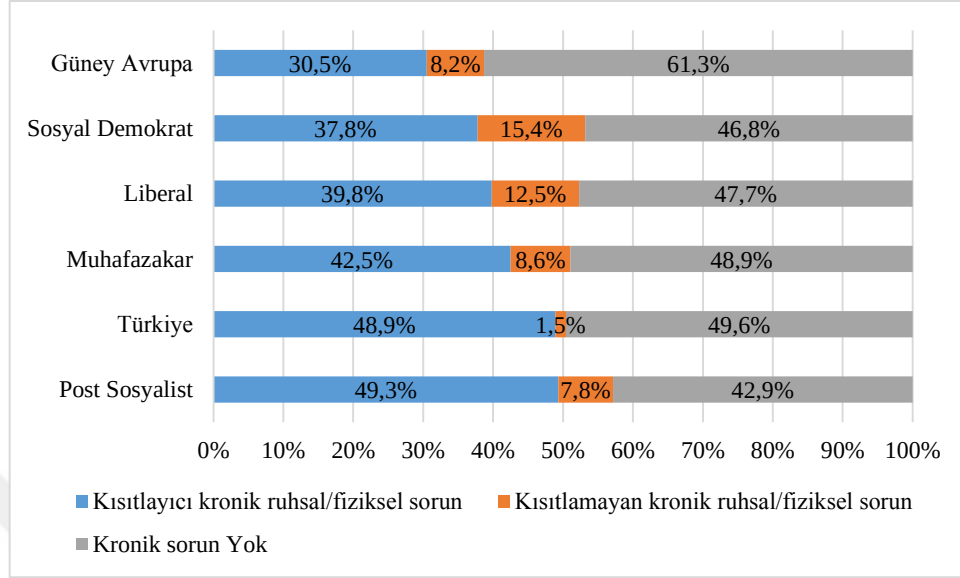
Sağlık durumundan duyulan memnuniyette Sosyal Demokrat ve Liberal refah rejimleri en üst sırada yer almaktadır. Bu ülkelerin ardından sırasıyla Muhafazakâr ve Güney Avrupa refah rejimleri ve Türkiye gelmektedir. Games Howell çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre bu üçü arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. En altta ise Post Sosyalist ülkeler yer almaktadır.

Grafik 31: Genel Sağlık Durum Değerlendirmesi

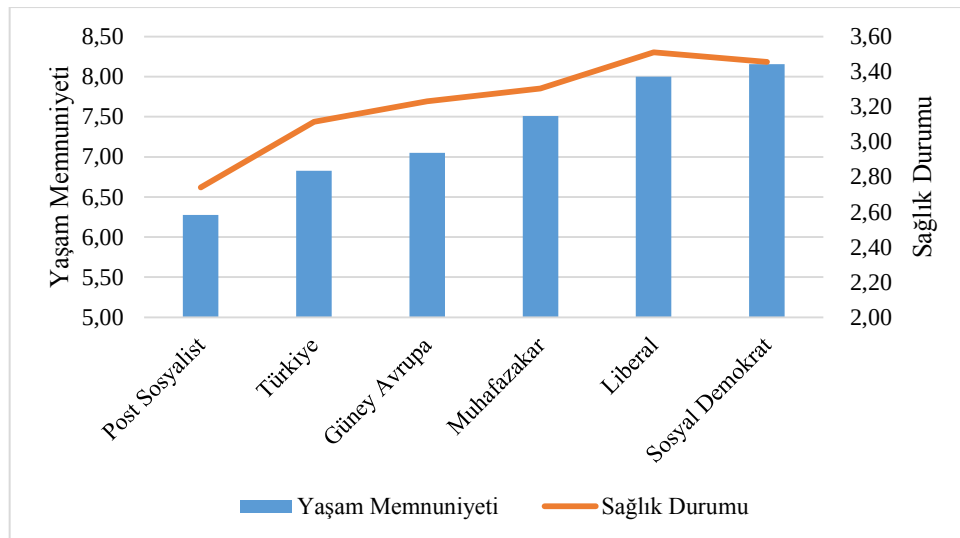
Genel sağlık durumu değerlendirmelerinde en yüksek puanlar Liberal ve Sosyal Demokrat ülkelere aittir. Liberal ülkelerdeki yaşlıların %52'si, Sosyal Demokratlarda ise %47'si sağlık durumunun iyi veya çok iyi olduğunu beyan etmektedir. Ardından Muhafazakâr ülkeler gelmektedir, bu grupta yaşlıların %42'si sağlık durumunun iyi veya çok iyi olduğunu beyan etmektedir. Güney Avrupa ve hemen ardından gelen Türkiye arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Güney Avrupa'daki yaşlıların %37'si, Türkiye'de ise %38'i sağlık durumunun iyi veya çok iyi olduğunu beyan etmektedir. Genel sağlık durumu ortalaması en düşük olan yaşlı bireyler ise Post Sosyalist grupta yer almaktadır. Bu gruptaki yaşlıların %38'i sağlık durumunu kötü veya çok kötü olarak değerlendirmektedir. İyi veya çok iyi diyenlerin oranı %21'dir.

Grafik 32: Kısıtlayıcı Sağlık Problemi Yaşayanların Oranı

Kısıtlayıcı ruhsal veya fiziksel sağlık sorunu olduğunu beyan eden yaşlıların oranı Sosyalist ülkelerde %49,3 ve Türkiye’de 48,9’dur. Güney Avrupa ülkelerinde ise bu oran %30,5’tir. Güney Avrupa’da hiçbir kronik sorunu olmadığını beyan eden yaşlıların oranı %61,3 ile en yüksek seviyededir.

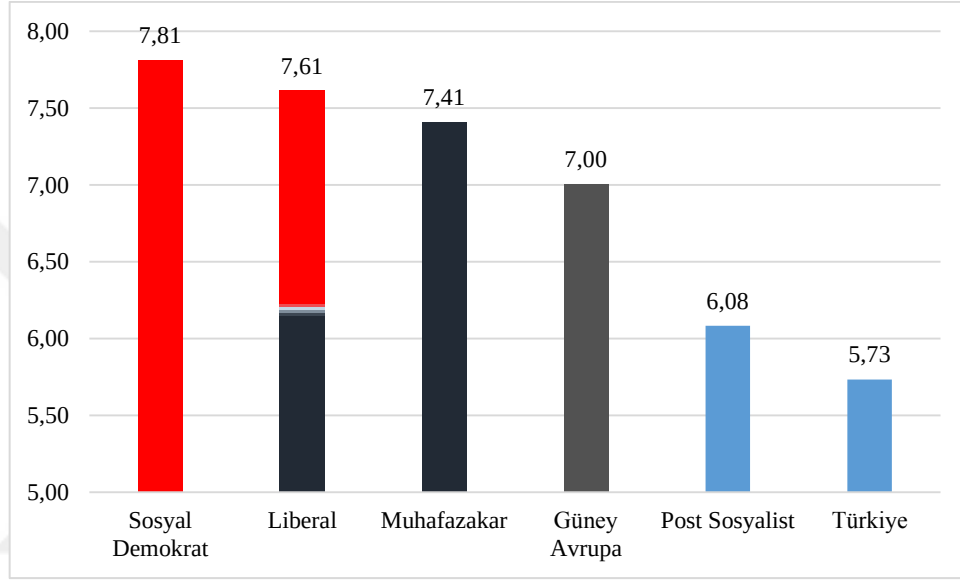
Grafik 33: Sağlık Durumu Yaşam Memnuniyeti İlişkisi

Sağlık durumu ile yaşam memnuniyeti arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon mevcuttur ($R=-,363$). Sağlık durumu daha iyi olan yaşlı bireylerin yaşam memnuniyetleri daha yüksektir.

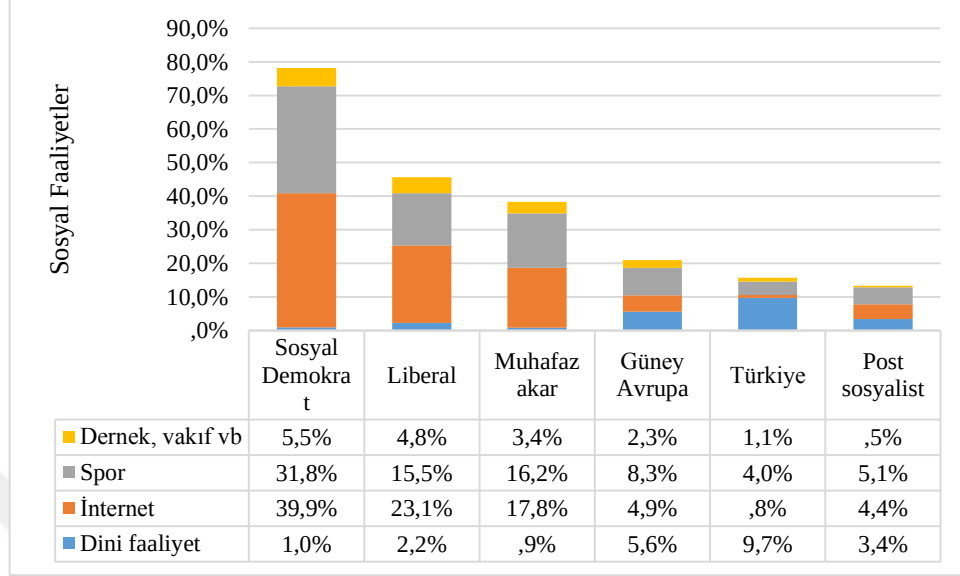
3.2.2.2.6. Sosyal Yaşantıdan Duyulan Memnuniyet

Grafik 34: Sosyal Yaşantıdan Duyulan Memnuniyet

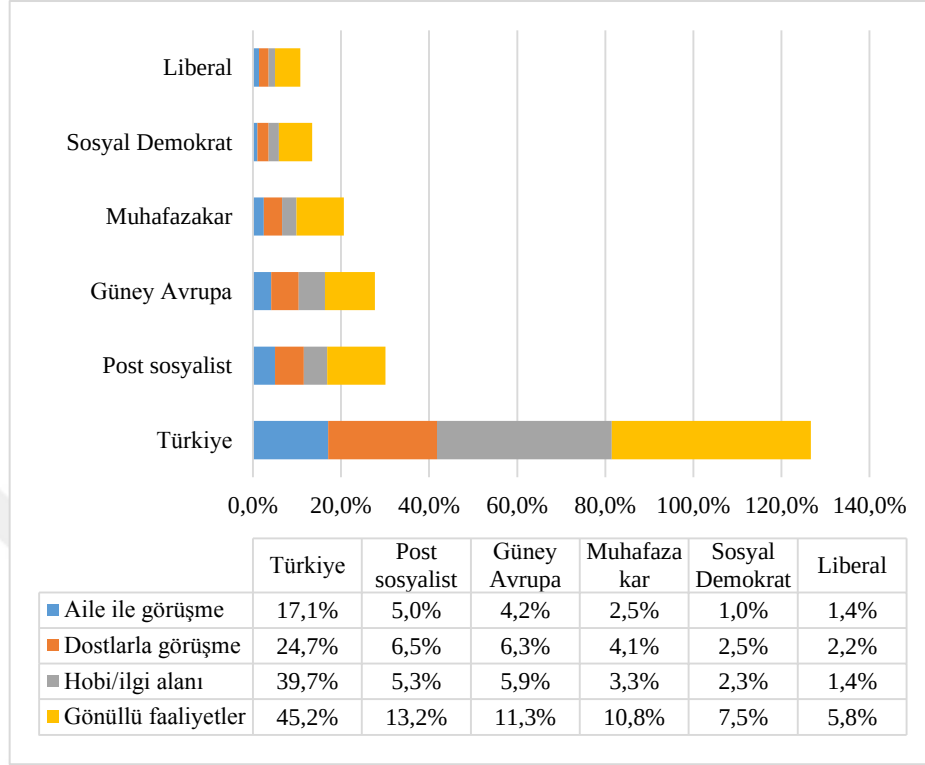
Sosyal yaşantıdan duyulan memnuniyet seviyesinde Sosyal Demokrat ülkeler ve Liberal ülkeler en üst sırada yer almaktadır. Muhafazakâr ve Güney Avrupa ülkeleri onları takip etmektedir. Post Sosyalist ülkeler ise Türkiye ile birlikte en alt sırada yer almaktadır.

Grafik 35: Yaşlı Bireylerin Her Gün Katıldığı Sosyal Faaliyetler

Sosyal yaşantıdan duyulan memnuniyetin yüksek olduğu Sosyal Demokrat ülkelerde yaşlı bireylerin %31,8'i her gün spor yaptığını, %40'ı internet kullandığını %5,5'u ise her gün sivil toplum faaliyetlerine katıldığını beyan etmektedir. Spor yapan yaşlıların oranı Güney Avrupa, Türkiye ve Post Sosyalist ülkelerde %10'un altındadır. Her gün dini faaliyetlere katıldığını beyan eden yaşlıların oranı ise %9,7 ile Türkiye'de en yüksektir. İnternet kullanımı ise %0,8 ile en düşük Türkiye'dedir.

Grafik 36: Karşılanmamış Boş Zaman Tercihleri (Kümülatif %)

%'ler daha fazla zaman harcamak isteyenleri göstermektedir.

Grafik 36 yaşlı bireylerin karşılanmamış boş zaman tercihlerini göstermektedir. Türkiye her alanda önde yer almaktadır. Yaşlı bireylerin %17,1'i ailesiyle yeterince görüşemediğini, %24,7'si dostlarıyla yeterince görüşemediğini, %39,7'si hobi ve diğer ilgi alanlarına yeterince vakit ayırmadığını, %45,2'si de gönüllü faaliyetlere istediği ölçüde katılmadığını beyan etmektedir. Bu durum Türkiye'de yaşlıların büyük bir kesiminin tercih ettiği sosyalleşme düzeyinin altında yer aldığını göstermesi hasebiyle dikkat çekicidir.

Sosyal yaşamdan duyulan memnuniyetin yüksek olduğu Liberal ve Sosyal Demokrat refah rejimlerinde bu oranlar oldukça düşüktür. Bu ülkelerde bireylerin büyük çoğunluğu bu sosyalleşme alanlarından her birine elinden geldiğince zaman ayırdığını beyan etmektedir.

3.2.2.2.7. Sosyal Dışlanma Endeksi

Sosyal dışlanma kavramı 1960'lı yıllarda Fransa'da kullanılmaya başlamıştır. Fransa'da Chirac Hükümetinin sosyal işlerden sorumlu devlet bakanı Lenoir Dışlanmışlar, On Fransızdan Biri (*Les Exclús: Un Français sur Dix*) isimli kitabında dışlanmışları ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayarak, sosyal etkinliklerin dışında kalan kişiler olarak tanımlamıştır. Yoksullar, engelliler, suç işleyenler, hasta ve bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli insanlar, yalnız ebeveynler, problemlili aileler, marjinal ve asosyal insanlar ve diğer sosyal uyumsuzluk içindeki insanlar dışlanmışları oluşturur.⁴¹³ Bu birey veya gruplar yapısal ve/veya kişisel gerekçelerle, içinde yaşadıkları toplumun dışında kalır ve bu toplumdaki yurttaşlığa ilişkin ekonomik, siyasal ve sosyal aktivitelere kısmen veya tamamen katılamazlar.⁴¹⁴

Yaşlılar, yaşlılık dönemi ile birlikte gelişen ve değişen özelliklerinden dolayı eğitim, ekonomi, işgücü piyasası, toplumsal, sosyo-kültürel, barınma imkânı, sağlık ve politika birçok alandan dışlanmaktadır. Geliri azalan, sağlığı kötüleşen, sosyo kültürel imkânlarla erişimi güçleşen yaşlılar, sosyal dışlanma riski altındadır. Emekli maaşıyla geçinemeyen ve geliri olmayan yaşlılar ekonomik güçlükler yaşamaktadırlar. Bunun sonucunda iyi beslenememekte, sağlıksız ortamlarda barınmak zorunda kalmakta ve yaşam kalitesi düşmektedir. Yoksulluk sonucunda yaşlı, toplumun diğer kaynaklarından da dışlanmış olacaktır.⁴¹⁵

EQLS araştırması bireylerin algıladıkları sosyal dışlanma düzeyini ölçen sorulara sahiptir. Aşağıdaki 4 soruya verilen cevaplar ile bir sosyal dışlanma endeksi oluşturulmuştur.

1. Kendimi toplumun dışında kalmış / toplumun dışına itilmiş hissediyorum
2. Bugünlerde hayat öyle karmaşık bir hale geldi ki, zaman zaman başa çıkamıyorum

⁴¹³ Hilary Silver, "Social exclusion and social solidarity: three paradigms", **International Labor Review**, 133, 1994, p. 532.

⁴¹⁴ Faruk Sapançalı, "Sosyal dışlanma", **Dokuz Eylül Yayınları**, 2005, s. 53.

⁴¹⁵ Yusuf Genç, Pelin Dalkılıç, "Yaşlıların sosyal dışlanma sendromu ve toplumsal beklentileri", **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6.4, 2013, s.468.

3. Yaptığım şeyin değerinin, diğer insanlar tarafından anlaşılmadığını düşünüyorum
4. Bazı insanlar, iş durumum ya da gelirim nedeniyle beni hor görüyorlar.

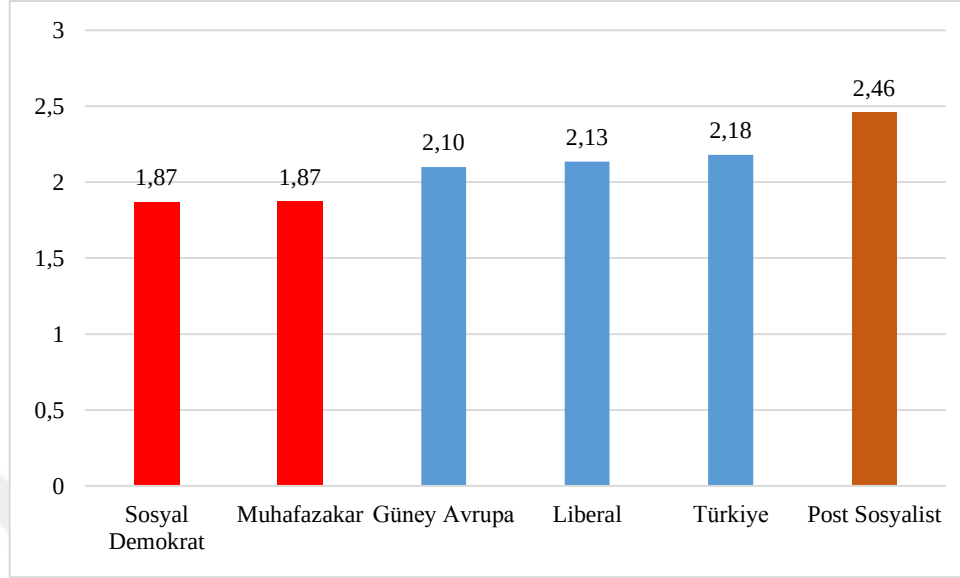
Endeks oluşturulurken bu sorulara verilen cevaplar ters kodlanarak ortalamaları alınmıştır. Yüksek değerler algılanan sosyal dışlanmanın yüksek, düşük değerler ise düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 18: Algılanan Sosyal Dışlanma Endeksi Bileşenleri (%)

	Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum	Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum
Kendimi toplumun dışında kalmış / toplumun dışına itilmiş hissediyorum	10,3	11,2	78,5
Bugünlerde hayat öyle karmaşık bir hale geldi ki, zaman zaman başa çıkamıyorum	23,0	18,6	58,4
Yaptığım şeyin değerinin, diğer insanlar tarafından anlaşılmadığını düşünüyorum	16,1	21,3	62,6
Bazı insanlar, iş durumum ya da gelirim nedeniyle beni hor görüyorlar.	8,1	10,9	81,0

Kendisini toplumun dışına atılmış hisseden yaşlı bireylerin oranı %10'dur. İş durumu ya da geliri sebebiyle horlandığını düşünen yaşlıların oranı ise %8'dir. Yaşlıların %16'sı yaptığım şeyin değerinin, diğer insanlar tarafından anlaşılmadığını düşünmekte; %23'ü hayatın çok karmaşık bir hale geldiğini ve zaman zaman başa çıkamadığını ifade etmektedir.

Grafik 37: Sosyal Dışlanma Endeksi

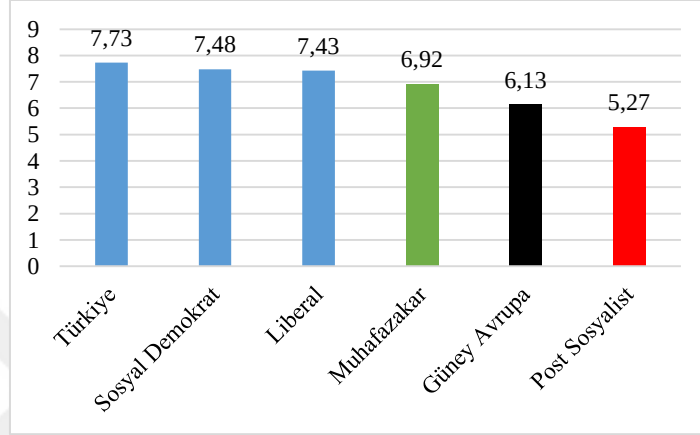
Sosyal Demokrat ve Muhafazakâr ülkelerde sosyal dışlanma en düşük seviyededir. Güney Avrupa, Liberal ülkeler ve Türkiye en onları takip etmektedir ve bu üç grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Yaşlılarda sosyal dışlanmanın en yüksek olduğu ülkeler Post Sosyalist grupta yer almaktadır. Yaşam memnuniyetinin ve yaşam standartlarının yüksek olduğu Liberal ülkelerde Sosyal Demokrat ve Muhafazakârlara göre yüksek sosyal dışlanma değeri dikkat çekmektedir.

Yaşam memnuniyeti ve sosyal dışlanma algısının orta derecede negatif bir korelasyonu vardır ($R = -,369^{**}$). Sosyal dışlanma endeks değeri arttıkça bireyin yaşam memnuniyeti azalmaktadır.

3.2.2.3. Kamu Hizmetlerinin Kalitesinin Değerlendirmesi

3.2.2.3.1. Sağlık Hizmetleri

Grafik 38: Sağlık Hizmetlerinin Kalitesi

Türkiye, Sosyal Demokrat ve Liberallerle listenin en başında yer almaktadır. Bu grubu Muhafazakârlar izlemektedir. Güney Avrupa'nın ardından Post Sosyalist ülkeler listenin en altında yer almaktadır. Türkiye'de sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet genellikle yakın değerlere sahip olduğu Güney Avrupa ve Post Sosyalist ülkelerin oldukça üzerindedir.

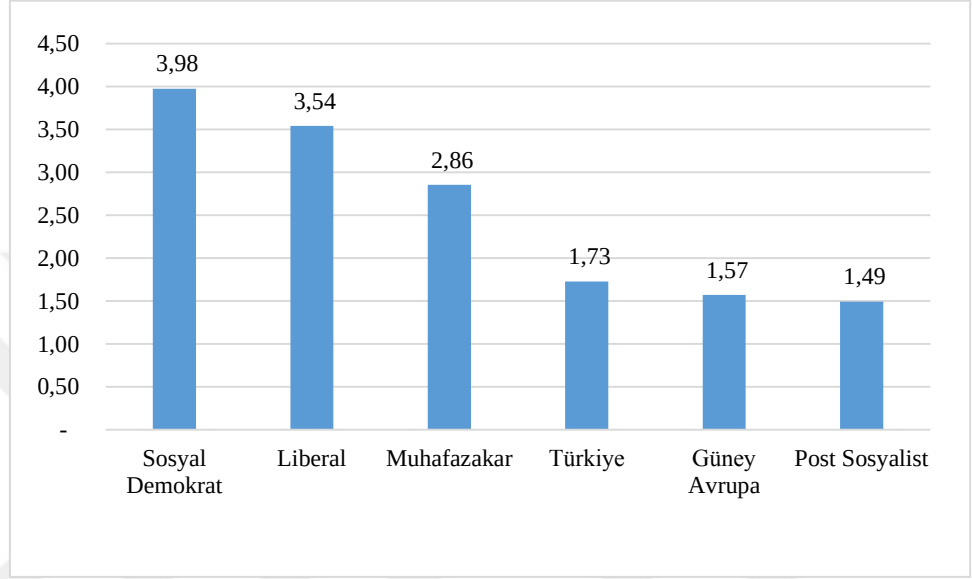
65 yaş altında ise listenin en üstünde Sosyal Demokrat ($m=7,22$) ve Muhafazakâr ($m=7,08$) grup yer almaktadır gelmektedir. Türkiye bu iki grubun ardından 3. sıradadır ($m=6,69$). Türkiye'de yaşlıların kamu hizmetlerinin kalitesini diğer yaş gruplarına göre daha çok takdir ettiği anlaşılmaktadır.

Sağlık hizmetlerindeki kaliteyi daha objektif olarak ölçmek üzere sağlık hizmetlerine erişim endeksi geliştirilmiştir. Yaşlılara son doktor ziyareti sırasında aşağıdaki hususlarda ne derece zorlandıkları sorulmakta ve verilen cevapların ortalaması endeks değerini oluşturmaktadır.

1. Doktorun muayenehanesine/ hastaneye/ sağlık merkezine uzak olma
2. Randevu alımındaki gecikmeler
3. Randevu günü doktoru görmek için beklediğiniz süre

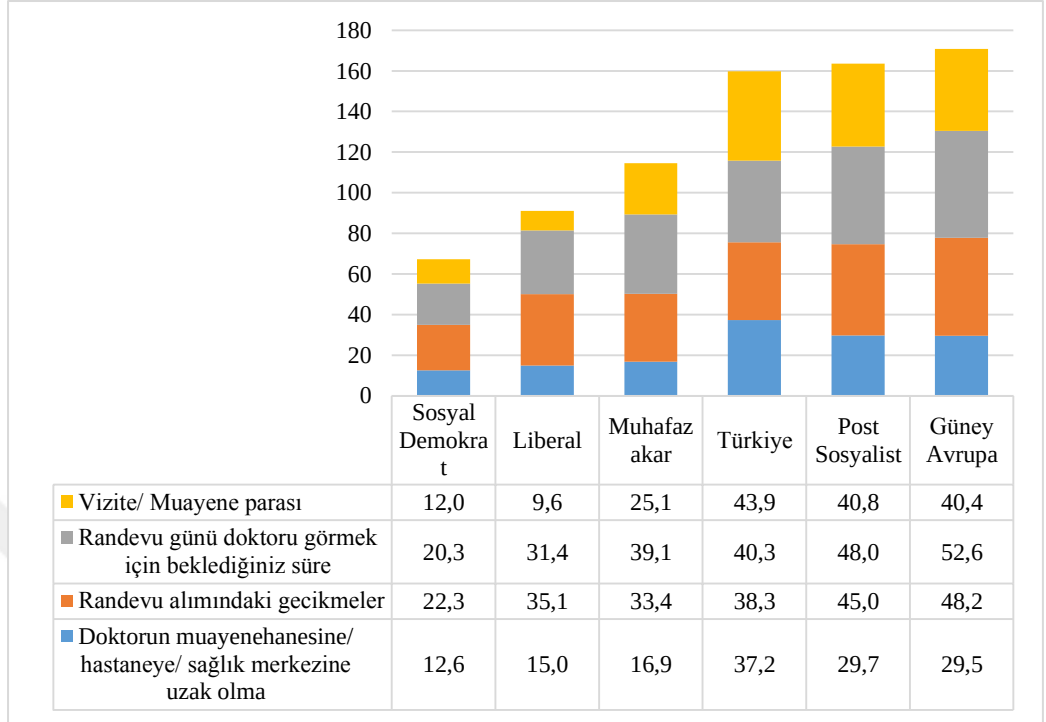
4. Vizite/ Muayene parası
5. İşten, çocuklarla veya diğer kişilerle ilgilenmekten zaman bulma

Grafik 39: Sağlık Hizmetlerine Erişim Endeksi

Sağlık hizmetlerine erişim değeri en yüksek olan grup Sosyal Demokratlardır. Liberaller ve Muhafazakârların ardından gelen Türkiye, Güney Avrupa ve Post Sosyalist ülkelerle benzer erişim endeksine sahiptir. Bu durum Türkiye’de sağlık hizmetlerine erişim ile sağlık hizmetlerine dair öznel değerlendirmeler arasında büyük bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bunun birkaç açıklaması olabilir. Birincisi Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Programı ile gerçekleşen reformlar yaşlı bireyler tarafından sağlıktan duyulan memnuniyeti oldukça artırmıştır. Hayatlarının büyük bir kesiminde sağlığa erişimde büyük sıkıntılar yaşayan yaşlı kesim, son dönemde yapılan reformları takdir etmektedir. İkincisi, 2008 ekonomik krizinden Türkiye’ye oranla daha fazla etkilenen Avrupa ülkelerinin vatandaşları kamu hizmetlerinin kalitesini olduğundan daha negatif değerlendirmektedir.

Grafik 40: Sağlık Hizmetlerine Erişim Problemleri

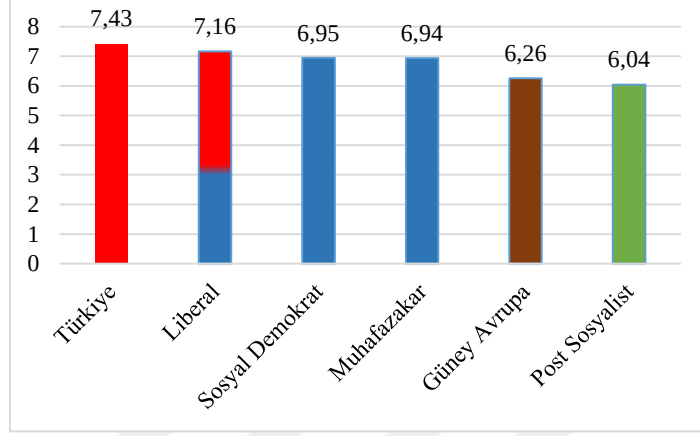

Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan problemlere bakıldığında, Sosyal Demokrat ve Liberal rejimlerde her alanda problem yaşadığını belirtenlerin oranı Türkiye'ye göre daha küçük iken, sağlık hizmetlerinin kalitesi Türkiye'deki yaşlılar tarafından daha olumlu değerlendirilmektedir.

Türkiye'de yaşlıların sağlıkla ilgili en büyük problemi vizite/muayene parasıdır. Bu oran Post Sosyalist ülkelerde ve Güney Avrupa ülkelerinde de benzer seviyededir. Türkiye'de diğer ülkelerin bir hayli üzerinde olan bir problem alanı doktorun uzak olmasıdır. Kümülatif problem oranının en yüksek olduğu Güney Avrupa'da, yaşlıların %52,6'sı randevu günü doktoru görmek için beklediği sürenin uzun olduğunu belirtmiştir. Bu grupta en yüksek oranlı ikinci problem de randevu alımındaki gecikmelerdir.

3.2.2.3.2.Toplu Taşıma Hizmetleri

Grafik 41: Toplu Taşıma Hizmetlerinin Kalitesi

Toplu taşıma hizmetlerinin kalitesinde de Türkiye Liberallerle birlikte en üst sırada yer almaktadır. 2. Sıradaki Liberaller ile takip eden Sosyal Demokrat ve Muhafazakârlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Güney Avrupa ülkeleri bu dört grubun altında yer almaktadır. Post Sosyalist grup ise listenin en altındadır.

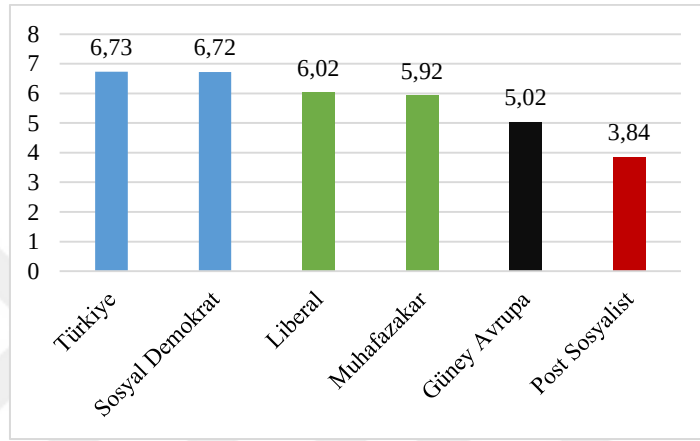
Toplu taşıma hizmetlerinin kalite değerlendirmesinde en alt ve en üstteki ülke grupları arasındaki fark sağlık ve emeklilik sistemindeki kadar büyük değildir. Bu durum eski sosyalist ülkelerde toplu taşımanın gelişmiş olmasıyla ilgilidir. Sosyalist dönemdeki yapılaşmanın temel özelliği nüfus yoğunluğu yüksek konut alanları ve bu alanların işyerleri ile kent merkezine toplu taşımayla bağlı olmasıdır. Yine de diğer alanlarda olduğu gibi, Post Sosyalist ülkeler listenin en altında yer almaktan kurtulamamıştır.

Türkiye’de toplu taşıma hizmetlerinde memnuniyetinin çok yüksek olması yaşlı bireylerin son yakın zamanda yapılan toplu taşıma yatırımlarından duyulan memnuniyetin yansıması olabilir. Aynı zamanda yaşlı bireylerin bu hizmetlerin çoğundan indirimli veya bedava yararlanması da memnuniyetin yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Bir diğer olasılık da yaşlı bireylerin politik tercihleri ile iktidarın örtüşmesi sonucu kamudan memnuniyet seviyelerinin yüksek olmasıdır.

Yani iktidarını beğenen yaşlı bireyler, iktidarın yaptığı işleri yüksek oranda onaylamaktadır.

3.2.2.3.3. Emeklilik Sistemi

Grafik 42: Emeklilik Sisteminin Kalitesi

Emeklilik sisteminin kalitesinde Türkiye Sosyal Demokratlarla birlikte en üst sırada yer almaktadır. 3. Sıradaki Liberaller ile takip eden Muhafazakârlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Güney Avrupa ülkeleri bu dört grubun altında yer almaktadır. Post Sosyalist grup ise listenin en altındadır.

Türkiye’de yakın dönemde emekli maaşlarında bir miktar iyileşme olmuş⁴¹⁶ ancak bu artışlar emekli maaşlarını tatmin edici seviyeye ulaştıramamıştır. Nitekim emekli maaşlarını yeterli görmeyen yaşlıların oranı bir hayli yüksektir. Ayrıca emeklilik yaşı yükseltilmiş ve aylık bağlama oranları aşağıya çekilmiştir. Tüm bunlara rağmen emeklilik sisteminden duyulan memnuniyetin oldukça yüksek olması, yaşlı bireylerin hükümetten duydukları memnuniyetin yansıması olabilir.

⁴¹⁶ SGK Rehberi, “2002-2015 yılları arasındaki emekli maaşları”, (Çevrimiçi), <http://sgkreherber.com/haber/65199>, 18.06.2017.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞLILARIN YAŞAM MEMNUNİYETİ VE MUTLULUK SEVİYELERİNİN ANALİZİ

4.1. Yöntem

4.1.1. Araştırma ve Veri Seti

Araştırmanın bu bölümünde 2004-2015 yıllarındaki Türkiye Yaşam Memnuniyeti Araştırmalarının (YMA) verileri kullanılmıştır.

YMA’nın amacı Türkiye’deki bireylerin öznel mutluluk algılaması, sağlık, sosyal güvenlik, örgün eğitim, çalışma hayatı, gelir, kişisel güvenlik ve adalet hizmetleri, kişisel gelişim gibi temel yaşam alanlarındaki memnuniyetlerinin ölçülmesidir.

4.1.2. Araştırmanın Yöntemi

YMA Türkiye sınırları dâhilinde bulunan tüm yerleşim yerlerindeki hane halklarını kapsamaktadır. Kurumsal nüfus olarak tanımlanan okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane ve hapishanede bulunanlar ile kışla ve ordu evlerinde ikamet edenler kapsam dışıdır. Nüfusu toplam nüfusun %1’ini geçmeyecek şekilde yeterli örnek hane sayısına ulaşamayan küçük köyler, oba, mezra vb. yerleşim yerleri de kapsam dışındadır.

2003-2012 yılları arasında araştırmanın örneklem büyüklüğü, Türkiye, Kır, Kent bazında tahminler üretecek şekilde hesaplanmıştır. Daha sonra kır kent ayrımı bırakılmıştır.

İlk YMA, 2003 yılı Kasım ayında Hane halkı Bütçe Anketi’ne ek bir modül olarak gerçekleştirilmiş, 2003 yılından itibaren her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. 2003 yılında 2.140 hane halkında 5.304 kişi ile yüz yüze görüşme yöntemi ile veri derlenmiştir. 2004 yılında 2.867 örnek hanede 6.714 kişi ile (737 yaşlı), 2005 yılında 2.880 örnek hanede 6.983 kişi ile, 2006 yılında 2.880 örnek hanede 6.432 kişi ile, 2007 yılında 2.880 örnek hanede 6.442 kişi ile, 2008 yılında 2.878 örnek hanede

6.465 kişi ile, 2009 yılında 3.561 örnek hanede 7.546 kişi ile, 2010 yılında ise 3.440 örnek hanede 7.027 kişi ile görüşölerek veri derlenmiştir. 2011 yılında 3.551 örnek hanede 7.368 kişi, 2012 yılında ise 4.070 örnek hanede 7.956 kişi ile görüşölerek derlenmiştir.⁴¹⁷

Her üç yılda bir il düzeyinde tahmin verecek şekilde uygulanması planlanan anket, ilk kez 2013 yılında il düzeyinde tahmin üretilecek biçimde uygulanmıştır.103.312 hanede 196.204 birey ile görüşölmüştür. 2014 yılında 3.908 hanedeki 7.984 birey, 2015 yılında 4500 hanede 9.398 (1215 yaşlı) birey ile yüz yüze görüşme yöntemiyle veri toplanmıştır.

4.1.3. Analiz Yöntemi

İlk bölümde mutluluk, sağlıktan duyulan memnuniyet, sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet gibi seçilmiş öznel refah göstergelerinde 2004 yılından bu yana yaşanan değişimler verilecektir. Bu kısımda aynı zamanda, 2015 yılında çeşitli sosyodemografik grupların mutluluk değerleri karşılaştırmalı olarak verilecek; 65 yaş ve üstü nüfus, 65 yaş altı nüfus ile mukayese edilecektir. İkinci bölümde ise 65 yaş üstü nüfusun mutluluğuna etki eden değişkenler çoklu lineer regresyon modeliyle analiz edilecektir. Çoklu regresyon analizi bağımlı değişkene aynı zamanda etkileyen pek çok etkeni kontrol etmeye olanak tanır.

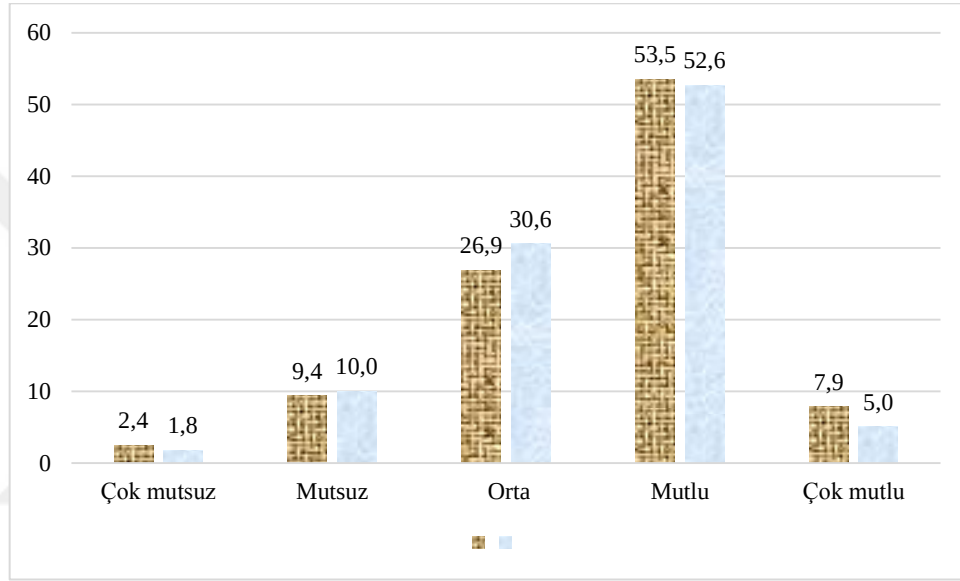
⁴¹⁷ TÜİK, **Yaşam Memnuniyeti Araştırması**, 2014, s. 14, (Çevrimiçi)
http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=15, 20.06.2017.

4.2. Bulgular

4.2.1. Sosyodemografik Özellikler ve Mutluluk İlişkisi

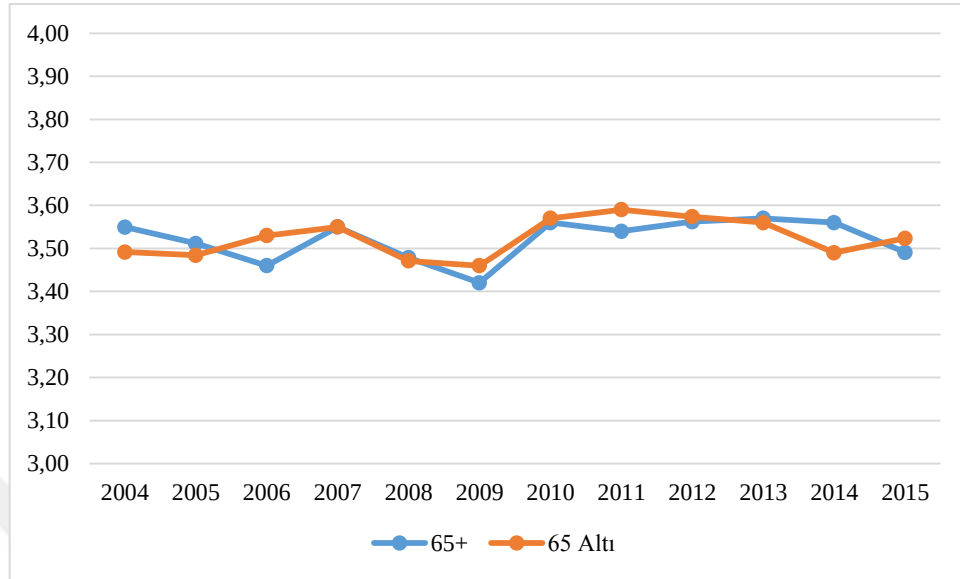
4.2.1.1. Genel Mutluluk Seviyesi

Grafik 43: 65 Yaş ve Üstü Mutluluk Frekans Değerleri (2015)

Mutluluk literatüründe fakirlik sınırının üzerinde bireylerin genelde yaşamlarından memnun olduklarını beyan ettikleri ifade edilir. Türkiye’de de benzer bir durum görülmektedir. 2015 yılında 65 yaş ve üstü bireylerin %53’ü hayatlarından memnun olduğunu beyan ederken, çok mutlu olduğunu belirtenlerin oranı %5’tir. Mutsuz ya da çok mutsuz olduğunu ifade edenlerin oranı toplam %12’dir. Bu değerler 2004 yılından bu güne çok büyük bir değişim göstermemiştir. Çok mutsuz ve mutlu olduğunu beyan edenlerin oranı 2004 yılından 2015 yılına değişmeyerek, %11,8 de sabit kalmış; mutluluk seviyesinin orta olduğunu bildirenlerin oranı %26,9’dan %30,6’ya yükselmiş, mutlu ve çok mutlu olduğunu beyan edenlerin oranı ise %61,3’ten, %57,7’ye gerilemiştir.

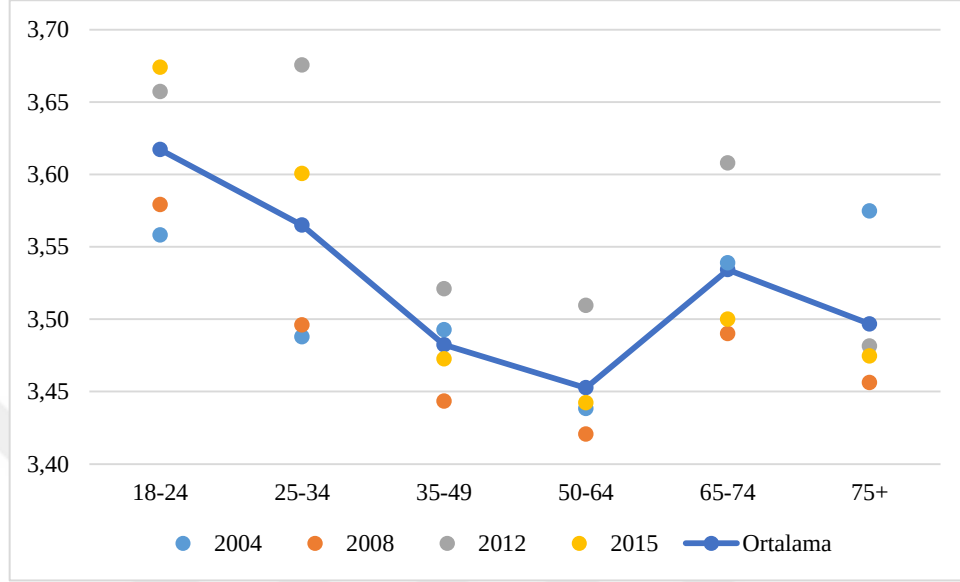
Grafik 44: Mutluluk Yıllar İçindeki Değişim (2004-2015)

Dolayısıyla mutluluk ortalaması yıllar içinde çok büyük değişim göstermemiştir. 2004 yılında 65 yaş üstünde mutluluk ortalaması 3,55 iken, 2015 yılında 3,49 olmuştur. Ancak yıllar içindeki pek dalgalı olmayan seyirde 2009 ve 2014 yıllarındaki düşüşler dikkat çekicidir. Buradan yola çıkarak 2008 ekonomik krizi ve 2013 Taksim Gezi Parkı olaylarının ardından yaşananların mutluluk seviyelerini aşağı çektiği yorumu yapılabilir. 65 yaş ve üstünde ekonomik kriz, 65 altında ise Gezi olaylarının ardından daha büyük bir düşüş gözlenmektedir. Ancak bu süreçler ve mutluluk değişimleri arasında sebep sonuç ilişkisi kurulabilmesi için buna yönelik özel bir çalışma yapılması gerekir.

4.2.1.2. Yaş Grubu ve Mutluluk

Grafik 45: Mutluluk ve Yaş İlişkisi (2004-2015)

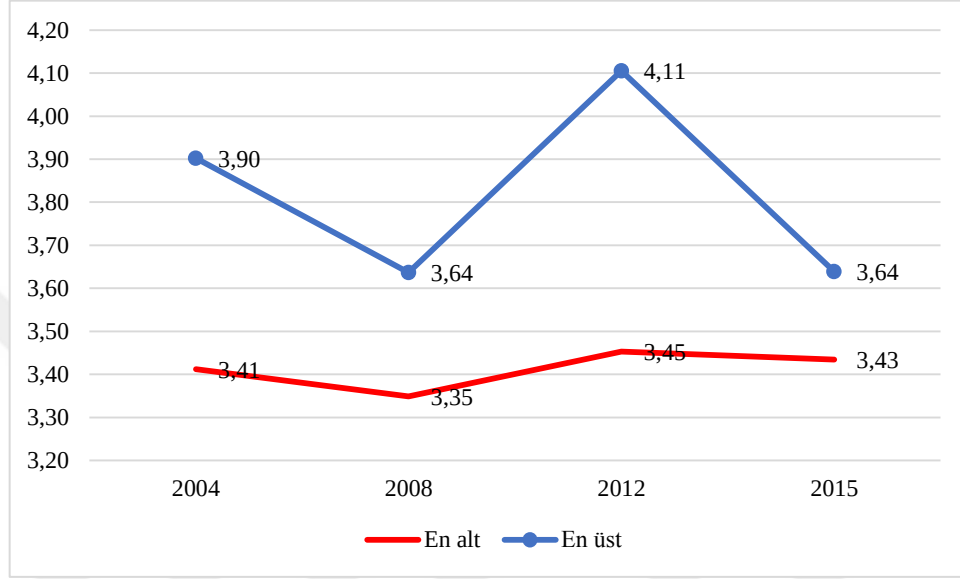
2015 yılı verileri incelendiğinde mutluluk seviyesinin 18-24 yaş grubunda 3,67 ortalama ile en üst seviyesinde olduğu görülmektedir. 25-34 ve 35-49 yaş gruplarında gittikçe azalarak; 50-64 yaş grubunda 3,44 ile en düşük seviyeye gerilemiştir. 65-74 yaş arası yükselerek 3,5 olan mutluluk seviyesi, 75 yaş üstünde bir miktar gerileyerek 3,47 olmuştur. 2004, 2008, 2012 ve 2015 verilerinin ortalaması alındığında aynı seyrin tekrarlandığı görülmektedir. Tüm yıllar ortalamasına göre mutluluk 18-24 yaş grubunda 3,62 ortalama ile en üst seviyesindedir. 25-34 ve 35-49 yaş gruplarında gittikçe azalarak; 50-64 yaş grubunda en düşük seviye olan 3,44'e gerilemiştir. 65-74 yaş arası yükselerek 3,54 olan mutluluk seviyesi, 75 yaş üstünde bir miktar gerileyerek 3,50 olmuştur. 35-49, 50-64, 65-74 ve 75 üstü yaş grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmazken, bu yaş grupları 18-24 ve 25-34 yaş gruplarından istatistiki olarak anlamlı seviyede düşük mutluluk seviyelerine sahiptir.

4.2.1.3. Gelir Grubu Mutluluk

YMA'da bireylerin aylık gelirleri 2004 yılından 2013 yılına kadar 6 kategoride daha sonra ise 5 kategoride toplanmaktadır. 2015 yılındaki gelir grupları:

1. 0 - 1 264 TL; 2. 1 265 - 1 814 TL; 3. 1 815 - 2 540 TL; 4. 2 541 - 3 721 TL ve 5. 3 722+ TL'dir. Analizlerde standardizasyon sağlanması amacıyla 2013 yılından önceki senelerde en alt iki kategori birleştirilerek tek kategori halinde değerlendirilmiştir.

Grafik 46: Gelir Grubu Mutluluk (2004-2015)

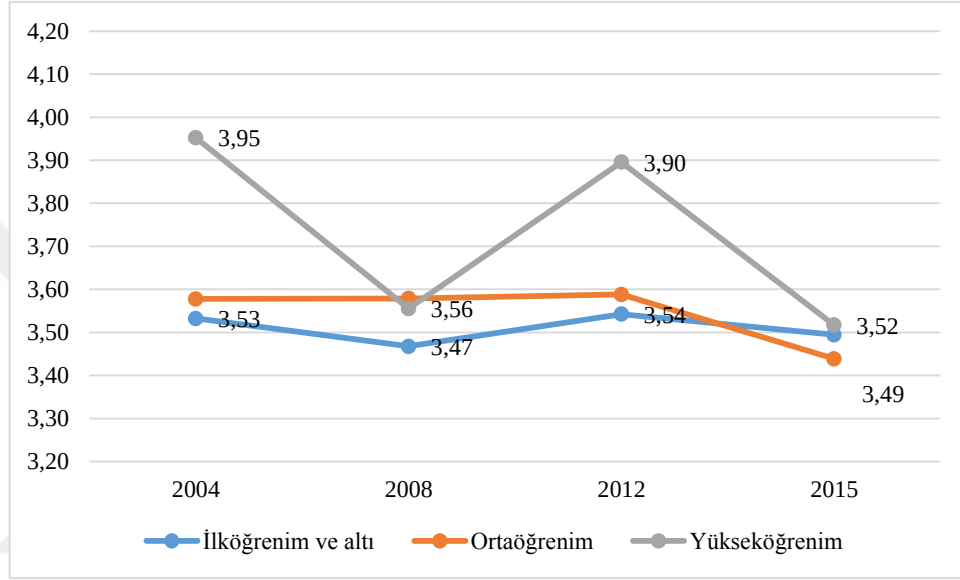
En alt gelir grubu ile en üst gelir grubu arasında 2004 yılında 0,5 puanlık bir mutluluk farkı vardır. Bu fark 2012 yılında 0,66'ya yükselmiş, 2015 yılında 0,21 olmuştur. Farklı gelir gruplarının mutluluk ortalamalarının seyrinde dikkat çeken en alt gelir grubunda fazla bir varyasyon olmadığı, en üst gelir grubunda ise mutluluk ortalamasının ekonomik ve toplumsal kriz dönemlerinde gözle görülür biçimde gerilediğidir. En üst grupta 2004 yılında 3,9 olan mutluluk ortalaması, 2008 yılında 3,64'e gerilemiş; 2012'de 4,11'e yükselmiş 2015 yılında ise tekrar 3,64'e gerilemiştir.

2008 ekonomik krizi, 2013 Taksim Gezi Parkı olayları ve ardından yükselen terör dalgası bu düşüşleri açıklayıcı olabilir. Ancak alt gelir gruplarının mutluluk değerlerinde bu makro olayların çok büyük bir yansıması görülmemektedir. Alt gelir grubunun ülkenin müreffeh dönemlerindeki olumlu havadan en üst gelir grupları kadar istifade edemediği, geçimle ilgili bireysel problemlerin toplumsal problemlerden çok daha öncelikli olduğu yorumuna varılabilir. Yani bireysel geçim

problemlerini halledememiş olan bu grupta ülke sorunları mutluluk değerlerine ancak dolaylı olarak etki edebilmektedir. Neden sonuç ilişkisi için bu konu özelinde çalışmalar yapılması uygun olacaktır.

4.2.1.4. Öğrenim Durumu Mutluluk

Grafik 47: Mutluluk Öğrenim Durumu (2004-2015)

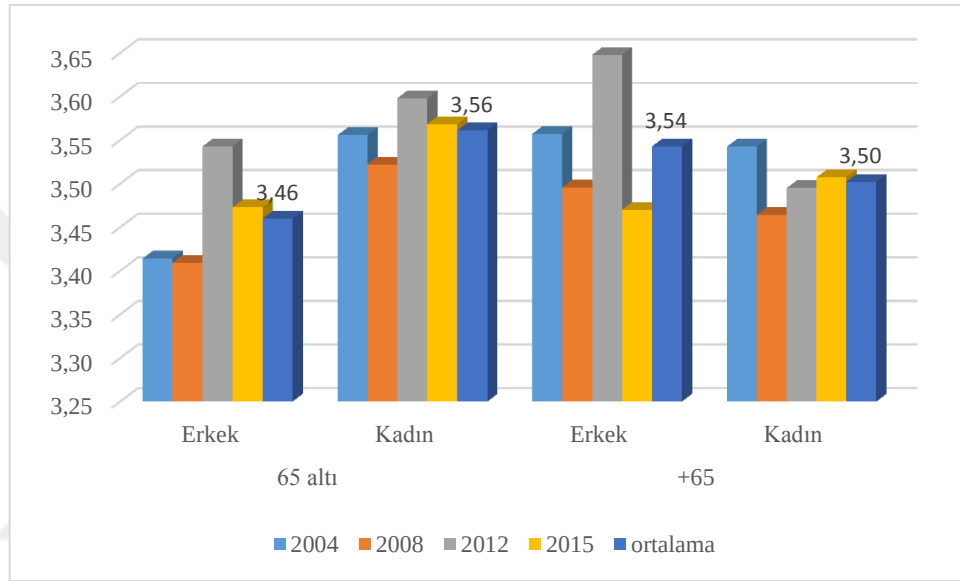

En alt ve en üst gelir gruplarında görülen durumun benzerine eğitim durumu ve mutluluk ilişkisinde de rastlanmaktadır. İlköğretim ve altı ile ortaöğretim gruplarında mutluluk ortalaması seneler içerisinde yatay bir seyir izlerken yükseköğretim grubunda 2008 ve 2015 yıllarında kayda değer düşüşler gözlenmektedir. Bu iki yılda tüm eğitim gruplarının ortalama mutluluk değerleri birbirine çok yaklaşmıştır. 2004 yılında ilköğretim ve altı ortalama 3,53 iken, yükseköğretim grubunda 3,95'tir. 2008 yılında yükseköğretim grubunda ortalama 3,56'ya gerilemiş ve 3,47 olan ilköğretim ve altı ortalamasına çok yaklaşmıştır. Yükseköğretim grubunda 2012 yılında 3,9'a yükselen mutluluk ortalaması, ilköğretim ve altı grubunun 0,36 puan üzerinde iken, 2015 yılında 3,52'ye düşerek, 3,49 olan ilköğretim ve altı ortalamasına yaklaşmıştır. Yüksek gelir grubuna benzer şekilde yükseköğretim grubundaki bireylerin ülkedeki ekonomik ve toplumsal

sıkıntılardan direk, eğitim durumu düşük olan bireylerin ise dolaylı olarak etkilendiği yorumu yapılabilir.

4.2.1.5. Cinsiyet Mutluluk

Grafik 48: Mutluluk ve Cinsiyet (2004-2015)

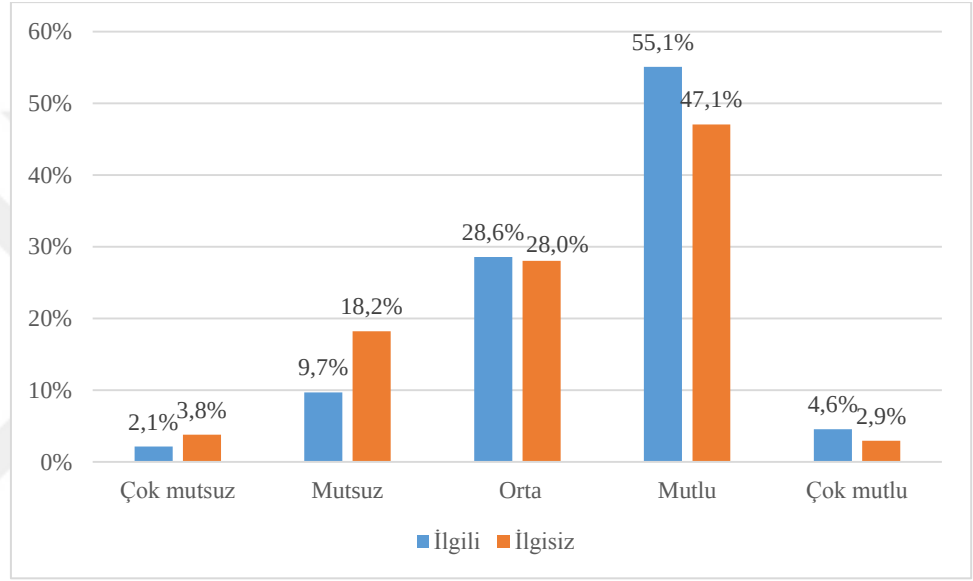

İncelenen 4 yıl ve ortalamasına bakıldığında 65 yaş altı kadınların erkeklere göre daha mutlu olduğu görülmektedir. Erkeklerde 4 yıl ortalaması 3,46 iken, kadınlarda 3,56'dır. 2015 yılı verileri ile yapılan ki-kare analizi bu yaş grubunda kadınlar lehine anlamlı bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır ($p < ,000$). 65 yaş üstüne çıkıldığında ise kadınların mutluluk avantajını kaybettiği görülmektedir. Erkeklerde ortalama mutluluk 3,54'e yükselirken, kadınlarda ortalama 3,5 düzeyine düşmüştür. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = ,178$). Literatürde cinsiyetin mutluluk üzerindeki etkisi üzerinde ortak bir tespit bulunmamakla birlikte, ağırlıklı kanaat kadınların yaşlandıklarında mutluluk avantajını kaybettikleri yönündedir. Her iki cins için de gelir artışı ve emeklilik mutluluk seviyesini artıran; sağlık sorunları ve dulluk mutluluğu azaltıcı bir faktör olarak devreye girmektedir. Ancak erkekler ve kadınlar arasında bu faktörler orantısız bir şekilde dağılmaktadır. Eşlerini kaybeden erkekler genellikle evlenmeyi

tercih ederken, kadınlar ağırlıkla yalnız yaşamaya devam etmektedir. Aynı medeni durum ve gelir seviyesindeki kadın ve erkeklere bakıldığında, kadınların muhtemelen sosyalleşme deneyimleri nedeniyle daha mutlu olduğu görülmektedir.⁴¹⁸

4.2.1.6. Dindarlık ve Mutluluk

Grafik 49: Dine Olan İlgi ve Mutluluk (2015)

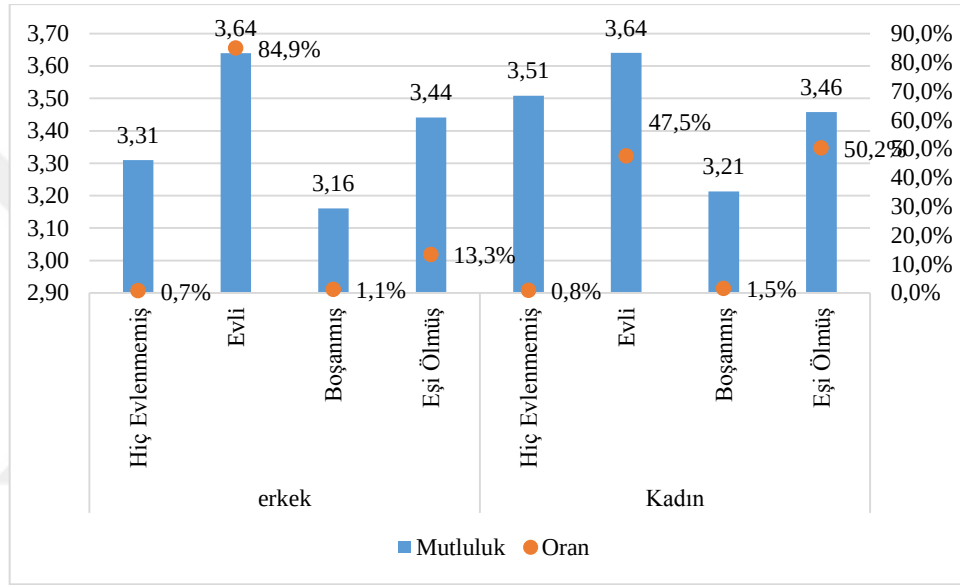
YMA’da bireylere çeşitli alanlara olan ilgi durumları sorulmaktadır. Din de bu alanlardan bir tanesidir. Dine karşı ilgili olduğunu belirtenlerin, ilgisiz olduğunu belirtenlere kıyasla istatistiki olarak anlamlı düzeyde daha mutlu olduğu tespit edilmiştir ($p<,000$). Mutsuz ve çok mutsuz olduğunu belirtenlerin oranı dine ilgi duymadığını ifade edenlerde %22 iken, dinle ilgili olduğunu belirtenlerde %11,8’dir. Yaşlılık ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda yaşlı bireylerin dine verdikleri önemin daha fazla olduğu görülmüştür. Din bir başa çıkma metodu olarak da bireylerin iyilik halini artırmada etkilidir. Dini referanslara başvurarak sıkıntılarından kurtulmaya çalışan bireyler, yeniden dengeli ve huzurlu bir hayata dönmeye

⁴¹⁸ Richard Easterlin, Happiness of Women and Men in Later Life: Nature, Determinants, and Prospects, **Advances in Quality-of-Life Theory and Research**, Ed. by M. Joseph Sirgy, Don Rahtz, A. Coskun Samli, Springer Netherlands, 2003, p. 22.

çalışırken dinin bu rahatlatıcı fonksiyonundan yararlanmaktadır.⁴¹⁹ Yaşlı bireyler de yaşadıkları kayıplar ve kırılğanlıklarına karşı dinin bu başa çıkma yönünü daha sık kullanır hale gelirler.

4.2.1.7. Medeni Durum

Grafik 50: Medeni Durum ve Mutluluk (2013)

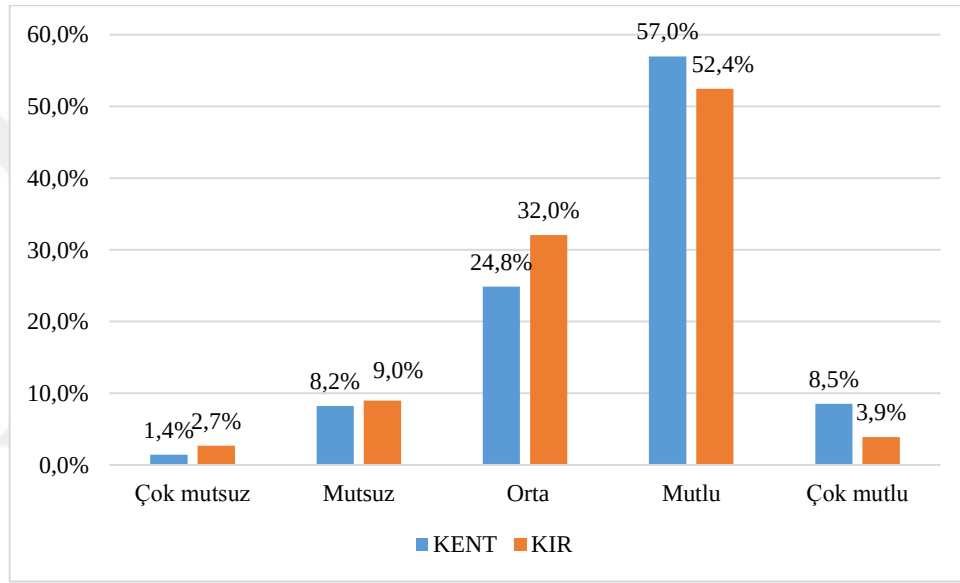
Boşanmış ve hiç evlenmemiş kategorilerinde diğer yıllarda yeterli veri olmadığı için medeni durumun analizinde 2013 yılı verileri kullanılmıştır. Hem kadınlarda hem erkeklerde en mutlu grup evli olanlardır. Her iki cinsiyette de evlilerin mutluluk ortalaması 3,64'tür. En mutsuz grup ise kadınlarda 3,21; erkeklerde 3,16 ortalama ile boşanmış olan yaşlı bireylerdir. Boşanmış ve hiç evlenmemiş yaşlı kadınların oranı %2,3, erkeklerin ise %1,'dir. İki cinsiyet arasındaki esas farklılık dul kadın ve erkeklerin arasındadır. Erkeklerde yalnızca %13,3 iken; kadınlarda bu oran %50,2'dir. Bu durum ilerleyen yaşlarda kadınlar için bir eşitsizlik kaynağı olabilmektedir. Zira dul kalan yaşlı kadınlar hem hayat arkadaşından hem de gelir kaybından muzdarip olabilmektedir.

⁴¹⁹ Balcı, a.g.e., s.162-163.

4.2.1.8. Kır Kent Mutluluk

Yaşlı bireyin yaşadığı yerin çevresel ve sosyal imkânları, yaşam kalitesini önemli ölçüde farklılaştırır. Şehirler, yaşlı bireylerin sağlık ve sosyal hizmetlere erişimini kolaylaştırarak yaşam kalitesini artırırken, kır hayatında pek olmayan hava kirliliği, trafik gibi olumsuz çevresel koşullara daha fazla maruz kalmalarına sebep olur.

Grafik 51: Kır Kent Mutluluk (2012)

YMA'da kır kent ayrımı 2012 yılına kadar yapılmıştır. Bu yılın verilerine göre Türkiye'de mutlu ve çok mutlu olduğunu beyan eden yaşlıların oranı kentte toplam %65,5 iken, kırdaki %56,3'tür. Kırsal kesimde mutluluk ortalamasının yıllar içinde çok değişmediği görülmektedir. Mutluluk ortalaması 2004 yılında 3,45, 2008'de 3,48 ve 2012 yılında 3,46'dır. Şehirde ise 2004 yılında 3,61 iken, 2008'de 3,48'e gerilemiş ve 2012 yılında tekrar 3,63'e yükselmiştir. Ülkemizde kentte yaşayan yaşlıların daha mutlu oldukları görülmektedir. Gelişmiş Batı ülkelerinde ise tam tersi bir durum söz konusudur.⁴²⁰ Bu durum gelişmiş ülkelerde kır kent arasında yaşam standartları açısından fazla bir eşitsizlik olmamasıyla açıklanabilir. Kentte

⁴²⁰ Brian JL Berry, Adam Okulicz-Kozaryn, "An Urban-Rural Happiness Gradient", **Urban Geography**, 32.6, 2011, p. 871.

yaşayan yaşlılarla benzer standartlara sahip olan yaşlı bireyler, kır hayatının sunduğu avantajlarla daha yüksek iyi oluş seviyelerine ulaşabilmektedir.

4.2.1.9. SGK Kayıt Durumu Mutluluk

Tablo 19: SGK Kayıt Durumu ve Memnuniyet İlişkisi

Kayıtlı olduğu Kurum	Mutluluk Ortalaması	Tüm Yaşlılar içindeki %
Kayıtlı değil	3,31	18,9
SGK - SSK (4A)	3,61	39,7
SGK - BAĞ-KUR (4B)	3,66	27,3
SGK - Emekli Sandığı (4C)	3,64	13,8
14 Banka sandığı	3,66	0,3

SGK'ya kayıtlı olan yaşlı bireyler olmayanlara göre daha mutludur. Kayıtlı olan yaşlılar içerisinde hiç mutlu olmayan ve mutlu olmayanların toplamı %10,4 iken; kayıtsız yaşlılarda bu oran %20,9'dur. Kayıtlı olmayan yaşlıların mutluluk ortalaması 3,31'dir. SGK'ya kayıtlı olan yaşlılarda ise 3,6 seviyesindedir. Bağlı bulunduğu kurum ile mutluluk seviyesi arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

SGK kaydının olmaması yaşlı bireyin geçmişte güvencesiz çalışmış veya hiç çalışmamış olduğunun, dolayısıyla uzun süreli yoksulluk mağduru olduğunun bir göstergesidir. Kayıtlı olmayan yaşlıların oranı %18,9 gibi oldukça yüksek bir rakamdır.

4.2.2. Bireyin Genel Durumundan Memnuniyeti

4.2.2.1. Sağlıktan Duyulan Memnuniyet

65 yaş ve üstü ile diğer yaş grupları arasındaki memnuniyet farkının en belirgin olduğu yaşam alanlarının başında sağlık gelmektedir. Doğal olarak yaş ilerledikçe bireylerin sağlık durumlarında sıkıntılar meydana gelir ve sağlıktan duyulan memnuniyet azalır. Nitekim 2015 yılında sağlığından memnun olmayan ve

hiç memnun olmayan 65 yaş altı bireylerin oranı toplam %11,8 iken, 65 yaş ve üstünde bu oran %30,5'tir. Dikkat çekici olan 75 yaş üzerinde dahi sağlık durumundan memnun ve çok memnun olanların toplamının (%47,5), memnun olmayan ve hiç memnun olmayanların toplamından (35,2) yüksek olmasıdır.

Tablo 20: Yaş Gruplarına Göre Sağlık Durumundan Duyulan Memnuniyet (2015)

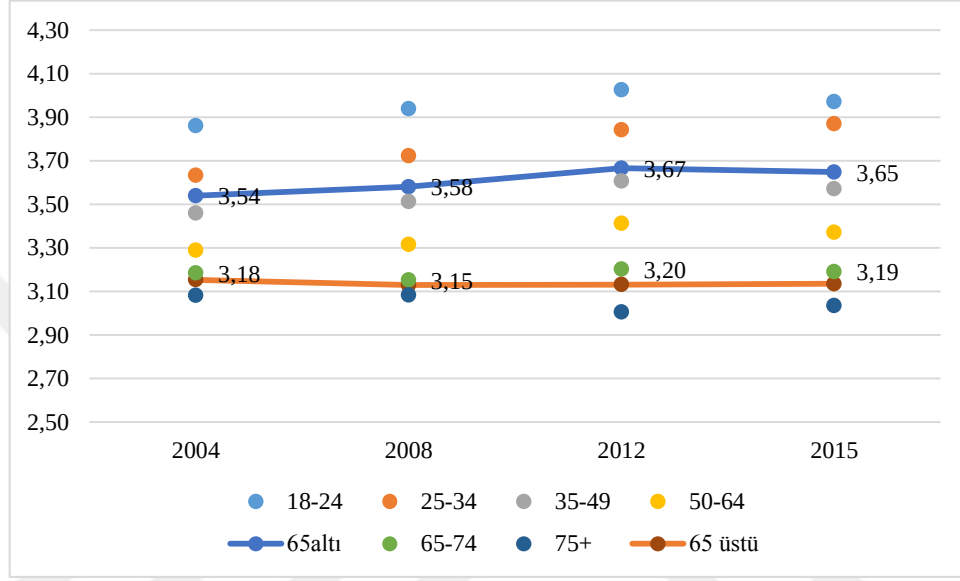
	18-24	25-34	35-49	50-64	65 Altı Toplam	65-74	75+	65+ Toplam
Hiç Memnun Değilim	0,4	0,4	1,9	2,5	1,5	5,4	6,5	5,8
2	3,6	4,5	11,5	18,0	10,3	22,5	28,7	24,7
3	8,4	13,0	20,0	23,3	17,6	22,3	21,5	22,0
4	73,7	72,0	60,7	52,4	63,2	47,4	41,4	45,3
Çok Memnunum	13,9	10,1	5,8	3,8	7,5	2,4	1,9	2,2

Gelir ve yaşam koşulları araştırması 2014 yılı algılanan sağlık durumu verilerine göre Türkiye’de yaşlıların %18,7’si sağlık durumunu iyi olarak değerlendirirken, %39,7’si ne iyi ne kötü, %41,7’si ise kötü olarak değerlendirmiştir. Cinsiyet ayrımında bakıldığında; erkeklerin %26,6’sı sağlık durumunu iyi, %38,4’ü ne iyi ne kötü, %35’i ise kötü olarak tanımlamıştır. Kadınların ise %12,6’sı sağlık durumunu iyi, %40,6’sı ne iyi ne kötü, %46,8’i ise kötü olarak değerlendirmiştir.⁴²¹ Bu veriler ışığında sağlık durumu çok iyi ya da iyi olmadığı halde sağlığından memnun olan yaşlılar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum yaşın getirdiği bir takım sağlık sorunlarını olağan kabul etmekle açıklanabilir. Çevresindeki diğer yaşlıların sağlık durumlarıyla kendi durumunu mukayese edip daha kötü olmadığı sonucuna varan yaşlı birey sağlık durum değerlendirmesinde olumlu sonuçlar verebilmektedir. Adaptasyon kuramına göre bireyler yeni durumlara adapte olur; karşılaştırma

⁴²¹ TÜİK, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması**, 2014, (Çevrimiçi)
http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_31_20160315.pdf, 30.01.2017.

kuramına göre ise bireyler kendi durumlarına değer biçerken durumlarını çevrelerindeki diğer bireylerle karşılaştırır.

Grafik 52: Sağlıktan Duyulan Memnuniyet Değişim (2004-2015)

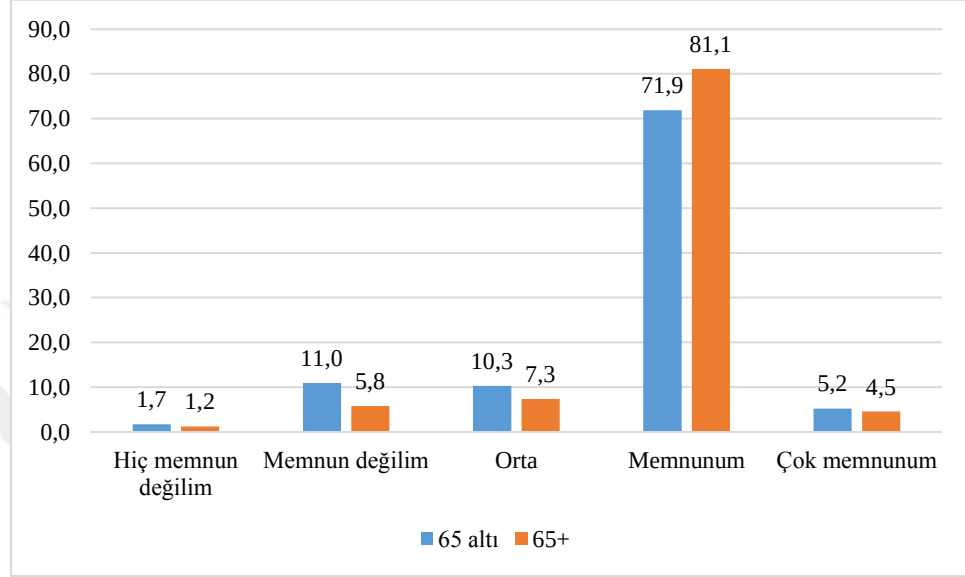

Yaşlı bireylerin sağlık durumlarından duydukları memnuniyetin yıllar içinde değişmediği 2004 yılında 3,18 olan ortalamanın, 2015'e gelindiğinde 3,19 olduğu görülmektedir.

Sağlık durumundan duyulan memnuniyet ve mutluluk değişkenlerinin korelasyonu istatistiki olarak anlamlıdır ($P=0,362$, $p<,000$). Sağlık durumundan hiç memnun olmadığını beyan eden bireylerin mutluluk ortalaması 2,7 iken, sağlık durumundan çok memnun olduğunu beyan bireylerin mutluluk ortalaması 4,15'tir.

4.2.2.2. Konuttan Duyulan Memnuniyet

Grafik 53: Konuttan Duyulan Memnuniyet (2015)

Yaşlı bireylerin konutlarından duydukları memnuniyet ortalaması gençlerin ortalamasından yüksektir. Yaşadığı konuttan çok memnun ya da memnun olduğunu ifade eden yaşlı bireylerin oranı %85,5 iken, 65 yaş altında bu oran %76,1'dir. Memnun değilim ya da hiç memnun değilim diyen yaşlı bireylerin oranı toplam %8'dir. Bu yüksek memnuniyet yaşlıların oturdukları konutların beklentilerini karşılamasıyla açıklanabilir. Yıllar içinde gelir artışı ile birlikte bireyler beklentilerini daha iyi karşılayan konutlarda yaşama imkânına sahip olabilir ancak yaşlıların mevcut konutlarına alışmaları ve aidiyet geliştirmeleri, hayatta daha farklı alanlara önem verir olmaları da bu yüksek memnuniyeti açıklayıcı sebepler olabilir. Yani bu durum objektif konut durumunun birebir yansıması değildir.

Nitekim konut sorunlar incelendiğinde 2015 yılında yaşlıların %35,4'ünün konutunda, sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri vb. bir problemi, %20'sinin konutunda ise izolasyondan dolayı ısınma sorunu mevcuttur. %27,5 su kesintisi; %18,8 ise elektrik kesintisi sorunu yaşamaktadır. Su baskını sorunu yaşadığını belirtenlerin oranı ise %11,3 olmuştur. Yaşlıların %20'sinin

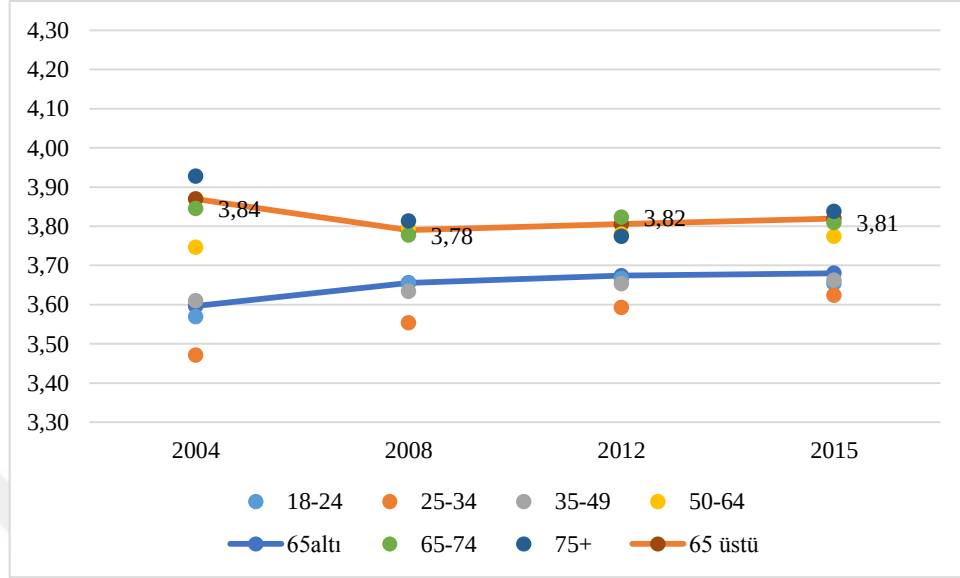
oturduğu konutlarda odalar yeterli gün ışığı almamaktadır. Komşulardan gelen gürültü problemi yaşadığını belirtenlerin oranı %7,7; sokaktan gelen gürültü problemi yaşadığını belirtenlerin oranı %15,4 oldu.

Tablo 21: Konut Sorunları (2004-2015)

	2004	2013	2015
Nem rutubet	29,7	33,0	35,4
Elektrik kesintisi	33,7	28,3	27,5
Isınma Problemi	23,1	18,0	20,7
Karanlık	24,6	19,3	20,2
Su kesintisi	22,3	20,6	18,8
Sokak gürültü	19,5	12,3	15,2
Su baskını	13,3	9,8	11,3
Komşu gürültüsü	8,0	6,5	7,7

Konut sorunlarının yıllar içindeki seyrine bakıldığında 2004 yılından günümüze elektrik ve su kesintisi problemlerinde bir miktar iyileşme olduğu diğer alanlarda ise kayda değer bir gelişme yaşanmadığı görülmektedir.

Grafik 54: Konuttan Duyulan Memnuniyet Değişimi

Yaşlı bireylerin yaşadığı konuttan memnuniyet seviyesi yıllar içinde yatay bir seyir izlemiştir. Ortalama 2004 yılında 3,84 iken 2015’e gelindiğinde 3,81 olmuştur. Konut durumunda en kayda değer iyileşme 25-34 yaş grubundadır. 2004 yılında 3,47 olan memnuniyet ortalaması, 2015 yılında 3,66’ya yükselmiştir.

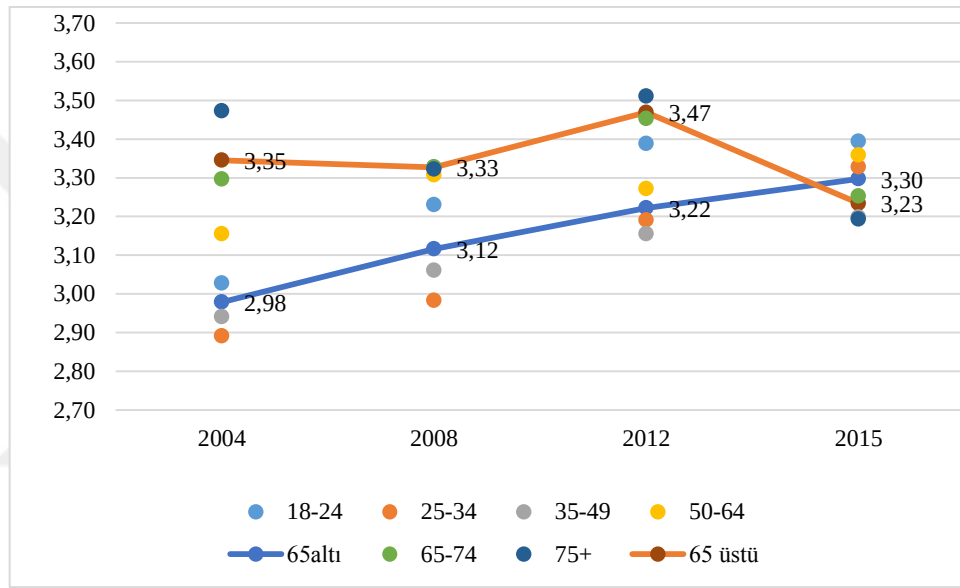
Ev sahibi olan yaşlıların konut memnuniyeti 3,83, kiracı yaşlıların memnuniyet ortalaması ise 3,74 olmuştur. Mülkiyet ile yaşanan konuttan memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($F=4,705$; $p=0,174$). Ancak mülkiyet durumu ile genel mutluluk seviyesi arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Ev sahibi olanların mutluluk ortalaması 3,53 ($N=1010$); kiracıların mutluluk ortalaması ise 3,14’tür. ($N=104$). Ev sahipleri kiracılara göre istatistiksel olarak anlamlı ölçüde daha mutludur ($F=5,906$; $p=0,000$).

4.2.2.3. Eğitim Durumundan Duyulan Memnuniyet

Türkiye’de 65 yaş ve üstü nüfusun büyük bölümü ilköğrenim ve altı eğitim grubuna dâhildir. 2015 yılı verilerine göre Türkiye’de 65 yaş ve üstü nüfusun %22’si okuma yazma bilmemektedir. %19,7’lik bir kısım okuma yazma bilmekle birlikte herhangi bir okul bitirmemiştir. İlkokul mezunu yaşlıların oranı %42,8, Ortaokul veya dengi okul mezunu %5,2; Lise veya dengi okul mezunu %5,6; Yüksekokul

veya fakülte mezunu oranı %5,4 tür.⁴²² Yani hali hazırda yaşlı nüfusun %84'ü ancak ilköğrenim ve altı seviyesinde eğitim almıştır. Ancak önümüzdeki yıllarda yaşlı nüfusun öğrenim durumu giderek artacaktır. Zira 2015 yılı yaşam memnuniyeti araştırmasına göre 65 yaş altındakilerde ilköğrenim ve altı %51,4 seviyesindedir.

Grafik 55: Yaş Gruplarına Göre Eğitim Durumundan Duyulan Memnuniyet Değişimi

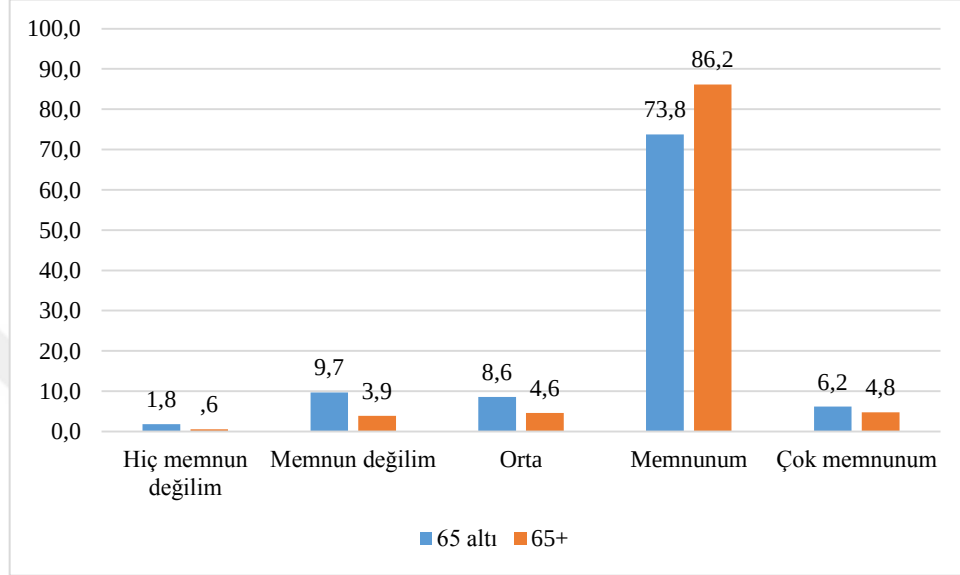
Eğitim durumundan memnuniyet seviyesinin yıllar içindeki seyrine bakıldığında 65 yaş ve üstünde memnuniyet seviyesinin çok değişmeyerek 2004 yılında 3,35 iken, 2015 yılında 3,23 olduğu; 65 yaş altında ise istikrarlı bir biçimde artarak 2,98'den 3,23'e yükseldiği görülmektedir.

Yaşlı nüfusun eğitim seviyesinin artması gelecekte beklentileri de farklılaşacak bir kitlenin gelmekte olduğunun bir göstergesidir.

⁴²² TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar**, 2016, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 25.04.2017.

4.2.2.4. Semt Memnuniyet

Grafik 56: Semt Memnuniyeti Frekans Değerleri (2015)

2015 yılında 65 yaş ve üstünde yaşadığı semtten memnun ya da çok memnun olduğunu beyan edenlerin oranı %91'dir. Bu oran 65 yaş altı grubun bir hayli üzerindedir. Nitekim bu grupta yaşadığı semtten memnun ya da çok memnun olduğunu beyan edenlerin oranı %80'dir.

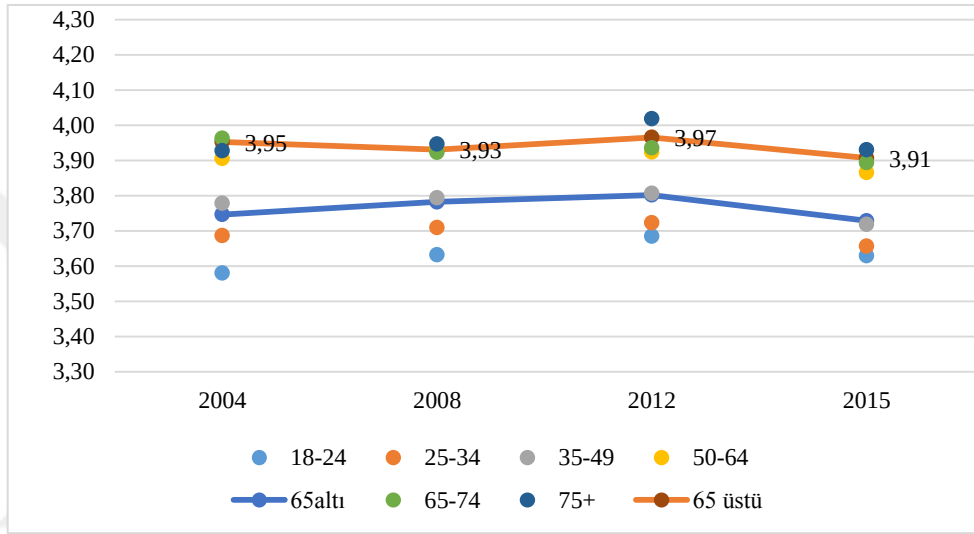
Semtten duyulan memnuniyetin yaşla birlikte arttığı dikkati çekmektedir. İncelenen her dönemde yaş grubu arttıkça oturlan semtten memnuniyet seviyesi de artmaktadır. 2015 yılında 18-24 yaş grubunda 3,63 iken; 75 yaş üzerinde 3,93'e yükselmiştir.

Yaşlı bireyler yaşadıkları semtle ilgili sorun görseler dahi; genellikle oradan taşınmayı düşünmemektedir.⁴²³ Bu durum yaşlı birey için uzun yıllarını geçirdiği semtine ve evine geliştirdiği yüksek aidiyet duygusuyla açıklanmaktadır. Bireyler için bir yere ait olma duygusu bir ihtiyaçtır, fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını daha rahat

⁴²³ Harold G. Cox, **Later Life: The Realities of Aging**, London & New York, Routledge, 2015, p. 254.

karşılayabileceği duygusu ve beraberinde kendini güvende hissetmesi sonucunu doğurur. Yaşadığı mekâna aidiyet duygusu daha yüksek olan yaşlı bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlıklarının daha iyi olduğu saptanmıştır.⁴²⁴

Grafik 57: Yaş Gruplarına Göre Yaşanan Semtten Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)

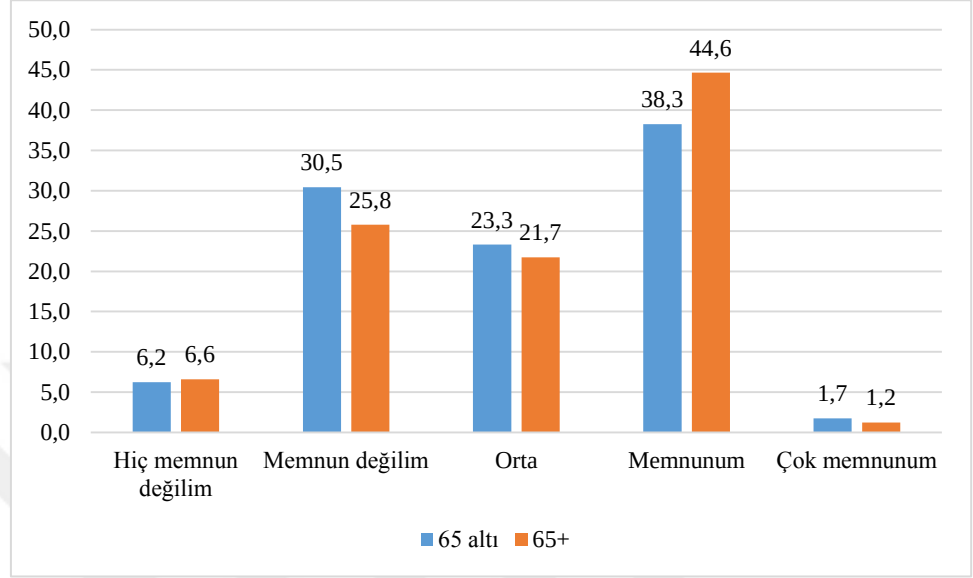

Semtten duyulan memnuniyetin yıllar içinde çok değişmeyerek yatay bir seyir izlediği görülmektedir. 65 yaş ve üstünde 2004 yılında 3,95 olan memnuniyet ortalaması, 2015 yılında 3,91 olmuştur.

⁴²⁴ Anne F. Young, Anne Russell, Jennifer R. Powers, “The Sense of Belonging to a Neighbourhood: Can It Be Measured and Is It Related to Health and Well-being in Older Women?”, **Social Science & Medicine**, 59.12, 2004, p. 2627.

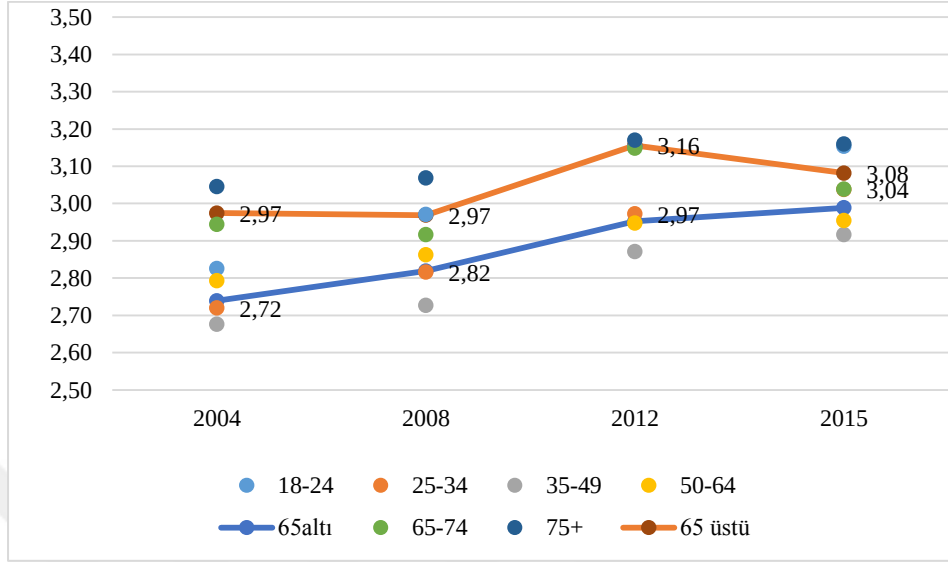
4.2.2.5. Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet

Grafik 58: Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri

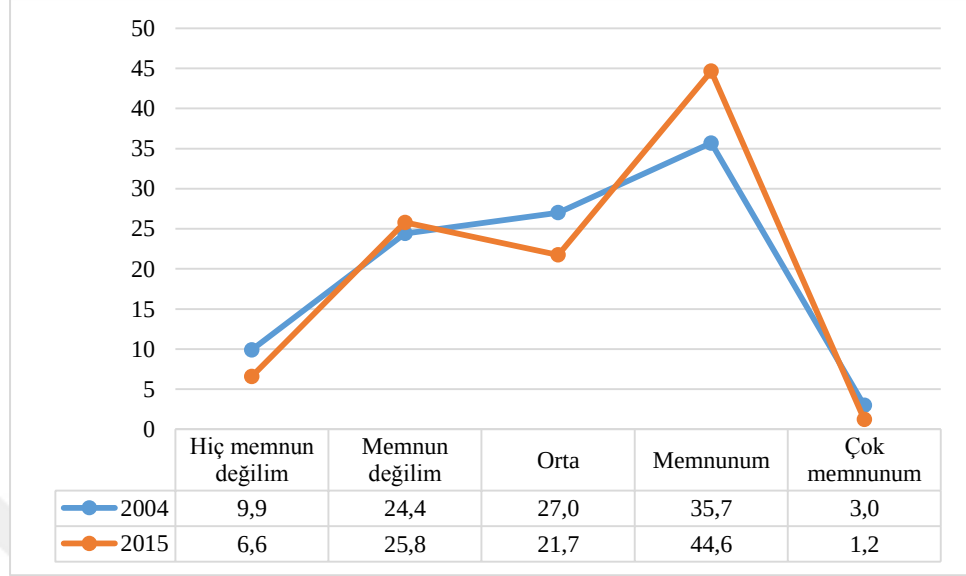
65 yaş ve üstü nüfusta gelir durumundan hiç memnun olmayan ve memnun olmayanların toplamı %32,4'tür. Yaşlıların aylık gelirleri diğer yaş gruplarına göre daha düşük olsa da bakmak zorunda oldukları kişi sayısı azlığı, borç azlığı, ya da içinde yaşadıkları koşullara adaptasyon gibi sebeplerle gelir memnuniyetleri diğer yaş gruplarından yüksektir.

Grafik 59: Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)

Gençlerden yüksek olmakla birlikte tüm yaşam alanları içinde en düşük memnuniyet ortalaması 3,08 ile gelir grubundan memnuniyet alanındadır. Bu yaş grubunda ortalama 2004 yılında 2,97 iken, 2015 yılında küçük bir yükselişle 3,08'e yükselmiştir. 65 yaş ve altında gelir memnuniyeti 2004 yılından bu yana istikrarlı biçimde yükselerek, 2,72'den 3,04'e yükselmiştir.

Grafik 60: Gelir Durumundan Duyulan Memnuniyet Frekans Değişimi

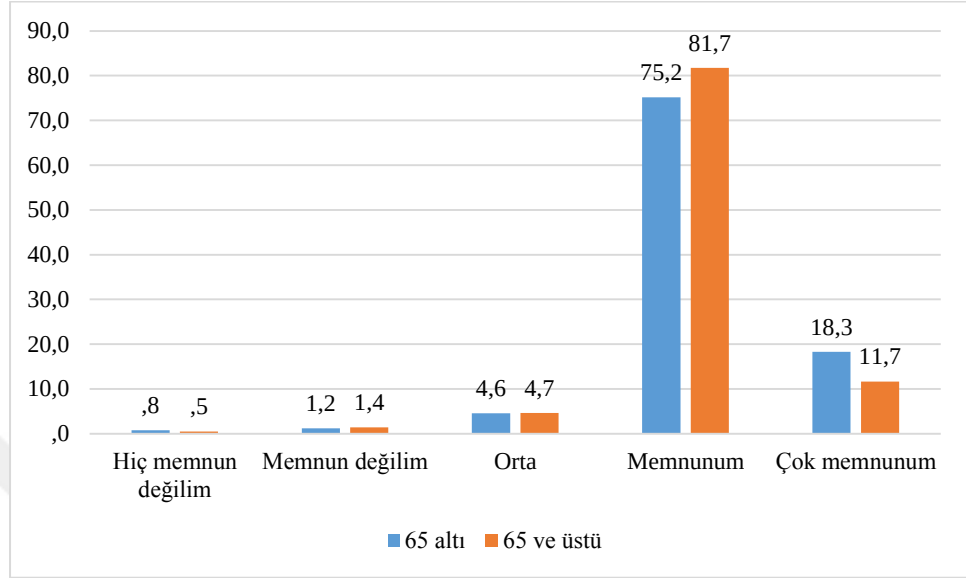
Gelir durumundan hiç memnun olmayan ve memnun olmayan yaşlıların oranı 2004 yılında %35,3 iken, 2015 yılında %32,4'e gerilemiş, çok memnun ve memnun olanların oranı %38,7'den %45,8'e yükselmiştir.

4.2.2.6. Sosyal İlişkilerden Duyulan Memnuniyet

4.2.2.6.1. Evlilikten Duyulan Memnuniyet

65 yaş ve üstü grup (m=4,03) ile 65 yaş altında (m=4,09) evlilikten duyulan memnuniyet seviyeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır Ancak bu çok büyük bir fark değildir. ($t=2,911$; $p=,004$). Her iki grupta da oldukça büyük bir çoğunluk evliliklerinden memnun olduğunu beyan etmektedir. Ancak evliliğinden çok memnun olduğunu bildiren yaşlıların oranı %11,7 iken; 65 yaş altında %18,3'tür. Evliliğinden memnun olmadığını ve hiç memnun olmadığını ifade eden 65 yaş ve üstü bireylerin oranı yalnızca %1,9'dur. Bu oran 65 yaş ve altında ise %2'dir.

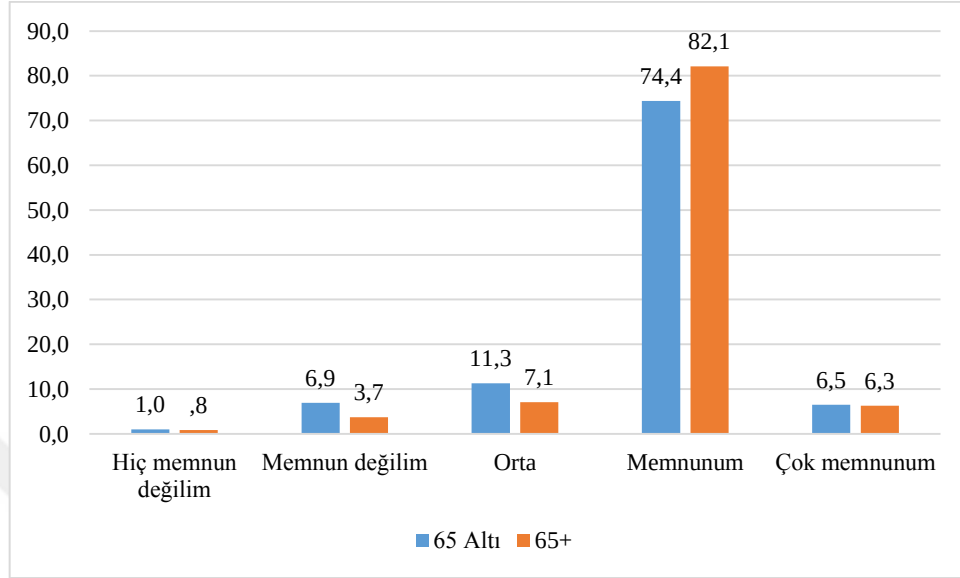
Grafik 61: Evlilikten Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)

4.2.2.6.2. Akrabalarla İlişkilerden Duyulan Memnuniyet

65 yaş ve üstü grup ($m=3,89$) ile 65 yaş altında ($m=3,78$) akrabalarından duyulan memnuniyet seviyeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t=-5,119$; $p<,000$). Her iki grupta da oldukça büyük bir çoğunluk akraba ilişkilerinden memnun olduğunu beyan etmektedir. Akrabalarla ilişkilerinden memnun olmadığını ve hiç memnun olmadığını ifade eden 65 yaş ve üstü bireylerin oranı yalnızca %4,5'tir. Bu oran 65 yaş ve altında ise %7,9 dur. Memnun olan yaşlıların oranı iken %82,1; 65 yaş altında bu oran 74,4'tür. Ortalama olarak yaşlılar 65 yaş altı gruba göre akrabalarından daha memnundur.

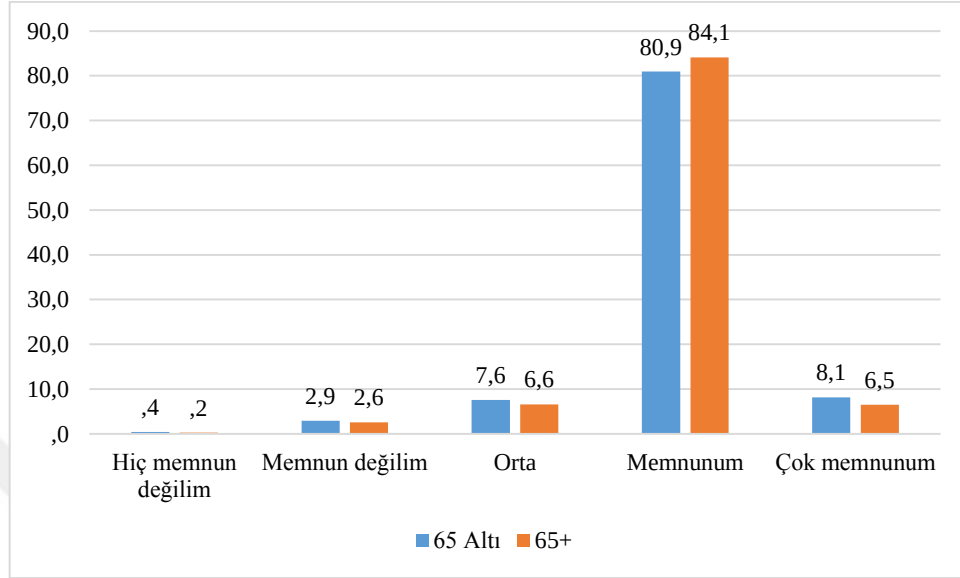
Grafik 62: Akrabalarla İlişkilerden Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)

4.2.2.6.3. Arkadaşlarla İlişkiden Duyulan Memnuniyet

65 yaş ve üstü grup ($m=3,94$) ile 65 yaş altında ($m=3,93$) arkadaşlarda duyulan memnuniyet seviyeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t=-,360$; $p=,719$). Her iki grupta da oldukça büyük bir çoğunluk arkadaşlarından memnun olduğunu beyan etmektedir. Arkadaşlarından memnun ve hiç memnun olmadığını ifade eden 65 yaş ve üstü bireylerin oranı yalnızca %4,5'tir. Bu oran 65 yaş ve altında ise %7,9 dur.

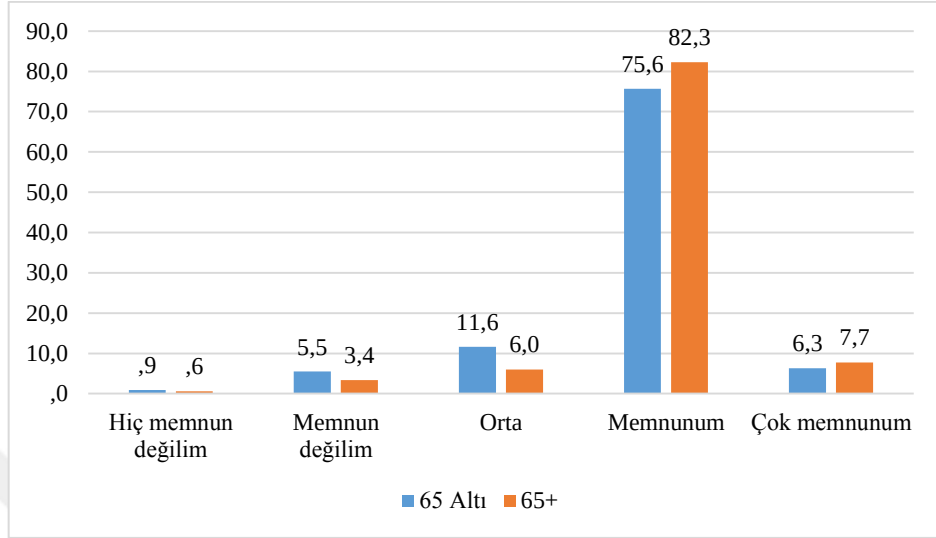
Grafik 63: Arkadaşlarla İlişkiden Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)

4.2.2.6.4. Komşularla İlişkilerden Duyulan Memnuniyet

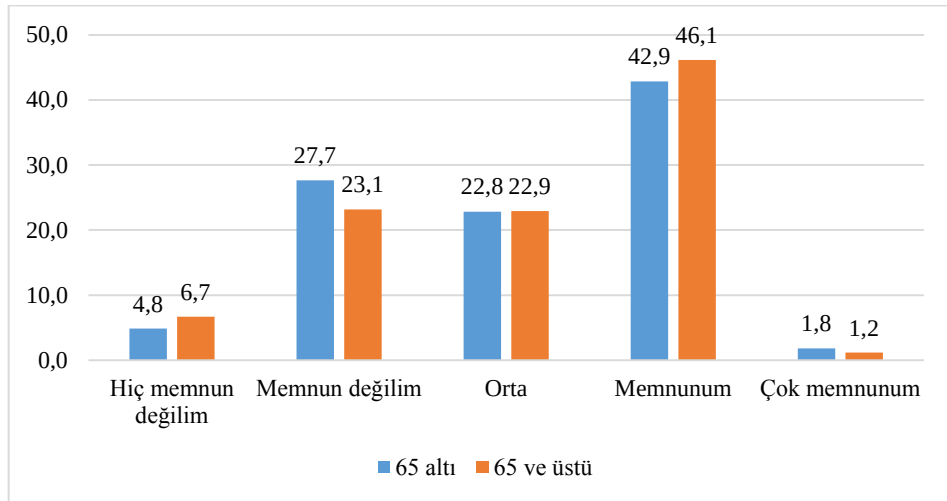
65 yaş ve üstü grup ($m=3,93$) ile 65 yaş altında ($m=3,81$) komşulardan duyulan memnuniyet seviyeleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t=-6,106$; $p<,000$). Ortalama olarak yaşlılar 65 yaş altı gruba göre komşularından daha memnundur. Komşularından memnun ve çok memnun olduğunu ifade eden yaşlıların oranı %90'dır. 65 yaş altında ise bu oran %81,9'dur.

Grafik 64: Komşularla İlişkilerden Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)

4.2.2.7. Sosyal Yaşamdan Duyulan Memnuniyet

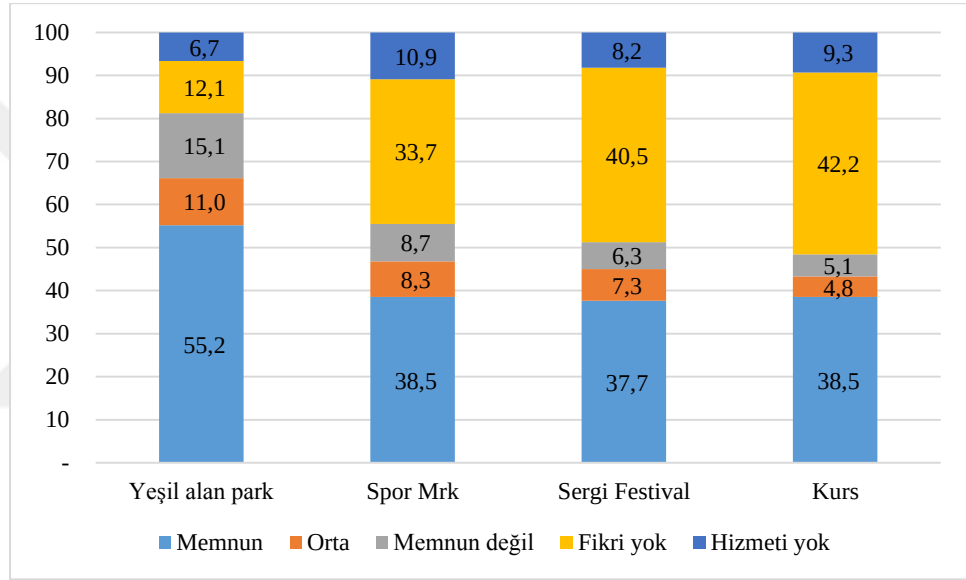
Grafik 65: Sosyal Yaşamdan Duyulan Memnuniyet Frekans Değerleri (2015)

Sosyal yaşamdan (eğlence, kültürel ve sportif faaliyetler) duyulan memnuniyet ortalaması 65 yaş ve üstünde 3,12; 65 yaş altında 3,09'dur. Her iki

grupta da oldukça büyük bir grup sosyal hayatından memnun olmadığını beyan etmektedir. 65 yaş ve üstünde sosyal hayatından hiç memnun olmayan ve memnun olmayanların toplamı %29,8'dir. Gelir memnuniyetinden sonra en düşük ortalama, sosyal yaşamdan duyulan memnuniyet ortalamasıdır. Gelirde olduğu gibi sosyal hayatta da durumundan memnun olmayan pek çok yaşlı birey bulunmaktadır.

Grafik 66: Belediyelerin Rekreasyon, Eğitim ve Yeşil Alan Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet

Belediyeler sosyal yaşamı destekleyici hizmet veren kamusal aktörlerin başında yer almaktadır. Özellikle bu tarz hizmetleri piyasadan satın alma gücü olmayan kesimler için belediyelerin rekreasyon hizmetleri önemli bir açığı kapatmaktadır. Ancak bu alanlarda hem hizmet sunumunda hem de kullanımında ciddi bir açık bulunmaktadır. Yaşlı bireylerin çok büyük bir bölümü belediyelerin kültürel, sanatsal ve sportif hizmetleriyle ilgili bir fikri olmadığını ifade etmektedir. Bu oran yeşil alanlarda %12,1, spor merkezlerinde %33,7, sergi ve festivallerde %40,5, kurslarda ise %42,2'dir. Bağlı bulunduğu belediyenin böyle hizmetleri olmadığını ifade edenlerin oranı yeşil alanlarda %6,7, spor merkezlerinde 10,9, sergi ve festivallerde %8,2, kurslarda ise %9,3'tür.

İstanbul’da yapılan bir araştırmada yaşlı bireylerin büyük bir çoğunluğu belediyelerin hizmetlerinden haberdar olmadığını belirtmiştir (%54,1). Bu durum belediyelerin önemli bir kısmının kentte yaşayan yaşlı bireyleri önemli bir hedef kitle olarak tanımadıkları şeklinde yorumlanmaktadır.⁴²⁵

Yaşlı bireylerin büyük bölümünün belediyelerin bu tarz hizmetlerini kullanmadığı anlaşılmaktadır. Ekonomik ve kültürel sermayenin eksik olması bunun en önemli sebepleridir. Eğitim ve gelir seviyesi düşük olan bu kesimde sosyal hayattan memnuniyeti artırabilecek etkinliklere ilgi ve katılım da oldukça düşük düzeylerde dir.

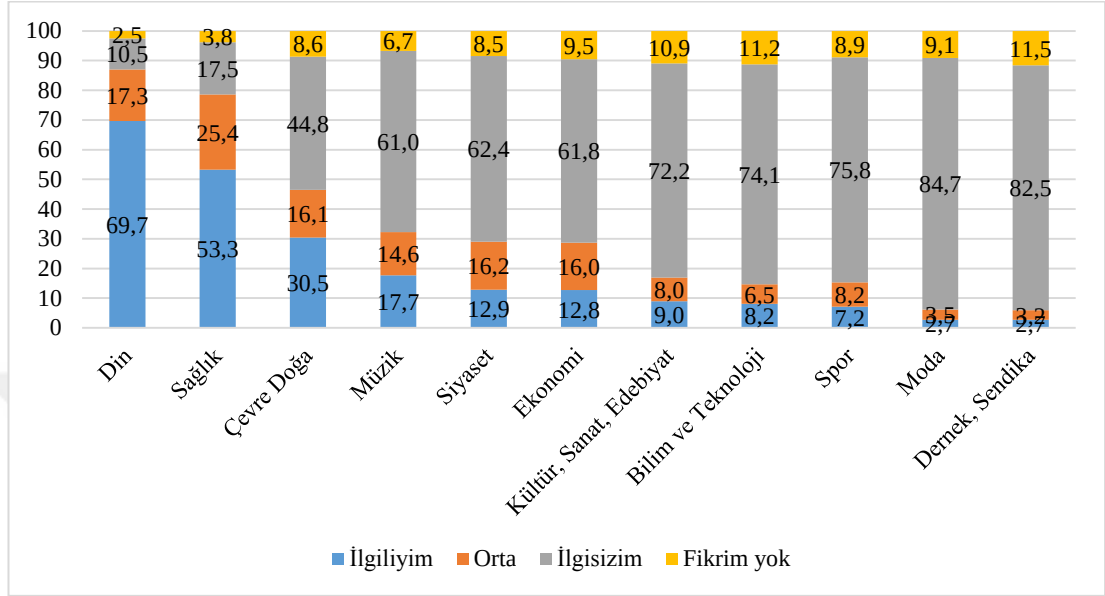
Tablo 22: Sosyal Yaşantıdan Memnuniyet Gelir İlişkisi (2013)

		Sosyal Hayattan Memnuniyet				
		Hiç Memnun Değ il	Memnun değ il	Orta	Memnun	Çok memnun
Gelir Memnuniyeti	Hiç Memnun Değ il	25,0%	29,2%	17,7%	26,3%	1,8%
	Memnun değ il	3,2%	39,0%	20,3%	36,7%	,8%
	Orta	2,9%	19,6%	35,9%	40,5%	1,0%
	Memnun	1,5%	9,6%	11,4%	76,8%	,8%
	Çok memnun	4,3%	5,8%	12,1%	28,1%	49,8%

Gelir memnuniyeti ile sosyal yaşantıdan duyulan memnuniyet arasında kuvvetli bir ilişki mevcuttur ($R=,417$, $p<,000$). Gelir durumundan hiç memnun olmayan yaşlıların %28,1’i sosyal yaşantısından memnun olduğunu beyan ederken, gelir durumundan çok memnun olanlarda bu oran %77,9’a kadar yükselmektedir.

⁴²⁵ Murat Şentürk, Harun Ceylan, **İstanbul’da Yaşlanmak**, İstanbul, Açılım Kitap, 2015, s. 330.

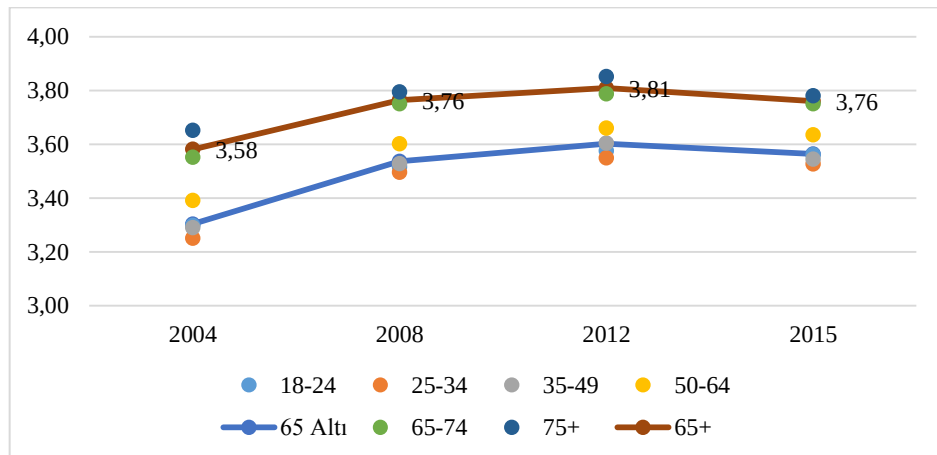
Grafik 67: 65 Yaş Üstü Bireylerin Toplumsal Konulara İlgisi

65 yaş üstü bireylerin ilgili oldukları toplumsal konuların başında %69,7 ile din, %53,3 ile sağlık ve %30,5 ile çevre doğa gelmektedir. Yaşlıların %83'ü kültür ve sanatla ve yüne %83'ü sporla ilgili olmadığını veya bu konularla ilgili fikri olmadığını beyan etmiştir. Dernek ve sendika faaliyetleriyle ilgili olduğunu beyan edenlerin oranı %2,7'dir.

4.2.3. Kamu Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet

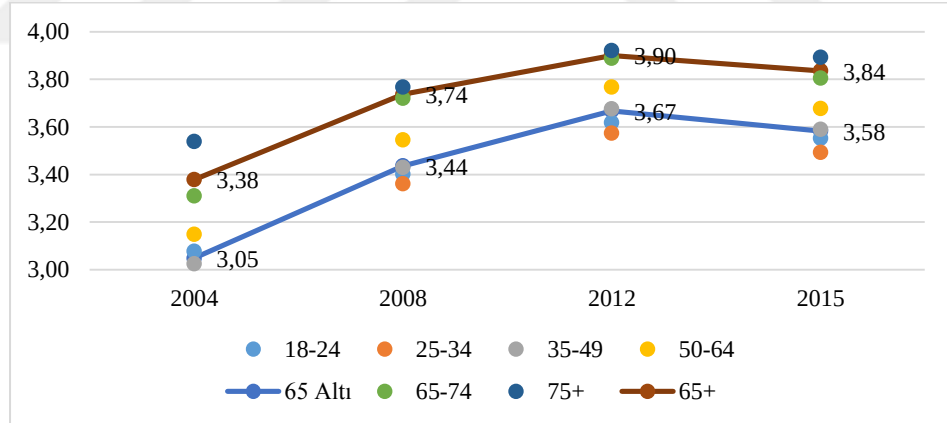
Grafik 68: Kamu Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)

Kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet (sağlık, eğitim, asayiş, adli ve SGK ortalaması) 2004 yılından 2012 yılına kadar hem 65 yaş altında hem de 65 ve üstünde yükselmiştir. 2015 yılına gelindiğinde ise 2012 ortalamasının gerisinde kaldığı dikkati çekmektedir. 2004 yılında 65 yaş üstünde 3,58 olan kamu hizmetlerinden memnuniyet ortalaması 2012 yılında 3,81'e kadar yükselmiş, 2015 yılında ise 3,76 olmuştur. Özellikle sağlık hizmetlerinde ve sosyal güvenlikle yapılan bazı yapısal reformların memnuniyet değerlerini yükselttiği anlaşılmaktadır. Ancak yakın zamanda yaşanan memnuniyet azalması, halkın bu hizmetlerdeki iyileşmeleri kanıksadığı ve yeni beklentiler içine girdiği şeklinde yorumlanabilir.

4.2.3.1. Sağlık Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet

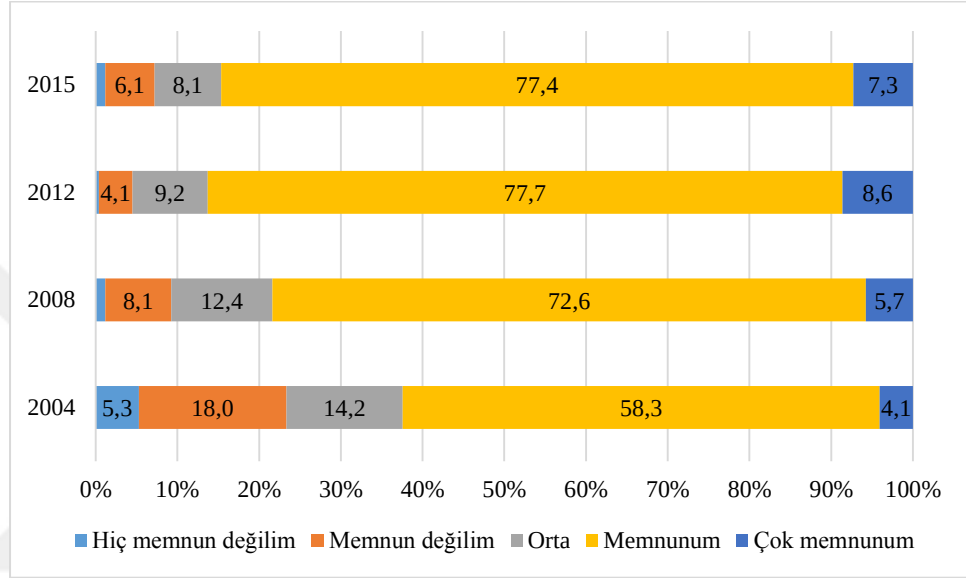
Grafik 69: Sağlık Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)

Genel sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet 2004 yılından 2012 yılına kadar hem 65 yaş altında hem de 65 ve üstünde yükselmiştir. 2015 yılına gelindiğinde ise 2012 ortalamasının gerisinde kaldığı dikkati çekmektedir. 2004 yılında 65 yaş üstünde 3,38 olan sağlık hizmetlerinden memnuniyet ortalaması 2012 yılında 3,90'a kadar yükselmiş, 2015 yılında ise 3,84 olmuştur. 65 yaş altında sağlık hizmetlerinden memnuniyet yaşlılara paralel bir seyir izleyerek yıllar içinde ortalama

3,05'ten 3,58'e yükselmiştir. Yaşlıların 65 yaş altına göre daha yüksek memnuniyet belirttikleri gözlenmektedir.

Grafik 70: Sağlık Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Frekans Değişimi (65 yaş ve üstü)

Sağlık hizmetlerinden duyulan 0,5 oranındaki memnuniyet artışı çok büyük bir orandır. Çünkü memnuniyet ve mutluluk standart sapması oldukça düşük değişkenlerdir. Nitekim oranlar incelendiğinde sağlık hizmetlerinden memnun veya çok memnun olan yaşlıların oranı 2004 yılında toplam %62,4 iken 2015 yılında %22,3 artarak %84,7'e yükselmiştir.

2003 yılından bu yana devam eden Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile sağlık alanında gerçekleştirilen değişikliklerle yaşlıların sağlık kurumlarından memnuniyetleri artmıştır. SDP'nin temel bileşenleri planlayıcı ve denetleyici bir Sağlık Bakanlığı (SB), herkesi tek çatı altında toplayan Genel Sağlık Sigortası(GSS), yaygın, erişimi kolay ve güler yüzlü sağlık hizmet sistemi, güçlendirilmiş temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği, etkili, kademeli sevk zinciri, idari ve mali açıdan daha verimli yönetilen sağlık kurumları, bilgi ve beceri ile donanmış, yüksek motivasyonla çalışan sağlık insan gücü, sistemi destekleyecek eğitim ve bilim

kurumları, nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon, akılcı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsal yapılanma ve karar sürecinde etkili bilgiye erişim (sağlık bilgi sistemi) olarak ifade edilmiştir.⁴²⁶

Bu hedefler doğrultusunda önemli adımlar atılmış, hedeflenen alanların pek çoğunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Herkesi tek çatı altında toplayan GSS getirilmiş, SSK hastaneleri SB'ye devredilmiş, sağlık hizmet ve finansmanında parçalı yapı sonlandırılmıştır.⁴²⁷ Örneğin, dönüşüm öncesinde SSK'lı vatandaşlar sadece SSK hastaneleri ve eczanelerinden yararlanabilirken, dönüşüm sonrası bütün hastane ve eczanelerden istifade eder hale gelmişlerdir.

İlaç vergilerinin düşürülmesi ve fiyatlandırma sisteminin değiştirilmesiyle, ilaç fiyatlarında indirim sağlanmıştır. Lakin Türkiye'de ilaçlara yapılan harcama oranı tüm OECD ülkelerinden yüksektir. Bu da Türkiye'de ilaca erişimin kolay olduğu veya akılcı ilaç kullanma alışkanlığı ve politikaların tam olarak izlenemediğinin bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır.⁴²⁸

Sağlık personeli sayılarında iyileştirmeler yapılmış, hekim, hemşire ve diğer sağlık personeli sayıları artırılmıştır. 2002 yılında 91.949 olan hekim sayısı, 2015 yılında 141.259'a yükselerek %53, hemşire sayısı 72.393'ten 152.803'e yükselerek %111 artmıştır.⁴²⁹ Ancak 1000 kişi başına düşen 1,8 doktor sayısı ile OECD ülkeleri arasında en alt sıralarda yer almaktadır.⁴³⁰ Sağlığa erişimin bir hayli arttığı düşünüldüğünde doktor sayısının kaliteli hizmet verebilmek için yeterince hızlı artmadığı görülmektedir.

⁴²⁶ Sağlık Bakanlığı, **Sağlıkta Dönüşüm Programı**, 2003, s. 26-36.

(Çevrimiçi) <http://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html>, 16.06. 2017.

⁴²⁷ Hasan H. Yıldırım, **Türkiye Sağlık Sistemi: Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu**, 1. Baskı, Ankara, Sağlık-Sen Yayınları, 2013, s. 55, (Çevrimiçi) <http://www.sagliksen.org.tr/cdn/uploads/gallery/pdf/46eb828a53e74e26a2130eefdc94650a.pdf>, 10.05.2017.

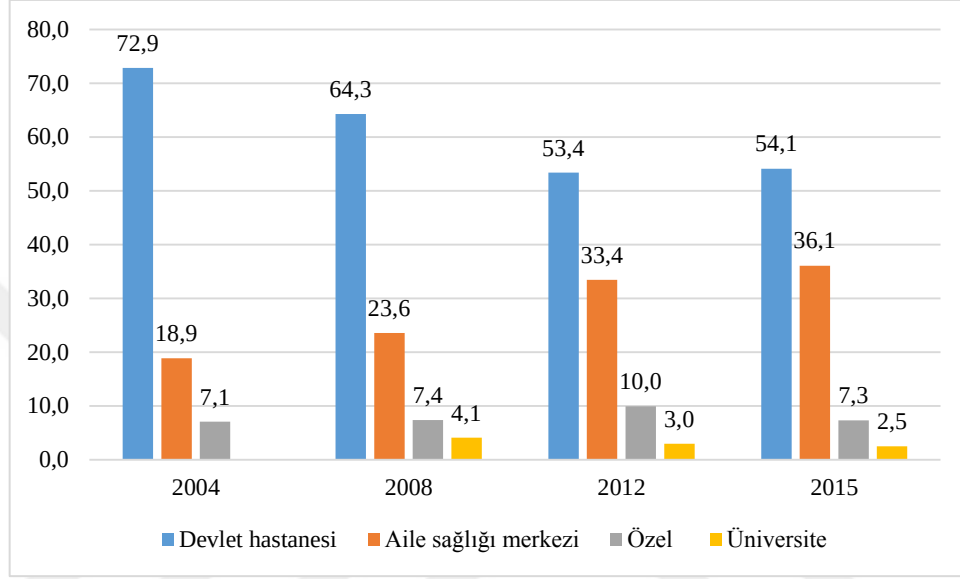
⁴²⁸ **A.e.**, s. 60.

⁴²⁹ Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015**, Ankara, Sentez Matbaacılık, 2016, s.183. (Çevrimiçi) http://www.saglikistatistikleri.gov.tr/dosyalar/SIY_2015.pdf, 12.05.2017.

⁴³⁰ OECD, **Health Indicators**, (Çevrimiçi) <https://data.oecd.org/healthres/doctors.htm>, 12.05.2017.

Tüm bunların neticesinde sağlık hizmetlerine erişim kolaylaşmış kişi başı hekime başvuru sayısı 2002 yılında 3,1 iken 2015 yılında 8,4'e yükselmiştir.⁴³¹

Grafik 71: Hasta Olunca İlk Başvurulan Kurum Değişimi (2004-2015)

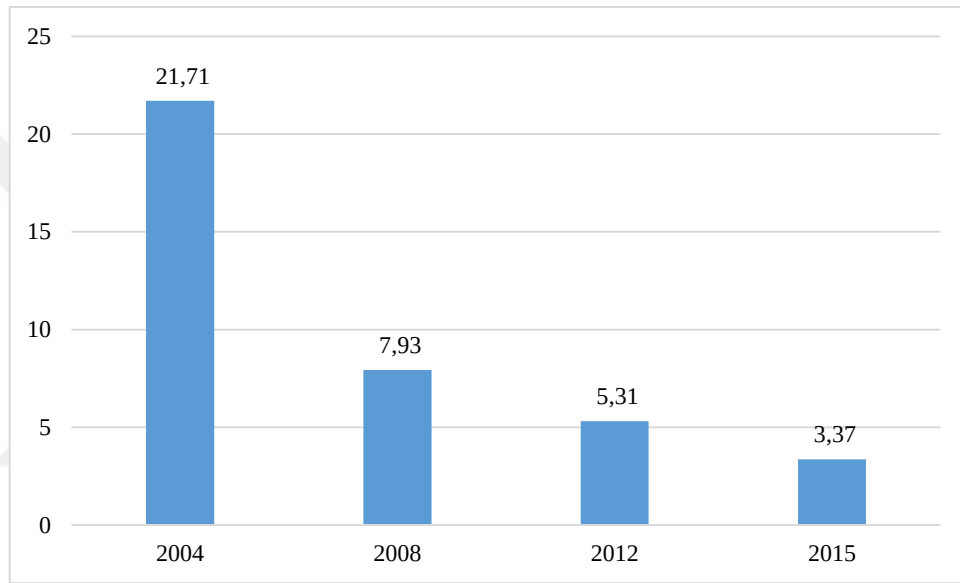
SDP'nin temel bileşenlerinden birisi, birinci basamak sağlık hizmetinin çağdaş uygulama şekli olan aile hekimliğidir. Türkiye "aile hekimliği modeli" ile birinci basamak sağlık hizmetlerini güçlendirmeyi ve diğer hizmet düzeyleri üzerinde yetki ve kontrol sahibi olacak bir yapıya kavuşturmayı hedeflemektedir.⁴³² Aile hekimliği uygulamasına geçilmesinin ardından aile sağlığı merkezlerine(ASM) başvuran hasta sayıları hızla artmıştır. 2004 yılında hastalandığında ilk başvurduğu kurum aile sağlığı merkezi olan yaşlıların oranı %18,9 iken, 2015 yılında bu rakam %36,1'e yükselmiştir (Grafik 69). ASM'lere ve diğer birinci basamak sağlık kuruluşlarına kişi başı başvuru sayısı 1,1 den 2,7'ye yükselmiştir. Ancak toplam muayene sayısı içinde ASM'lere başvuru oransal olarak çok değişmemiştir. Birinci basamak sağlık merkezlerine başvuru oranı 2002 yılında %36 iken, 2015 yılında başvuruların % 33'lük kısmı birinci basamak sağlık hizmeti veren kurumlara

⁴³¹ Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015**, a.g.e., s. 133.

⁴³² Yıldırım, **a.g.e.s.** 28.

yapılırken geriye kalan % 67'lik kısım ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarına yapılmıştır.⁴³³ Bu durum 2. ve 3. basamakta hizmet veren diğer kuruluşlara başvuru sayılarının çok daha fazla artmış olmasıyla açıklanmaktadır. Nitekim bu kurumlara olan kişi başı başvuru sayısı 2002 yılında 2 iken 2015 yılında 5,7'ye yükselmiştir.⁴³⁴

Grafik 72: En Son Sağlık Hizmeti Alımında Sıkıntı Yaşayanların Oranı (2004-2015)

En son sağlık alımında sıkıntı yaşadığını beyan eden yaşlı bireylerin oranı 2004 yılında 21,71 iken 2015 yılında 3,37 olmuştur. Bu sağlık hizmetlerinde kalitenin arttığına dair önemli bir göstergedir.

Tablo 23: Sağlık Hizmetlerindeki Sorunların Yıllar İçindeki Değişimi (2004-2015)

Sorun Alanı	2004	2008	2012	2015
Muayene tahlil ücreti	71,16	46,07	36,22	43,85

⁴³³ Sağlık Bakanlığı, *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015*, a.g.e., s. 133.

⁴³⁴ A.e., s. 133.

Personel sayısı	55,54	50,76	37,50	42,24
İlaç fiyatları	62,04	31,37	35,66	41,83
Muayene	30,60	23,53	21,70	23,28
Hijyen temizlik	31,83	16,46	10,26	10,45
Doktor davranış	38,99	19,87	16,60	9,47
Randevu alma	35,99	17,17	13,21	8,92
Hemşire davranış	36,82	18,50	14,50	7,76

Sağlıktaki sorun alanlarının pek çoğunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Randevu alma ile ilgili problemler büyük ölçüde aşılmış, bu konuda sıkıntı yaşadığını beyan eden yaşlı bireylerin oranı düzenli olarak azalarak %35,9'dan %8,9'ye gerilemiştir. Hijyen ve temizlikten memnun olmayanların oranı %31,8'den %10,4'e gerilemiştir. Doktor ve hemşirelerin davranışlarında sorun olduğunu beyan eden yaşlıların oranı da sırasıyla %30'lardan, %10'ların altına gerilemiştir.

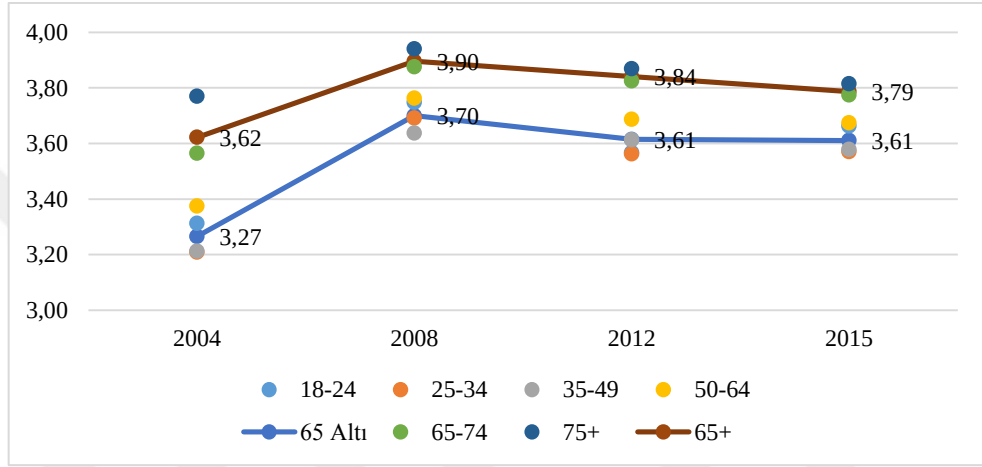
Muayene ve tahlil ücretlerini yüksek bulanların oranı 2004 yılında %71,2'dan 2012'de %36,2'ye gerilemiş, 2015 yılında ise tekrar yükselerek %43,8 olmuştur. İlaç fiyatlarının yüksek bulanların oranı da 2004 yılında %62 iken, 2008 yılında %31,3'e gerilemiş, daha sonra yükselmeye başlamış ve 2015 yılında %41,8 olmuştur. Muayeneden memnun olmayan yaşlıların oranı 2004 yılında %30,6'dan 2012'de %21,7'ye gerilemiş, 2015 yılında ise %23'e yükselmiştir.

Bu durum hedonik adaptasyon kuramıyla açıklanabilir. Önceden yüksek gelen standartlar ulaşıldıktan bir müddet sonra normalleşir ve yetersiz gelmeye başlar. SDP ile sağlıkla ilgili pek çok alanda yapılan reform ve düzenlemelerle standartlar yükselmiş ve bu da memnuniyet seviyelerini artırmıştır. Ancak, bir müddet sonra bireyler bu yeni standartlara alışmış ve yetersiz görmeye başlamış olabilir. Diğer bir açıklama da bu alanlarda yaşanan problemlerin gerçekten artmış

olmasıdır. Her iki durumda da hizmet sunucuların yaşlı bireylerin yeni beklentilerini iyi analiz etmesi ve beklentileri karşılayacak iyileştirmeler yapması gerekir.

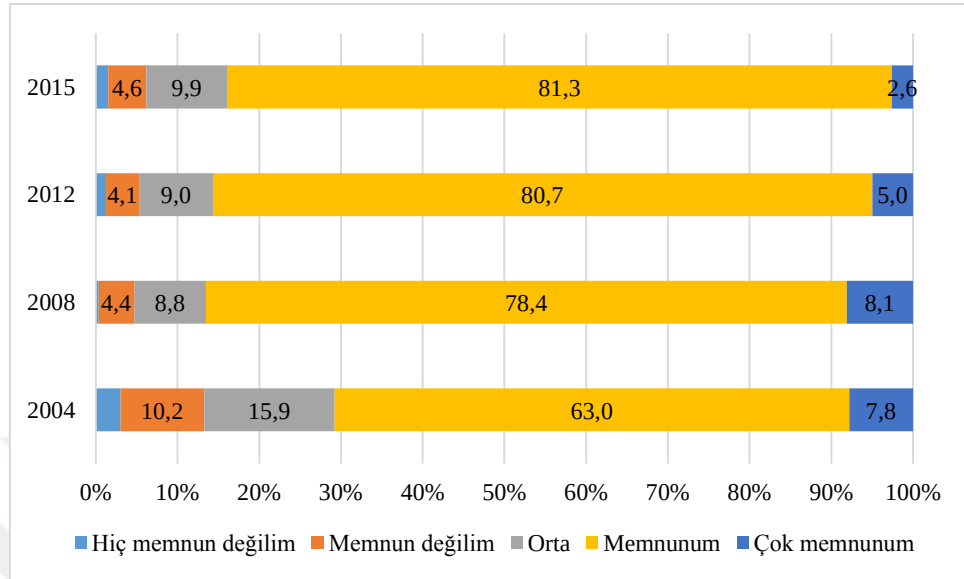
4.2.3.2. Sosyal Güvenlik Kurumundan Duyulan Memnuniyet

Grafik 73: Sosyal Güvenlikten Duyulan Memnuniyet Değişimi (2004-2015)

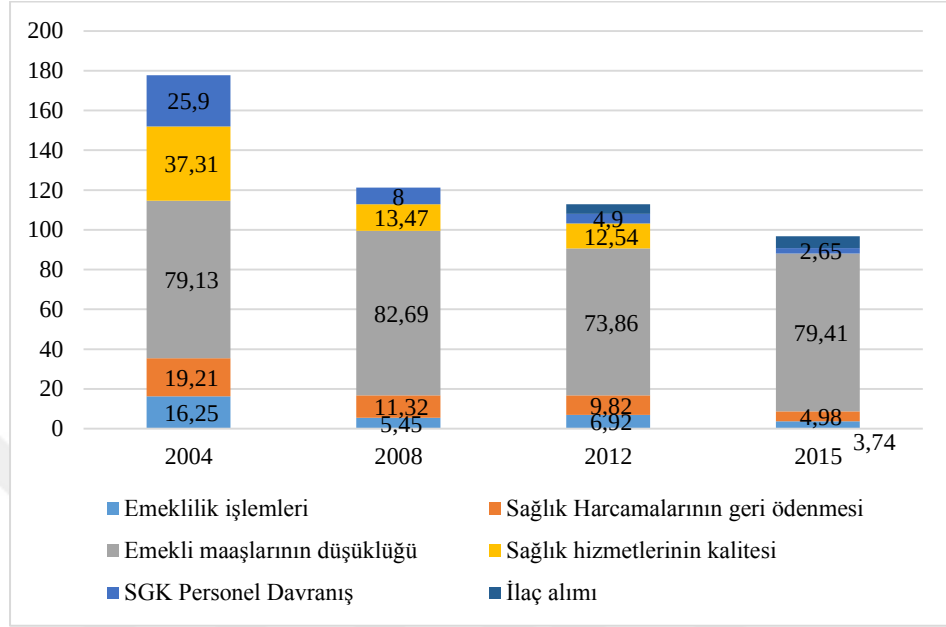
BAĞ-KUR/SSK ya da Emekli Sandığı ve 2006 da kuruluşunun ardından SGK'dan duyulan memnuniyet 65 yaş ve üstünde 2004 yılında ortalama 3,62 iken 2008 yılında 3,90'a yükselmiştir. 65 yaş ve altında daha büyük bir artışla 3,27'den 3,70'e yükselmiştir. Her iki grupta da 2008 yılından sonra SGK hizmetlerinden duyulan memnuniyet bir miktar azalarak 2015 yılında 65 yaş ve üstünde 3,79; 65 yaş altında 3,61 olmuştur. Yaşlıların 65 yaş altı nüfusa göre daha yüksek memnuniyet belirttikleri gözlenmektedir.

Grafik 74: 65 Yaş ve Üstü SGK'dan Memnuniyet Frekans Değerleri

SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı hizmetlerinden memnun ve çok memnun olanların oranı 2004 yılında %70,8 iken, 2006'daki yeni düzenlemeyle SGK olan, yeni kurumdan memnuniyet %86,5'e yükselmiştir. Bu yıldan sonra memnuniyet seviyesinde ufak azalmalar yaşanmış; 2015 yılında SGK'dan memnun ve çok memnun olanların oranı %83,9 olmuştur.

Grafik 75: Sosyal Güvenlik Sistemi Problemleri (Kümülatif %)

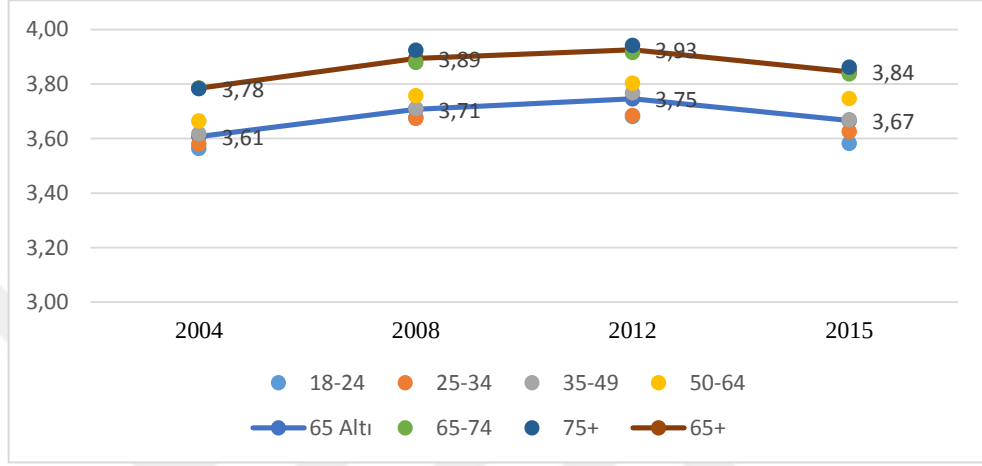

Sosyal güvenlik sistemi ile ilgili sorunların başında emekli maaşlarının düşüklüğü gelmektedir. Yaşlıların %79,41'i emekli maaşlarını yeterli bulmamaktadır. Bu oran 2004 yılında %79,13'tür; yani emekli maaşlarıyla ilgili bir iyileşme yaşanmamıştır. Araştırmada sosyal güvenlikle ilgili diğer konulara dair soru bulunmamaktadır. Ancak SGK'nın hizmet kalitesiyle ilgili sorular önemli iyileşmeler kaydedildiğini göstermektedir. 2004 yılında yaşlıların %19,1'i sağlık harcamalarının geri ödenmesinde sorun yaşandığını belirtirken, 2015'e gelindiğinde bu oran %4,98 olmuştur. Geri ödemeye ilgili sorunların büyük ölçüde aşıldığı anlaşılmaktadır. SGK personeli davranışlarında sorun olduğunu ifade edenlerin oranı 2004 yılında %25,9 iken, 2015 yılında %2,65'e düşmüştür. Emeklilik işlemlerinde sorun olduğunu beyan edenlerin oranı da %16,25'ten %3,74'e gerilemiştir.

Sağlıkta olduğu gibi sosyal güvenlikle de hizmet kalitesindeki artış ilk zamanlar memnuniyet değerlerini artırmış, ardından yeni standartlara uyum ile birlikte memnuniyet seviyeleri gerilemeye başlamıştır. Hizmet kalitesindeki olası gerilemeler de bir diğer açıklamadır.

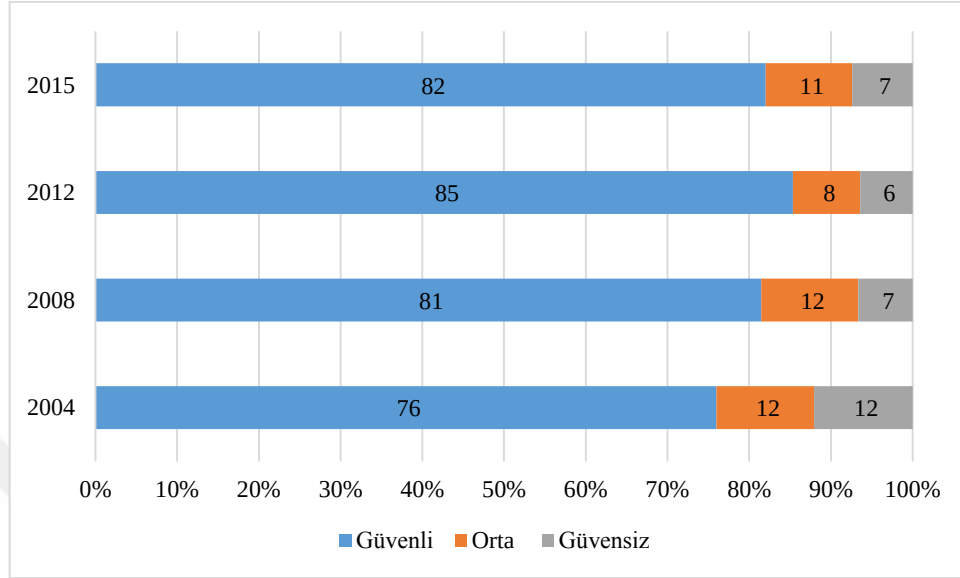
4.2.3.3. Asayiş Güvenlik Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet

Grafik 76: Asayiş Güvenlik Hizmetlerinden Duyulan Memnuniyet Değişimi

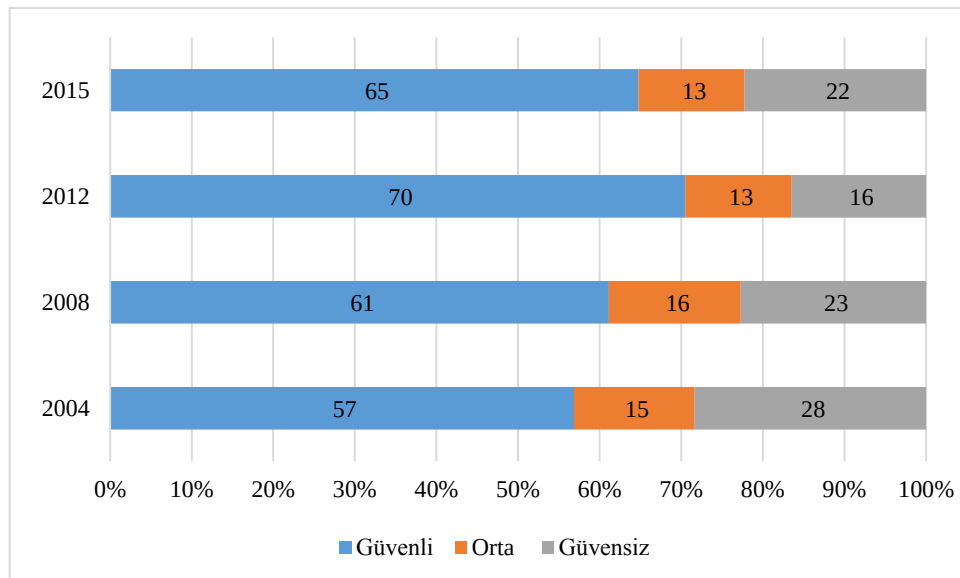
Yaşlı bireylerin asayiş güvenlik hizmetlerinden memnuniyetleri 2004 yılında ortalama 3,78 iken 2012 yılına kadar yükselerek 3,93 olmuş, 2012 yılından 2015 yılına kadar ise 3,84'e gerilemiştir. 65 yaş altı bireylerin asayiş güvenlik hizmetlerinden memnuniyetleri 2004 yılında ortalama 3,61 iken 2012 yılına kadar yükselerek 3,75 olmuş, 2012 yılından sonra düşerek 2015 yılında 3,67 olmuştur. Diğer pek çok yaşam alanında ve kamu hizmet alanlarında olduğu gibi yaşlı bireylerin memnuniyeti gençlerin üzerindedir.

Grafik 77: 65 Yaş ve Üstü Bireylerin Kendilerini Evlerinde Güvende Hissetme Algısı Değişimi

2004 yılında yaşlı bireylerin %12'si kendisini evinde güvensiz hissederken, 2012'de bu oran %6'ya gerilemiş, 2015 yılında ise %7 olmuştur.

Grafik 78: 65 Yaş ve Üstü Yaşanılan Çevre ile İlgili Güvenlik Algısı Değişimi

2004 yılında yaşlı bireylerin %28'i yaşadığı çevrede gece sokakta yürürken kendisini güvende hissetmediğini beyan etmiştir. 2012'de bu oran %16'ya gerilemiş, 2015 yılında ise tekrar yükselerek %22 olmuştur. Ancak burada kadın erkek arasında büyük bir uçurum mevcuttur. 2015 yılında erkeklerin yalnızca %9,4'ü güvende hissetmezken; kadınlarda bu oran %32,4'tür.

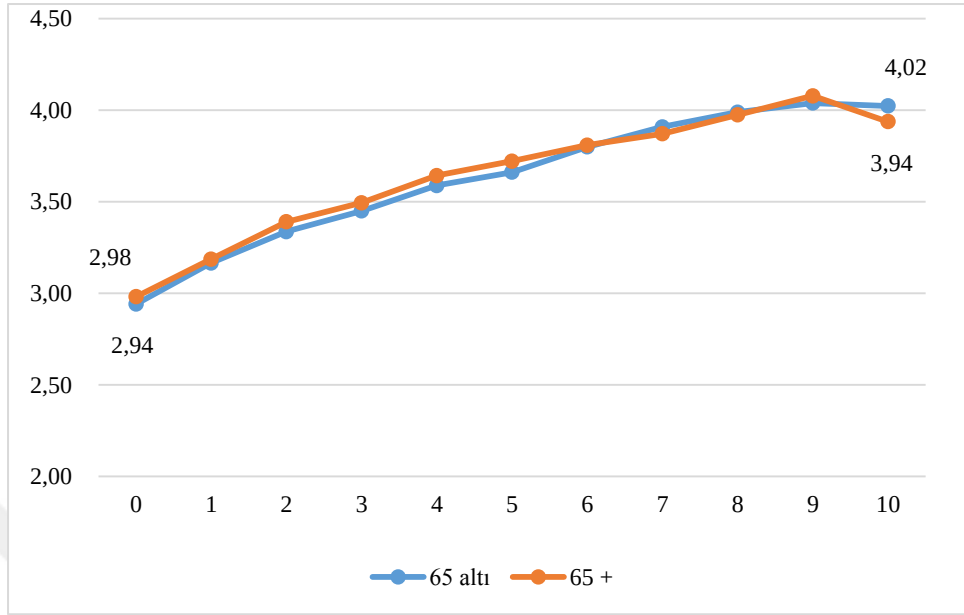
4.2.4. Ekonomik Değişkenler ve Mutluluk İlişkisi

4.2.4.1. Göreli Gelir ve Mutluluk

Görelî gelir bireyin kendi durumunu diğer insanlarla karşılaştırdığında algıladığı gelir seviyesidir. Bazı çalışmalarda göreli gelirin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin mutlak gelirden daha yüksek olduğu belirtilmektedir. YMA'da göreli gelir "Türkiye'de yaşayan insanların refah düzeyini "0" basamağı en düşük "10" basamağı en yüksek" düzey olarak düşündüğünüzde, kendinizi hangi düzeyde görüyorsunuz?" sorusu ile ölçülmektedir. Kendini en alt refah basamağında hisseden yaşlı bireyin hissettiği mutluluk ortalaması 2,98 iken, en üst basamakta hisseden yaşlı bireylerin mutluluk ortalaması 3,94'tür. En alt ve en üst refah basamakları arasında yaklaşık 1 puanlık fark bulunmaktadır. Bu standart sapması çok yüksek olmayan bu değişken için oldukça yüksek bir değerdir. Mutluluk ortalaması 9. basamağa kadar düzenli olarak artmış, 10. basamakta ise 8. basamağın (3,97) bir miktar altına gerilemiştir (3,94).

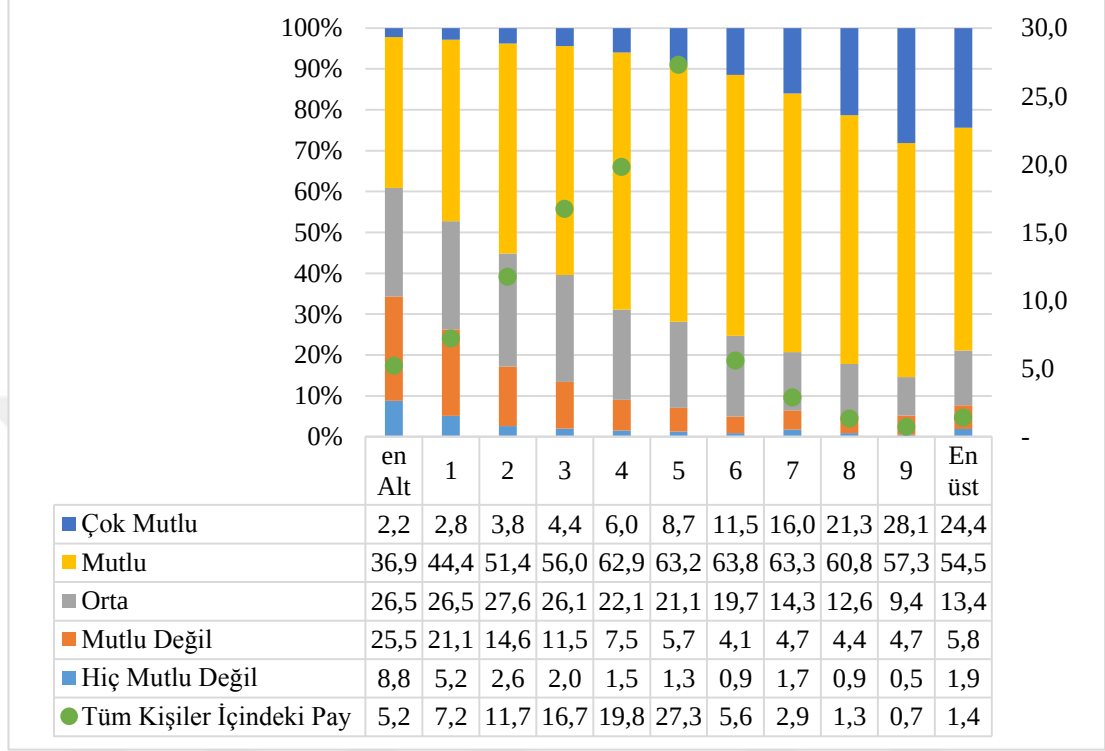
65 yaş altı nüfusta da benzer bir eğilim olduğu görülmektedir. Kendini en alt refah basamağında hisseden 65 yaş altı grubun mutluluk ortalaması 2,94 iken, en üst basamaktakilerin mutluluk ortalaması 4,02'dir.

Grafik 79: Görelî Gelir ve Mutluluk İlişkisi (2013)

Düşük refah seviyelerinde refah basamağındaki artış daha büyük mutluluk artışı getirirken üst basamaklarda artış azalmaktadır. Dunnett çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre 65 yaş ve üstünde 6. basamaktan sonra ise refah basamakları arasındaki mutluluk farkı istatistiki olarak anlamlı değildir. (10 ve 6 $p=0,36$; 10 ve 7 $p=0,586$; 10 ve 8 $p=0,976$; 10 ve 9 $p=0,201$) 65 yaş altında da benzer şekilde düşük refah seviyelerinde refah basamağındaki artış daha büyük mutluluk artışı getirirken üst basamaklarda artış azalmaktadır. Dunnett çoklu karşılaştırma testi sonucuna göre 65 yaş altında 7. basamaktan sonra ise refah basamakları arasındaki mutluluk farkı istatistiki olarak anlamlı değildir. (10 ve 7 $p<0,000$; 10 ve 8 $p=0,333$; 10 ve 9 $p=0,977$)

Grafik 80: Algılanan Refah Basamaklarına Göre Mutluluk Algısı Frekans Değerleri (2013)

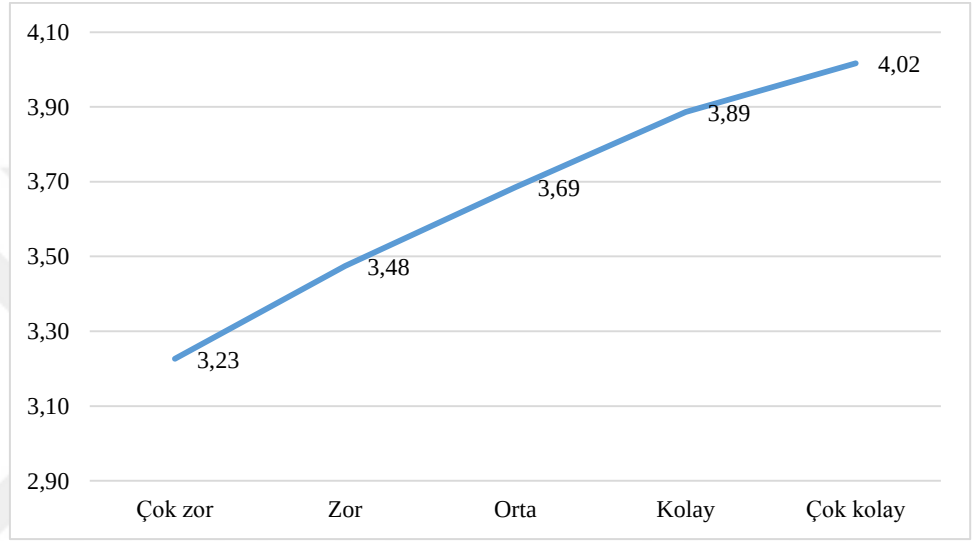
En alt basamakta mutlu olmadığını veya hiç mutlu olmadığını beyan eden 65 yaş altı bireylerin oranı %25'tir. 5. Basamakta ise bu oran %7'ye kadar gerilemiş, en üst basamakta ise %8 olmuştur en büyük problem kendini ortanın altı refah seviyelerinde hisseden büyük bir kesim olmasıdır. 65 yaş üstü bireylerin en büyük çoğunluğu (%27,3) kendini 5. basamakta yani ortadaki refah seviyesinde hissetmektedir. Ortanın altında hisseden bireylerin oranı toplam %60, ortanın üstünde hissedenlerin oranı ise toplam %12'dir.

Yaşlı bireylerin önemli bir bölümü orta ve altı refah basamaklarında yaşamaktadır. Emekli maaşı veya yaşlılık aylığından başka geliri olmayan sosyal yardıma ihtiyacı olan çok büyük bir kesim olduğu görülmektedir. Sosyal politika uygulayıcılarının bu kesimlerin insanca ve onurlu bir yaşam sürebilecekleri gelir seviyesini sağlayacak tedbirler alması önemlidir. Gıda ve barınma hususlarında

kamu aktörleri dışında kimseye muhtaç olmayacak seviyede yaşamalarını garanti edecek adımlar atılması önemlidir.

4.2.4.2. Gelirin İhtiyaçları Karşılama Derecesi

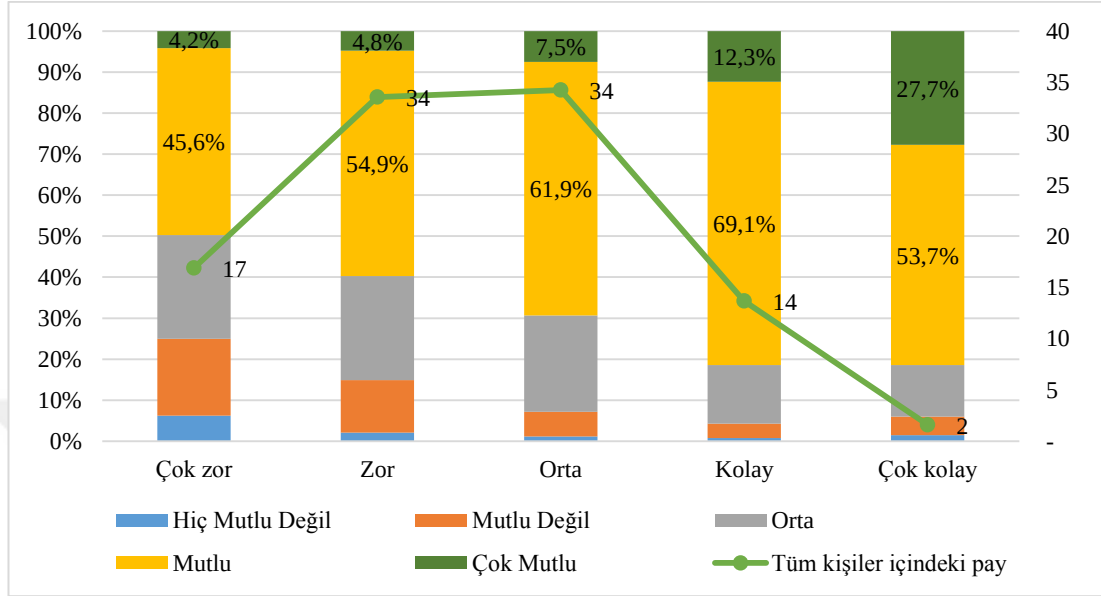
Grafik 81: Aylık Gelirin İhtiyacı Karşılama Derecesi ve Mutluluk

Aylık gelirinin ihtiyacını çok zor karşıladığını belirtenlerin mutluluk ortalaması 3,23 iken çok kolay olduğunu belirtenlerin ortalaması 4,02'dir. Dunnett çoklu karşılaştırma testine göre aylık geliri ile ihtiyaçlarını çok zor ve zor karşılayanların mutluluk ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($p=,449$). Kolay ve çok kolay karşılayanlar arasındaki fark da anlamlı değildir ($p=,774$). Diğer tüm ikili gruplar arasındaki farklılıklar ise anlamlıdır.

Gelirin ihtiyacı karşılama derecesi yükseldikçe mutlu ya da çok mutlu olanların oranı artmaktadır. Aylık geliri ile ihtiyaçlarını çok zor karşılayanların %50'si mutlu ya da çok mutlu olduğunu ifade ederken, çok kolay karşılayanlarda bu oran %80'in üzerine çıkmaktadır. Aylık geliri ile ihtiyaçlarını çok kolay ve kolay karşıladığını ifade eden 65 yaş üstü bireylerin oranı toplam %16 iken; zor ve çok zor karşılayanların oranı %51'i bulmaktadır.

Grafik 82: Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi ve Mutluluk Frekans Değerleri (2013)

2004 yılında geliri ihtiyaçlarını çok zor karşılayanların oranı %17,8 iken bu oran 2015 yılında %7,8 olmuştur. Ancak yoksulluk oranı halen yüksek seviyededir.

Tablo 24: Gelirin İhtiyacı Karşılama Düzeyi Değişim (2004-2015)

	2004	2008	2012	2015
Çok kolay	3,4	1,3	1,9	1,4
Kolay	11,8	12,0	18,7	17,8
Orta	37,9	35,5	40,4	38,4
Zor	29,2	31,8	29,8	34,6
Çok zor	17,8	19,4	9,2	7,8

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirinin %60'ına göre hesaplanan yoksulluk oranı 2015 yılında Türkiye geneli için %21,9, yaşlı nüfus için %18,3 olarak gerçekleşmiştir. Yaşlı nüfusun yoksulluğu cinsiyet bazında incelendiğinde,

yoksul erkeklerin oranının %17,8; yoksul kadınların oranının ise %18,6 olduğu görülür.⁴³⁵

Yaşlıların en önemli gelir kaynakları sosyal transferlerdir. Emekli maaşları, dul/yetim maaşı ile ihtiyaç sahiplerine verilen yaşlılık aylığı ana kalemleri oluşturur. 2013 yılında emekli ve dul-yetim aylığından yararlanan yaşlı nüfus oranı %75,5 olup yaşlı erkeklerde %71, yaşlı kadınlarda ise %84,3 olduğu görüldü.⁴³⁶ Buna göre yaşlı nüfusun 1/4'ünün SGK'dan herhangi bir gelir güvencesi bulunmamaktadır.

2022 Sayılı “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” gereğince, muhtaç olduğu tespit edilen yaşlılara ASPB tarafından yardım yapılmaktadır. Eşi ile birlikte toplam geliri asgari ücretin 1/3'ünün altında kalan ve sosyal güvencesi olmayan yaşlılara 2017 yılı ikinci altı ayı için aylık 242 TL, şayet %70 üzeri engelli ise aylık 505 TL ödenmektedir.⁴³⁷ Yapılan ödemelerden faydalanan yaşlıların sayısı 2016 yılında 620 bin 19 kişi olup toplam yaşlı nüfus içindeki oranı %9,3 olmuştur.⁴³⁸

4.2.5. Türkiye’de Yaşlıların Mutluluğunun Belirleyicileri

Bu bölümde regresyon modellerinin sonuçlarından bahsedilecektir. Çoklu lineer regresyon analizi ile seçilen değişkenlerin bağımlı değişken olan mutluluk üzerindeki etkileri ortaya konulacaktır. Bu analiz sayesinde sosyo demografik, ekonomik değişkenler ile sosyal ilişkiler ve sağlık, evlilik gibi yaşam alanlarından duyulan memnuniyetin mutluluk seviyesi üzerindeki etkileri birlikte analiz edilecektir.

⁴³⁵ TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar**, 2016, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 20.05.2017.

⁴³⁶ TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar**, 2014, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18620>, 25.04.2017.

⁴³⁷ Star Gazetesi, Çevrimiçi <http://www.star.com.tr/yazar/2017-yili-yasli--engelli-ve-engelli-yakini-aylik-rehberi-yazi-1172789/>, 23.09.2017.

⁴³⁸ TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar**, 2016, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 20.05.2017.

4.2.5.1. Bulgular

Tablo 22’de regresyon modellerinde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir. Mutluluk ve farklı yaşam alanlarından duyulan memnuniyet değerleri ortalama arttıkça memnuniyet artacak şekilde ters kodlanmıştır. Yani YMA’da 1 Çok mutlu 5 Çok mutsuz şeklinde iken, bu tezde ters çevrilerek, 1 Çok mutsuz 5 Çok mutlu şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 25: Regresyon Modellerinde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri (2013)

Değişken Alanı	%	Değişken	N	Min	Mak	Ort.	Std. Sap.
Bağımlı Değişken	5 Çok mutsuz	Mutluluk	25797	1	5	3,57	,851
	4 Mutsuz						
	3 Orta						
	2 Mutlu						
	1 Çok mutlu						
Sosyo Demografik	1 Erkek	Cinsiyet					
	2 Kadın						
	65-74	Yaş	25797	65	99	72,79	6,190
	75-84						
	85 üstü						
	1 Hiç evlenmedi	Medeni Durum					
	2 Evli						
	3 Boşandı						
	4 Eşi öldü						
	Okul bitirmedi	Eğitim					
	İlköğrenim						
	Ortaöğrenim						
	Yükseköğrenim						
	5 Hiç memnun değilim	Sağlıktan Memnuniyet	25797	1	5	3,22	1,019
	4 Memnun değilim						
	3 Orta						

Değişken Alanı		%	Değişken	N	Min	Mak	Ort.	Std. Sap.
Sosyo Demografik	2 Memnunun	49,5	Sağlıktan Memnuniyet					
	1 Çok memnunun	3,5						
	2 Başarı	2,0	En çok ne mutlu eder					
	3 İş	1,1						
	4 Sağlık	83,1						
	5 Sevgi	8,7						
	6 Para	3,7						
	98 Diğer	1,3						
	1 İlgiliyim	82,9	Dine karşı ilgi					
	2 Orta	8,7						
Maddi Koşullar	3 İlgisizim	6,5						
	4 Fikrim yok	1,9						
	1 0 - 1080 TL	62,5	Gelir grubu					
	2 1081 – 1 550 TL	17,2						
	3 1 551 – 2 170 TL	10,4						
	4 2 171 – 3 180 TL	6,5						
	5 3 181 + TL	3,4						
	1 Düzey 0	5,2	Algılanan Refah Düzeyi					
	2 Düzey 1	7,2						
	3 Düzey 2	11,7						
	4 Düzey 3	16,7						
	5 Düzey 4	19,8						
	6 Düzey 5	27,3						
	7 Düzey 6	5,6						
	8 Düzey 7	2,9						
	9 Düzey 8	1,3						
	10 Düzey 9	,7						
	11 Düzey 10	1,4						
	1 Çok kolay	1,6	Gelirin İhtiyaçları Karşılama Derecesi					
	2 Kolay	13,7						
	3 Orta	34,3						
	4 Zor	33,6						
	5 Çok zor	16,9						
	5 Hiç memnun değilim	7,2	Gelirden Memnuniyet	25797	1	5	3,13	1,038
	4 Memnun değilim	24,4						
	3 Orta	19,1						

Değişken Alanı		%	Değişken	N	Min	Mak	Ort.	Std. Sap.
Maddi Koşullar	2 Memnunun	47,0						
	1 Çok memnunun	2,3						
	2 Kayıtlı değil	18,9	SGK Kayıt Durumu					
	11 SGK - SSK	39,7						
	12 BAĞ-KUR	27,3						
	13 Emekli Sandığı	13,8						
	14 Banka sandığı	,3						
	1 Ev sahibi	85,4	Mülkiyet					
	2 Kiracı	6,3						
	3 Lojman	,2						
	4 Kira ödemiyor	8,2						
	5 Hiç memnun değilim	1,7	Konuttan Memnuniyet	25797	1	5	3,83	,703
	4 Memnun değilim	6,1						
	3 Orta	5,9						
	2 Memnunun	79,7						
	1 Çok memnunun	6,6						
	5 Hiç memnun değilim	,7	Semtten Memnuniyet	25797	1	5	3,96	,543
	4 Memnun değilim	3,0						
	3 Orta	4,2						
	2 Memnunun	84,5						
	1 Çok memnunun	7,7						
	1 Çok güvenli	13,6	Evde Güven	25797	1	5	2,11	,753
	2 Güvenli	70,9						
	3 Orta	7,8						
	4 Güvensiz	6,5						
	5 Çok güvensiz	1,2						
	1 Çok güvenli	8,9	Çevrede Güven	25797	1	5	2,39	,950
	2 Güvenli	63,3						
	3 Orta	10,7						
	4 Güvensiz	13,4						
	5 Çok güvensiz	3,6						
Sosyal İlişkiler ve Sosyal Hayat	5 Hiç memnun değilim	,6	Evlilikten Memnuniyet	16588	1	5	4,06	,545
	4 Memnun değilim	1,5						
	3 Orta	3,7						
	2 Memnunun	79,3						
	1 Çok memnunun	14,8						

Değişken Alanı		%	Değişken	N	Min	Mak	Ort.	Std. Sap.
Sosyal İlişkiler ve Sosyal Hayat	5 Hiç memnun değilim	,8	Akrabalardan Memnuniyet	25797	1	5	3,97	,586
	4 Memnun değilim	3,0						
	3 Orta	4,8						
	2 Memnun	81,3						
	1 Çok memnun	10,0						
	5 Hiç memnun değilim	,3	Arkadaşlardan Memnuniyet	25797	1	5	4,03	,476
	4 Memnun değilim	1,4						
	3 Orta	3,8						
	2 Memnun	83,9						
	1 Çok memnun	10,6						
	5 Hiç memnun değilim	,5	Komşulardan Memnuniyet	25797	1	5	4,02	,526
	4 Memnun değilim	2,0						
	3 Orta	3,9						
	2 Memnun	82,3						
	1 Çok memnun	11,2						
	5 Hiç memnun değilim	3,9	Sosyal Hayattan Memnuniyet	25797	1	5	3,32	,945
	4 Memnun değilim	20,0						
	3 Orta	18,7						
	2 Memnun	55,3						
	1 Çok memnun	2,0						
Kamu Hizmetlerinde n Memnuniyet	5 Hiç memnun değilim	1,3	Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet	25797	1	5	3,86	,692
	4 Memnun değilim	5,8						
	3 Orta	6,2						
	2 Memnun	78,4						
	1 Çok memnun	8,2						
	5 Hiç memnun değilim	,7	Asayiş Hizmetlerinden Memnuniyet	25797	1	5	3,91	,552
	4 Memnun değilim	3,2						
	3 Orta	6,4						
	2 Memnun	83,7						
	1 Çok memnun	6,0						
	5 Hiç memnun değilim	1,1	SGK'dan Memnuniyet	20435	1	5	3,88	,588
	4 Memnun değilim	3,8						
	3 Orta	6,2						

Değişken Alanı		%	Değişken	N	Min	Mak	Ort.	Std. Sap.
	2 Memnun	84,1						
	1 Çok memnun	4,8						
	5 Hiç memnun değilim	1,7	Ulaşım Hizmetlerinden Memnuniyet	23985	1	5	3,84	,656
	4 Memnun değilim	4,9						
	3 Orta	5,8						
	2 Memnun	82,8						
	1 Çok memnun	4,9						

4 farklı regresyon modeli kurulmuştur. Tüm modellerde bağımlı değişken olarak mutluluk kullanılmıştır. 1. modelde yaş grubu, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve hane halkı sayısı sosyo demografik değişkenler olarak eklenmiştir. Hane halkı sayısı 1 olanlar için yalnız değişkeni oluşturulmuş ve modelde bu değişken kullanılmıştır.

İkinci modelde model 1’de kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak maddi durum ve çevresel koşullarla ilgili değişkenler eklenmiştir. Bunlar gelir grubu, algılanan refah düzeyi, gelirin ihtiyaçları karşılama derecesi, gelirden duyulan memnuniyet, SGK kayıt durumu ve mülkiyet durumu, yaşadığı konuttan memnuniyet, semtten memnuniyet, yaşadığı evde yalnızken hissedilen güven ve yaşadığı çevrede gece yalnız yürürken hissedilen güvendir.

Üçüncü modelde ise sosyal ilişkiler, sosyal hayat, sağlık durumu ve dine dair bağımsız değişkenler eklenmiştir. Bu değişkenler akrabalarından memnuniyet, komşulardan memnuniyet, arkadaşlardan memnuniyet, sosyal hayattan memnuniyet, dini ilgi ve sağlık durumundan memnuniyettir.

Dördüncü ve son modelde ise farklı kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet değişkenleri eklenmiştir. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet, asayiş hizmetlerinden memnuniyet, SGK’dan memnuniyet ve ulaşım hizmetlerinden memnuniyet son olarak eklenen bağımsız değişkenlerdir.

Tablo 26: Regresyon Modellerinin Özeti

Model	R	R Kare	Std. Hata	Değişim İstatistikleri				
				R Kare Değişim	F Değişim	df1	df2	p Değişim
1	,128	,016	,825	,016	33,265	10	19895	,000
2	,424	,179	,754	,163	359,135	11	19884	0,000
3	,496	,246	,723	,067	292,639	6	19878	0,000
4	,502	,252	,720	,006	41,785	4	19874	,000

Tablo 26'da regresyon modellerin özeti verilmektedir. R kare değerleri bağımlı değişkenin ne oranda bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Sosyo demografik değişkenler için R kare 0,016, bu değişkenlerin mutluluk seviyesini %1,6 oranında açıkladığını göstermektedir. 2. modelde ekonomik ve çevresel değişkenler eklendiğinde açıklayıcılık değeri %17,9 olmaktadır. Sosyal ilişkiler, sağlık ve sosyal yaşamdan memnuniyet ile dini ilgi değişkenleri eklendiğinde 3. model mutluluk seviyesini %24,6 açıklamaktadır. Son olarak kamu hizmetlerinden memnuniyet değişkenleri eklendiğinde mutluluk seviyesi %25,2 model tarafından açıklanmaktadır. Her bir modelin mutluluk seviyesinin açıklanmasında katkısı istatistiksel olarak anlamlıdır.

Evlilikten duyulan memnuniyet değişkeni ile medeni durum değişkeni regresyon modellerine birlikte eklenememektedir. Evlilikten duyulan memnuniyetin etkisini görebilmek adına tüm modeller tekrar oluşturulmuştur. Bu kez yalnızca Model 1'de kullanılan bağımsız değişkenlerden medeni durum ve hane halkı sayısı (yalnız yaşayanlar) değişkeni çıkarılmış, Model 3'e ise evlilikten duyulan memnuniyet eklenmiştir. Tablo 27 evlilikten duyulan memnuniyet değişkeni ile oluşturulan modellerin özetini vermektedir.

Tablo 27: Evlilikten Duyulan Memnuniyet Değişkeni ile Kurulan Regresyon Modellerin Özeti

Model	R	R Kare	Std. Hata	Değişim İstatistikleri				
				R Kare Değişim	F Değişim	df1	df2	p Değişim
1	,060 ^a	,004	,802	,004	8,194	6	13398	,000
2	,416 ^b	,173	,731	,169	249,214	11	13387	0,000
3	,499 ^c	,249	,696	,076	193,844	7	13380	,000
4	,509 ^d	,259	,692	,010	43,260	4	13376	,000

Medeni durum ve hane halkı büyüklüğü (yalnız yaşayanlar) dışındaki sosyo demografik değişkenler mutluluk seviyesini %0,4 oranında açıklamaktadır. 2. modelde ekonomik ve çevresel değişkenler eklendiğinde açıklayıcılık değeri %17,3 olmaktadır. Sosyal ilişkiler (evlilik memnuniyeti dâhil), sağlık ve sosyal yaşamdan memnuniyet ile dini ilgi değişkenleri de ilave edildiği 3. model mutluluk seviyesini %24,9 açıklamaktadır. Son olarak kamu hizmetlerinden memnuniyet değişkenleri eklendiğinde mutluluk seviyesi %25,9 model tarafından açıklanmaktadır. Her bir modelin mutluluk seviyesinin açıklanmasında anlamlı katkısı mevcuttur. Tablo 26 ile Tablo 27 karşılaştırıldığında modellerin açıklayıcılık değerleri arasında çok küçük bir farklılık olduğu görülmektedir.

Tablo 28: Yaşlıların Mutluluğunun Belirleyicileri

Değişkenler	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Std. Beta	Beta	Std. Beta	Beta	Std. Beta	Beta	Std. Beta
Yaş 65 - 74 ^a	- 0,01	-0,004	-0,004	-0,002	-0,06	-0,03	-0,05	-0,03
Yaş 75 - 84 ^a	0,05	0,03	0,03	0,01	-0,01	-0,004	-0,01	-0,003
Kadın ^b	-0,06***	-0,03	-0,04***	-0,03	-0,08***	-0,05	-0,08***	-0,05
Evlenmemiş ^c	-0,19**	-0,02	-0,09	-0,01	-0,06	-0,01	-0,05	-0,01
Eşi ölmüş ^c	-0,15***	-0,08	-0,1***	-0,05	-0,09***	-0,05	-0,1***	-0,05
Boşanmış ^c	-0,41***	-0,06	-0,27***	-0,04	-0,23***	-0,03	-0,23***	-0,03
Okulyok ^d	-0,11***	-0,06	0,01	0,003	0,02	0,01	0,02	0,01
Ortaöğrenim ^d	- 0,03	-0,01	-0,02	-0,004	-0,02	-0,003	0,004	0,001
Yükseköğrenim ^d	- 0,01	-0,002	-0,07*	-0,02	-0,06	-0,01	-0,02	-0,004
Yalnız ^e	-0,07***	-0,03	-0,09***	-0,04	-0,1***	-0,04	-0,09***	-0,04
Gelir grubu			-0,01*	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01
Algılanan refah düzeyi			0,05***	0,11	0,03***	0,08	0,03***	0,07
Gelir memnuniyeti			0,17***	0,20	0,11***	0,13	0,1***	0,12
Gelirin ihtiyaçları karşılama düzeyi			-0,06***	-0,07	-0,05***	-0,06	-0,05***	-0,06
SGK Kaydı Yok ^f			-0,02	-0,01	-0,01	-0,004	-0,01	-0,003
Konut Memnuniyeti			0,13***	0,10	0,08***	0,06	0,08***	0,06
Ev sahibi ^g			0,06**	0,03	0,07**	0,03	0,07**	0,03
Diğer Mülkiyet ^g			0,04	0,01	0,04	0,01	0,04	0,01
Semt Memnuniyeti			0,13***	0,08	0,05***	0,03	0,04**	0,02
Evde güven			-0,09***	-0,08	-0,07***	-0,06	-0,06***	-0,05
Çevrede Güven			-0,03***	-0,03	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01
Dine İlgil ^h					0,09***	0,04	0,08***	0,04
Sağlık Memnuniyet					0,19***	0,22	0,18***	0,22
Akraba Memnuniyet					0,08***	0,05	0,07***	0,05
Arkadaş Memnuniyet					0,06***	0,03	0,04**	0,02
Komşu Memnuniyet					0,03*	0,02	0,02	0,01
Sosyal Hayat Memnuniyet					0,09***	0,09	0,08***	0,09
Sağlık Hizm. Memnuniyet							0,06***	0,05
Asayiş Hizm. Memnuniyet							0,03**	0,02
SGK'dan Memnuniyet							0,05***	0,04
Ulaşım Hizm. Memnuniyet							0,02	0,01
Sabit	3,74		2,32		1,33		1,00	
R kare	0,016		0,179		0,246		0,252	
R kare değişim			0,16***		0,07***		0,01***	

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

a referans kategorisi Yaş 85 üstü;

b referans kategorisi Erkek;

c referans kategorisi Evli;

d referans kategorisi İlköğrenim;

e referans kategorisi 2 kişilik veya daha kalabalık aileler;

f referans kategorisi SGK kaydı olanlar;

g referans kategorisi Kiracılar;

h referans kategorisi orta, ilgisiz, fikri yok

1. modelde sosyodemografik değişkenlerin mutluluk üzerindeki etkisi görölmektedir. Farklı yaşı gruplarının mutluluk düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. 65 yaşı üstü grupta yaşı değişkeni mutluluk seviyesine etki eden bir faktör değildir. Kadınların erkeklere göre daha az mutlu olduğu görölmektedir. Evliler, boşanmış, hiç evlenmemiş ve eşi ölmüş olanlara göre daha çok mutludur. Bu üç kategori içinde mutluluğu en olumsuz etkileyen eşin ölmüş olmasıdır (St. beta=-0,8). Eğitim durumuna bakıldığında hiç eğitim görmemiş olanların, ilköğrenim seviyesindekilere göre daha az mutlu olduğu görölmektedir. İlköğrenim görmüş olanlar ile ortaöğrenim ve yükseköğrenim görmüş olanlar arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Yalnız yaşayanlar ise iki kişilik veya daha kalabalık hanelerde yaşayanlara göre daha az mutlu görünmektedir.

2. modelde ekonomik ve çevresel değişkenler eklenmiştir. Bu değişkenler eklendiğinde yükseköğrenim görmüş olanların ilköğrenim seviyesindekilere göre daha az mutlu olduğu, 1. modelde var olan hiç eğitim almamış olanların mutluluk dezavantajının ise ortadan kalktığı görölmektedir. Eğitim düzeyi ekonomik durumu değiştirerek etkili olmaktadır. İlk modelde ekonomik ve çevresel değişkenler olmadığında hiç eğitim almamış olanlar muhtemelen ekonomik dezavantajları sebebiyle daha az mutlu iken, ekonomik ve çevresel faktörler kontrol edildiğinde bu durum ortadan kalkmakta bu kez yükseköğrenim görmek dezavantaja dönüşmektedir. Hiç evlenmemiş olanlar 1. modelde evli olanlara göre daha az mutlu iken, ekonomik ve çevresel faktörler kontrol edildiğinde bu durum ortadan kalkmaktadır. Bayan olmak ve yalnız yaşamak 2. modelde de mutluluğu olumsuz olarak etkileyen faktörler olarak kalmaya devam etmektedir.

Bireylerin ekonomik durumlarıyla ilgili değişkenler algılanan refah düzeyi, gelirden duyulan memnuniyet, gelirin ihtiyaçları karşılama derecesi ve gelir grubudur. Bunlardan mutluluk üzerinde etkisi en büyük olan gelirden duyulan memnuniyettir. Gelirden duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,17 birim artmaktadır. Algılanan refah düzeyi bir birim arttığında mutluluk 0,05 birim artarken, gelirin ihtiyaçları karşılama derecesi bir birim azaldığında mutluluk 0,06 azalmaktadır. Gelir grubunda ise bu üç değişkenden farklı bir durum göze çarpmaktadır, gelir grubu yükseldikçe mutluluk azalmaktadır. Ancak bu değişkenin

etkisi sübjektif değişkenlerin etkisi kadar büyük değildir. Gelir grubu 1 birim arttığında mutluluk 0,01 birim azalmaktadır.

SGK kayıt durumunun mutluluk üzerinde etkisi olmadığı görülmektedir. Ev sahibi olanlar kiracılara göre ortalama 0,06 birim daha fazla mutludur. Konuttan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,13 birim artmaktadır. Semttan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,13 birim artmaktadır. Evde yalnızken hissedilen güven bir birim azaldığında mutluluk 0,09 birim; yaşanan çevrede gece yalnız yürürken hissedilen güven bir birim azaldığında mutluluk 0,03 birim azalmaktadır.

3. modelde sağlıktan duyulan memnuniyet, sosyal ilişkilerden duyulan memnuniyet, dine ilgi ve sosyal hayattan duyulan memnuniyet değişkenleri eklendiğinde sosyodemografik değişkenlerden boşanmış, eşi ölmüş, kadın ve yalnız olmanın dezavantajı devam etmekte, eğitim durumunun etkisi ise ortadan kalkmaktadır. 2. Modelde eklenen ekonomik durumla ilgili değişkenlerden gelir grubunun zayıf etkisi ortadan kalkmakta, gelir durumu ile ilgili öznel değişkenlerin güçlü etkisi devam etmektedir. SGK kayıt durumu üçüncü modelde de mutluluk üzerinde etkisiz görünmektedir. Yaşanılan çevrede gece yalnız yürürken hissedilen güvenin etkisi de ortadan kalkmaktadır. Ev sahibi olmak, konut ve semt memnuniyeti ile evde hissedilen güvenin artması mutluluğu artıran değişkenler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Yeni eklenen değişkenlerden mutluluk üzerinde etkisi en büyük olan sağlıktan duyulan memnuniyettir. Sağlıktan duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,19 birim artmaktadır. Sosyal hayattan duyulan memnuniyet sağlığın hemen ardından gelmektedir. Sosyal hayattan duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,09 birim artmaktadır. Akrabalardan duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,08, arkadaşlardan duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,06 birim artmaktadır. Komşulardan duyulan memnuniyetin mutluluk üzerindeki etkisi ise diğer sosyal ilişkilere kıyasla daha azdır. Komşulardan duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,03 birim artmaktadır.

4. modelde kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet değişkenleri eklenmiştir. Yaş, eğitim durumu ve hiç evlenmemiş olmak 3. modelde olduğu gibi bu

modelde de mutluluk üzerinde etkili görünmemektedir. Kadınlar erkeklere göre ortalama 0,08 birim daha az mutludur. Evliler eşi ölmüş olanlardan 0,1; boşanmış olanlardan 0,23 birim daha fazla mutludur. Yalnız yaşayanlar iki veya daha kalabalık hanelerde yaşayanlara göre 0,09 birim daha az mutludur.

2. modelde eklenen gelir grubu, SGK kayıt durumu ve yaşanan çevrede gece yalnız yürürken hissedilen güven değişkenleri 3. modelde olduğu gibi burada da mutluluk üzerinde etkili değildir. Gelirden duyulan mutluluk, gelirin ihtiyaçları karşılama derecesi ve algılanan refah düzeyi değişkenlerinin mutluluk üzerindeki güçlü etkisi ise bu modelde devam etmektedir. Gelirden duyulan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,1 birim artmaktadır. Algılanan refah düzeyi bir birim arttığında mutluluk 0,03 birim artarken, gelirin ihtiyaçları karşılama derecesi bir birim azaldığında mutluluk 0,05 birim azalmaktadır. Ev sahibi olanlar kiracılara göre ortalama 0,07 birim daha fazla mutludur. Konuttan memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,08 birim artmaktadır. Semtten memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,04 birim artmaktadır. Evde yalnızken hissedilen güven bir birim azaldığında ise mutluluk 0,06 birim azalmaktadır.

3. modelde eklenen sağlıktan duyulan memnuniyet, dine ilgi, sosyal hayattan duyulan memnuniyet, akraba ve arkadaşlardan memnuniyetin mutluluk üzerindeki etkisi devam etmekte iken, komşulardan duyulan memnuniyet 4. modelde mutluluk üzerinde etkili görünmemektedir.

Kamu hizmetlerinden memnuniyet değişkenlerine bakıldığında mutluluk üzerinde etkisi en büyük olanın genel sağlık hizmetleri olduğu görülmektedir. SGK ve asayiş hizmetlerinden memnuniyet hemen ardından gelmektedir. Ulaşım hizmetlerinden memnuniyet ise mutluluk üzerinde etkili görünmemektedir. Sağlık hizmetlerinden memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,06 birim, SGK hizmetlerinden memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,05 birim ve asayiş hizmetlerinden memnuniyet bir birim arttığında mutluluk 0,03 birim artmaktadır.

Tablo 29: Yaşlıların Mutluluğunun Belirleyicileri (Evlilikten Duyulan Memnuniyet Değişkeni ile Oluşturulmuş)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Beta	Std. Beta	Beta	Std. Beta	Beta	Std. Beta	Beta	Std. Beta
Yaş 65 - 74 ^a	0,06	0,04	0,03	0,02	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01
Yaş 75 - 84 ^a	0,09	0,05	0,04	0,02	0,02	0,01	0,02	0,01
Kadın ^b	-0,05**	-0,03	-0,02	-0,01	-0,08***	-0,05	-0,07***	-0,04
Okulyok ^c	-0,10***	-0,06	0,01	0,01	0,03*	0,02	0,03*	0,02
Ortaöğrenim ^c	-0,02	-0,004	0,00	0,00	-0,01	-0,002	0,01	0,003
Yükseköğrenim ^c	-0,01	-0,003	-0,07*	-0,02	-0,05	-0,01	-0,001	0,00
Gelir grubu			-0,016*	-0,02	-0,01	-0,02	-0,01	-0,01
Algılanan refah düzeyi			0,05***	0,12	0,03***	0,08	0,03***	0,07
Gelir memnuniyeti			0,17***	0,21	0,11***	0,14	0,10***	0,12
Gelirin ihtiyaçları karşılama			-0,06***	-0,07	-0,05***	-0,06	-0,05***	-0,06
SGK Kaydı Yok ^d			-0,04	-0,02	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01
Konut Memnuniyeti			0,14***	0,11	0,07***	0,06	0,07***	0,05
Ev sahibi ^e			0,10***	0,04	0,09***	0,04	0,10***	0,04
Diğer Mülkiyet ^e			0,08	0,02	0,08*	0,02	0,07*	0,02
Semt Memnuniyeti			0,13***	0,08	0,04**	0,03	0,02	0,02
Evde güven			-0,08***	-0,07	-0,043***	-0,04	-0,034**	-0,03
Çevrede Güven			-0,03**	-0,03	-0,024**	-0,03	-0,02	-0,02
Dine ilgi ^f					0,09***	0,04	0,07***	0,03
Sağlık Memnuniyet					0,17***	0,21	0,16***	0,20
Evlilik Memnuniyet					0,19***	0,13	0,18***	0,12
Akraba Memnuniyet					0,08***	0,05	0,06***	0,04
Arkadaş Memnuniyet					0,01	0,01	-0,01	-0,003
Konşu Memnuniyet					0,03	0,02	0,02	0,01
Sosyal Hayat Memnuniyet					0,09***	0,10	0,08***	0,09
Sağlık Hizm. Memnuniyet							0,06***	0,05
Asayiş Hizm. Memnuniyet							0,03*	0,02
SGK'dan Memnuniyet							0,07***	0,05
Ulaşım Hizm. Memnuniyet							0,03**	0,03
Sabit		3,68		2,20		0,84		0,42
R kare		0,004		0,173		0,249		0,259
R kare değişim				0,17***		0,08***		0,01***

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

a referans kategorisi Yaş 85 üstü;

b referans kategorisi Erkek;

c referans kategorisi ilköğrenim;

d referans kategorisi SGK kaydı olanlar;

e referans kategorisi kiracı;

f referans kategorisi orta, ilgisiz, fikri yok.

Regresyon analizi evlilikten duyulan memnuniyet değişkeninin etkisini görmek amacıyla sadece evliler üzerinde tekrarlandığında 4. modelde göze çarpan, sağlıktan ve gelir durumundan duyulan memnuniyetin ardından, evlilikten duyulan memnuniyetin mutluluk üzerinde etkisi en büyük olan üçüncü faktör olduğudur. Arkadaşlardan duyulan memnuniyet tüm yaşlılarda mutluluk üzerinde etkili bir faktörken yalnızca evlilere bakıldığında etkisini kaybetmiş, evde yalnızken hissedilen güvenin etki büyüklüğü azalmış, ulaşım hizmetlerinden duyulan memnuniyet ise tüm yaşlılarda etkili görünmezken sadece evlilerde etkili olmuştur.

4.2.5.2. Tartışma

Türkiye’de mutluluk ve yaş ilişkisine dair çelişkili sonuçlar mevcuttur. Araştırmaların bir kısmında gençlerin daha fazla mutlu olduğu, bazılarında ise yaşlıların daha fazla mutlu olduğu tespit edilirken; yüksek gelirli İngilizce konuşulan ülkelerdeki gibi 45-55 yaş arasında en düşük seviyesine inen U şeklinde bir grafiğe sahip olduğunu gösteren araştırmalar da mevcuttur.⁴³⁹ Bu tezde 65 yaş üstünde yaştan mutluluk üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir. Diğer faktörler kontrol edildiğinde 65-74, 75-84 ve 85 yaş üstünde mutluluk seviyeleri arasında herhangi bir farklılık görülmemektedir.

Genel nüfusu kapsayan pek çok çalışmada Türkiye’deki kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu tespit edilmiştir.^{440,441} Ancak bu çalışmada yaşlılıkta kadınların mutluluk avantajını kaybettiğini göstermektedir. Cinsiyet mutluluk üzerinde etkilidir. 65 yaş üzerinde kadınlar erkeklere göre daha az mutludur. Kadınlar olumsuz yaşam olaylarına karşı, erkeklere göre daha hassas olduklarından, yaşlılık döneminde üst üste yaşanan sağlık sorunları, eşin kaybı vb. olumsuz olaylar, onları erkeklere kıyasla daha az mutlu hale getirebilmektedir.⁴⁴²

⁴³⁹ Kâzım Anıl Eren, Ahmet Atıl Aşıcı, “The Determinants of Happiness in Turkey: Evidence From City-Level Data”, **Journal of Happiness Studies**, 18.3, 2017, p. 656.

⁴⁴⁰ Ayça Kangal, “Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı için Bazı Sonuçlar”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 12(44), s. 229.

⁴⁴¹ Asena Caner, “Happiness, Comparison Effects, and Expectations in Turkey”, **Journal of Happiness Studies**, 16.5, 2015, p. 1341.

⁴⁴² Sheryl L. French, William L. Gekoski, V. Jane Knox, “Gender Differences in Relating Life Events and Well-being in Elderly Individuals”, **Social Indicators Research**, 35.1, 1995, p. 1.

Türkiye’de eğitim durumu ve mutluluk ilişkisine dair birbiriyle çelişen tespitler mevcuttur.⁴⁴³ Bu çelişkili sonuçlardan yola çıkarak, eğitimin mutluluk üzerinde direk bir etkisinin olmadığı, gelir durumu ve yaşam standartlarını farklılaştırarak mutluluğa dolaylı etki ettiği düşünülebilir. Nitekim uluslararası literatürde de eğitim durumunun yaşam memnuniyetini; emeklilik planları, maddi durum ve finansal durumdan duyulan memnuniyet üzerinden dolaylı olarak etkilediği tespit edilmiştir. Eğitim seviyesinin düşük olması bireyi ancak fazla nitelik gerektirmeyen ve düşük kazançlı işler için yeterli kılar; bu durum bireyin yaşam boyu sıkıntı çekmesine, sağlık sorunları yaşamasına ve yaşlılıkta yaşam memnuniyetinin düşük olmasına sebep olur.⁴⁴⁴ Bu tezde de eğitim düzeyinin yaşlı bireylerin mutluluğu üzerinde her hangi bir etkisi tespit edilememiştir. Sadece demografik değişkenler kontrol edildiğinde eğitim durumu etkili iken, ekonomik, çevresel ve sosyal ilişki gibi faktörler kontrol edildiğinde eğitim durumu mutluluk üzerindeki etkisini kaybetmektedir.

Yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi sosyodemografik değişkenlerin aksine medeni durum ve mutluluk arasında literatürde bir görüş birliği mevcuttur. Çalışmaların büyük çoğunluğunda evlilerin, bekârlardan ve dullardan daha yüksek iyi oluş düzeyleri beyan ettikleri görülmektedir.⁴⁴⁵ Bu çalışmada da evlilerin boşanmış ve dullara göre daha mutlu olduğu tespit edilmiştir. Sadece evli olanlar incelendiğinde ise evlilikten duyulan memnuniyetin mutluluk üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir. Evlilerde sağlık ve gelirin ardından mutluluk üzerinde etkisi en büyük olan üçüncü faktör evlilikten duyulan memnuniyettir. Evlilikten duyulan memnuniyet azaldıkça mutluluğun da önemli ölçüde azaldığı dikkat çekmektedir.

Eşin kaybı ve çocukların evlenip evden gitmesiyle, yalnız kalmak yaşlı bireylerin karşılaştığı güçlüklerden biridir. Yalnızlık yaşlı bireyin hayatında hem sosyal hem de ekonomik desteğin azalması anlamına gelmektedir. Yapılan araştırmalar yalnızlık çeken yaşlıların daha düşük iyi oluş beyan ettiklerini

⁴⁴³ Eren, Aşıcı, **a.g.e.**, p. 431-432.

⁴⁴⁴ Mannel, Dupuis, **a.g.e.**, p. 76.

⁴⁴⁵ Mannel, Dupuis, **a.g.e.**, p. 77.

göstermektedir. Araştırmalarda mutsuz olduğunu beyan eden yaşlıların belirttikleri en temel mutsuzluk nedenlerinden biri yalnızlıktır.⁴⁴⁶

Gelir durumu ve finansal durumdan duyulan memnuniyet yaşlıların mutluluğunu önemli ölçüde etkilemektedir. Pek çok ülkede üst gelir grubundaki yaşlıların, finansal güçlükler yaşayan yaşlılara kıyasla daha yüksek yaşam memnuniyetine sahip oldukları görülmektedir. Maddi sıkıntılar yaşam kalitesini ve sağlığı olumsuz etkileyerek, yaşam memnuniyetini düşürmektedir. Maddi problemlerin düşük yaşam kalitesi ve daha sık ağrı çekmekle ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur.⁴⁴⁷ Bu tezde de gelir memnuniyeti, algılanan refah düzeyi ve gelirin ihtiyaçları karşılama düzeyi gibi finansal değişkenlerin yaşlı mutluluğunu önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Bu üç finansal değişkenden mutluluk üzerinde etkisi en yüksek olan ise gelirden duyulan memnuniyettir. Gelir ve gelirden duyulan memnuniyet arttıkça mutluluk artmaktadır. Ancak algılanan refah düzeyinin alt basamaklarında refah düzeyindeki artış mutluluk seviyesini daha çok artırırken belli bir refah seviyesini aştıktan sonra bu artış azalmaktadır. Hatta en üst refah basamaklarındaki mutluluk farkı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgular farklı ülkelerde yapılan araştırmaların sonuçlarıyla uyumludur. Örneğin ABD’de yapılan çalışmalarda gelir mutluluk ilişkileri eğriseldir, alt gelir gruplarında gelir artışı daha büyük mutluluk artışları getirirken, üst gelir gruplarında gelir artışının mutluluk artırıcı etkisi azalmaktadır.⁴⁴⁸ Diğer taraftan, ilgili alan yazında yapılan bazı çalışmalarda zengin olmayan toplumlarda gelir ve mutluluk arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğu bulunmuştur.⁴⁴⁹ Ülkemizde yaşlıların yaklaşık %50’sinin gelirinin ihtiyaçlarını güçlkle karşıladığını ve %37’sinin gelirinden memnun olmadığını beyan etmesi, finansal değişkenler ve mutluluk arasındaki güçlü ilişkiyi açıklamaktadır.

İkametgâh memnuniyeti, hane halkının halen oturduğu ve oturmak istediği konut ve semt arasındaki farkların değerlendirilmesine dayanır. Diğer yaş gruplarına

⁴⁴⁶ Gökhan Kurt, Fatma Y. Beyaztaş, Zerrin Erkol, “Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti”, **Adli Tıp Dergisi**, 24.2, 2010, s. 37.

⁴⁴⁷ Jakobsson, Hallberg, Westergren, **a.g.e.**, p. 125.

⁴⁴⁸ Argyle, **a.g.e.**, p. 356.

⁴⁴⁹ Diener, Biswas-Diener, **a.g.e.**, p. 119.

göre yaşamının daha büyük bir bölümünü evinde ve yakın çevresinde geçiren yaşlılar için ikametgâhın önemi daha büyük olabilmektedir. Evin fiziksel koşulları, çevresel imkânlarla yakınlığı, güvenliği ve bireylerin ev ve yaşadığı çevrenin sunduğu bu imkânlardan duyduğu tatmin mutluluğuna etki etmektedir. Evden ve semtten duyulan memnuniyetin yanında, bireylerin yaşadığı evin mülkiyetine sahip olması da mutluluklarına etki etmektedir. Yaşadıkları eve daha sonrasında sahip olan bireylerin aynı evden duydukları memnuniyetin arttığı tespit edilmiştir.⁴⁵⁰ Bu tezde de evden ve semtten duyulan memnuniyetin artması, evde yalnızken duyulan güven ve ev sahibi olmanın mutluluğu artırdığı tespit edilmiştir. Bu dört değişken arasında mutluluk üzerinde etkisi en büyük olan ise evden duyulan memnuniyettir.

Frey ve Stutzer sağlığın insanların yaşamındaki en önemli alan olduğunu ve sağlıkla mutluluk arasında yüksek bir korelasyon olduğunu iddia eder.⁴⁵¹ Rowe ve Kahn'ın başarılı yaşlanma modelinde de fiziksel ve ruhsal sağlığın önemi büyüktür.⁴⁵² Diener ise bireylerin sağlık durumlarıyla ilgili değerlendirmelerinin öznel refah üzerindeki etkisinin, objektif sağlık durumlarının etkisinden daha büyük olduğunu söyler.⁴⁵³ Bu tezde de sağlıktan duyulan memnuniyet, mutluluk üzerindeki etkisi en büyük olan faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm diğer faktörler kontrol edildiğinde, yaşlı bireylerin sağlıktan duydukları memnuniyet arttıkça mutluluk düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir.

Rowe ve Kahn'a göre, başarılı yaşlanmada hastalığın yokluğu ve işlevsel kapasitenin sürdürülmesine odaklanılması bir eksikliktir. Bu iki bileşen, üçüncü bileşen olan yaşamla aktif etkileşim içerisinde olma ile bütünleşmeleri halinde, gerçek anlamda başarılı yaşlanma kavramsallaştırmasını temsil etmektedir.⁴⁵⁴ Sosyal ilişkiler ve sosyal faaliyetler yaşamla aktif iletişim halinde olmanın önemli göstergeleridir. Kaliteli sosyal ilişkiler ve sosyal yaşam yaşlı bireylerin yaşam

⁴⁵⁰ Luis Diaz-Serrano, "Disentangling the Housing Satisfaction Puzzle: Does Homeownership Really Matter?", *Journal of Economic Psychology*, 30.5, 2009, p. 745.

⁴⁵¹ Frey, Stutzer, 2002, *a.g.e.*, p. 56.

⁴⁵² Rowe, Kahn, *a.g.e.*, p. 433.

⁴⁵³ Diener, *The Science of Well-Being*, *a.g.e.*, p. 36.

⁴⁵⁴ Rowe, Kahn, *a.g.e.*, p. 433.

memnuniyetlerini yükseltir.⁴⁵⁵ Bu tezde de evlilik ilişkisinden sonra yaşam memnuniyetini en çok etkileyen faktör akrabalarla ilişkilerdir. Arkadaşlarla ilişkiler tüm kişilerde etkili görünürken evlilerde mutluluk üzerinde etkili görünmemektedir. Sosyal yaşantıdan (eğlence, kültürel ve sportif faaliyetler) memnuniyet sağlık ve gelirin ardından mutluluk üzerinde etkisi en büyük faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak yaşlı bireylerin önemli bir bölümünün (yaklaşık %30) sosyal yaşamlarından memnun olmadığı görülmektedir.

Bireyleri daha mutlu eden faktörlerden biri de dindarlıktır. Yaşlılık ve dindarlık üzerine yapılan çalışmalarda yaşlı bireylerin dine verdikleri önemin daha fazla olduğu görülmüştür. Din bir başa çıkma methodu olarak da bireylerin iyilik halini artırmada etkilidir. Yaşlı bireyler de yaşadıkları kayıplar ve kırılganlıklarına karşı dinin bu başa çıkma yönünü daha sık kullanır hale gelirler.⁴⁵⁶ Dini etkinliklere katılma yaşlı bireyler için aynı zamanda bir sosyalleşme ve sosyal aktivite imkânı sağlamaktadır. Nitekim düzenli olarak kiliseye giden bireylerin daha yüksek yaşam memnuniyeti beyan ettikleri tespit edilmiştir.⁴⁵⁷ Bu tezde de dine karşı ilgisi daha yüksek olan bireylerin mutluluk seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Refah devleti ve sosyal politikaların öncelikli amacı toplumdaki dezavantajlı grupların iyi oluş seviyelerinin yükseltilmesidir. Refah devleti mutluluk ilişkisine dair çalışmalar çok az sayıda olsa da, gelişmiş refah devletlerinde mutluluk seviyesinin yüksek olduğuna dair tespitler mevcuttur.⁴⁵⁸ Bu tezde kamu hizmetlerinden memnuniyetin mutluluğu artırdığı tespit edilmiştir. Özellikle sağlık ve SGK hizmetlerinden memnuniyet arttıkça mutluluğun arttığı görülmüştür. Asayiş hizmetlerinden memnuniyet de mutluluk seviyesine etki etmektedir ancak etki büyüklüğü sağlık ve SGK'dan memnuniyetin altındadır. Ulaştırma hizmetlerinden memnuniyet ise yalnızca evli grupta mutluluk seviyesini etkilemektedir. Özetle bireylerin mutluluklarında etkisi en büyük olan kamu alanları sağlık ve sosyal güvenliktir. Çünkü sağlık hizmetleri yaşlı bireylerin en öncelikli yaşam alanı olan

⁴⁵⁵ Sirgy, **a.g.e.**, p. 479.

⁴⁵⁶ Balcı, **a.g.e.**, s.162-163.

⁴⁵⁷ Sirgy, **a.g.e.**, p. 115.

⁴⁵⁸ Di Tella, MacCulloch, Oswald, **a.g.e.**, p. 821.

sağlık hususunda destek olurken, sosyal güvenlik hizmetleri ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt iki basamağı olan fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının garanti edilmesini sağlamaktadır. Bu alanlardaki hizmetlerden memnuniyetin artması yaşlı bireylerin gündelik hayatlarına direk etki ettiğinden, mutluluk üzerindeki etkileri diğer hizmetlerden daha fazladır.

4.2.6. Politika Önerileri

Analizler sonucunda geliştirilen politika önerileri aşağıda alt başlıklar halinde sunulmaktadır.

Sağlık: Araştırma sonuçlarına göre yaşlı bireylerin yaşam kalitesi ve mutluluk seviyesini artırmak için öncelenmesi gereken alanların başında sağlık gelmektedir. Bu bağlamda yaşlı sağlığının iyileştirilmesi ve yaşlı sağlığını tehdit eden hastalıklarla mücadele öncelikli hedef olmalıdır. 2015 yılında yaşlıların %46,3'ü dolaşım sistemi hastalıkları, %16,5 ile iyi huylu ve kötü huylu tümörler, %13 ile solunum sistemi hastalıkları sebebiyle hayatını kaybetmiştir.⁴⁵⁹ Yaşlılarda sık görülen kalp ve damar hastalıkları, solunum yolu hastalıkları, diyabet gibi kronik hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için geliştirilen sağlık politikaları yaşlı bireylerin daha uzun süre sağlıklı yaşamasına sebep olacak, yaşam kalitesini artıracaktır.

DSÖ, sağlıksız beslenme, yetersiz fiziksel aktivite, sigara kullanımı ve alkolün tüketimini, bulaşıcı olmayan hastalıklar için davranışsal risk faktörleri olarak belirlemiştir. Göğüs ve kolon kanserlerinin yaklaşık %21 ile %25'inin, diyabetin %27'sinin ve iskemik kalp hastalığının %30'unun ana nedenin fiziksel hareketsizlikten kaynaklandığı düşünülmektedir.⁴⁶⁰ Lakin veriler incelendiğinde, ülkemiz genelinde ve yaşlı nüfusta düzenli fiziksel aktivite konusunda büyük bir sorun olduğu görülmektedir. Türkiye'de 65 yaş ve üzerindeki bireylerin yalnızca %30'unun yürüyüş yaptığı, 75 yaş ve üstündekilerin ise yaklaşık %85'inin hiç

⁴⁵⁹ TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar, 2016**, 16 Mart 2017, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, Erişim 16.09.2017.

⁴⁶⁰ Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 940, 2. Basım. Ankara 2014, s. vii, (Çevrimiçi) http://beslenme.gov.tr/content/files/basin_materyal/Fiziksel_aktivite_rehberi/farehberi_tr.pdf, 06.09.2017.

egzersiz yapmadığı görülmektedir.⁴⁶¹ Yaşlılarda ve tüm toplum kesimlerde hareketsiz yaşamın sonuçları hakkında farkındalık oluşturulması, fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Sağlıklı beslenme de fiziksel aktiviteye benzer şekilde kronik hastalıkların oluşumunun önlenmesi, sağlıklı yaşamın korunması ve geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Yaşlıların değişen fizyolojik durumlarına göre beslenme düzenlerini değiştirmeleri gerekebilmektedir (sindirim ve emilimin zorlaşması sebebiyle posa alımının artması gibi, fiziksel aktivite azalması sebebiyle kalori alımının azaltılması vb.). Ancak Türkiye’de yaşlılarda yükselen obezite oranları sağlıklı beslenme alışkanlıklarıyla ilgili problemler olduğunu göstermektedir. 2014 yılında obez olan yaşlı erkeklerin oranı %17,7 iken yaşlı kadınların oranı %32,8 olmuştur.⁴⁶² Yaşlılarda ve tüm yaş gruplarında sağlıklı beslenme bilincinin yerleştirilmesi için yapılan çalışmaların artırılması gerekmektedir. Sağlıklı beslenme ve düzenli fiziksel aktivitenin yalnızca üst sosyoekonomik seviyelerdeki kimselerin gerçekleştirebildiği bir lüks olmaktan çıkarılması için SB, ASPB, yerel yönetimler, üniversiteler ve STK’ların ortak projeler geliştirmesi gerekmektedir.

Uzun vadede yapılması gereken ise tüm toplum kesimlerinde sağlıklı yaşam ve sağlıklı yaşlanma bilinci oluşturulmasıdır. Zira bireyin çocukluk ve yetişkin dönemlerindeki yaşam tarzı ve alışkanlıkları, ileri yaştaki sağlık durumunu belirleyen önemli etkenlerdir. Dolayısıyla sağlıklı yaşlanma doğumla başlayan bir süreçtir ve sağlıklı yaşlanma çalışmaları tüm yaş gruplarını kapsamalıdır.

Yaşlı bakım ve rehabilitasyonu da yaşlı sağlığı içinde değerlendirilebilir. Rehabilitasyon, sağlık sorunları nedeniyle, bedensel veya zihinsel yeteneklerini değişik derecelerde yitiren yaşlıların, mevcut fonksiyonel kapasitelerinin belirlenerek tedavi edilmesine, geriye kalan fonksiyonel yeteneklerinin geliştirilerek fiziksel, psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden var olan kapasitelerinin desteklenmesine ve

⁴⁶¹ A.e., s. 1.

⁴⁶² TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar, 2015**, 16 Mart 2016, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21520>, 15.09.2017.

günlük yaşamda bağımsız duruma gelebilmelerine yönelik çalışmaları kapsar.⁴⁶³ Bu multidisipliner uygulama gerektiren kapsamlı bir kavramdır. Doktor, bakıcı, hemşire, fizyoterapist, sosyal hizmet uzmanı, gerontolog, diyetisyen gibi farklı meslek gruplarının bir arada koordineli şekilde çalışmasını gerektirir. Sağlıksız ve bakıma muhtaç yaşlılara yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmetleri evde ve kurumlarda verilebilmektedir. Bu sebeple hem kurumsal bakım hizmetlerinin kapasitesi ve kalitesi geliştirilmeli hem de evde bakım hizmetleri geliştirilmelidir. Profesyonel evde bakım hizmetleri ülkemizde 2000’li yıllarda başlamıştır. Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020 çerçevesinde evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesine dönük hedef ve stratejiler belirlenmiştir. İlk hedef evde bakım ülke modelinin geliştirilmesi olarak belirlenmiş, bu hedef doğrultusunda; evde bakımda hizmet alanlarının (gerek sağlık gerekse sosyal hizmetler için) tanım ve kapsamının netleştirilmesi ve tüm ilgili kurumlarca ortak dilin kullanılması; evde bakım hizmet sunucu kurumların rollerinin netleştirilmesi (sağlık ve sosyal hizmetler) ve hizmet sunan kurum ve birimler arası koordinasyonun sağlanması gibi stratejiler belirlenmiştir. Evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, ilgili mevzuatın iyileştirilmesi, finansmanın geliştirilmesi, evde bakım personelinin eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve istihdam politikalarının geliştirilmesi gibi hedefler ve bu hedeflerle ilgili stratejiler belirlenmiştir.⁴⁶⁴ Bu hedeflerin en kısa zamanda hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Gelir durumu: Araştırma sonuçlarından bir diğeri gelirin ihtiyaçları karşılama durumu ve gelir memnuniyetinin mutluluk üzerindeki en önemli etkenlerden olduğudur. Ancak ülkemizde gelir seviyesi ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalan yaşlıların oranının bir hayli yüksektir. Bu durumun temel sebeplerinden biri, yaşlıların çalışma çağında işgücüne ya hiç katılmamış olması, ya da güvencesiz çalışmış olmalarıdır. Gençliğinde hiç çalışmamış ve sosyal sigorta sistemine hiç prim

⁴⁶³ T.C. Resmi Gazete, **Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği**, Resmi Gazete Sayısı: 2432521.02.2001. (Çevrimiçi), <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatIliski=0&MevzuatKod=7.5.4414&sourceXmlSearch>, 10.09.2017.

⁴⁶⁴ Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, “**Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020**”, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 960, Ankara, 2015, s. 45. (Çevrimiçi) <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/508>, 09.08.2017.

ödememiş bireyin yaşlılığında daha zorlu bir yoksullukla karşılaşması beklenen bir durumdur. Nitekim araştırmada yaşlıların %20'si SGK'dan herhangi bir gelir elde etmediklerini beyan etmektedir. Kayıt dışı ve güvencesiz çalışmayla ilgili atılacak adımlar, gelecekte yaşlıların sosyal güvence kapsamında olmasını sağlaması açısından önemlidir.

Diğer bir sebep de yaşlıların aldığı emekli maaşları ve yaşlılık maaşlarının düşük olmasıdır. Ülkemizde en düşük emekli maaşı rakamları yoksulluk sınırına yakın seyretmektedir. Kişilerin çalışma hayatlarında düşük maaş almaları kadar, aldıkları gelirin bir kısmının kayıt dışı olması da bunun sebeplerindendir. Kayıt dışı ile mücadele bu hususta da önem arz etmektedir. Öte yandan sosyal güvenlik kapsamında ödenen en düşük emekli maaşlarının hane yoksulluk sınırının altında kalmamasına dikkat edilmelidir. Temmuz 2017 yılında en düşük emekli maaşı 1.050 TL iken,⁴⁶⁵ 2 kişi için belirlenen yoksulluk sınırı olan 2.414 TL olarak açıklanmıştır.⁴⁶⁶ Yaşlılık maaşı olarak ödenen 242 TL ise yoksulluk sınırının bir hayli altında kalmaktadır. Bu rakamların yaşlıların onurlu bir yaşam sürmeleri için gerekli minimum seviyelere çıkarılması gerekmektedir. Ayrıca yaşlılık yardımı alan yaşlıların oranının %9,5 olduğu düşünüldüğünde yoksul yaşlıların yarısının yaşlılık aylığı almadığı görülmektedir. Bunun sebebi yaşlı aylığı kriterlerinin çok yüksek olması, yaşlıların devletten yardım alarak damgalanmak istememesi, bilgisizlik ya da yönlendirme eksikliği sebebiyle bu yardıma ulaşamaması olabilir. Yaşlılık aylığı ile ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmeli, tüm yoksul yaşlıları kapsamı sağlanmalıdır. Ayrıca bu aylığa hakettiği halde alamayan yaşlılar tespit edilerek yararlanmaları sağlanmalı, kanuni haklarından yararlanmalarının önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Kadın ve gelir: Diğer tüm faktörler dikkate alındığında 65 yaş ve üstünde yalnız yaşayan kadınların daha az mutlu olduğu görülmektedir. Bu kesimin mutluluk seviyesini artırıcı sosyal politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. ASPB tarafından eş ölmüş muhtaç kadınlara verilen nakit desteği önemli bir adımdır. Ancak bu desteğin

⁴⁶⁵ Kamu Ajans, **Temmuz 2017 Zamlı Emekli Maaşları SSK-Bağkur Tam Listesi**, (Çevrimiçi) <http://www.kamujans.com/emeklisgk/temmuz-2017-zamli-emekli-maaslari-ssk-bagkur-tam-listesi-h512575.html>, 08.08.2017

⁴⁶⁶ Türkiş, **Ocak 2017 Açlık ve Yoksulluk Sınırı**, (Çevrimiçi) <http://www.turkis.org.tr/OCAK-2017-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d1371> , 10.08.2017.

belli yaşam standartlarını asgari ölçüde sağlayabilecek seviyede olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca finansal desteğin yanında sosyalleşmeleri için imkânlar sağlanmalı, günlük ihtiyaçların karşılanmasında sosyal destek hizmetleri verilmelidir.

Aile / akraba: Yaşlıların önemli bir bölümü kendilerini en çok ailesinin mutlu ettiğini beyan etmektedir. Çalışma hayatından çekilen, sosyalleşme imkânları azalan yaşlı bireyler için aile ve akraba ilişkilerinin önemi artmaktadır. Sevindirici olan akraba ilişkilerinden memnun olan yaşlıların oranının YMA'ya göre %90'lar seviyesinde olmasıdır. EQLS araştırmasında da Türkiye'de aile hayatından memnuniyetin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Yaşlı bireylerin evlatlarla yüz yüze görüşme sıklığında Türkiye Güney Avrupa ülkelerinin ardından ikinci sırada gelmektedir. Ancak kentleşme ve modernleşmenin getirdiği bireyselleşme bu ilişkilerin sıklığı ve kalitesini tehdit etmektedir. Kuşaklararası dayanışmanın sürdürülebilmesi ve yaşlıların yalnızlığa itilmesinin önlenmesi için farkındalık yaratılması, tüm toplum kesimlerinin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Toplum merkezleri ve kültür merkezlerinde farklı kuşakların etkileşim içinde olabileceği etkinlikler düzenlenmeli yaşlıların sosyalleşmesi için imkânlar oluşturulmalıdır.

Sosyal yaşam: Sosyal yaşamdan duyulan memnuniyetin artması yaşlılarda mutluluğu artıran önemli etkenlerden bir diğeridir. Ancak sosyal yaşamından memnun olmayan pek çok yaşlı mevcuttur. Bunun temel sebeplerinden biri yaşlıların sosyoekonomik ve kültürel seviyeleridir. Eğitim ve gelir düzeyi yaşlıların sosyal yaşamlarından memnuniyetinin önemli belirleyicilerdir. Nitekim hayat standartları ve eğitim seviyelerinin yüksek olduğu gelişmiş refah rejimlerinde sosyal yaşantıdan duyulan memnuniyet seviyelerinin de yüksek olduğu görülmektedir. Uzun vadede izlenecek yoksulluğu azaltıcı politikalar ve eğitim seviyelerinin yükselmesi ile sosyal yaşantıdan memnuniyet seviyeleri yükselecektir. Lakin zenginleşme ve eğitimin sosyal yaşamı zenginleştirmesini beklemeden, yaşamın tüm evrelerinde bireylere sosyal yaşamlarına yatırım yapmaları için farkındalık yaratılmalıdır. Özellikle emeklilik yaşına yaklaşan bireylere hobi edinmeleri, STK çalışmalarına katılmaları vb. yaşamlarının bu evresinde yaşamlarını dolduracak alanlara yönelmeleri için destek olunmalıdır. Aksi takdirde, plansız bir şekilde aktif yaşamdan çekilmek, yaşlı bireyin bocalamasına ve yaşam memnuniyetinin azalmasına sebep olacaktır. Bunlara

ek olarak, yaşam boyu eğitim olanaklarının artırılması, yaşlı bireylerin bunlara erişiminin sağlanması, yaşlı gönüllülüğünün artırılması, dijital yetkinliklerinin artırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Araştırma sonuçları, çevrelerinde kendilerine hitap edebilecek sosyal aktivite olsa dahi bunların varlığından haberdar olmayan pek çok yaşlı olduğunu göstermektedir. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının, yaşlıların ilgisini çekebilecek etkinlikler düzenlemeli, gelir ve sosyal yaşam açısından dezavantajlı konumdaki yaşlıları bu etkinliklere katılmaları için teşvik etmeli ve desteklemelidir.

Dine karşı ilgisi daha yüksek olan bireylerin mutluluk seviyelerinin daha yüksek olduğu; aynı zamanda yaşlı bireylerin en fazla ilgi duyduğu sosyal konunun din olduğu tespit edilmiştir. En önemli sosyalleşme alanlarından biri cami olan pek çok yaşlı mevcuttur. Bu durum yaşlıların sosyal yaşantılarını zenginleştirmeleri adına bir fırsat sunmaktadır. Camilerin ibadet etme yanında yaşlıların sosyal yaşantılarını destekleyecek yaşam merkezleri olarak tasarlanması yaşam memnuniyetlerini olumlu yönde etkileyecektir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılması planlanan “yaşam merkezi camiler”, yaşlılar için oldukça önemli bir projedir. Halen var olan mekânı müsait camilerde de bu doğrultuda düzenlemelere gidilebilir.

Konut: Konuttan duyulan memnuniyet mutluluk üzerinde etkili olan bir etkidir. Daha önceleri yaşlıların özel yaşlı bakımevlerine alınarak yaşamlarını sürdürmeleri düşüncesi yayginken, bugün artık kendi içinde bulunduğu ve alıştığı ortamda yaşaması düşüncesi hâkimdir. Elbette bunun için konutların yaşlının farklılaşan ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlarla sahip olması gerekir. Ancak bugünkü noktada, Türkiye’de konut alanında çok büyük problemler olduğu açıktır. Konutlarda alan darlığı, yalıtım eksikliği, karanlık, balkon/bahçe olmaması gibi genel nüfusu etkileyen pek çok sorunun yanında yaşlıların hayatını daha da zorlaştıran yüksek merdivenler, asansör ve otopark eksikliği gibi pek çok sorun mevcuttur.

Yeni konut projelerinde ve kentsel dönüşüm planlarında yaşlanan nüfus ve toplumun değişen ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurulmalı, 2 veya tek kişilik yaşlı hanelere uygun tasarlanmış, uygun fiyatlı sosyal konutlar projelere dâhil edilmelidir. Apartmanlar tekerlekli sandalye ile giriş çıkışı kolaylaştıracak şekilde tasarlanmalı,

yaşlılara uygun ergonomik düzenlemeler yapılmalıdır. Diğer toplum kesimlerinden ayrı projeler yerine, yeni projelerin bir kısmının ihtiyaç sahibi yaşlılar için ayrılması yaşlıların sosyalleşmeleri ve toplumdan soyutlanmış hissetmemeleri adına daha uygun olacaktır. Evlatlarına yakın oturmak isteyen yaşlılara veya ana babasına yakın oturmak isteyen gençler için seçenekler sunulmalıdır. Oturdukları evi değiştirmeye gücü yetmeyen yaşlılara, evin içinde yaşamını kolaylaştıracak değişiklik yapılması için destekler sağlanmalıdır (alafranga tuvalet, banyoda tutunma yeri, rahat banyo yapabilmek için düzenek vb.)

Maddi durumu ev satın almaya elvermeyen yaşlılar için de düşük kiralı sosyal konut projeleri geliştirilmelidir. Araştırmada ev sahibi olanların kirada oturanlara göre daha mutlu oldukları ortaya çıkmıştır. Ev sahibi olan bireyler barınma ihtiyaçlarını garanti altına aldıkları için daha yüksek mutluluk seviyesine ulaşabilmektedir. Ancak halen yaşadığı evde kiracı konumunda olan ve ev almaya imkân olmayan pek çok yaşlı bulunmaktadır. Bu kesimin barınma ile ilgili risklerini ortadan kaldırmak sosyal devlet olmanın gereğidir. Sosyal konutlardan bir bölümünün yaşlılar için düşük kira bedelleri karşılığında kiralanması gibi kiralık sosyal konut projeleri geliştirilebilir.

TOKİ'nin 2023 yılına kadar tamamlamayı hedeflediği 100.000 konut içinde ve daha sonra hayata geçirilecek sosyal konut projelerinde ihtiyaç sahibi yaşlılara belli bir kontenjan ayrılmalı; bu kontenjan dâhilindeki evler yaşlı ihtiyaçlarına göre esnek tasarlanmalı, bir kısmının düşük bedellerle kiralık olarak ihtiyaç sahiplerine tahsis edilmelidir.

Semt: Semtten duyulan memnuniyetin yaşla birlikte arttığı dikkati çekmektedir. Yaşlı bireyler yaşadıkları semtle ilgili sorun görseler dahi; genellikle oradan taşınmayı düşünmemektedir.⁴⁶⁷ Bu durum yaşlı birey için uzun yıllarını geçirdiği semtine ve evine geliştirdiği yüksek aidiyet duygusuyla açıklanmaktadır. Bu durum yerinde yaşlanmanın önemini bir kez daha göstermektedir. Alıştığı

⁴⁶⁷ Harold G. Cox, **Later Life: The Realities of Aging**, Routledge, 2015, p. 254.

ortamdan koparılan yaşlı aidiyet duygusunu kaybettiği için yaşam memnuniyeti olumsuz etkilenecektir.

Yaşlıların bağımsız hareket kabiliyetleri gittikçe azaldığından ev dışında sosyalleşebileceği ilk alanlar yakın çevreleridir. Semtlerin yaşlı dostu olarak tasarlanması elzemdir. Yaşlı dostu olarak tasarlanan şehirler, aslında çocuklu aileler, engelliler ve onların yakınları için de refahı artırıcı özellikler taşıdığından tüm nüfusun yaşam kalitesini artıracaktır.

Sağlık hizmetlerinden memnuniyet: Sağlık hizmetlerinden memnuniyetin incelenen dönemde önemli ölçüde artış göstermiştir. Yükselen bu memnuniyet seviyesinin korunması ve daha da artırılması için sağlık alanında iyileştirmeler yapılmaya devam edilmeli ve sağlık hizmetlerinin kalitesi artırılmalıdır. Hekime erişimin yaklaşık üç katına çıktığı bir dönemde, hekim sayısı yalnızca %50 artış göstermiştir. Bu durum sağlık personeli sayılarının kaliteli hizmet verebilmek adına artırılması gerektiğini göstermektedir.

SDP'nin henüz hayata geçirilemeyen hedeflerinden olan sevk zincirinin işler hale gelebilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. İyi bir uygulamayla sağlık hizmetlerinde kaliteyi artırabilecek bu sistem için aile hekimi sayılarının artması, aile hekimliği uzmanlık eğitiminin iyileştirilmesi gibi düzenlemelere gidilmelidir.

Sağlık reformunun getirdiği yeniliklerden biri sağlıkta özel sektör payının artmasıdır. Bu durumun kaliteyi artırıcı ve doktora erişimi artırıcı pozitif etkileri mevcuttur, ancak özel sektörün ağırlığının çok artması, piyasa koşullarının sağlık hizmetlerinde baskın hale gelmesi sonucunu doğurabilir. Bu sebeple devlet sağlık yatırımları ve personel artırma yoluyla, sağlıktaki baskın rolünü korumalı, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırma yönünde düzenlemeler yapılmalıdır.

Yaşlı özelinde ise aile hekimlerinin geriatri formasyonu artırılmalı, yaşlıların birinci basamakta düzenli takipleri yapılarak daha fazla koruyucu sağlık hizmeti alabilmesi sağlanmalıdır. Yaşlıların ilaç tüketim alışkanlıkları konusunda doğru ve düzenli olarak yönlendirilmeleri özellikle önemlidir.

Ölçüm: Yaşam memnuniyetinin ölçümünde iyileştirmeler yapılmalıdır. Birincisi, TÜİK, YMA'da katılımcılara yalnızca genel mutluluk seviyesini sormaktadır. Lakin yaşam memnuniyeti ve mutluluk birbirlerinin yerine kullanılsa ve yüksek korelasyon gösterse de; farklı kavramlardır. YMA anketine yaşam alanlarından duyulan memnuniyetin yanında genel yaşam memnuniyeti ve eudaimoniaya dair sorular da ilave edilmelidir. İkincisi, EQLS ölçümlerinde 10'lük ölçek kullanılırken, YMA'da 5'lik ölçek tercih edilmektedir. Bu durum ölçüm hassasiyetini azaltmaktadır. Yaşam memnuniyeti ve mutluluk gibi ortamın üzerinde yığılma eğilimi gösteren kavramlarda 5'lik ölçek değişimlerin yıllar içindeki seyrinin analizinde yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple ölçümlerin 10'luk ölçekle yapılması daha isabetli olacaktır.

SONUÇ

Dünya nüfusunun giderek yaşlanması yeni yüzyılın en önemli demografik tehditlerinden biridir. İnsan ömrünün uzaması ve doğum oranlarının düşmesi sonucu yaşlıların sayısı ve nüfus içindeki oranları artmaktadır. Nüfusun yaşlanmasının toplumsal refah ve ekonomik kalkınma üzerinde önemli etkileri olacaktır. Çalışma çağındaki, üretken nüfusun azalması ve bağımlı nüfusun artması ile sosyal transferlerin ve sağlık harcamalarının artması kaçınılmazdır. Ancak yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin artması için alınacak tedbirler, emeklilik sisteminde yapılacak düzenlemeler, azalan işgücünü telafi edici teknolojiler ve üretim teknikleri ile nüfusun yaşlanması olgusunun olumsuz sonuçlarının azaltılması mümkün olabilir.

Sosyal politika durağan değil, toplumsal ihtiyaçlara göre şekillenen bir alandır. Toplumun yapısı ve ihtiyaçları değiştikçe sosyal politikanın da yenilenmesi gerekir. Yaşlanan nüfus yapısıyla birlikte sosyal politika öncelikleri ve uygulamaları da kaçınılmaz olarak değişecektir. Artan yaşlı nüfusun refahını artırmak sosyal politikacıların öncelikleri arasında olmalıdır. Yaşlılara dönük isabetli sosyal politikalar geliştirilmesinde ilk aşama ise yaşlı nüfusun mevcut durumunun tespitidir. Toplumun demografik özellikleri, ölüm hızı, hastalık, sağlıklı yaşam süresi, bakım hizmetlerinin nicel ve nitel özellikleri, vb. nesnel göstergelerin yanında yaşlıların yaşam kalitesine dair dinamiklerin, yani öznel göstergelerin de ölçülüp sonuçlarının analiz edilmesi önemlidir. Bu şekilde yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini nasıl değerlendirdikleri ve hangi alanlarda eksikler gördükleri tespit edilip, uygulanan politikaların öznel refaha yansımaları takip edilebilir.

Toplumların refahının yalnızca GSYİH ile ölçülmesi anlayışı 1970'lerde sosyal göstergeler hareketiyle değişmeye başlamıştır. Günümüzde GSYİH'yi yükseltme hedefinin yerine iyi oluşun artırılmasının hedeflenmesi gerektiği görüşü sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. İnsani gelişmişlik endeksi gibi endeksler bu değişimin bir sonucudur. İyi oluşun hem nesnel hem de öznel boyutlarının bireylerin yaşam kalitesine dair önemli bilgiler verdiği fark edilmiş, öznel refahın farklı boyutlarına (yaşam memnuniyeti, hedonik deneyimler) dair ölçümler ulusal istatistik kurumları tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Yaşam memnuniyeti, mutluluk ve çeşitli yaşam alanlarından duyulan memnuniyet öznel refahın göstergelerindendir. Yaşam memnuniyeti öznel refahın bilişsel boyutunu oluşturur. Bireylerin yaşamlarının belirledikleri standartlara uygunluğunu ölçmesi ve buna göre hayatlarına değer biçmesi esasına dayanır. Mevcut durumu belirlediği kıstaslara yakın olan bireyin yaşam memnuniyeti yüksek, uzak olan bireyin ise düşük olacaktır. Mutluluk ise öznel refahın duygusal boyutu içinde değerlendirilir. Çok çeşitli felsefi tanımları mevcut olmakla birlikte çağdaş psikolojide mutluluk bireyin hoş giden bir ruh hali içinde olmasını ifade eder. Yaşam memnuniyeti gibi bir değer biçme mevcut değildir. Pozitif psikolojide iki kavram arasındaki farklılığa odaklanılsa da bu iki kavram sıklıkla birbirinin yerine de kullanılabilmektedir ve birbiriyle yüksek korelasyona sahiptir.

Yaşam memnuniyeti ve mutluluğun ölçülmesi ile ilgili ilk çalışmalar 1960'larda başlamış, 1980'lerden sonra özellikle pozitif psikoloji alanındaki çalışmalarla ivme kazanmıştır. Bu süreçte çeşitli ölçekler geliştirilmiş, öznel refahın bireylerin beyanlarına dayanarak geçerli ve güvenilir bir şekilde ölçülebileceği görülmüştür. Dünya Değerler Araştırması, Gallup Dünya Araştırması, Avrupa Sosyal Taraması gibi pek çok uluslararası araştırmada bireylerin öznel refahına dair maddeler bulunmaktadır.

Bireylerin mutluluk ve yaşam memnuniyetlerini etkileyen sayısız faktör mevcuttur. Dışadönüklük, özgüven vb. kişilik özellikleri; yaş, cinsiyet, medeni durum, dindarlık, eğitim gibi sosyodemografik özellikler; kişilerarası ilişkiler, sağlık, gelir ve iş durumu refah algısını etkileyen bireysel faktörlerden bazılarıdır. Bunlara ek olarak bireyin içinde yaşadığı toplumun kalitesi ve kültürel yapısı da öznel refah üzerinde etkilidir.

Bu tezde iki temel amaç gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilki Türkiye'deki yaşlıların öznel refah algılarının incelenmesi ve analizidir. Bunun için TÜİK'in YMA 2004-2015 verileri kullanılmıştır. Diğer bir amaç ise Avrupa'daki refah rejimleri ile Türkiye'deki öznel refahın mukayese edilmesidir. Bu mukayese için ise EUROFOUND'un EQLS 2012 verileri kullanılmıştır.

Araştırma yaşlı bireylerin mutluluklarını en çok etkileyen faktörlerin başında sağlık, gelir durumu ve sosyal yaşantıdan memnuniyetin geldiğini göstermektedir. Yaşlı bireylerin başarılı yaşlanmaları için, fiziken ve ruhen sağlıklı olmaları, yaşamla kendi istedikleri düzeyde aktif bir etkileşim içinde olmaları gerekmektedir. Gelir memnuniyeti ve gelirin ihtiyaçları karşılama düzeyi azaldıkça yaşlı bireylerin mutluluk seviyeleri önemli ölçüde azalmaktadır. Medeni durum mutluluk seviyesini etkileyen sosyodemografik değişkenlerdendir. Evli yaşlılar, dul ve ayrılmış yaşlılara göre daha yüksek mutluluk seviyesine sahiptir. Ancak evliliklerinden memnun olmayanların mutluluk seviyeleri düşüktür. Yani yalnızca evli olmak değil, mutlu bir evliliğe sahip olmak, mutluluk üzerinde olumlu etki etmektedir. Yalnız yaşayanların ve kadınların daha az mutlu olduğu, dine karşı ilgili olanların daha mutlu olduğu tespit edilmiştir. Sosyal politikaların ise bireysel mutluluk üzerinde dolaylı etkilerinin yanında direk etkisinin de olduğu tespit edilmiştir. Sağlık ve SGK hizmetlerinden duyulan memnuniyet yaşlıların bireysel mutluluğunu etkilemektedir. Bütün bu faktörler kontrol edildiğinde yaşlanmanın 65 yaş üstü bireylerde mutluluğa anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

2004 yılı ile 2015 yılları arasında 65 yaş ve üstü grupta mutluluk seviyesinde anlamlı bir değişiklik tespit edilmemiştir. Gelir durumundan memnuniyette bir miktar artış yaşanmış, memnun olan yaşlıların oranı %38,7'den %45,8'e yükselmiştir. En önemli artış sağlık hizmetlerinden memnuniyette yaşanmış 2004 yılında memnun olanların oranı %62,4 iken 2015 yılında %84,7'e yükselmiştir. SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı hizmetlerinden memnun olanların oranı 2004 yılında %70,8 iken, 2006'daki yeni düzenlemeyle SGK olan, yeni kurumdan memnuniyet 2015 yılında %86,5'e yükselmiştir. Ülkemizde incelenen dönemde GSMH ve gelir durumundan memnuniyet seviyelerindeki artışın genel mutluluk seviyesine yansımamış olması, Easterlin Paradoksunu destekleyen bir durumdur. Buna göre genel olarak bir ülke içinde zenginler fakirlere göre daha mutlu olsa da, ya da zengin ülkeler genellikle fakir ülkelere göre daha yüksek mutluluk değerlerine sahip olsa da, ekonomik kalkınma arttıkça mutluluk seviyelerinde buna paralel bir artış görülmemektedir. Bunun temel nedeni insanlar için esas önemli olanın mutlak

anlamda gelir artışı değil, gelir durumlarının içinde bulundukları çevreyle olan görece ilişkisidir.

Yaşadıkları pek çok kayıp, fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin azalmasına rağmen, yaşlılarda yaşam memnuniyetinin düşmemesi, hatta bazı durumlarda artması, memnuniyet paradoksu olarak adlandırılmaktadır. Yaşlı bireyler objektif yaşam koşulları çok iyi olmasa dahi, bunları değiştirme imkânları olmadığı veya azaldığı için elindekilerle yetinmeye çalışmakta, mevcut imkânlarıyla mutlu olmaya çalışmaktadır. Bu durumu açıklamaya çalışan kuramlar da mevcuttur. Sosyoduygusal seçicilik kuramı bunlardan biridir. Bu kurama göre, ilerleyen yaşla birlikte yaşamdaki amaçlarını gerçekleştirmekle ilgili algılanan zaman kısıtlılığı, kişinin duygusal deneyimlerinden alacağı tatmini öncelemesine ve duyguların diğer amaçlardan daha önemli olmasına neden olur. Gelecekle ilgili kaygıların gereksiz hale gelmesi, hâlihazırdaki pozitif duygusal deneyimlerin önemini artırır. Yaşlı bireyler sosyal ilişki ağı konusunda daha seçici hale gelir, aile üyeleri ve yakın tanıdıkları dışındaki kişilerle daha az ilişki kurar, hatta ilişkiden kaçınır sevdikleriyle daha fazla ilişki içine girer ve onlarla daha fazla zaman geçirirler. Olumsuz duygularla başa çıkmada yaşlandıkça daha mahirleşir, olumlu bilgiye gençlere nazaran daha çok dikkat kesilir ve daha iyi hatırlarlar. Türkiye’de yaş ve öznel refah ilişkisinin memnuniyet paradoksuna bir örnek olduğu tespit edilmiştir. Tüm yıllar ortalamasına göre mutluluk, 18-24 yaş grubunda en üst seviyesindedir. 25-34 ve 35-49 yaş gruplarında gittikçe azalarak; 50-64 yaş grubunda en düşük seviyeye gerilemiştir. 65-74 yaş arası yükselmiş, 75 yaş üstünde bir miktar gerilemiş ancak 35-49 yaş grubundaki değerin üzerinde seyretmiştir. Özetle Türkiye’de mutluluk 50-64 yaş grubunda en düşük seviyeye inen U şeklinde bir grafik çizmektedir. Yaşlıların yaşam alanlarından duydukları memnuniyetin genellikle 65 yaş altı grubunun üzerinde olduğu görülmektedir. Bunun istisnaları sağlıktan ve eğitimden duyulan memnuniyettir. Bunlar dışındaki tüm alanlarda objektif olarak 65 yaş altı gruba göre daha iyi durumda olmasalar dahi, daha yüksek memnuniyet beyan ettikleri görülmektedir.

Avrupa refah rejimleri mukayesesinde en yüksek öznel refah değerlerinin Sosyal Demokrat ve Liberal ülkelerde algılandığı tespit edilmiştir. Sosyal Demokrat

lkeleri diğerklerinden ayıran ise öznel refahın algısının farklı toplum kesimlerinde (yaş grubu, gelir grubu) benzer seviyelerde seyretmesi, mutluluk ve memnuniyet eşitsizliklerinin düşük olmasıdır. Türkiye’deki yaşlıların öznel refahın bazı alanlarında Güney Avrupa refah rejimi ile eşdeğerk ortalamalara sahip olduğu (genel memnuniyet, konut memnuniyeti, sağlık memnuniyeti) bir kısmında ise Güney Avrupa’nın gerisinde kaldığı görülmektedir (hedonik iyi oluş, sosyal yaşamdan ve hayat standartlarından duyulan memnuniyet). Avrupa’da öznel refahın genellikle en düşük olduğu lkeler Post Sosyalist gruba dâhildir. Bu ülkelerdeki yaşam standartları, diğerk ülkelerle mukayese edildiğinde objektif yaşam koşullarının mutluluk ve yaşam memnuniyeti ile ilintili olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki yaşlı bireylerin sağlık, emeklilik sistemi gibi kamu hizmetlerinden memnuniyet seviyelerinin bütün diğerk ülkelerin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bunun çeşitli sebepleri olabilir; muhtemel sebeplerden birincisi 2000’li yıllarda yapılan reformların yaşlı bireylerde büyük bir memnuniyet oluşturmasıdır. Özellikle sağlık hizmetlerindeki reformlar, sağlık hizmetmelerinden duyulan memnuniyet değerlerine de yansıdığı üzere, yaşlı bireylerin kamu hizmetlerinden duyduğu memnuniyeti dikkat çekici oranda yükseltmiştir. Diğerk bir sebep ise Avrupa’da 2008 ekonomik krizinin ardından yaşanan sıkıntılıların mevcut iktidarlara olan desteğe olumsuz yansımasıdır. Seçmenlerin iktidara karşı olumsuz tutumu kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet seviyelerini de etkilemektedir. Kriz dolayısıyla sıkıntılı dönemler yaşayan vatandaşlar, iktidarları ve onlar tarafından sunulan hizmetlerin kalitesini sorgular hale gelmektedir.

Türkiye’de yaşlılıkta mutluluk seviyesini etkileyen en önemli faktör sağlık ve gelir durumudur. Ülkemizde özellikle sağlık alanında ciddi adımlar atılmış ve bu durum sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranlarına yansı mıştır. Sağlıklı yaşlanma bilincini tüm toplum kesimlerine yerleştirmek için çalışmalar yapılmalıdır. Yaşlıların ekonomik durumları da mutluluk seviyesini çok etkilemektedir. Yoksulluk arttıķa mutluluk seviyesinde kayda değer azalmalar görülmektedir, ne yazık ki ülkemizde yoksul yaşlıların sayısı oldukça yüksektir. Yaşlı yoksulluğuyla mücadele için kapsamlı politikalar geliştirilmelidir. Yaşlı mutluluğunu etkileyen ve önemli sosyal politikalar gerektiren bir diğerk alan ise konuttur. Ülkemizde konutların kalitesi

hususunda ciddi sıkıntılar mevcuttur. Özellikle yaşlıları kapsayacak sosyal konut projeleri ivedilikle hayata geçirilmelidir.

Artan yaşlı nüfus ve bunun getirdiği yeni sosyal ve ekonomik riskler dikkate alındığında, yaşlanmanın yavaşlatılması ve yaşlanan nüfusun ihtiyaçları için uzun vadeli sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi iki önemli politika çizgisini oluşturmaktadır. Yaşlılar için üretilen politikaların diğer toplumsal grupların refahı için de önemli olduğundan hareketle, yaşlılar özelinde geliştirilecek politikaların yalnızca yaşlıların değil, tüm nüfusun yaşam kalitesini ve öznel refahını iyileştirecek sonuçları olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akarsu, Bedia : **Ahlâk Öğretileri**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982.
- Akarsu, Bedia : **Mutluluk Ahlakı: Ahlak Öğretileri-I**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1998.
- Argyle, Michael : “Causes and Correlates of Happiness”, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 2003, pp. 353-373.
- Argyle, Michael : “Happiness as a Function of Personality and Social Encounters”, **Recent Advances in Social Psychology: An International Perspective**, Ed. by Maryanne Martin, Jill Crossland, Joseph P. Forgas, John .M. Innes, North-Holland, Elsevier, 1989, pp. 189-203.
- Aristoteles : Nikhomakhos’a Etik.
- Aspalter, Christian : “On the Road to a Taiwanese Welfare State: Political Parties Capitalizing on the Issue of Social Welfare”, **Understanding Modern Taiwan: Essays in Economics, Politics and Social Policy**, Ed. by Christian Aspalter, Routledge, 2017, pp. 205-230.
- Aysan, Mehmet Fatih : “Pension Regimes, Gender and Generational Inequalities: The Persistence of Institutional Differences in Aging Postindustrial Democracies,” **Ageing Populations in Post-Industrial Democracies**, Ed. by Pieter Vanhuysse, Achim Goerres, London: Routledge, 2012, p. 106-126.
- Aysan, Mehmet Fatih : Sosyal Politikada Yeni Eğilimler ve Yerel Yönetimler, **Kentleşme ve Sosyal Politikalar**, İstanbul, Şehir Düşünce Merkezi, 2013, s. 17-45.
- Baltes, Paul B., Margret M. Baltes : “Psychological Perspectives on Successful Aging: The Model of Selective Optimization with Compensation”, **Successful Aging: Perspectives from The Behavioral Sciences**, Ed. by Paul B.

- Baltes, Margret M. Baltes, Cambridge University Press, 1993, pp. 1-34.
- Bentham, Jeremy : **Introduction to the Principles of Morals and Legislation**, Oxford, Oxford University Press, 1907.
- Biswas-Diener, Robert : **Positive Psychology Coaching Putting The Scientific Happiness to Work for Your Clients**, Hoboken, New Jersey, John Wiley & Sons, Inc., 2007, p. 29.
- Ben Dean
- Bradburn, Norman M. : **The Structure of Psychological Well-being**, Chicago, Aldine Publishing Company, 1969.
- Brickman, Philipp, : "Hedonic Relativism and Planning the Good Society", **Adaptation-level Theory**, Ed. by M. H. Donald Campbell : Apley, New York, Academic Press, pp. 287-305.
- Campbell, Angus Philip : **The Quality of American life: Perceptions, evaluations, and Satisfaction**, w. place, Russell E. Converse, Willard L. : Sage Foundation, 1976.
- Rodgers
- Cox, Harold G. : **Later Life: The Realities of Aging**, London & New York, Routledge, 2015.
- Csikszentmihalyi, : "The Flow Experience and its Significance for Human Psychology", **Flow: The Psychology of Optimal Experience**, Ed. by Mihaly Csikszentmihalyi, Isabella S. Csikszentmihalyi, New York, Harper & Row, 1990, pp 15-35.
- Mihaly
- Cumming, Elaine, : **Growing Old, the Process of Disengagement**, w. place, Basic Books, 1961.
- William Earl Henry
- Cummins, Robert : "A Model of Subjective Well-being Homeostasis: The Role of Personality", **The Universality of Subjective Well-being Indicators**, Eleonora Gullone, Robert Cummins; Kluwer, 2002, Netherlands, 2002, pp. 7-46.
- Eleonora Gullone, Anna : Lau
- Dahrendorf, Ralf : **Class and Conflict in Industrial Society**, Stanford University Press, 1959.

- Deaton, Angus, Arthur A. Stone : “Grandpa and the Snapper”, **Discoveries in the Economics of Aging**, Ed. by David A. Wise, Chicago, University of Chicago Press, 2014, pp. 283-300.
- Diener, Ed : **The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener**, New York, Springer, 2009.
- Diener, Ed : “Subjective Well-being”, **The Science Of Well-Being**, Ed. by Alex Michalos, Netherlands, Springer, 2009, pp. 11-58.
- Diener, Ed, Richard E. Lucas, Shigehiro Oishi : “Subjective Well-being”, **Oxford Handbook Of Positive Psychology**, Ed. by Charles R. Snyder, Shane J. Lopez, USA, Oxford University Press, 2009, pp.187-194.
- Diener, Ed, Robert Biswas-Diener : “Will Money Increase Subjective Well-Being?”, **The Science of Well-Being**, Ed. by Ed Diener, w. place, Springer, 2009, pp. 119-154.
- Diggs, Jessica : “Activity Theory of Aging”, **Encyclopedia of Aging and Public Health**, US, Springer, 2008, pp. 79-81.
- Easterlin, Richard : “Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence”, **Nations and Households in Economic Growth**, ed. by P.A.David, M.W.Redder, New York, Academic Press, 1974, pp.89–125.
- Easterlin, Richard : Happiness of Women and Men in Later Life: Nature, Determinants, and Prospects, **Advances in Quality-of-Life Theory and Research**, Ed. by M. Joseph Sirgy, Don Rahtz, A. Coskun Samli, Netherlands, Springer, 2003, pp. 13-25.
- Ersöz, Halis Yunus : **Sosyal Politikada Yerelleşme**, İstanbul, İTO Yayınları, 2011.
- Ersöz, Halis Yunus : **Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği)**, İstanbul, Filiz Kitapevi, 2004.
- Esping-Andersen, Gosta : **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, Polity Press, 1990.

- Esping-Andersen, Gosta : **Social Foundations of Postindustrial Economies**, Oxford, Oxford University Press, 1999.
- Esping-Andersen, Gosta : **Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies**, London, Thousand Oaks, Calif., Sage, 1996.
- Frey, Bruno S. : **Happiness: A Revolution in Economics**, MIT Press Books, 2008.
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : **Happiness and Economics: How The Economy And Institutions Affect Human Well-Being**, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2002.
- Friedman, Milton : **Capitalism and Freedom**, Chicago, University of Chicago Press, 2009.
- Galloway, Susan et. al. : **Well-Being and Quality of Life: Measuring the Benefits of Culture and Sport: A Literature Review and Thinkpiece**, Edinburgh, Scottish Executive Education Department, 2006.
- Giddens, Anthony : **The Third Way: The Renewal of Social Democracy**, Cambridge, Polity Press, 1998.
- Hans-Werner Wahl, L. N. Gitlin : "Environmental Gerontology", **Encyclopedia of Gerontology**, volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, pp. 494-502.
- Havighurst, Robert James, Bernice L. Neugarten, Sheldon S. Tobin : **Disengagement, Personality and Life Satisfaction in the Later Years**, USA, University of Chicago, 1964.
- Haybron, Daniel : **Happiness: A Very Short Introduction**, Oxford, OUP, 2013.
- Hobbes, Thomas : **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 37.
- Inglehart, Ronald : "Democracy and Happiness: What Causes What?" **Happiness, Economics and Politics: Towards a Multi-Disciplinary Approach**, Ed. by Amitava Krishna Dutt, Benjamin Radcliff , UK and USA,

Edward Elgar Publishing, 2009, pp. 256-270.

- Jawad, Rana : **Social welfare and religion in the Middle East: A Lebanese perspective**, Policy Press, 2009.
- Kahana, Eva, Boaz Kahana, : "Conceptual and Empirical Advances in Understanding Well-Being through Proactive Adaption", **Adulthood and Aging: Research on Continuities and Discontinuities**, Ed. by Vern Bengtson, New York, Springer, 1996, pp. 18-40.
- Kahneman, Daniel : "Objective Happiness", **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 2003, pp. 3-25.
- Kubovy, Michael : "On the Pleasures of the Mind", Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, New York, Russell Sage Foundation, 2003, pp. 134-154.
- Kurz, Karin, Hans-Peter Blossfeld : Introduction: Social Stratification, Welfare Regimes and Access to Home Ownership, **Home Ownership and Social Inequality in Comparative Perspective**, Ed. by Karin Kurz, Hans-Peter Blossfeld Stanford, Stanford University Press, 2004, pp. 1-20.
- Lear, Jonathan : **Mutluluk, Ölüm ve Yaşamın Artakalanı**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- Levin, Peter : **Making Social Policy: The Mechanisms of Government and Politics, and How to Investigate Them**, Buckingham, Open University Press, 1997.
- Lykken, David : **Happiness: What Studies on Twins Show Us about Nature, Nurture and the Happiness Setpoint**, New York, Golden Books, 1999.
- Lynch, Julia : **Age in the Welfare State: The Origins of Social Spending on Pensioners, Workers, and Children**, Cambridge University Press, 2006.

- Lyubomirsky, Sonja and Lee Ross : “Hedonic Consequences of Social Comparison: A Contrast of Happy and Unhappy People”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 73.6, 1997, pp. 1141-1157.
- Malthus, Thomas Robert : **An Essay on the Principle of Population**, Electronic Scholarly Publishing Project, 1998, p. 31. (Çevrimiçi)
<http://www.esp.org/books/malthus/population/malthus.pdf>, 23.09.2017.
- Mannell, Roger C., Sherry Dupuis : “Life Satisfaction”, **Encyclopedia of Gerontology**, volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, p. 73-79.
- Marshall, V. W., P. J. Clarke : “Theories of Ageing: Social”, **Encyclopedia of Gerontology**, volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, pp. 621-630.
- Mingione, Enzo : “The Southern European Welfare Model and the Fight against Poverty and Social Exclusion”, **Our Fragile World: Challenges and Opportunities for Sustainable Development**, Ed. by M. K. Tolba, Oxford, EOLSS Publications, 2001, pp. 1041-1051.
- Mullard, Maurice, Paul Spicker : **Social Policy in a Changing Society**, London, Routledge, 1998.
- Myers, David G. : “Close Relationships and Quality of Life”, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 2003, pp. 374-391.
- Myles, John : “A New Social Contract For the Elderly”, **Why We Need a New Welfare State**, Ed. by Gosta Esping-Andersen, Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 130-172.
- Nelson, Debra L. James Campbell Quick : **Organizational behavior: Science, the real world and you**, UK, Cengage Learning, 2013.
- Neugarten, Bernice, L. Robert J. Havighurst, Sheldon S. Tobin : “The Measurement of Life Satisfaction”, **The Meanings of Age: Selected Papers**, Ed. by Dail Neugarten, University of Chicago Press, 1996, pp. 295-313.

- Noll, Heinz-Herbert : “Social Indicators And Quality of Life Research: Background, Achievements and Current Trends”, **Advances in Sociological Knowledge over Half a Century**, Ed. by Nicolai Genov, Paris, International Social Science Council, 2002, pp.151-181.
- O'Connor, James R. : **The Fiscal Crisis of the State**, London, Routledge, 2001.
- Özbek, Nadir : **Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar**, İstanbul, Tarih Vakfı, 2006.
- Özdemir, Süleyman : **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2. bs, İstanbul, İTO Yayınları, 2007.
- Pierson, Christopher : **Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare**, Cambridge, Polity Press, 2007.
- Rapley, Mark : **Quality of Life Research. A Critical Introduction**, London, Sage, 2003.
- Reichard, Suzanne, Florine Livson, Paul G. Peterson : “Adjustment to Retirement”, **Middle Age and Aging**, ed. by Bernice L. Neugarten, Chicago, University of Chicago Press, 1968, pp.178-180.
- Rosanvallon, Pierre : **Refah Devletin’in Krizi**, çev. Burcu Şahinli, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2004.
- Ruben, Ester : **İktisadın Unuttuğu İnsan**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2011.
- Russell, Bertrand : **Mutluluk Yolu**, 8. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları, 2003.
- Russell, Bertrand : **The Conquest of Happiness**, London, George Allen & Unwin, 1930.
- Ruth, Jan-Erik : “Personality”, **Encyclopedia of Gerontology**, volume 2, Ed. by James Birren, w. place, Elsevier, 2007, pp. 342-354.
- Sapancalı, Faruk : **Sosyal Dışlanma**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları,

2005.

- Schwarz, Norbert, Fritz Strack : “Reports of Subjective Well-being: Judgmental Processes and Their Methodological Implications”, **Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology**, Ed. by Daniel, Kahneman, Ed Diener, Norbert Schwarz, New York, Russell Sage Foundation, 2003, pp. 61-84.
- Seligman, Martin E. P. : **Gerçek Mutluluk**, Çev. S. K. Akbaş, Ankara, HYB Basım Yayın, 2002.
- Sen, Amartya : “Capability and Well-Being”, **The Quality Of Life**, Ed. by Martha Nussbaum, Amartya Sen, w. place, Oxford University Press, 1993, pp. 30-53.
- Smith, Adam : An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, Chicago, University of Chicago Press, 1977.
- Spicker, Paul : **Social Policy: Themes and Approaches**, New York, Prentice Hall, 1995.
- Şeker, Murat : **İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması**, İstanbul, İTO, 2011.
- Şentürk, Murat ve Harun Ceylan : **İstanbul'da Yaşlanmak**, İstanbul, Açılım Kitap, 2015.
- Taşçı, Faruk : **Sosyal Politikalarda Can Simidi Sosyal Yardım**, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
- Titmuss, Richard M. : **Social Policy: An Introduction**, London, George Allen&Unwin LTD, 1974.
- Tov, William, Ed Diener : “Culture and Subjective Well-being”, **Culture and Well-Being**, Ed. by, Ed Diener, Netherlands, Springer, 2009, pp. 9-41.
- Tufan, İsmail : **Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Sosyolojik Yaşlanma**, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2002.
- Tuna, Orhan, Nevzat Yalçıntaş : **Sosyal Siyaset**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999.

- Uçku, Reyhan, Hatice Şimşek : Halk Sağlığı Uygulamaları ve Yaşlanma; Ne Kadar Yeterli?, Ed. Dilek Aslan, Melikşah Ertem, **Yaşlı Sağlığı: Sorunlar ve Çözümler**, Palme Yayıncılık, 2012, Ankara, s.9-11.
- Veenhoven, Ruut : “The Study of Life Satisfaction”, **A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe**, Ed. by Saris et. al., w. place, Eötvös University Press, 1996, pp.11-48.
- Veenhoven, Ruut : “The Four Qualities of Life: Ordering Concepts and Measures of the Good Life”, **The Exploration of happiness: Present and future perspectives**, Ed. by, Antonella Della Fave, Netherlands, Springer, 2013, pp. 195-226.
- Veenhoven, Ruut : “How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, Implications and Tenability of Three Theories”, **Happiness, Economics and Politics**, Ed. by, Amitava Krishna Dutt and Benjamin Radcliff, Massachusetts, Edward Elgar, 2009, pp. 45-69.
- Willcox, B. J., D. C. Willcox, M. Suzuki : “Exceptional Human Longevity”, Ed. by Michal Karasek, **Aging and Age-related Diseases: The Basics**, Hauppauge, NY, Nova Science Publishers, 2006, pp. 459-509.
- Walker, Alan Chack-kie Wong : **East Asian Welfare Regimes in Transition**, Policy Press, 2005.
- Wilensky, Harold L., Charles N. Lebeaux : **Industrial Society and Social Welfare, the Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States**, New York, Russel Sage Foundation, 1958.
- Yetim, Ünsal : **Toplumdaki Bireye Mutluluk Resimleri**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2001.

Makaleler

- Abbott, Pamela, Claire Wallace : “Social Quality: A Way to Measure The Quality of Society”, **Social Indicators Research**, 108.1, 2012, pp. 153-167.
- Adaman, Fikret v.d. : **Yapabilirliklerin Ölçümü: Yaşam Koşulları Ve Toplumun İyi Olma Hali (Well-Being) Üzerine Bir Endeks Geliştirme Denemesi**, TÜBİTAK projesi, SOBAG - 112K064, 2014, İstanbul.
- Apaydın, Halil : “Ruh Sağlığı-Din İlişkisi Araştırmalarına Bir Bakış”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 10.2, 2010, s. 59-77.
- Arts, Wil, John Gelissen, : “Welfare States, Solidarity and Justice Principles: Does the Type Really Matter?”, **Acta Sociologica**, 44.4, 2001, pp. 283-299.
- Arun, Özgür, Banu Karademir Arun : “Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10.4, 2011, s. 1515-1527.
- Aspalter, Christian : “The East Asian Welfare Model”, **International Journal of Social Welfare**, 15.4, 2006, pp. 290-301.
- Atchley, Robert C. : “A Continuity Theory of Normal Aging”, **The Gerontologist**, 29.2, 1989, pp. 183-190.
- Aysan, Mehmet Fatih : “Reforms and Challenges: The Turkish Pension Regime Revisited”, **Emerging Markets Finance and Trade**, 49S5, 2013, p. 148-162.
- Aysan, Mehmet Fatih : “Who Cares?: Elderly Care in Turkey”, **Economia & lavoro**, 50.3, 2016, pp. 33-46.
- Becker, Richard. A., et. al. : “Analysis of Data from the Places Rated Almanac”, **The American Statistician**, 41, 1987, pp. 169–186.
- Berry, Brian JL, Adam Okulicz-Kozaryn : “An Urban-rural Happiness Gradient”, **Urban geography**, 32.6, 2011, pp. 871-883.
- Boggatz, Thomas : “Quality of Life in Old Age—A Concept Analysis”, **International Journal Of Older People Nursing**, 11, 2014, pp. 55-69.

- Borg, Christel, Ingalill
R. Hallberg, Kerstin
Blomqvist : “Life Satisfaction Among Older People (65+) with Reduced Self- Care Capacity: The Relationship to Social, Health And Financial Aspects”, **Journal of Clinical Nursing**, 15.5, 2006, pp. 607-618.
- Brandtstädter, Jochen,
Gerolf Renner : “Tenacious Goal Pursuit and Flexible Goal Adjustment: Explication and Age-Related Analysis of Assimilative and Accommodative Strategies of Coping”, **Psychology and Aging**, 5.1, 1990, pp. 58-67.
- Briggs, Asa : “The Welfare State in Historical Perspective”, **European Journal of Sociology**, 2.2, 1961, pp. 221-258.
- Buber, Isabella,
Henriette Engelhardt : “Children’s Impact on the Mental Health of Their Older Mothers and Fathers: Findings from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe”, **European Journal of Ageing**, 5, 2008, pp. 31-45.
- Buss, David : “The Evolution of Happiness”, **American Psychologist**, 55, 2000, pp. 15-23.
- Büker, Nihal, v.d. : “Huzurevi ve Ev Ortamında Yaşayan Yaşlılarda Moral ve Depresyon Düzeyinin Fonksiyonel Durum Üzerine Etkisinin İncelenmesi”, **Elderly Issues Research Journal**, 1, 2010, s. 44-53.
- Calasanti, Toni M. : “Gender and Life Satisfaction in Retirement: An Assessment of the Male Model”, **The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 51.1, 1996, pp.18-29.
- Caner, Asena : “Happiness, Comparison Effects, and Expectations in Turkey”, **Journal of Happiness Studies**, 16.5, 2015, pp. 1323-1345.
- Carr, Alison J., Paul W.
Thompson, John R.
Kirwan : “Quality of Life Measures.” **British Journal of Rheumatology**, 35.3, 1996, pp. 275–281.
- Carstensen, Laura L.,
Helene H. Fung, Susan
T. Charles : “Socioemotional Selectivity Theory and the Regulation of Emotion in The Second Half of Life”, **Motivation and Emotion**, 27.2, 2003, pp. 103-123.

- Charles, Kerwin Kofi : “Is Retirement Depressing?: Labor Force Inactivity and Psychological Well Being in Later Life”, **Research in Labor Economics**, 23, 2004, pp. 269-299.
- Charles, Susan Turk,
Chandra A. Reynolds,
Margaret Gatz : “Age-Related Differences and Change in Positive and Negative Affect Over 23 Years”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 80.1, 2001, pp. 136-151.
- Chipperfield, Judith G.,
Betty Havens : “Gender Differences in the Relationship Between Marital Status Transitions and Life Satisfaction in Later Life”, **The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 56.3, 2001, pp.176-186.
- Chou, K-L., Iris Chi : “Determinants of Life Satisfaction in Hong Kong Chinese Elderly: A Longitudinal Study”, **Aging & Mental Health**, 3.4, 1999, pp. 328-335.
- Chowdhury, Shyamal,
Lyn Squire : “Setting Weights for Aggregate Indices: An Application to the Commitment to Development Index and Human Development Index”, **The Journal of Development Studies**, 42.5, 2006, pp. 761-771.
- Clark, Andrew E.,
Andrew J. Oswald : “Unhappiness and Unemployment”, **The Economic Journal**, 104.424, 1994, pp. 648-659.
- Clark, Andrew E., Paul
Frijters, Michael A.
Shields : “Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation For The Easterlin Paradox and Other Puzzles”, **Journal of Economic Literature**, 46.1, 2008, pp. 95-144.
- Costanza, Robert et. al. : “Quality of Life: An Approach Integrating Opportunities, Human Needs, and Subjective Well-Being”, **Ecological Economics**, 61, 2007, pp. 267-276.
- Cox, Harold, Andre
Hammonds : “Religiosity, Aging, and Life Satisfaction”, **Journal of Religion & Aging**, 5.1-2, 1989, pp. 1-21.
- Csikszentmihalyi,
Mihaly : “Happiness and Creativity: Going with Flow”, **The Futurist**, September-October, 1997, p.8-12.

- Çirkin, Zeynep,
Türkmen Göksel : “Mutluluk ve Gelir”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 71.2, 2016, s. 375-400.
- Deci, Edward L.,
Richard M. Ryan : “Hedonia, Eudaimonia, and Well-being: An Introduction”, **Journal of Happiness Studies**, 9.1, 2008, pp. 1-11.
- Deiner, Ed, Jeffrey J.
Sapyta, Eunkook Suh : “Subjective Well-being is Essential to Wellbeing”, **Psychological Inquiry**, 9, 1998, pp. 33-37.
- Depp, Colin A., Dilip V.
Jeste : “Definitions and Predictors of Successful Aging: A Comprehensive Review of Larger Quantitative Studies” **The American Journal of Geriatric Psychiatry**, 14.1, 2006, pp. 6-20.
- Dhaval, Dave, R. Inas
Rashad, Jasmina : “The Effects of Retirement on Physical and Mental Health Outcomes”, **Southern Economic Journal**, **Southern Economic Association**, 75.2, 2008, pp. 497-523.
- Di Tella, Rafael, Robert
J. MacCulloch, Andrew
J. Oswald : “The Macroeconomics of Happiness”, **The Review of Economics and Statistics**, 85.4, 2003, pp. 809-827.
- Diaz-Serrano, Luis : “Disentangling the Housing Satisfaction Puzzle: Does Homeownership Really Matter?”, **Journal of Economic Psychology**, 30.5, 2009, pp. 745-755.
- Diener, Ed : “Satisfaction With Life Scale”, **Journal of Personality Assessment**, 49, 1985, pp.71-75.
- Diener, Ed et. al. : "Subjective Well-being: Three Decades of Progress", **Psychological Bulletin**, 125. 2, 1999, pp 276-302.
- Diener, Ed, Eunkook
Suh : "Measuring Quality of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators", **Social Indicators Research**, 40.1-2, 1997, pp. 189-216.
- Diener, Ed, Richard E.
Lucas, Christie Napa
Scollon : “Beyond the Hedonic Treadmill: Revising The Adaptation Theory of Well-Being” **American Psychologist**, 61.4, 2006, p. 305.
- Diener, Ed, Shigehiro
Oishi, and Richard E.
Lucas : “Personality, Culture, and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life”, **Annual review of Psychology**, 54.1, 2003, pp. 403-425.

- Diener, Ed : “Subjective Well-being”, **Psychological Bulletin**, 95.3, 542-575.
- Doğan, Tayfun, Nesrin Akinci Çötök : “Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, 4.36, 2011, s. 165-170.
- Dolan, Paul, Tessa Peasgood, and Mathew White : “Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on The Factors Associated with Subjective Well-Being”, **Journal of economic Psychology**, 29.1, 2008, pp. 94-122.
- Edisan, Zehra , Funda Kadioğlu : “Yaşam Kalitesi Kavramının Antik Dönemdeki Öncülleri”, **Lokman Hekim Journal**, 3.3, 2013, s.1-4.
- Eksi, Ozan, Neslihan Kaya : “Life Satisfaction And Keeping Up With Other Countries”, **Journal of Happiness Studies**, 18.1, 2017, pp. 199-228.
- Elwell, F., Alice D. Maltbie-Crannell : “The Impact of Role Loss Upon Coping Resources and Life Satisfaction of the Elderly”, **Journal of Gerontology**, 36.2, 1981, pp. 223-232.
- Eren, Kâzım Anıl, Ahmet Atıl Aşıcı : “The Determinants of Happiness in Turkey: Evidence From City-Level Data”, **Journal of Happiness Studies**, 18.3, 2017, pp. 647-669.
- Eser, Rüya, Davletkan Toigonbaeva : “Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak Davranışsal İktisat”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 6.1, 2011, s. 287-321.
- Eser, Sultan v.d. : ”Yaşlılar için Dünya Sağlık Örgütü yaşam kalitesi modülü WHOQOL-OLD: Türkiye alan çalışması Türkçe sürüm geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları”, **Türk Psikiyatri Dergisi**, 21.1, 2010, s. 37-48.
- Fahey, Tony, Emer Smyth : “Do Subjective Indicators Measure Welfare? Evidence from 33 European Societies”, **European Societies**, 6.1, 2004, pp. 5-27.
- Falk, Hanna, et al. : “A Sense of Home in Residential Care”, **Scandinavian Journal of Caring Sciences**, 27.4, 2013, pp. 999-1009.

- Farquhar, Morag : “Elderly People's Definitions of Quality of Life”, **Social science & medicine**, 41.10, 1995, pp. 1439-1446.
- Fernández-Ballesteros, Rocío : “Quality of Life in Old Age: Problematic Issues”, **Applied Research in Quality of life**, 6.1, 2011, pp. 21-40.
- Ferrera, Maurizio : “The Southern Model of Welfare in Social Europe”, **Journal of European Social Policy**, 6.1, 1996, pp. 17-37.
- Ferriss, Abbott L. : “Religion and the Quality of Life”, **Journal of Happiness Studies**, 3.3, 2002, pp. 199-215.
- Fiske, Amy, Julie Loebach Wetherell, Margaret Gatz : “Depression in Older Adults”, **Annual Review of Clinical Psychology**, 5, 2009, pp. 363-389.
- French, Sheryl L., William L. Gekoski, V. Jane Knox : “Gender Differences in Relating Life Events and Well-Being in Elderly Individuals”, **Social Indicators Research**, 35.1, 1995, pp. 1-25.
- Frey, Bruno S., Alois Stutzer : “Happiness, Economy and Institutions”, **The Economic Journal**, 110.466, 2000, pp. 918-938.
- Fujita, Frank, Ed Diener : “Life Satisfaction Set Point: Stability and Change”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 88.1, Jan 2005, pp. 158-164.
- Gabriel, Zahava, Ann Bowling : “Quality of Life from the Perspectives of Older People”, **Ageing and Society**, 24.05, 2004, pp. 675-691.
- Gana, Kamel, et al. : “Does Life Satisfaction Change in Old Age: Results from an 8-Year Longitudinal Study”, **The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences**, 68.4, 2013, pp. 540-552.
- Gaymu, Joelle, Sabine Springer : “Living Conditions and Life Satisfaction of Older Europeans Living Alone: A Gender and Cross-Country Analysis”, **Ageing and Society**, 30.07, 2010, pp. 1153-1175.
- Gencer, Bedri : “Sosyal Devletten Kerim Devlete”, **Bilgi**, 19.2, 2009, s. 1-18.

- Genç, Yusuf, Pelin Dalkılıç : “Yaşlıların Sosyal Dışlanma Sendromu ve Toplumsal Beklentileri”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6.4, 2013, s. 461-482.
- Ghaedi, Gholam Hossein, et al. : “Quality of Life in College Students with and without Social Phobia”, **Social Indicators Research**, 97.2, 2010, pp. 247-256.
- Gough, Ian : “Social Assistance in Southern Europe”, **South European Society & Politics**, 1.1, 1996, pp. 1-23.
- Gough, Ian : “Globalization and Regional Welfare Regimes: The East Asian Case”, **Global Social Policy**, 1.2, 2001, pp. 163-189.
- Göcen, Gülüşan : “Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma”, **Toplum Bilimleri**, 7.13, 2013, s. 97-130.
- Greve, Bent : “What is Welfare?”, **Central European Journal of Public Policy**, 2.1, 2008, pp. 50-73.
- Güler, Meltem, Ali Dönmez : “İyi Olma Hali Bağlamında Uyum Düzeyi Kuramı ve Hedonik Döngü”, **Türk Psikoloji Yazıları**, 14 (27), Haziran, 2011, s. 38-45.
- Hansen, Thomas, Britt Slagsvold, Torbjørn Moum : “Financial Satisfaction in Old Age: A Satisfaction Paradox or a Result of Accumulated Wealth?”, **Social Indicators Research**, 89.2, 2008, pp. 323-347.
- Helson, Harry : “Adaptation-Level as Frame of Reference for Prediction of Psychophysical Data”, **American Journal of Psychology**, 60, 1947, pp. 1-29.
- Hsu, Hui-Chuan : “Exploring Elderly People's Perspectives on Successful Ageing in Taiwan”, **Ageing and Society**, 27.01, 2007, pp. 87-102.
- Hyde, Martin, et. al. : “A Measure of Quality of Life in Early Old Age: The Theory, Development and Properties of a Needs Satisfaction Model (CASP-19)” **Aging & Mental Health**, 7.3, 2003, pp. 186-194.
- Jakobsson, Ulf, Ingalill Rahm Hallberg, Albert Westergren : “Overall and Health Related Quality of Life among the Oldest Old in Pain”, **Quality of Life Research**, 13.1, 2004, pp. 125-136.

- Jeste, Dilip V., Colin A. Depp, Ipsit V. Vahia : “Successful Cognitive and Emotional Aging”, **World Psychiatry**, 9.2, 2010, pp. 78-84.
- Joshanloo, Mohsen, Dan Weijers : “Aversion to Happiness across Cultures: A Review of Where and Why People are Averse to Happiness”, **Journal of Happiness Studies**, 15.3, 2014, pp. 717-735.
- Kahneman, Daniel Angus Deaton : “High Income Improves Evaluation of Life But not Emotional Well-Being”, **Proceedings of The National Academy of Sciences**, 107.38, 2010, pp. 16489-16493.
- Kahneman, Daniel, Peter P. Wakker, Rakesh Sarin, : “Back to Bentham? Explorations of experienced utility”, **The Quarterly Journal of Economics**, 112.2, 1997, pp. 375-405.
- Kangal, Ayça : “Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı için Bazı Sonuçlar”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 12.44, s. 214-233.
- Kavak, Yüksel : “Türkiye’de Eğitim Yeniden Yapılanırken: Politika Yapım Süreçleri ve Verilerin Önemi”, **Eğitim İzleme Raporu**, 2011, s. 152.
- Kelly, John R., Marjorie W. Steinkamp, Janice R. Kelly : “Later- life Satisfaction: Does Leisure Contribute?”, **Leisure Sciences**, 9.3, 1987, pp. 189-199.
- Kennon, Sheldon, Laura King : “Why Positive Psychology is Necessary”, **American Psychologist**, 56.3, 2001, pp. 216–217.
- Köksal, Onur, Faruk Şahin : , “Gelir ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasının Etkisi”, **Sosyoekonomi**, 23-26, 2015, s. 45-59.
- Kurt, Gökhan, Fatma Y. Beyaztaş, Zerrin Erkol : “Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti”, **Adli Tıp Dergisi**, 24.2, 2010, s. 32-39.
- La Gory, Mark, Kevin Fitpatrick : “The Effects of Environmental Context on Elderly Depression”, **Journal of Aging and Health**, 4.4, 1992, pp. 459-479.
- Linley, Alex et. al. : “Positive Psychology: Past, Present, and (Possible) Future”, **The Journal of Positive Psychology**, 1.1, 2006, pp. 3–16.

- Lou, Vivian WQ : “Life Satisfaction of Older Adults in Hong Kong: The Role of Social Support from Grandchildren”, **Social Indicators Research**, 95.3, 2010, pp. 377-391.
- Lucas, Richard E., et al. : “Reexamining Adaptation and the Set Point Model of Happiness: Reactions to Changes in Marital Status”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 84.3, 2003, pp. 527-539.
- Lykken, David Auke Tellegen : “Happiness is a Stochastic Phenomenon”, **Psychological science**, 7.3, 1996, pp. 186-189.
- Lyubomirsky, Sonja, Heidi S. Lepper : “A Measure of Subjective Happiness: Preliminary Reliability and Construct Validation”, **Social Indicators Research**, 46.2, 1999, pp. 137-155.
- Margolis, Rachel, Mikko Myrskylä : “A Global Perspective on Happiness and Fertility”, **Population and Development Review**, 37.1, 2011, pp. 29-56.
- Martin, Peter, et al. : “Defining Successful Aging: A Tangible or Elusive Concept?”, **The Gerontologist**, 55.1, 2015, pp. 14-25.
- McCrae, Robert R., and Paul T. Costa : “Validation of the Five-Factor Model of Personality Across Instruments and Observers”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 52.1, 1987, pp. 81-90.
- McGreal, Rita Stephen Joseph : “The Depression-Happiness Scale”, **Psychological Reports**, 73.3f, 1993, pp. 1279-1282.
- Michalos, Alex C. : “Multiple Discrepancy Theory”, **Social Indicators Research**, 16, 1986, pp. 347-413.
- Michalos, Alex C., et al. : “Health and Other Aspects of The Quality of Life of Older People”, **Social Indicators Research**, 54.3, 2001, pp. 239-274.
- Minney, Melissa J., B. A. Hons, Rob Ranzijn : ““We Had a Beautiful Home... But I Think I’m Happier Here”: A Good or Better Life in Residential Aged Care”, **The Gerontologist**, 56.5, 2015, pp. 919-927.
- Müezzinoğlu, Talha : “Yaşam Kalitesi”, **Üronkoloji Bülteni**, 1, 2005, s. 25-29.

- Myers, David G., and Ed Diener : "Who is Happy?" **Psychological science**, 6.1, 1995, pp. 10-19.
- Netuveli, Gopalakrishnan et. al. : "Quality of Life at Older Ages: Evidence from the English Longitudinal Study of Aging (Wave 1)", **Journal of Epidemiology and Community Health**, 60.4, 2006, pp. 357-363.
- Netuveli, Gopalakrishnan, David Blane : "Quality of Life in Older Ages", **British Medical Bulletin**, 85.1, 2008, pp. 113-126.
- Neugarten, Bernice : "Personality and the Aging Process", **The Gerontologist**, 12.1, 1972, pp. 9-15.
- Oishi, Shigehiro, Elizabeth A. Gilbert : "Current and Future Directions in Culture and Happiness Research", **Current Opinion in Psychology**, 8, 2016, pp. 54-58.
- Okma, Pietrica, Ruut Veenhoven : "Is a Longer Life Better? Happiness of the Very Old in 8 EU-countries", **Sociale Wetenschappen**, 42.4, 1999, pp. 38-62.
- Öztop, Hülya, Arzu Şener, Seval Güven, : "Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri", **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, 1.1, 2008, s. 39-49.
- Pargament, Kenneth I., et al. : "Religious Coping Methods as Predictors of Psychological, Physical and Spiritual Outcomes among Medically Ill Elderly Patients: A Two-Year Longitudinal Study", **Journal of Health Psychology**, 9.6, 2004, pp. 713-730.
- Park, Yong Soo : "Revisiting the Welfare State System in the Republic of Korea", **International Social Security Review**, 61, 2008, pp. 3-19.
- Perry, Jonathan , David Felce : "Correlation between Subjective and Objective Measures of Outcome in Staffed Community Housing", **Journal of Intellectual Disability Research**, 49.4, 2005, pp. 278-287.
- Peterson, Christopher Nansook Park, Martin EP Seligman : "Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The Full Life Versus the Empty Life", **Journal of Happiness Studies**, 6.1, 2005, pp. 25-41.
- Pinquart, Martin, Silvia Sörensen : "Influences of Socioeconomic Status, Social Network, and Competence on Subjective Well-Being in Later Life: A Meta-Analysis", **Psychology and Aging**, 15.2, 2000, pp. 187-224.

- Radcliff, Benjamin : “Politics, Markets, and Life Satisfaction: The Political Economy of Human Happiness”, **American Political Science Review**, 95.4, 2001, pp. 939-952.
- Ren, Qiang, Donald J. Treiman : “Living Arrangements of the Elderly in China and Consequences for Their Emotional Well-Being”, **Chinese Sociological Review**, 47.3, 2015, pp. 255-286.
- Riley, Matilda White : “Successful Aging”, **The Gerontologist**, 38.2, 1998, p. 151.
- Rothstein, Bo : “Happiness and the Welfare State”, **Social Research: An International Quarterly**, 77.2, 2010, pp. 441-468.
- Rotter, Julian B. : “Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement”, **Psychological Monographs: General and Applied**, 80.1, 1966, pp. 1-28.
- Rowe, John W., Robert L. Kahn : “Successful Aging”, **The Gerontologist**, 37.4, 1997, pp. 433-440.
- Ruben, Ester, Devrim Dumludağ : “Davranışsal İktisadın Gelişimi”, **İktisat ve Toplum**, 58, 2015, s. 4-9. (Çevrimiçi)
http://www.iktisatvetoplum.com/wp-content/uploads/Ester-Ruben-Devrim-Dumludag-Davranissal-Iktisadin-Gelisimi-ITD58.pdf, 04.10.2016.
- Ryan, Richard and Edward Deci : “On Happiness and Human Potentials: A Review Of Research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being”, **Annual Review of Psychology**, 52, 2001, pp. 141-66.
- Ryff, Carol D. : “Happiness is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 57.6, 1989, pp. 1069-1081.
- Ryff, Carol D. Corey Lee M. Keyes : “The Structure of Psychological Well-Being Revisited”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 69.4, 1995, pp. 719-727.
- Sayar, Filiz : “Gençlerin ve Yaşlıların Otobiyografik Bellek Özellikleri Açısından Karşılaştırılması: Betimsel Bir Çalışma”, **Psikoloji Çalışmaları Dergisi**, 33.1, 2013, s. 1-16.

- Schalock, Robert L. : "The Concept of Quality of Life: What We Know and Do not Know", **Journal of Intellectual Disability Research**, 48.3, 2004, pp. 203-216.
- Schilling, Oliver : "Development of Life Satisfaction in Old Age: Another View on the "Paradox""", **Social Indicators Research**, 75.2, 2006, pp. 241-271.
- Seligman, Martin, Mihali Csikszentmihalyi : "Positive Psychology: An Introduction", **American Psychologist**, 55, 2000, pp. 5-14.
- Silver, Hilary : "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms", **International Labor Review**, 133, 1994, pp. 531-578.
- Snoep, Liesbeth : "Religiousness and Happiness in Three Nations: A Research Note", **Journal of Happiness Studies**, 9, 2008, pp. 207-211.
- Steptoe, Andrew, Angus Deaton, Arthur A. Stone : "Subjective Wellbeing, Health and Ageing", **The Lancet**, 385.9968, 14-20 February 2015, pp. 1-9.
- Steptoe, Andrew, et. al. : "Distinctive Biological Correlates of Positive Psychological Well-Being in Older Men and Women", **Psychosomatic Medicine**, 74.5, 2012, pp. 501-508.
- Steptoe, Andrew, Jane Wardle, Michael Marmot : "Positive Affect and Health-Related Neuroendocrine, Cardiovascular, and Inflammatory Processes", **Proceedings of the National academy of Sciences of the United States of America**, 102.18, 2005, pp. 6508-6512.
- Sticht, J. P., W. R. Hazzard : "Weight Control and Exercise: Cardinal Features of Successful Preventative Gerontology", **Journal of the American Medical Association**, 274, 1995, pp. 1964-1965.
- Stone, Arthur A., et al. : "A Snapshot of the Age Distribution Of Psychological Well-Being in the United States", **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 107.22, 2010, pp. 9985-9990.
- Şeker, Murat : "Mutluluk Ekonomisi", **Sosyoloji Konferansları**, 39, 2009, s. 115-134.

- Tornstam, Lars : “Gero-transcendence: A Reformulation of the Disengagement Theory” **Aging Clinical and Experimental Research**, 1.1, 1989, pp. 55-63.
- Ulloa, Beatriz et. al. : “How Does Subjective Well-Being Evolve with Age? A Literature Review”, **Journal of Population Ageing**, 6.3, 2013, pp. 227-246.
- Van Boven, Leaf : “Experientialism, Materialism, and the Pursuit of Happiness”, **Review of General Psychology**, 9.2, 2005, pp. 132-142.
- Veenhoven, Ruut : “Is Happiness A Trait?”, **Social Indicators Research**, 32, 1994, pp. 101-160.
- Veenhoven, Ruut : “Well- being in the Welfare State: Level not Higher, Distribution not More Equitable” **Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice**, 2.1, 2000, pp. 91-125.
- Wilson, Warner : “Correlates of Avowed Happiness”, **Psychological Bulletin**, 67.4, 1967, pp. 294-306.
- Xavier, Flávio MF, et. al. : “Elderly Peoples Definition of Quality of Life”, **Revista Brasileira de Psiquiatria**, 25.1, 2003, pp. 31-39.
- Young, Anne F., Anne Russell, Jennifer R. Powers : “The Sense of Belonging to a Neighbourhood: Can it Be Measured and is It Related to Health and Well Being in Older Women?”, **Social Science & Medicine**, 59.12, 2004, p. 2627-2637.

Tezler

- Annak, Binay Bilge : “Sosyal Destek, Sosyal Ağ, Yaşam Kalitesi ve Yaşam Doyumu: Duygu- Durum Ve Anksiyete Bozukluğu Tanısı Alan Kişiler ve Düzenli Hemodiyaliz Tedavisi Gören Hastalar Açısından Bir Karşılaştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, 2005.

- Balcı, Fatma : “Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2011.
- Kahyaoğlu, Onur : “Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler ile Ekonometrik Uygulama: Türkiye Örneği”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.
- Malkoç, Asude : “Öznel İyi Oluş Müdahale Programının Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeylerine Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011.

Elektronik Kaynaklar

ASPB, **Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması**, Ankara, 2015, s. 16, (Çevrimiçi) <http://edebiyat.istanbul.edu.tr/sosyoloji/wp-content/uploads/2017/01/aile-dostu-kentler-etut-arastirmasi-kitabi.pdf> , 23.09.2017.

BM, **Universal Declaration of Human Rights, Article 25**, 1948, Çevrimiçi <http://www.un.org/Overview/rights.html> Erişim: 12 Temmuz 2016.

Candan, Esin, Avni Önder Hanedan, “İktisat Neden Kapalı Kutudur? Hakim İktisadın Değer Yargısı Sınama İlişkisi”, **Gazi Üniversitesi İİBF, Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi Kongre Dizisi IV**, 12-14 Ekim 2005, (Çevrimiçi) <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/gazi.pdf>, 02.10.2016.

DPT, **Sosyal Hizmetler ve Yardımlar Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, Ankara: DPT Yay., 2001.

Eurobarometer, **35 Years of Eurobarometer**, p. 7, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/public_opinion/docs/35_years_en.pdf, 23.09.2017.

Eurofound, **Avrupa Yaşam Kalitesi Anketleri**, (Çevrimiçi) <https://www.eurofound.europa.eu/tr/surveys/european-quality-of-life-surveys> , 02.01.2017.

Eurofound, **Quality of life in Europe: Subjective well-being**, Dublin, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2013/quality-of-life-social-policies/quality-of-life-in-europe-subjective-well-being> , 23.09.2017.

Eurofound, **EQLS 2012 – Yöntembilim**, (Çevrimiçi)
<https://www.eurofound.europa.eu/tr/surveys/european-quality-of-life-surveys/european-quality-of-life-survey-2012/eqls-2012-methodology>, 20.01.2017.

European Social Survey, **About the European Social Survey**, (Çevrimiçi)
<http://www.europeansocialsurvey.org/about/>, 15.04.2016.

European Values Study, **About EVS**, (Çevrimiçi) <http://www.europeanvaluesstudy.eu/page/about-evs.html> , 02.02.2017.

Gallup, Gallup World Poll, (Çevrimiçi)
<http://www.gallup.com/services/170945/world-poll.aspx> , 23.09.2017.

Gstrein, Michaela et. al., **Quality of life in Europe: Quality of society and public services, 3rd European Quality of Life Survey**, Publications Office of the European Union, 2013.

Helliwell, John F., Haifang Huang, Shun Wang, “The Social Foundations of World Happiness”, **World Happiness Report 2017**, pp. 8-47. (Çevrimiçi)
<http://worldhappiness.report/ed/2017/> 23.08.2017.

Helliwell, John F., Richard Layard, Jeffrey Sachs, **World Happiness Report 2015**, New York: Sustainable Development Solutions Network, 2015, (Çevrimiçi)
<http://worldhappiness.report/download/>, 20.01.2016.

International Association of Schools of Social Work, International Definition of Social Work, (Çevrimiçi) <http://www.iassw-aiets.org>, 20 Temmuz 2017.

Kamu Ajans, **Temmuz 2017 Zamlı Emekli Maaşları SSK-Bağkur Tam Listesi**, (Çevrimiçi) <http://www.kamuajans.com/emeklisgk/temmuz-2017-zamli-emekli-maaslari-ssk-bagkur-tam-listesi-h512575.html>, 08.08.2017

Kimball, Miles, Robert Willis, “Utility and Happiness”, University of Michigan, 2006, p. 1, (Çevrimiçi) https://www.ifs.org.uk/conferences/kimball_0611_1.pdf, 05.11.2016.

Levinson, Arik, “Happiness, Behavioral Economics, and Public Policy”, No. w19329, **National Bureau of Economic Research**, 2013, p.1, (Çevrimiçi)
<http://faculty.georgetown.edu/aml6/pdfs&zips/HappinessPolicy.pdf> , 15.10.2016.

Lynch, Julia, The age of welfare: Patronage, citizenship, and generational justice in social policy, **Minda de Gunzburg Center for European Studies, Harvard University**, 2004, (Çevrimiçi) <http://rwj.harvard.edu/papers/lynch/Lynch%20Age%20of%20Welfare%20Mar%2004.pdf> , 23.09.2017.

Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim İstatistikleri 2016-2017, Ankara, s. 1, (Çevrimiçi) http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/30044345_meb_istatistikleri_orgun_ogretim_2015_2016.pdf, 23.09.2017.

OECD, **OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being**, Paris, OECD Publishing, 2013, p. 33, (Çevrimiçi) http://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-guidelines-on-measuring-subjective-well-being_9789264191655-en, 26.08.2016.

OECD, **Temel göstergeler**, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org/>, 15.05. 2017.

OECD, **Health Indicators**, (Çevrimiçi) <https://data.oecd.org/healthres/doctors.htm>, 12.05.2017.

OECD, **OECD Better Life Index 2016**, (Çevrimiçi) <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BLI> 15.06.2016.

Panis, Constantijn, “Annuities and Retirement Satisfaction”, **RAND Labor and Population Program**, Working Paper, 03-17, 2003, p.16. (Çevrimiçi) <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/drafts/2008/DRU3021.pdf>, 21.09.2017.

Pogosyan, Marianna, “How Does Culture Affect Our Happiness? Happiness and its Many Tastes”, (Çevrimiçi) <https://www.psychologytoday.com/blog/between-cultures/201605/how-does-culture-affect-our-happiness>, 18.05.2017.

Roger, Muriel, Emmanuelle Walraet, , “Social Security and well-being of the elderly: the case of France”, No. g 2008-11, **Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques, DESE**, 2008. (Çevrimiçi) <https://ideas.repec.org/p/crs/wpdeee/g2008-11.html>, 23.09.2017.

Sacks, Daniel W., Betsey Stevenson, Justin Wolfers, “Subjective well-being, income, economic development and growth”, **CESifo working paper: Fiscal Policy, Macroeconomics and Growth**, No. 3206, (Çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/10419/46339>, 20.05.2016.

Sağlık Bakanlığı, **Sağlık Bakanlığı İstatistikleri**, (Çevrimiçi) <https://www.saglik.gov.tr/TR,11588/istatistik-yilliklari.html>, 12 Haziran 2017.

Sağlık Bakanlığı, **Sağlıkta Dönüşüm Programı**, 2003, s. 26-36. (Çevrimiçi) <http://www.saglik.gov.tr/TR,11415/saglikta-donusum-programi.html>, 16.06.2017.

Sağlık Bakanlığı, **Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2015**, Ankara, 2016, (Çevrimiçi) http://www.saglikistatistikleri.gov.tr/dosyalar/SIY_2015.pdf, 12.05.2017.

Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 940, 2. Basım. Ankara 2014, s. vii, (Çevrimiçi) http://beslenme.gov.tr/content/files/basin_materyal/Fiziksel_aktivite_rehberi/farehberi_tr.pdf, 06.09.2017.

Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, “**Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2015-2020**”, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 960, Ankara, 2015, s. 45. (Çevrimiçi) <http://sbu.saglik.gov.tr/Ekutuphane/Yayin/508>, 09.08.2017.

SGK Rehberi, “2002-2015 yılları arasındaki emekli maaşları”, (Çevrimiçi), <http://sgkrehberi.com/haber/65199>, 18.06.2017.

Star Gazetesi, (Çevrimiçi) <http://www.star.com.tr/yazar/2017-yili-yasli--engelli-ve-engelli-yakini-aylik-rehberi-yazi-1172789/> 23.09.2017

Stiglitz, Joseph , Amartya Sen, Jean Paul Fitoussi, **Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress**, 2008, p. 15-16, (Çevrimiçi) www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf , 23.09.2017.

T.C. Resmi Gazete, **Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği**, Resmi Gazete Sayısı: 2432521.02.2001. (Çevrimiçi), <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatIliski=0&MevzuatKod=7.5.4414&sourceXmlSearch>, 10.09.2017.

TOKİ, **Konut Programı**, (Çevrimiçi) <https://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar> , 20 Temmuz 2017.

TÜİK, **Yaşam Memnuniyeti Araştırması**, 2014, s. XI, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=15 , 14.03.2017.

TÜİK, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması**, 2014, Çevrimiçi http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_31_20160315.pdf , 30.01.2017.

TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar**, 2016, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> , 25.04.2017.

TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar**, 2016, 16 Mart 2017, (Çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644>, 16.09.2017.

TÜİK, **İstatistiklerle Yaşlılar, 2015**, 16 Mart 2016, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21520>, 15.09.2017.

TÜİK, **Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075**, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844> , 12.06.2017.

Türkiş, **Ocak 2017 Açlık ve Yoksulluk Sınırı**, (Çevrimiçi)
<http://www.turkis.org.tr/OCAK-2017-ACLIK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d1371> ,
10.08.2017.

UN, **Happiness: towards a holistic approach to development**, p.1. (Çevrimiçi)
<http://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/NOTEONHAPPINESSFINALCLEAN.pdf>, 23.09.2017.

Veenhoven, Ruut ,“How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, implications and tenability of three theories”, Paper presented at conference on ‘New Directions in the Study of Happiness: United States and International Perspectives’, University of Notre Dame, USA, October 22-24 2006, p. 20, (Çevrimiçi)
https://www3.nd.edu/~adutt/activities/documents/Veenhoven_paper.pdf, 18.12.2015.

World Happiness Report, **Overwiev**, (Çevrimiçi) <http://worldhappiness.report/>
23.09.2017.

World Values Survey, **Who we are?** (Çevrimiçi)
<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>, 23.09.2017.

Yıldırım, Hasan H., **Türkiye Sağlık Sistemi: Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu**, 1. Baskı, Ankara, Sağlık-Sen Yayınları, 2013, (Çevrimiçi)
<http://www.sagliksen.org.tr/cdn/uploads/gallery/pdf/46eb828a53e74e26a2130eefdc94650a.pdf>, 10.05.2017.

ÖZGEÇMİŞ

1. **Adı Soyadı** : Ümmügülsüm Aysan
2. **Doğum Tarihi** : 1981
3. **Unvanı** :
4. **Öğrenim Durumu** : Master

Öğrenim Dönemi	Derece	Üniversite	Öğrenim Alanı
2014-2017	Doktora	İstanbul Üniversitesi	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
2008-2010	Yüksek Lisans	Brock Üniversitesi, Kanada	İşletme
1999-2003	Lisans	Boğaziçi Üniversitesi	İşletme

7.2. Uluslararası dergilerde yayınlanan makaleler

Aysan, Ü., basım aşamasında, “Avrupa Refah Rejimleri ve Türkiye’de Öznel İyi Oluş”, *Sosyoloji Dergisi*.

Aysan M.F., Aysan Ü., (2016), “Who Cares?: Elderly Care in Turkey”, *Economia&Lavoro*, 3, 2016, pp. 33-46.

Mantonakis, A., B. Galiffi, Ü. Aysan, & R. Beckett. (2013). “The Effects of the Metacognitive Cue of Fluency on Evaluations about Taste Perception,” *Psychology* 4(3A): 318-324.

7.4. Yazılan uluslararası kitaplar veya kitaplarda bölümler

Aysan M.F., Aysan Ü., (2017) "Empirical Studies on Economics of Innovation, Public Economics and Management", in: *Empirical Studies on Economics of Innovation, Public Economics and Management*, Mehmet Huseyin

Bilgin, Hakan Danis, Ender Demir, Ugur Can, Eds., Springer, New York, pp.335-347.

7.6. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında basılan bildiriler

Aysan, Ü. (2016) “Yaşlılık ve Toplumsal Değişim”, Toplumsal Değişim Sempozyumu, İstanbul, Toplumsal Değişim Enstitüsü.

7.7. Diğer yayınlar

Armstrong H.C., "Arabistan Kral'ının Yaşam Öyküsü: Abdülaziz Bin Suud", Çev. Ü. Aysan, İstanbul, Kaknüs Yayınları, s. 2014.